ARBETS MARKNADS STRIDEN

II

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU
1984:19

ARBETS MARKNADS STRIDEN

II

SOU
1984:19

118

Statens offentliga utredningar
1984:19
Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsmarknads-striden II

En kartläggning av arbetsmarknadskonflikter
i det moderna samhället
Stockholm 1984

Omslag Ad Sum

ISBN 91-38-08220-9
ISSN 0375-250X

Liber Tryck Stockholm 1984 320093

Innehåll

1 *Avtalsrörelserna och behörigheten att besluta om stridsåtgärder* 9
1.1 SAF 9
1.1.1 Avtalsförhandlingar med LO 10
1.1.2 Avtalsförhandlingar med PTK 11
1.1.3 Behörigheten att besluta om stridsåtgärder 12
1.2 LO 12
1.2.1 Avtalsförhandlingar med SAF 12
1.2.2 Avtalsförhandlingar med SFO 14
1.2.3 Behörigheten att besluta om stridsåtgärder 14
1.3 PTK 15
1.3.1 Avtalsförhandlingar med SAF 15
1.3.2 Avtalsförhandlingar med SFO 16
1.3.3 Behörigheten att besluta om stridsåtgärder 16
1.4 SFO 17
1.5 KFO 17
1.6 TA 18
1.7 BAO 19
1.8 SBmf 19
1.9 SAV 20
1.10 Svenska kommunförbundet 22
1.11 Landstingsförbundet 23
1.12 TCO-S 24
1.13 SF 24
1.14 KTK 25
1.15 SKAF 25
1.16 SACO/SR 26
1.16.1 SACO/SR-S 26
1.16.2 SACO/SR-K 27
1.17 SALF 28

2 *Samhällsfarliga konflikter i historisk belysning* 31
2.1 Inledning 31
2.2 Tiden fram t.o.m. 1928 års arbetsfredslagstiftning 31
2.3 Tiden 1929—1936 32
2.3.1 Riksdagsmotioner 32
2.3.2 Nothinska kommittén m.m. 33

2.4 Huvudavtalet 1938 mellan SAF och LO 34
2.5 Metallkonflikten 1945 35
2.6 Tiden 1947—1964 35
2.6.1 1947 års poliskonflikt 36
2.6.2 1951 års sjuksköterskekonflikt 36
2.6.3 1948 års förhandlingsrättskommitté 36
2.6.4 1953 års avtalstvist vid kraftverken 37
2.6.5 1955 års sjöbefälskonflikt 37
2.6.6 1956 års förhandlingsrättsutredning m.m. 37
2.7 1965 års förhandlingsrättsreform för de offentligt anställda 39
2.8 Tiden 1966—1970 43
2.9 1971 års akademikerkonflikt 44
2.10 Tiden 1972—1975 47
2.10.1 Riksdagsmotion 47
2.10.2 Förhandlingsutredningens promemoria 48
2.10.3 Ändringar i det statliga huvudavtalet 49
2.10.4 Lagändringar på den offentliga sektorn 50
2.11 1976 års lagstiftning 50
2.11.1 MBL 50
2.11.2 LOA 52
2.11.3 Det särskilda huvudavtalet för den offentliga sektorn 54
2.12 1980 års konflikt 54
2.13 Tiden efter 1980 års konflikt 60
2.13.1 Huvudavtalet på SFO—LO/PTK-området 60
2.13.2 Nya arbetsrättskommitténs betänkande 61
2.13.3 1983 års avtalstvist 62

3 *Varsel och medling* 63
3.1 Nu gällande regler 63
3.1.1 Varselreglerna i MBL 63
3.1.2 Reglerna i MBL om medling 63
3.1.3 Förordningen om medling i arbetstvister 64
3.2 Den historiska bakgrunden 65
3.2.1 Medlingsväsendets organisation och uppgifter ... 65
3.2.2 Varselreglerna och frågan om tvångsmedel vid medling 69
3.3 Rättspraxis 76

4 *Varsel och dispenser* 79
4.1 1980 års konflikt 79
4.1.1 Staten 79
4.1.2 Kommuner och landsting 86
4.1.3 Transports, Livsmedels och Fabriks områden ... 93
4.2 PTK-området 99
4.2.1 1976 års pensionskonflikt mellan SAF och PTK . 100
4.2.2 1981 års lönekonflikt mellan SAF och PTK 101
4.2.3 1981 års branschkonflikt mellan KFO och SIF .. 105
4.3 1981 års konflikt mellan TA och SJF 107

4.4 1981 års konflikt mellan BAO och SBmf 108
4.5 1981/82 års läkarkonflikt 109
4.6 1983 års avtalsrörelse 110
4.6.1 Staten 110
4.6.2 Kommuner och landsting 115
4.6.3 Transports, Livsmedels och Fabriks områden ... 118

5 *Neutralitet och skyddsarbete* 121
5.1 SAF—LO-området 121
5.1.1 Bestämmelser i huvudavtalet om begränsning av de ekonomiska stridsåtgärderna 121
5.1.2 Skyddsarbete 122
5.1.3 Förarbeten 122
5.1.4 Skyddsarbete i arbetsmarknadsnämnden 128
5.1.5 Skyddsarbete inom mejeri- och mjölkproduktindustrin 130
5.1.6 Skyddsarbete på Fabriks område 131
5.2 SAF—PTK-området 132
5.3 SFO—LO/PTK-området 133
5.4 Det statliga området 137
5.5 Det kommunala området 137
5.6 Förarbeten till bestämmelserna på den offentliga sektorn .. 137
5.7 Arbetskonflikter på det offentliga området åren 1966—1971 139
5.7.1 Skolväsendet och underrätterna 1966 139
5.7.2 Sjöfartsverket och SJ 1969 142
5.7.3 SJ 1971 144
5.7.4 Landstinget i Halland och länsstyrelsen i Västerbotten 1971 147
5.8 Framställningar av JO 149
5.9 Förhandlingsutredningens promemoria 150
5.10 1974 års statsverksproposition 154
5.11 Propositionen med förslag till LOA m.m. 156
5.12 Undantagskretsen på det statliga området 156
5.13 Kommunala förtroendemän 157
5.13.1 Arbetsmarknadsnämnden om sympatiåtgärd 157
5.13.2 Arbetskonflikten 1971 vid Stockholms barnavårdsnämnd 157
5.13.3 Uttalande av kommunförbundet och SKTF 160

6 *De nordiska länderna* 161
6.1 Danmark 161
6.1.1 Arbetsmarknadens organisationer 161
6.1.2 Löneförhandlingarna 162
6.1.3 Varsel 162
6.1.4 Medling 163
6.1.5 Politiska ingripanden 164
6.1.6 Konfliktmönstret 165
6.2 Finland 165

6.2.1 Arbetsmarknadens organisationer 165
6.2.2 Inkomstpolitiska överenskommelser och löneförhandlingar 166
6.2.3 Varsel 167
6.2.4 Medling och förfarandet i tjänstetvistnämnd 167
6.2.5 Politiska ingripanden 168
6.2.6 Konfliktmönstret 168
6.3 Norge 169
6.3.1 Arbetsmarknadens organisationer 169
6.3.2 Löneförhandlingarna 170
6.3.3 Varsel 171
6.3.4 Medling 171
6.3.5 Politiska ingripanden m.m. 172
6.3.6 Konfliktmönstret 173

7 *Större arbetsinställelser åren 1938—1983* 175

8 *Samhällets sårbarhet* 179
8.1 Beredskapsåtgärder mot yttre störningar 179
8.2 Försörjningen med petroleumprodukter 181
8.3 Hälso- och sjukvården 185
8.3.1 Beroenden av omvärlden 186
8.3.2 Primärvården 187
8.3.3 Akutsjukhuset 187

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
BAO	Bankinstitutens Arbetsgivareorganisation
C	civildepartementet
CF	Sveriges Civilingenjörsförbund
Ds	departementsserien
Fabriks	Svenska Fabriksarbetareförbundet
FAO	Försäkringsbranschens Arbetsgivareorganisation
Fi	finansdepartementet
FTF	Försäkringstjänstemannaförbundet
HAO	Handelns Arbetsgivareorganisation
HTF	Handelstjänstemannaförbundet
JO	justitieombudsmannen
KFO	Kooperationens Förhandlingsorganisation
KTK	Kommunaltjänstemannakartellen
LAF	Livsmedelsbranschens Arbetsgivareförbund
Livsmedels	Svenska Livsmedelsarbetareförbundet
LO	Landsorganisationen i Sverige (resp. Danmark och Norge i kap. 6)
LOA	Lagen om offentlig anställning
MBL	Lagen om medbestämmande i arbetslivet
Metall	Svenska Metallindustriarbetareförbundet
PAF	Petroleumbranschens Arbetsgivareförbund
prop.	regeringens proposition
PTK	Privattjänstemannakartellen
SAC	Sveriges Arbetares Centralorganisation
SACO*	Sveriges Akademikers Centralorganisation
SAF	Svenska Arbetsgivareföreningen
SALF	Sveriges Arbetsledareförbund
SAV	statens arbetsgivarverk (före 1979 statens avtalsverk)
SBmf	Svenska Bankmannaförbundet
SECO	Sveriges Elevers Centralorganisation
SF	Statsanställdas förbund
SFO	Arbetsgivarföreningen för samfällt ägda företag och organisationer
SFS	svensk författningssamling
SHSTF	Svenska Hälso- och Sjukvårdens Tjänstemannaförbund

SIF	Svenska Industritjänstemannaförbundet
SJ	Statens Järnvägar
SJF	Svenska Journalistförbundet
SKAF	Svenska Kommunalarbetareförbundet
SKTF	Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund
SMHI	Statens Meteorologiska Hydrologiska Institut
SOU	statens offentliga utredningar
SR*	Statstjänstemännens Riksförbund
TA	Tidningarnas Arbetsgivareförening
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation
TCO-S	TCO:s statstjänstemannasektion
Transport	Svenska Transportarbetareförbundet

* År 1975 sammanslogs SACO och SR till den nuvarande organisationen SACO/SR.

1 Avtalsrörelserna och behörigheten att besluta om stridsåtgärder

I detta kapitel lämnas en översikt över de mest betydande avtalsslutande organisationerna på arbetsmarknaden. Först behandlas parterna på den privata sektorn och sedan de på den offentliga. I stora drag ges en redogörelse för hur förhandlingsarbetet bedrivs och för hur löneavtal sluts. Vid kartläggningen behandlas också frågan om behörigheten i de olika organisationerna att besluta om stridsåtgärder.

De siffror som lämnas om organisationernas medlemsantal m.m. avser om inte annat sägs läget den 31 december 1982. Uppgifterna lämnas i orienterande syfte för att ge en uppfattning om organisationernas storlek. Det kan anmärkas att de inte är alldeles jämförbara då de i några fall avser arbetstagare omräknat till årsarbetare, i andra det totala antalet aktiva medlemmar och i vissa fall omfattar även pensionerade medlemmar.

1.1 SAF

SAF har 37 medlemsförbund. Förbunden har sammanlagt omkring 38 000 företag som medlemmar. Dessa är genom sin förbundsanslutning delägare i SAF och de sysselsätter ca 1,3 miljoner arbetstagare.

På SAF-området förekommer avtalsförhandlingar centralt, förbundsvis och företagsvis.

SAF:s motparter vid centrala förhandlingar är LO och PTK.

Mellan SAF, dess förbund och delägare förekommer på olika nivåer löpande kontakter i skilda frågor. På så sätt får man, mellan olika förhandlingsomgångar, på SAF:s kansli kännedom om vilka problem som är aktuella inom de olika förbunden. Dessa problem kan beaktas redan då förberedelserna för en ny förhandlingssäsong börjar och arbetsgivarsidans förslag till ny avtalsreglering utformas. Det förekommer också täta kontakter mellan förbunden och deras medlemsföretag. Förutom de informella kontakterna finns viss formaliserad samverkan. Här kan nämnas de månatligen återkommande sammanträdena med SAF:s styrelse och de verkställande direktörerna i SAF:s förbund. En stående programpunkt är här "Avtalssituationen". Vidare gör sig de olika förbunden, före varje förhandlingsomgång, speciellt underrättade om läget i sin bransch. I vissa fall sker detta genom särskilda avtalskonferenser med de till förbunden anslutna delägarna.

1.1.1 Avtalsförhandlingar med LO

Centrala förhandlingar

Inför varje avtalsrörelse överväger SAF:s styrelse om det är önskvärt med centralt sammanhållna förhandlingar och vilka frågor som förhandlingarna i så fall skall omfatta. Framkommer det härvid och vid de sedvanliga underhandskontakterna med LO att det blir aktuellt med samordnade förhandlingar, tillsätter SAF:s styrelse för den kommande lönerörelsen en förhandlingsdelegation — den s. k. stora förhandlingsdelegationen — som får i uppdrag att förhandla för samtliga SAF-förbund. I denna delegation ingår SAF:s styrelsemedlemmar som ordinarie ledamöter samt de verkställande direktörerna i de större förbunden och chefen för SAF:s förhandlingsverksamhet som adjungerade ledamöter.

Nästa fas i utvecklingen brukar vara, att den stora förhandlingsdelegationen överväger vilka ståndpunkter man skall inta till arbetstagarsidans förhandlingsbud. Fortlöpande informella kontakter brukar förekomma mellan SAF och LO, varför man i allmänhet är ganska väl informerad om vilka ämnesområden som närmast kan vara aktuella i den förestående förhandlingsomgången. De frågor som den stora delegationen tar ställning till är nästan uteslutande av generell natur, vilket betyder att de avser samtliga avtalsområden.

SAF har även före och under en avtalsrörelse informella kontakter med de offentliga arbetsgivarna och med andra arbetsgivareorganisationer på den privata sektorn. Det händer också att SAF inbjuder andra organisationer till gemensam genomgång av frågor som gäller avtalsrörelsen.

Sedan SAF:s stora förhandlingsdelegation har beslutat sig för den linje som man vill följa under de kommande förhandlingarna och motsvarande beslut har fattats av motparten, hålls normalt det första sammanträdet med SAF:s och LO:s s.k. små delegationer. Dessa brukar för SAF:s del bestå av styrelsens ordförande, verkställande direktören och chefen för förhandlingsverksamheten, och för LO:s del av ordföranden, andre ordföranden och avtalssekreteraren. De stora delegationernas uppgifter på ömse sidor blir att ta ställning till de förslag som utformas och presenteras av de små delegationerna, och att lägga fram synpunkter och förslag för att lösa där uppkomna motsättningar.

Parallellt med de centrala förhandlingarna pågår i allmänhet förbundsvisa förhandlingar för att lösa speciella, branschbetonade frågor. Rapportering från dessa förhandlingar sker regelmässigt till SAF:s stora eller lilla förhandlingsdelegation.

Träffas central överenskommelse har denna karaktären av rekommendationsavtal och huvudorganisationerna skall verka för att detta blir antaget på förbundsnivå. Efter den centrala överenskommelsen följer tillämpningsförhandlingar på förbundsplanet. Om man vid dessa förhandlingar inte kommer överens i en viss fråga, hänskjuts den till de små delegationerna.

För åren fr. o. m. 1956 t.o.m. 1982 träffade SAF och LO femton cen-

trala uppgörelser. Deras giltighetstid varierade mellan ett och tre år. Det första centrala löneavtalet mellan SAF och LO slöts 1952 och det gällde i ett år.

Förbundsvisa förhandlingar

Kan SAF-förbunden inte ena sig om centrala förhandlingar, sker avtalsförhandlingarna i stället förbundsvis mellan de olika SAF- förbunden och deras LO-motparter. Ett arbetsgivareförbund skall härvid överlägga med SAF om väsentliga frågor som uppkommer i samband med förhandlingarna. SAF:s styrelse har rätt att i frågor av väsentligt allmänt intresse eller av särskild vikt i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare lämna föreskrifter rörande kollektivavtals innehåll och om förfarandet i övrigt.

Om ett kollektivavtal som har slutits av ett förbund skulle strida mot en av SAF lämnad föreskrift eller mot annat väsentligt allmänt arbetsgivarintresse har SAF:s styrelse rätt att, efter hörande av förbundet, med tre fjärdedels majoritet av närvarande ledamöter besluta om uppsägning av kollektivavtalet. Vidare kan SAF:s fullmäktige i ett sådant fall bestämma att förbundet skall betala skadestånd.

1983 bröts mönstret med centrala förhandlingar mellan SAF och LO. Sveriges Verkstadsförening och Metall slöt det första löneavtalet på närmare 30 år utan föregående central ramuppgörelse. De övriga LO-förbunden strandade förhandlingarna med sina resp. SAF-motparter. Efter medling som var samordnad för samtliga dessa kunde de förbundsvisa förhandlingarna återupptas och slutföras. Avtalen var ettåriga.

1.1.2 Avtalsförhandlingar med PTK

Även på PTK-området har SAF:s styrelse att ta ställning till om förhandlingarna i en lönerörelse skall ske centralt eller förbundsvis. På tjänstemannasidan kan det också hända att avtalsförhandlingar sker företagsvis. Sedan PTK bildades 1973 har SAF förhandlat centralt med kartellen för åren 1974—1982. 1976 slöt SALF eget avtal med SAF.

SAF:s förhandlingar med PTK har i allmänhet förts jämsides med SAF:s förhandlingar med LO. I ett par avtalsrörelser har SAF:s förhandlingar med PTK och LO samordnats nämligen 1977 och 1978.

För SAF:s räkning förhandlar samma förhandlingsdelegationer vid de centrala förhandlingarna med såväl LO som PTK. Även SAF:s centrala avtal med PTK är rekommendationsöverenskommelser. Huvudorganisationerna skall verka för att förbunden på ömse sidor antar överenskommelsen.

I 1983 års avtalsrörelse förhandlade SAF — med undantag för Sveriges Verkstadsförening — centralt med PTK och parterna slöt en överenskommelse för 29 månader. Verkstadsföreningen förde egna förhandlingar på förbundsnivå med SIF, SALF och CF. Föreningen träffade också med dessa förbund avtal, på ett och ett halvt år, som var fristående från — om än i stort sett likvärdigt med — avtalet mellan SAF och PTK.

1.1.3 Behörigheten att besluta om stridsåtgärder

SAF:s styrelse kan fatta beslut om lockout under förutsättning att förbund som berörs av åtgärden lämnar sitt samtycke. I annat fall skall styrelsen lämna över ärendet till fullmäktiges avgörande. Gör ett förbund framställning hos SAF:s styrelse om lockout som rör annat förbund, och detta inte vill stödja det förstnämnda förbundet, skall SAF:s styrelse med eget yttrande lämna över frågan till fullmäktige för avgörande.

Fullmäktige får, i fall som hänskjutits dit av SAF: s styrelse, med två tredjedels majoritet påbjuda lockout.

Om ett SAF-förbund vill påbjuda lockout, skall förbundet överlägga med SAF härom. SAF:s styrelse har då skyldighet att skyndsamt inhämta yttrande från de övriga förbund vars medlemsföretag kan beröras indirekt av lockouten. Styrelsen beslutar därefter om lockouten skall godkännas för ersättning till delägare. Styrelsen kan även, med två tredjedels majoritet av de närvarande styrelseledamöterna, besluta att lockouten inte får vidtas.

Om en delägare i SAF vill förklara lockout skall han anmäla det till styrelsen i det SAF-förbund som han tillhör. Förbundsstyrelsen skall omedelbart lämna SAF:s styrelse meddelande därom med angivande av om lockouten anses befogad. SAF:s styrelse avgör om lockouten skall godkännas.

Har SAF: s styrelse vägrat godkänna lockout kan det förbund eller den delägare som berörs hänskjuta ärendet till SAF:s fullmäktige.

Har lockout påbjudits eller godkänts av SAF:s fullmäktige eller godkänts av styrelsen är varje medlemsförening och delägare i SAF skyldig att rätta sig efter lockoutbeslutet. Om medlem eller delägare inte gör det inträder skadeståndsskyldighet för honom gentemot SAF.

1.2 LO

LO är en sammanslutning av 24 fackförbund som tillsammans organiserar drygt 2,1 miljoner arbetstagare.

LO förhandlar med SAF och SFO då avtalsförhandlingar på central nivå kommer till stånd. Med KFO förhandlar LO centralt bara om vissa avtal på försäkringsområdet. LO-förbund med medlemmar anställda hos sådan arbetsgivare som inte tillhör SAF eller SFO förhandlar regelmässigt direkt med sin arbetsgivarmotpart. Således förhandlar t. ex. Grafiska Fackförbundet med TA för sina medlemmar på TA-området.

FAO är visserligen ett SAF-förbund, men likväl förhandlar detta arbetsgivareförbund direkt med Försäkringsanställdas Förbund. På den offentliga sektorn förhandlar SF självständigt med SAV samt SKAF med Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet.

1.2.1 Avtalsförhandlingar med SAF

Innan avtalsförhandlingarna med SAF börjar brukar LO och PTK ha kontakter för att undersöka möjligheten till samordning i den kommande avtalsrörelsen.

Centrala förhandlingar

Inom LO förekommer en ganska grundlig beslutsprocess innan landssekretariatet slutligen fattar beslut i frågan huruvida förhandlingarna i en förestående avtalsrörelse skall föras centralt.

För att inhämta synpunkter och önskemål inför en avtalsrörelse från de olika avdelningarna sammankallar flera förbund avtalskonferenser — för varje avtalsområde — medan en del förbund i stället har fasta avtalsråd med representation från de olika avtalsområdena. Förbunden delger sedan LO de krav som de vill aktualisera i avtalsrörelsen.

Landssekretariatet skall för representantskapet framlägga en rekommendation om avtalsrörelsens uppläggning, bl.a. om förhandlingarna skall föras centralt eller för varje avtalsområde för sig. Innan representantskapet behandlar frågan härom, skall rådgivande konferenser hållas med ordförandena i de anslutna förbunden eller med ställföreträdare för dem.

Om landssekretariatet anser förutsättningar föreligga för en central avtalsrörelse skall sekretariatet även lämna ett avtalsförslag till representantskapet.

Har sekretariatet rekommenderat centrala förhandlingar och representantskapet biträtt rekommendationen skall vart och ett av förbunden besluta om rekommendationen kan godkännas. Sedan svaren inkommit skall landssekretariatet ta slutlig ställning till frågan om centrala förhandlingar. Anses sådana förhandlingar böra inledas, skall sekretariatet utse förhandlingsdelegation och svara för att de genomförs.

När LO förhandlar centralt med SAF berörs omkring 740 000 arbetstagare.

Förhandlingsdelegationen, den s.k. stora delegationen, som landssekretariatet utser består av sekretariatets ledamöter, alla förbundsordförandena utanför sekretariatet och LO: s förhandlingsombudsmän. Även förbund som inte omfattas av förhandlingarna mellan SAF och LO, t. ex. Frisöranställdas Förbund och Försäkringsanställdas Förbund är företrädda i delegationen. Inom denna delegation utses den s.k. lilla delegationen, vilken regelmässigt består av LO:s ordförande, andre ordförande och avtalssekreterare.

Härefter sker direktkontakten mellan parterna över deras små delegationer, som således fungerar som arbetsutskott. LO:s lilla delegation håller hela tiden den stora delegationen underrättad om utvecklingen av överläggningarna. Denna ger å andra sidan råd och synpunkter på vilket sätt uppkomna meningsmotsättningar mellan parterna lämpligen bör lösas. Förbundsvisa förhandlingar pågår ofta samtidigt med de centrala. Vid dessa förhandlingar behandlas särskilda branschfrågor. Förbunden håller kontinuerligt den stora delegationen underrättad om utvecklingen av sina förhandlingar.

Om uppgörelse vid förhandlingarna träffas mellan LO:s och SAF:s delegationer, skall den föreläggas representantskapet, som skall uttala sig för ett godkännande eller ett ogillande. Representantskapets ställningstagande har formen av en rekommendation till de berörda förbunden, som sedan vart och ett i enlighet med sina stadgar beslutar om

uppgörelsen kan godkännas eller inte. Förbunden skall sedan omedelbart meddela landssekretariatet sina beslut.

Förhandlingar som inte förs centralt

När olika förbund som har medlemmar anställda inom samma industri eller yrkesfack avser att inleda lönerörelse skall samverkan ske under landssekretariatets ledning, så att enighet nås om de krav som skall framställas. Samma sak gäller om lönerörelse på förbundsnivå har inletts av arbetsgivare.

Landssekretariatet har rätt att genom ombud delta i förbundens avtalsförhandlingar och framställa förslag till uppgörelse. Om ett sådant förslag förkastas av det berörda förbundet kan landssekretariatet med två tredjedels majoritet under vissa förutsättningar dra in förbundet tillkommande konfliktersättning. Beslut om indragning får meddelas endast då konflikten medför eller kan antas medföra avsevärda olägenheter för andra anslutna förbund, för fackföreningsrörelsen i sin helhet eller för vitala samhällsintressen.

Information och samordning

Såsom framgår redan av den föregående framställningen har landssekretariatet en central roll i LO:s avtalsrörelser. Sekretariatet skall lämna fortlöpande informationer om viktiga avtalsrörelser och tvister till de förbund som berörs eller kan antas bli berörda. I fråga om avtalsrörelser och tvister av principiell innebörd eller omfattande praktisk betydelse för flera förbund, skall sekretariatet kalla representanter för förbunden att sammanträda för information och överläggning.

1.2.2 Avtalsförhandlingar med SFO

LO:s centrala förhandlingar med SFO gäller ca 68 000 arbetstagare och brukar slutföras först sedan uppgörelse träffats med SAF.

LO:s förhandlingsdelegation har här en annan sammansättning än på SAF-området. Eftersom ett färre antal LO-förbund berörs av förhandlingarna med SFO är förhandlingsdelegationen på denna sektor mindre. Den brukar bestå av drygt ett tiotal ledamöter.

1.2.3 Behörigheten att besluta om stridsåtgärder

Det är styrelserna i de till LO anslutna förbunden som är behöriga att besluta om stridsåtgärder.

Landssekretariatets tillstånd krävs för att ett förbund skall få vidta strejk om strejken omfattar mer än tre procent av förbundets medlemmar, om den kan antas medföra lockout mot mer än tre procent av förbundets medlemsantal eller mot medlemmar av annat anslutet förbund, eller om den kan beräknas medföra permitteringar av medlemmar, vilka tillsammans med de av strejken direkt berörda uppgår till mer än tre procent av förbundets medlemsantal eller också kan beräknas medföra permittering av ett betydande antal medlemmar av andra an-

slutna förbund. Tillstånd får vägras endast om strejken eller därav föranledd lockout kan befaras medföra avsevärda olägenheter för andra anslutna förbund, för fackföreningsrörelsen i sin helhet eller för vitala samhällsintressen.

Beslutar landssekretariatet att avslå framställning om tillstånd till strejk kan det berörda förbundet överklaga beslutet hos representantskapet.

Beslutar ett förbund att vidta strejk utan erforderligt tillstånd förlorar förbundet rätten till konfliktersättning, om inte kongressen efter överklagande beslutar annat. Förbund som uppsåtligen bryter mot stadgarna och som inte omedelbart efter anmaning vidtar rättelse kan av landssekretariatet uteslutas ur LO.

Ett förbunds styrelse får endast efter landssekretariatets medgivande vidta blockad eller bojkott i anslutning till strejk som fordrar landssekretariatets tillstånd eller med anledning av lockout, då ersättning utges från LO.

En blockad som träffar arbetstagare som är anslutna till annat förbund än det blockerande får vidtas endast då det eller de förbund som ifrågavarande arbetstagare tillhör har godkänt åtgärden. Vid oenighet mellan flera berörda förbund fordras godkännande av landssekretariatet.

1.3 PTK

PTK är en förhandlingskartell för tjänstemän på den privata sektorn. PTK:s medlemsförbund utgörs av sex TCO-förbund, SALF och fjorton SACO/SR-förbund med sammanlagt omkring 550 000 tjänstemän på den privata sektorn.

PTK förhandlar centralt med SAF och SFO. Med KFO förhandlar PTK- förbunden vanligen vart och ett för sig.

1.3.1 Avtalsförhandlingar med SAF

PTK svarar för samtliga förhandlingar som förs centralt med SAF och som avser ca 500 000 tjänstemän. De till PTK anslutna förbunden svarar för förhandlingarna med SAF:s branschförbund.

I upptakten till en avtalsrörelse — normalt i början av hösten — skriver PTK till medlemsförbunden och ber att få deras synpunkter på löner och anställningsvillkor och prioriteringar.

När de skriftliga svaren kommit in kallar PTK in representantskapet, vanligtvis i slutet på november eller början av december. Representantskapet fastställer inriktningen av avtalsrörelsen och avger ett allmänt uttalande härom. Uttalandet innehåller inga detaljer om de kommande avtalskraven utan en redogörelse för övergripande principer och prioriteringar.

Sedan representantskapet lämnat sitt uttalande påbörjas arbetet i den lilla och i den stora förhandlingsdelegationen. Vid förhandlingarna med SAF är den lilla förhandlingsdelegationen PTK:s styrelse. Den stora

förhandlingsdelegationen består av den lilla delegationen jämte tjugo representanter för SIF, tio för HTF, tio för SALF, fem för övriga TCO-förbund som har SAF som motpart samt fem för CF m.fl.

Den övervägande delen av beredningsarbetet sker inom den lilla delegationen. Där utarbetas specificerade avtalskrav med beaktande av de övergripande uttalanden som lämnats av representantskapet. De avtalsbud som lämnas till SAF skall dessförinnan godkännas av den stora förhandlingsdelegationen.

Innan avtalsförhandlingarna sätter igång förekommer kontakter mellan PTK och LO om samordning av förhandlingarna med SAF. Dessa kontakter sker beträffande den allmänna inställningen till samordning på ordförandenivå, medan mera detaljerade frågor avhandlas mellan avtalssekreterarna.

Kontakter tas också med TCO-S och KTK om uppläggningen av den kommande avtalsrörelsen.

Under förhandlingarna är det den stora förhandlingsdelegationen som tar ställning till avtalsförslag och denna fattar också beslut om förhandlingarna skall förklaras strandade.

PTK är inte enligt sina stadgar behörig att träffa för anslutet förbund bindande avtal om löner eller övriga anställningsvillkor eller medbestämmande i arbetslivet. PTK:s centrala överenskommelser med SAF i nu nämnda frågor innebär att PTK rekommenderar de berörda förbunden att de skall anta överenskommelsen. Ett förbund har inte rätt att föra förhandlingar med SAF så länge PTK och SAF förhandlar. Om ett till PTK anslutet förbund inte vill godkänna ett av PTK och SAF träffat rekommendationsavtal kan förbundet självständigt fortsätta förhandlingar med arbetsgivarparten.

1.3.2 Avtalsförhandlingar med SFO

PTK brukar förhandla centralt med SFO för omkring 40 000 tjänstemän.

PTK:s förhandlingsförberedelser och förhandlingsverksamhet i förhållande till SFO går till på samma sätt som när det gäller förhandlingarna med SAF. PTK:s lilla och stora förhandlingsdelegation har i detta fall emellertid en annan sammansättning. De förbund som har förhållandevis större antal medlemmar på SFO-området än på SAF-området har således här större inflytande över sammansättningen av den stora delegationen.

PTK:s löneförhandlingar med SFO äger i regel rum efter förhandlingarna med SAF.

1.3.3 Behörigheten att besluta om stridsåtgärder

PTK:s styrelse har rätt att, efter strandad förhandling eller annars i samråd med berörda förbund, besluta om konfliktåtgärder. De anslutna förbunden har skyldighet att medverka till att åtgärderna genomförs.

Om ett förbund inte godkänner ett centralt avtal mellan SAF och PTK har förbundet rätt att självt besluta om stridsåtgärder. Kostnader som uppkommer på grund av sådan stridsåtgärd belastar inte PTK.

1.4 SFO

SFO är en arbetsgivareorganisation som bildades 1970. Medlemmar kan bli företag, stiftelser m.fl. som antingen ägs av eller har direkt eller indirekt anknytning till staten eller kommun.

Inom SFO finns 22 branschkonferenser och branschkommittéer. Konferenserna står öppna för alla till branschen hörande medlemsföretag och kommittéerna kan jämföras med förbunden i SAF. Vart och ett av de omkring 350 medlemsföretagen i SFO är anslutet till en av branschkommittéerna. I företagen finns sammanlagt ungefär 68 000 anställda på LO-området och 40 000 på PTK-området.

Enligt gällande beslut av SFO:s styrelse för SFO samordnade centrala förhandlingar med LO och PTK.

I upptakten till en avtalsrörelse samlas SFO:s branschkonferenser någon gång i oktober, för att behandla bl.a. uppläggningen av de kommande löneförhandlingarna. Därefter träffas ordförandena i branschkommittéerna i november för att gå igenom och summera vad som framkommit vid branschkonferenserna. Man diskuterar också riktlinjerna för avtalsrörelsen.

Det är SFO:s styrelse som är ytterst ansvarig för avtalsrörelsen och den skall bestämma riktlinjer för avtals- och förhandlingsverksamheten. De centrala förhandlingarna förs för SFO:s räkning av en förhandlingsdelegation, som utses av styrelsen. Delegationen består av styrelsens ordförande, två andra ledamöter som styrelsen utser inom sig, SFO:s verkställande direktör samt minst fem och högst femton av ordförandena i branschkommittéerna. För att upprätthålla kontakten mellan styrelsen och förhandlingsdelegationen har man bildat ett avtalsutskott som består av fem ledamöter.

SFO brukar få del av LO:s och PTK:s avtalskrav samtidigt med SAF.

SFO sluter centrala rekommendationsavtal med LO och PTK. Branschkommittéerna träffar därefter förbundsavtal med resp. fackförbund i enlighet med rekommendationsavtalet och förhandlingsdelegationens anvisningar.

SFO:s styrelse äger efter samråd med förhandlingsdelegationen fatta beslut om lockout. Medlemmarna i SFO är skyldiga att följa styrelsens beslut.

1.5 KFO

KFO organiserar kooperativa och övriga folkrörelseägda företag liksom organisationer med anknytning till folkrörelserna. Även några löntagarägda företag är anslutna till KFO. Organisationen har drygt 400 medlemmar som sammanlagt sysselsätter omkring 90 000 årsanställda varav 60 000 arbetare och 30 000 tjänstemän.

Kooperativa förbundets förbundsstämma utser överstyrelsen som är det högsta organet i KFO. Överstyrelsen utser i sin tur KFO:s styrelse.

KFO förhandlar och sluter normalt löneavtal med arbetstagarförbund för sina medlemmars räkning. I begränsad utsträckning förekommer också kollektivavtal företagsvis.

KFO förhandlar inte centralt med LO och PTK i fråga om löner och allmänna anställningsvillkor. När det gäller frågor om medbestämmande, arbetsmiljö och försäkringar har KFO träffat vissa centrala rekommendationsöverenskommelser med LO och PTK. KFO:s förhandlingar med CF, SALF och SIF har varit samordnade under de senaste avtalsrörelserna.

KFO:s förhandlingar med en avtalsmotpart förs i regel av en förhandlingskommitté. Det finns f.n. 16 olika förhandlingskommittéer som täcker olika avtalsområden och som utses av KFO:s styrelse.

I KFO:s styrelse förs diskussioner om uppläggningen av en avtalsrörelse och om vilka ståndpunkter som man skall ta till arbetstagarsidans avtalsbud. KFO:s verkställande direktör upprätthåller kontakten mellan styrelsen och förhandlingskommittéerna.

KFO:s styrelse beslutar efter samråd med berört medlemsföretag om stridsåtgärder.

1.6 TA

TA organiserar ungefär 180 företag inom tidningsområdet och massmedieområdet i övrigt, däribland Sveriges Radio AB. Medlemsföretagen har tillsammans omkring 40 000 anställda. Föreningens angelägenheter behandlas på föreningsmöte som medlemmarna har rätt att delta i. Mötet utser TA:s styrelse.

TA träffar för sina medlemsföretag kollektivavtal med Fastighetsanställdas Förbund, Grafiska Fackförbundet, Handelsanställdas Förbund och Svenska Transportarbetareförbundet inom LO och med HTF, SIF och SJF inom TCO samt med SALF. TA sluter kollektivavtal med Handelsanställdas Förbund endast för anställda vid Pressbyråföretagen. Med Grafiska Fackförbundet tecknar TA fyra olika löneavtal.

TA:s föreningsmöte utser fyra förhandlingsdelegationer för att förhandla med Grafiska Fackförbundet, SJF, HTF och Svenska Transportarbetareförbundet. TA:s verkställande direktör brukar ur delegationen som ansvarar för förhandlingarna med Grafiska Fackförbundet välja en delegation som förhandlar med SALF. Om det anses påkallat brukar verkställande direktören inkalla en särskild delegation för att förhandla med SIF.

Inför en avtalsrörelse samlas ofta förhandlingsdelegationerna för att gå igenom olika frågor och för att diskutera om man skall lägga fram egna avtalskrav.

TA har nära kontakter med Grafiska Arbetsgivareförbundet i SAF.

TA:s avtalsförhandlingar brukar äga rum efter SAF:s förhandlingar med LO och PTK.

TA:s förhandlingsdelegationer underställer normalt inte TA:s styrelse de avtal som träffas. I enstaka fall utgör dock hela styrelsen förhandlingsdelegation. Så var t.ex. fallet när TA slöt det nuvarande sexåriga fredsavtalet med Grafiska Fackförbundet.

När TA tecknat löneöverenskommelser med förbunden följer ofta tillämpningsförhandlingar på medlemsföretagen.

TA:s föreningsmöte har behörighet att med tre fjärdedels majoritet besluta om allmän lockout. För beslut om lockout som omfattar mindre än hälften av medlemmarna i TA, krävs att vid föreningsmöte samtliga ombud för av lockouten berörda medlemmar biträder beslutet. Medlemsföretagen är skyldiga att rätta sig efter beslut om lockout.

1.7 BAO

BAO organiserar alla banker i Sverige med undantag av ett fåtal mindre. Sålunda var vid utgången av 1980 14 affärsbanker, 12 föreningsbanker och 123 sparbanker medlemmar av BAO. Vid samma tidpunkt var även 49 andra företag medlemmar. Bland dessa kan nämnas data-, finans-, fond-, kredit- och fastighetsföretag.

Medlemsföretagen har sammanlagt omkring 40 000 årsanställda.

BAO är en fristående arbetsgivareorganisation som inte är med i SAF men som är ansluten till HAO.

BAO:s viktigaste avtalsmotpart är SBmf. BAO sluter även avtal med Fastighetsanställdas Förbund för lokalvårdare och med Hotell- och Restauranganställdas Förbund för lunchrumspersonal.

Inför varje avtalsrörelse bereder BAO medlemsföretagen tillfälle att lämna sina synpunkter på önskade ändringar i avtalet.

BAO har informativa kontakter med andra arbetsgivarorganisationer angående avtalsfrågor och andra frågor av gemensamt intresse.

BAO:s styrelse på 13 ledamöter utgör förhandlingsdelegation vid avtalsförhandlingarna med SBmf. De direkta förhandlingskontakterna med SBmf sker i allmänhet mellan parternas s.k. små delegationer. BAO:s lilla delegation består av styrelsens ordförande och vice ordförande samt verkställande direktören.

BAO:s styrelse beslutar — efter HAO:s godkännande — om lockout. För beslut fordras två tredjedels majoritet av det totala antalet ledamöter i styrelsen.

1.8 SBmf

SBmf är ett TCO-förbund som har omkring 40 000 medlemmar. Förbundet står utanför PTK.

SBmf förhandlar med BAO. Härutöver tecknar man även s.k. hängavtal med enstaka företag.

Inför en avtalsrörelse brukar SBmf senast i augusti sända en cirkulärskrivelse till sina avdelningar och klubbar för att i september—oktober få in synpunkter från dessa. Svaren bereds sedan i kansliet och i förbundsstyrelsen. I november hålls en rådgivande avtalskonferens. Förbundsstyrelsen beslutar därefter vilka avtalsförslag som skall läggas.

SBmf har informativa kontakter inom TCO. Man har också en samarbetskommitté med de båda TCO-förbunden FTF och HTF för information och samråd. SBmf samarbetar i Nordiska Bankmannaunionen med fackförbund i de övriga fyra nordiska länderna. Det kan nämnas att

man inom unionen ställt ekonomiska garantiförbindelser för sammanlagt 25 miljoner kronor. Dessa medel kan tas i anspråk vid konflikter.

För förhandlingarna med BAO svarar en central förhandlingsdelegation bestående av nio ledamöter som utses av SBmf:s styrelse och med förste ombudsmannen som ordförande. Inom den centrala delegationen väljs en liten delegation på fyra personer, som består av förste ombudsmannen, ytterligare en ombudsman och två förtroendevalda, för att i praktiken förhandla med motparten. Det händer också under förhandlingarna att direkta kontakter tas mellan SBmf:s förste ombudsman och BAO:s verkställande direktör.

Förbundsstyrelsen beslutar om stridsåtgärder. Minst tolv av styrelsens sexton ledamöter måste vara ense om sådant beslut.

1.9 SAV

Enligt förordningen om statliga kollektivavtal, m.m. (SFS 1976:1021) sluts kollektivavtal på statens vägnar — med undantag för arbetstagare hos riksdagen eller dess myndigheter — av SAV.

SAV sluter vidare avtal på det kommunala avtalsområdet för lärare vid grundskolor och gymnasier, rektorer och lärare vid statsunderstödda folkhögskolor, lärare vid särskolor, samt präster och kyrkomusiker. Behörigheten att förhandla om kollektivavtal för dessa arbetstagare grundas på lagen om ställföreträdare för kommun vid vissa avtalsförhandlingar m.m. (SFS 1965:576).

Det kan också nämnas att SAV tillsammans med Försäkringskassornas förhandlingsorganisation sluter avtal med Försäkringsanställdas Förbund och SACO/SR. Dessa avtal kommer inte att beröras i det följande.

Inom SAV:s förhandlingsområde fanns 1980 ca 586 000 tjänstemän.

SAV sluter kollektivavtal centralt med SF, SACO/SR-S och TCO-S. Dessutom sluter SAV avtal med SALF och Sveriges Läkarförbund.

De materiella anställnings- och arbetsvillkoren för arbetstagare inom SAV:s förhandlingsområde finns huvudsakligen reglerade genom ett ramavtal om löner för statstjänstemän m.fl., det s. k. ALS-avtalet. Detta avtal för 1981 och 1982 omfattade bl. a. elva särskilda kollektivavtal. Bland dessa kan nämnas AST, ATF, TFU, TFK, ARV och ARB. AST innehåller allmänna bestämmelser om anställningsvillkor, löner och semester. ATF reglerar lönegradsplacering och befordringsgångar m.m. inom det statliga avtalsområdet. TFU och TFK innehåller motsvarande bestämmelser för undervisningsväsendet och kyrkan. ARV reglerar vissa arvodestjänster och ARB har föreskrifter om arbetstid.

ALS-avtalet sluts gemensamt för SF, SACO/SR-S och TCO-S. Sedan 1981 sluter SAV avtal även med SALF om löner och allmänna anställningsvillkor. Avtalen innebär att större delen av ALS-avtalet gäller som kollektivavtal mellan SAV och SALF.

Enligt instruktionen för SAV (SFS 1978:813) gäller att SAV:s styrelse avgör förhandlingsfrågor och andra arbetsgivarpolitiska frågor av principiell natur eller större ekonomisk betydelse. SAV:s styrelse består av 16

ledamöter med representanter för olika statliga myndigheter. Ordförande är statssekreteraren i civildepartementet och i styrelsen ingår SAV: s generaldirektör och överdirektör. Vidare föreskriver instruktionen att det skall finnas en förhandlingsdelegation som består av SAV:s generaldirektör och överdirektör samt högst fem andra ledamöter. I januari 1983 utgjordes förhandlingsdelegationen förutom av generaldirektören och överdirektören av fyra ledamöter av SAV:s styrelse.

I praktiken bedriver SAV förhandlingar på följande sätt. Riktlinjerna för en avtalsrörelse dras upp av SAV: s styrelse, som ger generaldirektören fullmakt att svara för förhandlingarna. Styrelsen tar också ställning till motpartens yrkanden. Förhandlingsdelegationen har hittills inte trätt i funktion. I stället förs de egentliga förhandlingarna för SAV:s räkning av en liten delegation som inte har någon formellt bestämd sammansättning. Under avtalsrörelsen 1983 bestod den av generaldirektören, överdirektören och chefen för planerings- och samordningsenheten.

Inom SAV:s styrelse finns ett arbetsutskott under ledning av styrelseordföranden och i övrigt bestående av generaldirektören, överdirektören och två av de övriga fyra styrelseledamöterna som är med i förhandlingsdelegationen. Utskottet sammanträder varje vecka och tar på styrelsens uppdrag i viss utsträckning ställning till förhandlingsfrågor.

SAV:s fortlöpande kontakter med de statliga myndigheterna sköts genom tre enheter inom verket.

SAV har också kontakter med SAF som innebär att man informerar varandra om avtalsläget och att man också har utbyte av mera teknisk art i fråga om bl. a. statistik. SAV för inte diskussioner med SAF om principiella lönepolitiska ställningstaganden.

SAV har ett nära samarbete med Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet inom Oasen, som är ett samrådsorgan med tolv ledamöter varav fyra utses av staten, fyra av Landstingsförbundet och fyra av kommunförbundet. Inom Oasen finns ett arbetsutskott med statssekreteraren i civildepartementet som ordförande och SAV:s generaldirektör samt förhandlingscheferna i Landstingsförbundet och kommunförbundet som övriga ledamöter. Arbetsutskottet sammanträder ofta, även mellan avtalsrörelserna, och förbereder diskussionerna i Oasen.

Man diskuterar i Oasen formerna för samarbetet i avtalsrörelserna. Samverkansformerna varierar med hänsyn till omständigheterna. Fr.o.m. avtalsrörelsen 1980 har samarbetet fördjupats genom att de offentliga arbetsgivarna har samförhandlat i övergripande och principiellt viktiga avtalsfrågor.

SAV träffar kollektivavtal med sina motparter under förbehåll om att regeringen och i allmänhet också riksdagen godkänner avtalet. Det är på olika sätt sörjt för att statsmakterna hålls informerade om avtalsförhandlingarna och kan utöva det inflytande som ett godkännande i efterhand förutsätter. Under förhandlingarnas gång upprätthålls kontakten mellan SAV och civildepartemenentet. Detta sker främst genom statssekreteraren i civildepartementet som är ordförande i SAV:s styrelse och som även leder SAV:s arbetsutskott. Det parlamentariska inflytandet utövas i första hand av riksdagens lönedelegation som under en avtalsrörelse hålls underrättad om förhandlingarna genom civildepartementet. Löne-

delegationen har behörighet att på riksdagens vägnar godkänna av SAV träffat kollektivavtal. Om delegationen inte anser sig kunna göra detta — vilket hittills inte inträffat — kan regeringen genom proposition förelägga riksdagen avtalet, som då kommer att behandlas av riksdagen i dess helhet.

SAV:s styrelse avgör frågor om lockout eller annan stridsåtgärd.

1.10 Svenska kommunförbundet

Kommunförbundet är en sammanslutning av primärkommunena som bl. a. har till uppgift att förhandla för kommunernas räkning. Det brukar också ha fullmakt att företräda Svenska Kyrkans Församlings- och Pastoratsförbund. Förhandlingsverksamheten 1980 gällde ungefär 500 000 arbetstagare hos kommunerna.

Svenska kommunförbundet förhandlar centralt med KTF, SKAF, SALF och SACO/SR-K. Förbundet träffar också överenskommelser med vissa andra arbetstagarorganisationer, t. ex. Svenska Musikerförbundet.

Kommunförbundets styrelse utser en förhandlingsdelegation med 21 ledamöter. Delegationen företräder förbundet och dess medlemmar vid förhandlingar och överläggningar med arbetstagarnas organisationer.

För att inhämta synpunkter från kommunerna inför en avtalsrörelse hålls länslönekonferenser. I dessa deltar förtroendevalda och tjänstemän från kommunerna och representanter för kommunförbundet och dess förhandlingsdelegation. Ibland inkallas konferenser även under och efter avtalsrörelserna. Det förekommer också många direktkontakter mellan befattningshavare på kommunerna och tjänstemännen på kommunförbundet.

Svenska kommunförbundet har kontakter med SAF främst i frågor av teknisk natur.

I föregående avsnitt angående SAV:s förhandlingsverksamhet har redogörelse lämnats för samarbetet i Oasen där även Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet är med. De båda sistnämnda förbunden har ett ingående förhandlingssamarbete såväl inom som utom Oasen. Man samförhandlar i ett flertal frågor med sina motparter på hela den kommunala sektorn.

Det rent praktiska förhandlingsarbetet sköts på tjänstemannaplanet, men förhandlingsdelegationen är det organ som slutligen beslutar om vilka kollektivavtal som skall träffas. Kommunförbundets styrelse informeras om besluten. De kollektivavtal som ingås centralt av förhandlingsdelegationen är rekommendationsavtal. En kommun kan ge kommunförbundet fullmakt att sluta kollektivavtal för kommunens räkning. Sådana fullmakter har emellertid inte utfärdats annat än för speciella avtalsfrågor. Kommunerna träffar själva kollektivavtal i enlighet med de centrala rekommendationsavtal som kommunförbundets förhandlingsdelegation sluter. Kommunerna har genom kommunförbundets stadgar åtagit sig att följa delegationens rekommendationer.

Svenska kommunförbundets förhandlingsdelegation fattar efter samråd med styrelsen beslut om att rekommendera kommunerna att företa föreslagna stridsåtgärder. Kommunerna har genom kommunförbundets stadgar åtagit sig att följa delegationens beslut.

1.11 Landstingsförbundet

Landstingsförbundet är ett samarbetsorgan för landstingskommunerna och har bl. a. till uppgift att förhandla om kollektivavtal för landstingskommunernas räkning. År 1980 hade dessa ungefär 367 000 arbetstagare.

Landstingsförbundet förhandlar centralt med SKAF samt med KTK och SACO/SR-K och till dessa karteller anslutna förbund. Landstingsförbundet förhandlar också med SALF och vissa andra arbetstagarorganisationer, t. ex. Svenska Lantarbetareförbundet.

Under styrelsen finns en förhandlingsdelegation med nio ledamöter som företräder förbundet och de enskilda landstingskommunerna vid kollektivavtalsförhandlingar.

Landstingsförbundets förhandlingsverksamhet företer stora likheter med Svenska kommunförbundets. För de båda förbundens samarbete och för samarbetet inom Oasen har redogjorts i föregående avsnitt om Svenska kommunförbundet och SAV.

Landstingsförbundet håller inför en avtalsrörelse avtalskonferenser vari förtroendevalda och tjänstemän från landstingskommunerna samt tjänstemän från förbundet och ledamöter i förhandlingsdelegationen deltar. Syftet med dessa konferenser, som kan inkallas också under eller efter avtalsförhandlingarna, är att inhämta synpunkter från landstingskommunerna och diskutera vilka ställningstaganden förhandlingsdelegationen bör göra m. m. Tjänstemännen på förbundets kansli har också täta kontakter med företrädare för landstingskommunerna.

Förhandlingarna med avtalsmotparterna genomförs i praktiken av tjänstemän från förbundet. Dessa redogör sedan för förhandlingarna inför förhandlingsdelegationen som fattar beslut i avtalsfrågorna. Styrelsen informeras om vilka beslut som fattas. De kollektivavtal som förhandlingsdelegationen tecknar är rekommendationsavtal. Landstingskommunerna kan ge Landstingsförbundet fullmakt att sluta kollektivavtal, men sådana fullmakter har bara utfärdats för speciella avtalsfrågor. Genom Landstingsförbundets stadgar har medlemmarna i förbundet åtagit sig att följa förhandlingsdelegationens rekommendationer då de själva sluter avtal.

Förhandlingsdelegationen är behörig att fatta rekommendationsbeslut om varsel av stridsåtgärder. Delegationen får dock besluta om att rekommendera verkställighet av en stridsåtgärd först efter godkännande av styrelsen. Landstingskommunerna har genom Landstingsförbundets stadgar åtagit sig att följa förhandlingsdelegationens rekommendationer när de själva fattar beslut på landstingsnivå, vanligen genom resp. personalnämnd.

1.12 TCO-S

TCO-S är en förhandlingskartell på den statliga avtalssektorn, som består av tio fackförbund inom TCO med sammanlagt ca 265 000 medlemmar. TCO-S förhandlar centralt med SAV.

TCO-S förhandlingsrätt utövas av dess styrelse, som har rätt att träffa för medlemsförbunden bindande avtal. När det gäller centrala avtal skall dock styrelsens förslag underställas avtalsfullmäktiges prövning. För att fullmäktige skall godkänna ett avtal fordras två tredjedels majoritet.

Avtalsfullmäktige består av TCO-S styrelsemedlemmar och 60 ledamöter som utses av förbunden och fördelas i förhållande till deras medlemsantal. Fullmäktige skall, förutom att anta eller förkasta styrelsens avtalsförslag, som rådgivande organ behandla förhandlings- och avtalsfrågor av principiell räckvidd och allmän innebörd och till styrelsen göra de uttalanden och rekommendationer som finnes lämpligt.

Under 1979 inledde TCO-S samarbete med KTK, SF och SKAF i avtalsfrågor. Detta samarbete fördjupades vid 1980 års avtalsrörelse då dessa fyra arbetstagarorganisationer uppträdde gemensamt i förhållande till de offentliga arbetsgivarna. Organisationernas samverkan har därefter fortsatt och den har också fått fasta former genom att man gemensamt bildat tio beredningsgrupper samt en liten och en stor samrådsgrupp.

De direkta kontakterna vid förhandlingarna med SAV sker dels genom styrelsens ordförande, dels genom en liten förhandlingsdelegation som består av företrädare för styrelsen och kansliet. Under förhandlingarnas gång inkallas i olika skeden en stor förhandlingsdelegation. Denna utses av styrelsen och är sammansatt av styrelsens ledamöter jämte företrädare för de förbund som inte har ledamot i styrelsen. Avtalsfullmäktige, som ju har att ta ställning till styrelsens avtalsförslag och göra principiella ställningstaganden, brukar inkallas några gånger under en avtalsrörelse.

Styrelsen får i samråd med berörda medlemsförbund och efter beslut i avtalsfullmäktige vidta konfliktåtgärder. Fullmäktiges beslut fattas sedan styrelsen lagt fram förslag och kräver två tredjedels majoritet. Medlemsförbunden är skyldiga att medverka till att genomföra beslut om stridsåtgärder.

1.13 SF

SF är ett LO-förbund med ca 203 000 medlemmar fördelade på fem sektioner. Förbundsstyrelsen består av 23 ledamöter varav 15 företräder sektionerna. SF förhandlar centralt med SAV.

Förbundsstyrelsen beslutar om kollektivavtal. Styrelsen beslutar vidare vilka åtgärder som skall vidtas ifall förhandlingar inte leder till uppgörelse eller om arbetsgivarparten vägrar inleda förhandlingar. Den avgör på vilket sätt nämnda frågor skall underställas berörda medlemmar för rådgivande behandling. Detta kan ske genom förbundets avtalsråd, konferens för visst område, omröstning eller på annat lämpligt sätt.

Avtalsrådet, som består av 225 ombud, är ett organ för information och samråd om förutsättningar och riktlinjer för allmänna avtalsrörelser samt rådgivning i samband med dessa. Det skall yttra sig bl.a. om uppsägning och förlängning av avtal, förslag till nya avtal samt förhandlingsförslag till överenskommelser. Vidare väljer rådet förhandlingsdelegerade för centrala avtalsförhandlingar.

SF:s samverkan med KTK, SKAF och TCO-S har beskrivits i avsnittet om TCO-S.

SF är representerat i LO:s landssekretariat, där man inom LO- kollektivet bl.a. skall följa och samordna de anslutna förbundens fackliga politik. Hit hör lönepolitiska frågor och frågan om vilka riktlinjer man skall följa i en avtalsrörelse.

Konfliktåtgärder beslutas av förbundsstyrelsen. Avtalsrådet har att yttra sig även i frågor om konfliktåtgärder.

1.14 KTK

KTK är en förhandlingskartell som består av åtta TCO-förbund, med sammanlagt omkring 265 000 medlemmar. KTK förhandlar centralt med Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet.

KTK:s avtalsfullmäktige är beslutande organ i avtalsfrågor. Det består av styrelsens ledamöter och 40 ombud, som utses av medlemsförbunden i förhållande till deras medlemstal. Inför en avtalsrörelse brukar fullmäktige under hösten fastställa vilka yrkanden som skall läggas fram.

Styrelsen utgör KTK:s förhandlingsdelegation. Den har rätt att tillsätta särskilda förhandlingsdelegationer för vissa uppgifter och utse representanter i dessa. Styrelsen skall i enlighet med avtalsfullmäktiges beslut träffa bindande avtal för KTK-förbunden.

Avtalsfullmäktige skall således godkänna eller avslå styrelsens förslag till beslut i centrala avtalsfrågor. Fullmäktige skall i övrigt som rådgivande organ till styrelsen behandla förhandlings- och avtalsfrågor av gemensam karaktär eller av övergripande principiell betydelse och göra de uttalanden och rekommendationer som man finner lämpligt.

KTK:s samverkan med SF, SKAF och TCO-S har beskrivits i avsnittet om TCO-S.

Styrelsen har rätt att i samråd med berörda förbund och efter beslut av avtalsfullmäktige vidta konfliktåtgärder för KTK:s räkning. Medlemsförbunden är skyldiga att medverka i beslutade konfliktåtgärder.

Vid konflikt i sådana frågor som medlemsförbunden själva har rätt att förhandla om får enskilt förbund självt besluta om konfliktåtgärder. Sådant beslut måste dock godkännas av KTK:s styrelse för att bli giltigt.

1.15 SKAF

SKAF är ett LO-förbund som har 567 000 medlemmar. SKAF förhandlar centralt med Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet.

Till överläggning i avtalsfrågor skall förbundsstyrelsen kalla dels avtalskonferenser med sammanlagt högst 410 ombud, dels funktionärs-

konferenser. Styrelsen beslutar inför varje avtalsrörelse om lämpligt antal avtalskonferenser beroende på förhandlingarnas uppdelning i olika avtalsområden. Styrelsen fastställer vidare antalet ombud till varje avtalskonferens och antalet ledamöter i förhandlingsdelegationen för varje avtalsområde.

Förbundsstyrelsen utser en fjärdedel av ledamöterna i förhandlingsdelegationen för ett avtalsområde. Dessa består av funktionärer från berörda lokalavdelningar. Övriga ledamöter i delegationen utses av avtalskonferensen i fråga. Styrelsen utser förbundsstyrelseledamöter som äger yttrande- och förslagsrätt samt förbundsfunktionärer som biträder förhandlingsdelegationerna vid förhandlingarna.

Vid en avtalsrörelse som omfattar förbundets samtliga avtalsområden kan förbundsstyrelsen besluta att låta avtalskonferenserna gemensamt välja en stor förhandlingsdelegation. Avtalskonferenserna väljer ledamöter till delegationen i proportion till antalet ombud i varje konferens.

Den stora förhandlingsdelegationen skall under pågående förhandlingar inkallas för information och rådgivande överläggningar när förhandlingssituationen kräver det. Den utser inom sig mindre förhandlingsdelegationer för de aktuella avtalsområdena.

Förslag till avtalsuppgörelse skall underställas avtalskonferens för prövning. Beslut av konferens är endast av rådgivande natur.

Förslag till uppgörelse kan även underställas berörda medlemmar för omröstning. Om denna utfaller så att två tredjedelar uttalar sig mot förslaget skall det anses innebära hemställan hos förbundsstyrelsen att avslå förslaget.

Förbundsstyrelsen avgör om förslag till uppgörelse skall godkännas, liksom om avtal skall sägas upp eller förlängas.

SKAF:s samverkan med KTK, SF och TCO-S har beskrivits i avsnittet om TCO-S.

SKAF är liksom SF representerat i LO:s landssekretariat.

Förbundsstyrelsen beslutar om stridsåtgärder. I vissa fall kan rådgivande omröstning bland medlemmar förekomma.

1.16 SACO/SR

Till centralorganisationen SACO/SR hör 26 förbund som vid utgången av 1983 hade sammanlagt omkring 248 000 medlemmar. Av dessa var ca 75 000 arbetstagare på den statliga sektorn, ungefär 50 000 arbetstagare på det kommunala området och drygt 40 000 anställda i privat tjänst. För de offentligt anställda finns inom SACO/SR två förhandlingskarteller med sinsemellan likartad uppbyggnad. SACO/SR-S är den kartell som förhandlar på den statliga sidan medan SACO/SR-K förhandlar på den kommunala.

1.16.1 SACO/SR-S

Kartellen förhandlar centralt med SAV för centralorganisationens räkning och centralorganisationen träffar för de till kartellen anslutna förbunden bindande avtal.

Kartellen brukar inleda sina avtalsrörelser närmast föregående vår. Man bildar fem till sex arbetsgrupper för olika frågor. Bl. a. går man igenom statistiskt grundmaterial och gör analyser om brutto-, netto- och reallöner. SACO/SR-S gör också enkäter bland de enskilda medlemmarna för att bilda sig en uppfattning om deras åsikter. De olika förbunden håller medlemsmöten och en del förbund gör egna enkäter.

Under vårens lopp samlas SACO/SR-S styrelse och tjänstemän för att överlägga om den kommande lönerörelsen.

Det löpande avtalet sägs upp i september och yrkanden om innehållet i nästa avtal överlämnas till SAV vanligen i november.

Kartellens verksamhet utövas av representantskapet och styrelsen. Representantskapet är det högsta beslutande organet och leder förhandlingsverksamheten. De anslutna förbunden utser minst ett och högst sex ombud till representantskapet i förhållande till antalet medlemmar. Därjämte ingår den på centralorganisationens kansli anställde förhandlingschefen för kartellen i representantskapet.

Styrelsen består f.n. av tretton ledamöter och handhar det löpande förhandlingsarbetet. Förhandlingschefen är självskriven ledamot och är f. n. styrelsens ordförande. Inom styrelsen finns en förhandlingsledning som består av ordföranden, förste vice ordföranden och andre vice ordföranden.

Representantskapet fattar beslut om avtalsyrkanden och avtalsförslag. För att träffa avtal krävs enkel majoritet av antalet avgivna röster och att minst sex förbund biträder förslaget.

Inom centralorganisationen finns ett förhandlingsråd för samråd i övergripande förhandlingsfrågor. Rådet som är ett informationsorgan består av centralorganisationens ordförande, förste vice ordförande och andre vice ordförande samt tre företrädare utsedda dels av vardera kartellen dels av ett samarbetsorgan för förbund med medlemmar på den enskilda sektorn.

Kartellens representantskap får i samråd med centralorganisationens styrelse besluta om konfliktåtgärder som är gemensamma för de anslutna förbunden. Representantskapet äger vidare ta i anspråk sin del av den för SACO/SR gemensamma konfliktfonden. Om kartellen önskar att en större del av konfliktfonden skall tas i anspråk måste beslut härom fattas i samråd med centralorganisationens styrelse och den andra kartellen.

Representantskapets beslut kräver minst hälften av hela antalet röster och att minst sex förbund biträder förslaget till beslut.

Konfliktåtgärder som vidtas och finansieras av ett till kartellen anslutet förbund måste godkännas av representantskapet efter samråd med centralorganisationens styrelse.

Förbund har skyldighet att delta i konfliktåtgärd som beslutas i behörig ordning.

1.16.2 SACO/SR-K

Kartellen förhandlar för de anslutna förbunden — i för dessa gemensamma frågor — centralt med Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet. Den har rätt att sluta för medlemsförbunden bindande

avtal om generella lönebestämmelser och om allmänna anställnings- och pensionsvillkor. I övrigt sluter kartellen rekommendationsavtal. Anslutet förbund som inte godkänner rekommenderat avtal har rätt att självständigt fortsätta förhandlingarna med arbetsgivarparten.

De avtal som kartellen träffar brukar ha karaktären av ramavtal. De olika SACO-förbunden träffar själva avtal om sina medlemmars anställningsvillkor enligt tjänsteförteckning och specialbestämmelser inom de ramar som fastställts i de av kartellen tecknade avtalen.

Kartellen förbereder sina avtalsrörelser på i stort sett samma sätt som sker på den statliga sidan.

Kartellens representantskap är dess högsta beslutande organ och leder förhandlingsverksamheten och beslutar med minst tre fjärdedels majoritet av hela antalet röster om kollektivavtal. För beslut om avtal som medför fredsplikt i förhandlingar om specialbestämmelser krävs dock minst tre fjärdedelar av hela antalet röster. De anslutna förbunden utser lägst ett och högst tre ombud i proportion till antalet röster varje förbund disponerar i förhållande till resp. förbunds medlemsantal.

Styrelsen består av tio ledamöter och handhar det löpande förhandlingsarbetet. Inom styrelsen finns en förhandlingsledning som består av förhandlingschefen, ordföranden och en vice ordförande.

Kartellens representantskap får i samråd med centralorganisationens styrelse besluta om konfliktåtgärder som är gemensamma för de anslutna förbunden. Representantskapet äger vidare ta i anspråk sin andel av den för SACO/SR gemensamma konfliktfonden. Om kartellen önskar att en större del av konfliktfonden skall tas i anspråk måste beslutet fattas i samråd med centralorganisationens styrelse och den andra kartellen.

Representantskapets beslut kräver att minst två tredjedelar av hela antalet ombud är ense.

Konfliktåtgärd som vidtas och finansieras av anslutet förbund måste godkännas av representantskapet efter samråd med centralorganisationens styrelse. Åtgärden blir godkänd om inte lägst tre fjärdedelar av hela antalet röster avgivits däremot.

1.17 SALF

SALF har ungefär 74 000 enskilda medlemmar i 26 föreningar. Sju av dessa föreningar organiserar ca 7 500 arbetstagare inom den offentliga sektorn varav 4 000 statligt anställda och 3 500 kommunalt anställda. SALF förhandlar med SAV, Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet för sina medlemmar i offentlig tjänst. På den privata sektorn tillhör SALF PTK. I det följande behandlas endast SALF:s förhandlingsverksamhet på den offentliga sektorn.

Inför en avtalsrörelse hämtar SALF in synpunkter från sina sju föreningar på denna sektor. I oktober brukar samtliga föreningsstyrelser sammanträda och diskutera vilka yrkanden som SALF bör lägga fram. Föreningarna lämnar in sina förslag till SALF, vars förhandlingsavdelning för den offentliga sidan sammanställer och bearbetar dessa. Styrel-

sen lägger därefter fram ett förslag för SALF:s representantskap som är ett rådgivande organ bl.a. i övergripande förhandlingsfrågor. Sedan representantskapet uttalat sig tar SALF:s styrelse ställning till vilka avtalsförslag som skall framställas.

SALF har en delegation för förhandlingar på statens område och en delegation för förhandlingar med kommunförbunden. Vardera delegationen har elva ledamöter och SALF:s ordförande är självskriven ledamot i båda. I övrigt utser SALF:s styrelse tre ledamöter inom sig jämte tre ombudsmän medan SALF:s representantskap väljer fyra ledamöter.

Om förhandlingsdelegationen är enig kan den träffa avtal inom ramen för de riktlinjer som lämnats av styrelsen. I annat fall skall frågan hänskjutas till SALF:s styrelse för avgörande. Om styrelsen inte är ense i en principiellt viktig avtalsfråga skall den höra representantskapet före sitt beslut.

SALF har inte något organiserat samarbete med någon annan arbetstagarorganisation på den offentliga sektorn. Man har emellertid kontakter med SACO/SR.

SALF:s styrelse har rätt att besluta om stridsåtgärder. I vissa fall skall representantskapet höras.

2 Samhällsfarliga konflikter i historisk belysning

2.1 Inledning

Mot bakgrund av den principiella frihet som råder i vårt land när det gäller rätten att vidta ekonomiska stridsåtgärder utanför kollektivavtalsförhållanden är det naturligt att frågan om samhällets behov av att skydda sig mot samhällsfarliga konflikter uppmärksammats i olika sammanhang. Frågan behandlades till en början huvudsakligen inom ramen för förberedandet i slutet av 1920-talet och första hälften av 1930-talet av en allmän lagstiftning om ekonomiska stridsåtgärder. Detta arbete gällde i sitt inledningsskede främst skyddet för tredje mans rätt till neutralitet vid arbetskonflikter men kom sedermera att få en bredare inriktning. Förslagen till lagstiftning om ekonomiska stridsåtgärder ledde till följd av djupgående politiska motsättningar inte till lagstiftning, men detta innebar inte att frågan om samhällsfarliga konflikter därmed avfördes från dagordningen. Även härefter har tid efter annan denna fråga behandlats i olika sammanhang, såväl i riksdagsmotioner, offentliga utredningar och lagförslag som i olika huvudavtal mellan arbetsmarknadens centrala organisationer. Särskild uppmärksamhet har frågan rönt i samband med utredningar om de offentliga tjänstemännens arbetsrättsliga ställning. I det följande lämnas en översiktlig redogörelse för behandlingen av frågan om samhällsfarliga konflikter i angivna sammanhang. I anslutning härtill skärskådas närmare ett antal inträffade konflikter och avgivna varsel som aktualiserat frågan om samhällsfarlighet. I jämförelse med dessa lämnas några kortfattade uppgifter om den största arbetskonflikten i vårt land sedan tillkomsten av huvudavtalet 1938 mellan SAF och LO, nämligen 1945 års metallkonflikt.

2.2 Tiden fram t. o. m. 1928 års arbetsfredslagstiftning

Genom den s.k. decemberkompromissen 1906 mellan SAF och LO fastslogs bl.a. att föreningsrätten på båda sidor skulle lämnas okränkt. Kompromissen var betydelsefull för den kommande utvecklingen med kollektivavtal mellan starka arbetsmarknadsparter.

I lagstiftningen fanns vid denna tid inga regler om kollektivavtal. Det fanns inte heller några lagar med bestämmelser om ekonomiska stridsåtgärder mellan arbetsmarknadens parter i eller utom kollektivavtalsförhållanden.

Frågan om en lagstiftning om kollektivavtal hade redan tidigare stått på dagordningen utan resultat.

Genom 1906 års lag om medling i arbetstvister skapades en statlig organisation med uppgift att verka för arbetsfred. Särskilda förlikningsmän skulle verka för lösning av tvister mellan arbetsmarknadens parter. 1906 års lag ersattes 1920 av lagen om medling i arbetstvister, som sedermera arbetades in i MBL.

Lagstiftningsarbetet i fråga om reglering av kollektivavtal fortsatte och i samband därmed utreddes även om man skulle införa en specialdomstol med uppgift att döma i tvister om kollektivavtal. Lagförslag lades fram vid 1910 och 1911 års riksdagar men ledde inte till lagstiftning.

En särskild nämnd inrättades genom lagen 1920 om central skiljenämnd för vissa avtalstvister. Parter i ett kollektivavtal kunde antingen i avtalet föreskriva att tvister om detta skulle prövas av nämnden eller också i anledning av en uppkommen sådan tvist komma överens om att denna skulle hänskjutas till nämnden.

Efter utredningsarbete sedan början på 1920-talet om ytterligare åtgärder för att bevara freden på arbetsmarknaden tillkom 1928 lagen om kollektivavtal och lagen om arbetsdomstol. Ändamålet med lagstiftningen var att införa skyldighet för parter i kollektivavtal att låta domstol lösa tvister om sådana avtals tolkning och tillämpning i stället för att låta tvisterna avgöras genom att parterna grep till stridsåtgärder.

Den centrala skiljenämnden avskaffades och ersattes av AD. Lagen om kollektivavtal, som numera införlivats i MBL, innehöll regler om fredsplikt i kollektivavtalsförhållanden.

Frågan om en lagreglering av ekonomiska stridsåtgärder utanför kollektivavtalsförhållanden avfördes inte från dagordningen genom 1928 års lagstiftning. Utredningsarbetet fortsatte fram till 1938 års huvudavtal mellan SAF och LO. Först på senare tid har den ånyo dragits upp i den allmänna debatten, främst i anledning av 1971 års konflikt på det offentliga tjänstemannaområdet och 1980 års storkonflikt.

2.3 Tiden 1929—1936

I debatten framfördes från skilda håll olika förslag i fråga om behovet av skydd mot samhällsfarliga konflikter. Förslagen var i allmänhet inriktade på förbudslagstiftningar i förening med föreskrifter om obligatoriskt medlingsförfarande och skiljedom.

2.3.1 Riksdagsmotioner

Under 1930-talet framfördes sålunda i en rad riksdagsmotioner yrkanden om att åtgärder skulle vidtas för att säkra arbetsfreden på särskilt viktiga verksamhetsområden, i synnerhet där arbetet bedrevs av stat och kommun. Man väckte tanken att stridsåtgärder borde helt eller delvis förbjudas på sådana områden och intressekonflikter i stället lösas genom obligatorisk skiljedom. I några motioner underströks vikten av att ett

dylikt skiljedomsförfarande inte improviserades i en uppkommen konfliktsituation utan var förberett genom en beredskapslagstiftning. Redan tillvaron av en dylik lagstiftning antogs kunna verka återhållande på stridigheterna. Vidare krävdes obligatorisk medling i intressekonflikter som berörde stat och kommun, och man ställde frågan om inte beträffande anläggningsarbete som avsåg att tillgodose ett allmänt intresse — exempelvis ett sjukhusbygge — och som inte tålde uppskov kunde föreskrivas att ingånget kollektivavtal skulle gälla till dess arbetet var slutfört. I flera motioner fordrades laglig reglering av omröstningsförfarandet, eventuellt i syfte att få till stånd regler om kvalificerad majoritet för att medlingsförslag skulle anses förkastat. När ingripande fordrades beträffande konflikter av samhällsfarlig natur ansågs det slutligen nödvändigt att undersöka under vilka betingelser samhällsfarlighet skulle anses föreligga. Det borde utredas om enbart hänförligheten till vissa nödvändiga samhällsfunktioner — försörjning med livsmedel, vatten, gas och elektricitet m.m. — borde vara avgörande eller om hänsyn också måste tas till konfliktens långvarighet och omfattning.

2.3.2 Nothinska kommittén m.m.

I slutet av december 1934 tillkallade regeringen tre sakkunniga — den s.k. Nothinska kommittén — för att verkställa en förberedande utredning om ingripanden från samhällets sida på vissa samhällsområden (folkförsörjning och arbetsfred). Denna kommitté avgav betänkande i slutet av 1935 (SOU 1935:65 och 66). Kommittén eftersträvade ett samlat grepp över hela arbetsfredsproblematiken och sökte anlägga ett enhetligt synsätt på hela frågan om samhällets och arbetsmarknadsparternas roll i strävandena att trygga arbetsfred och ostörd ekonomisk utveckling. Ett viktigt drag i dess värderingar och förslag var att det borde ankomma på parterna på arbetsmarknaden att så långt möjligt genom frivilliga överenskommelser göra samhällsingripanden till arbetsfredens säkerställande onödiga.

Såvitt särskilt gällde de samhällsfarliga konflikterna framhöll Nothinska kommittén inledningsvis att det var ytterst svårt att finna en tillfredsställande avgränsning av detta begrepp. Det stod enligt kommitténs mening klart att man inte kunde såsom indelningsgrund välja enbart den ifrågavarande produktionens art. Tillgången på varor, möjligheterna att finna alternativa metoder för transporter och distribution, konfliktens omfattning, valet av tidpunkten för stridsåtgärder, betydelsen av berörda företags konkurrensförhållanden och andra omständigheter var avgörande för konfliktens farlighet. Inte heller var det möjligt att — såsom tidigare inte sällan föreslagits — låta den omständigheten att stat eller kommun var arbetsgivare bli avgörande. Däremot ansåg kommittén att utgångspunkten för definitionen kunde vara ändamålet med den angripna verksamheten, varvid det avgörande borde vara om detta var att tillgodose arbetsgivarens ekonomiska intresse eller var av annan innebörd. Såsom exempel på omedelbart viktiga samhällsfunktioner vilka borde skyddas mot konflikter nämndes polisväsende och brandskydd, renhållning, sjukvård men också försörjning med vatten, gas och

elektricitet samt post- och telegrafverkens verksamhet. Även utanför dessa områden kunde emellertid enligt kommitténs mening så stora samhällsintressen stå på spel att man inte kunde avvakta parternas frivilliga uppgörelser. Här borde en beredskapslagstiftning komma i fråga. Bland tänkbara medel att lösa hithörande konflikter nämndes automatisk förlängning av gällande kollektivavtal, befogenhet för regeringen att ge gällande kraft åt framlagt förlikningsförslag, skyldighet för parterna att underkasta sig skiljedom, direkt förbud i vissa fall mot stridsåtgärder eller i varje fall förbud mot sympatiåtgärder. Av hänsyn till riskerna för att regeringens objektivitet skulle kunna sättas i fråga vid ingripande med stöd av fullmaktslag uttalade kommittén sympatier för lösningen antingen att varje ingripande skulle hänskjutas till riksdagens prövning eller åtminstone att ingripande med stöd av fullmaktslag skulle få förekomma enbart för viss begränsad tid.

Ehuru som tidigare nämnts förslagen till en allmän lagstiftning om ekonomiska stridsåtgärder inte ledde till någon sådan lagstiftning kom likväl vissa av förslagen — liksom betänkandet från Nothinska kommittén — att spela en viktig roll för de förhandlingar som inleddes mellan SAF och LO våren 1936 och som fick till resultat 1938 års huvudavtal mellan dessa parter.

2.4 Huvudavtalet 1938 mellan SAF och LO

I huvudavtalet mellan SAF och LO som alltjämt gäller i här berörda delar intogs bl. a. regler om behandling i arbetsmarknadsnämnden av konflikter berörande samhällsviktiga funktioner. Innebörden av reglerna är att frågor om undvikande, begränsande eller hävande av samhällsfarliga konflikter skall behandlas av nämnden i paritetisk sammansättning, dvs. av de tre ledamöterna från vardera sidan utan opartisk ordförande. Till skyndsam prövning i nämnden skall upptas varje konfliktsituation, där skydd för ett allmänt intresse påkallas antingen av endera organisationen eller av offentlig myndighet eller också av annat därmed jämförligt organ som företräder det ifrågakommande allmänna intresset. Vinns majoritet för undvikande eller hävande, helt eller delvis, av en konflikt och för en därmed sammanhängande erforderlig reglering av arbetsvillkoren, ankommer det på SAF och LO att i enlighet härmed, envar å sin sida, ofördröjligen vidta åtgärder för genomförande av en uppgörelse mellan berörda parter. I motiven till kapitlet uttalade den s.k. arbetsmarknadskommittén, i vilken förhandlingarna om huvudavtalet fördes:

> Kommittén har vid prövning av frågan om de s.k. samhällsfarliga konflikterna sökt bedöma behovet av särskilda åtgärder till skydd mot störning av verksamhet, som tillför befolkningen livsviktiga nyttigheter, social omvårdnad och annat dylikt. I den offentliga diskussionen ha meningarna varit mycket delade om hur man riktigast skall bestämma och begränsa de verksamhetsområden, vilka med hänsyn till sin egenskap av särskilt samhällsviktiga böra skyddas mot arbetskonflikter. Kommittén förmenar, att någon ens tillnärmelsevis tillfredsställande avgränsning av sådana områden över huvud ej kan åstadkommas med anspråk på

objektivitet och allmängiltighet. Redan det förhållandet att samhällets intresse alltid är beroende av den aktuella konfliktens omfattning gör en sådan på förhand fixerad gränsdragning omöjlig. En viss verksamhet är i och för sig ytterst sällan så fundamentalt samhällsviktig att den måste skyddas mot alla konflikter. Å andra sidan kan en konflikt, som i och för sig ingalunda är riktad mot särskilt samhällsviktiga funktioner, likväl genom sina yttringar i visst begränsat avseende försvåra eller omöjliggöra verksamhet, som är nödvändig för tillgodoseende av befolkningens säkerhet till liv eller hälsa.

Då alltså behovet att undvika eller begränsa en viss konflikt är beroende av omständigheterna i det särskilda fallet, lärer någon annan utväg icke finnas än att låta intresseavvägningen, med hänsyn jämväl till samhällsvikten, äga rum i varje konfliktsituation för sig. En återblick på de öppna konflikter, som under gångna tider förekommit i vårt land, visar att man icke med fog kan mot parterna på arbetsmarknaden rikta den anmärkningen, att de i sina intressekonflikter brustit i hänsynstagande till i verklig mening samhällsviktiga intressen. Organisationerna å ömse sidor har tvärtom medvetet sökt undvika att förekommande konflikter trätt dylika intressen för nära. För att emellertid skapa gynnsammare förutsättningar för strävandena i sådana riktningar föreslår kommittén en fastare form för prövning av uppkommande frågor om åtgärder i syfte att vid arbetskonflikt undvika ett störande av samhällsviktiga funktioner, därvid kommittén ansett arbetsmarknadsnämnden vara lämpligaste forum för prövningen.

2.5 Metallkonflikten 1945

Den 5 februari 1945 nedlades arbetet vid alla till Sveriges Verkstadsförening anslutna företag. Strejken berörde inemot 800 verkstäder med omkring 120 000 arbetare. Den hävdes först den 6 juli. Under den drygt fem månader långa konflikten gick omkring 13,5 miljoner arbetsdagar förlorade för verkstadsindustrin. Denna förlustsiffra var större än någon tidigare för helt år redovisad summa av arbetsdagar som fallit bort genom arbetsinställelser. Ehuru konflikten fick allvarliga återverkningar såväl inom andra industrigrenar som för samhället i dess helhet, föranledde den inte något ingripande från statsmakternas sida och blev heller inte behandlad i arbetsmarknadsnämnden.

2.6 Tiden 1947—1964

Efter tillkomsten av huvudavtalet mellan SAF och LO blev den förhärskande uppfattningen att arbetsmarknadsorganisationerna borde i första hand själva ansvara även mot samhället i övrigt för arbetsfredens upprätthållande. Metallkonflikten 1945 ledde inte till annan bedömning. I överensstämmelse härmed behandlades vid ett tillfälle under 1950-talet av arbetsmarknadsnämnden ett ärende om en varslad arbetsnedläggelse som bedömdes kunna störa samhällsviktiga funktioner. Uppfattningen har emellertid inte hindrat att statsingripande ansetts motiverat som ett yttersta medel i samhällsfarliga konflikter. Den följande utvecklingen innefattar ett antal sådana samhällsingripanden jämte inledande utredningar och lagförslag om de offentliga tjänstemännens arbetsrättsliga ställning, där de samhällsfarliga konflikterna utgjorde en huvudfråga.

2.6.1 1947 års poliskonflikt

Första gången som statsmakterna fann sig inte böra stå overksamma inför risken att en fredlig lösning av en uppkommen arbetstvist inte kunde nås var inför 1947 års poliskonflikt. Faran för att ett stort antal polismän skulle på grund av oenighet om anställningsvillkoren lämna polistjänsten med därav följande risk för störningar i den allmänna ordningen och säkerheten föranledde sålunda regeringen att i prop. 1947:326 föreslå riksdagen att införa en särskild form av tjänsteplikt för polisens del. Bestämmelserna härom gavs i lagen (1947:536) om särskilda åtgärder för polisverksamhetens upprätthållande i vissa fall. Eftersom offentliga tjänstemän med ämbetsansvar på den tiden lagligen var förhindrade att strejka, hade ett stort antal polismän lämnat fullmakter till polisförbundet att begära deras entledigande från tjänsten med en månads uppsägningstid.

2.6.2 1951 års sjuksköterskekonflikt

Nödvändigheten att upprätthålla sjukvården var anledningen till att regeringen i prop. 1951:212 föreslog riksdagen att anta ett förslag till lag om särskilda åtgärder för upprätthållande av viss sjukvårdande verksamhet. Drygt 700 sjuksköterskor i Stockholm, Göteborg och Gävle hade sagt upp sina anställningsavtal sedan förhandlingarna om deras arbetsvillkor strandat. Den föreslagna lagstiftningen var utformad i första hand som en lagstiftning om obligatorisk skiljedom i den aktuella tvisten. Denna löstes emellertid innan riksdagen hade tagit ståndpunkt till förslaget, varför propositionen återkallades av regeringen.

2.6.3 1948 års förhandlingsrättskommitté

Innan de offentliga tjänstemännen genom 1965 års förhandlingsrättsreform fick rätt att sluta kollektivavtal med statliga och kommunala arbetsgivare om lön och andra förmåner och att härvidlag använda stridsåtgärder som tillåtna påtryckningsmedel, hade frågan om deras arbetsrättsliga ställning stått på dagordningen sedan länge. Ett första betänkande framlades i ämnet 1951 av 1948 års förhandlingsrättskommitté (SOU 1951:54). Kommittén tog till utgångspunkt för sina ställningstaganden risken för samhällsfarliga konflikter med strejkrätt för de offentliga tjänstemännen. Om man skulle godta strejkrätten på detta område skulle det enligt kommitténs mening bli nödvändigt att försöka nå fram till en differentiering av strejkerna i tillåtna och otillåtna, alltefter verksamhetsområdets natur, strejkens omfattning, måhända även tidsläget och dylika faktorer. Såsom tidigare verkställda utredningar visat torde en sådan uppdelning vara nästan omöjlig att åstadkomma genom att i förväg uppställa generella principer eller i vart fall enbart på denna väg. Även om man skulle lyckas skilja ut vissa begränsade verksamhetsområden där strejker aldrig skulle tillåtas, måste som ett komplement härtill skapas ett förfarande, varigenom i övrigt från fall till fall fick avgöras när strejk skulle få tillgripas och när detta inte fick ske. På anförda skäl och

under hänvisning till att möjligheten att använda lockout inom den offentliga tjänsteverksamheten bedömdes som i regel praktiskt sett utesluten föreslog kommittén, att gällande system i stort sett skulle bibehållas, dvs. att arbetsinställelse liksom hittills inte skulle kunna tillgripas av offentliga tjänstemän i annan form än att de lämnade anställningen.

2.6.4 1953 års avtalstvist vid kraftverken

I maj 1953 behandlades i arbetsmarknadsnämnden en avtalstvist mellan Elektriska Arbetsgivareföreningen och Svenska Elektrikerförbundet rörande de till föreningen anslutna kraftverken. Parterna hade efter varsel om strejk från arbetstagarsidan avslagit ett slutligt förslag från en av regeringen tillsatt medlingskommission. I denna situation hade medicinalstyrelsen och järnvägsstyrelsen var för sig meddelat kommissionen, att styrelserna avsåg att omedelbart i framställningar till arbetsmarknadsnämnden begära att saken togs upp till skyndsam prövning, eftersom en öppen konflikt vid kraftverken skulle inverka störande på samhällsviktiga funktioner. På kommissionens hemställan beslöt då arbetstagarparten att skjuta på stridsåtgärderna i avvaktan på en ny sammankomst inför kommissionen efter sammanträdet med nämnden. Vid ärendets behandling där hade inkommit också en motsvarande framställning från telegrafstyrelsen. Arbetsmarknadsnämnden fann efter överläggningar att den varslade arbetsnedläggelsen skulle beröra samhällsviktiga funktioner och rekommenderade enhälligt parterna att tillstyrka och godkänna förlikningskommissionens slutliga förslag med visst tillägg om särskild ersättning för obekväm arbetstid. Avtalsparterna följde rekommendationen.

2.6.5 1955 års sjöbefälskonflikt

Inför hotet av en öppen konflikt mellan redarna och sjöbefälet framlades prop. 1955:197 med förslag till lag om skiljedom i en avtalstvist mellan Sveriges Redareförening och Sveriges Fartygsbefälsförening.

Motiveringen till förslaget var, att en konflikt på detta område skulle komma att praktiskt taget lamslå sjöfarten med svenska fartyg med synnerligen allvarliga återverkningar för vårt lands ekonomiska liv som följd. Också denna proposition återkallades i och med att tvisten löstes genom frivillig uppgörelse.

2.6.6 1956 års förhandlingsrättsutredning m.m.

År 1960 lämnade 1956 års förhandlingsrättsutredning ett betänkande om statstjänstemännens förhandlingsrätt (SOU 1960:10). Därmed inleddes det reformarbete som gav till resultat 1965 års förhandlingsrättsreform för de offentligt anställda tjänstemännen. Betänkandet utmynnade i ett principförslag om vidgad förhandlingsrätt för statens tjänstemän och om rätt för dem att sluta kollektivavtal men förutsatte vidare utredningar om olika frågor innan lagstiftning blev aktuell. Kommunaltjänstemännen berördes inte av förslaget.

Förhandlingsrättsutredningen uppehöll sig särskilt vid frågan om samhällsfarliga konflikter och anförde härom:

> Vid skilda tillfällen, då yrkanden framkommit om särskilda åtgärder till arbetsfredens säkerställande i samhällsviktig verksamhet, ha försök gjorts att fastställa begreppet allmänfarlig konflikt. Än har avgörande vikt lagts vid statens och kommuns partsställning i konflikten, än har härtill fogats den inskränkande förklaringen, att betydande samhällsintressen skulle hotas genom konflikten. I andra fall har sikte tagits på arbetstvister, innebärande att samhällsviktiga funktioner störas men oberoende av om funktionerna utövas i allmän eller enskild regi. Indikationen har ibland knutits till det förhållandet, att konflikten genom sin omfattning och långvarighet kan vara samhällsfarlig. Som man finner, synes en godtagbar legal definition av begreppet samhälls- eller allmänfarlig konflikt erbjuda stora svårigheter. En allmängiltig sådan torde i själva verket knappast kunna uppställas.
>
> I och för sig kan den omständigheten att en verksamhet drives av staten icke behöva betyda, att följderna av konflikt vid densamma blir farlig för samhället. Är produktionens art och ändamål likvärdig med vad som förekommer i enskild företagsamhet, torde det vara uppenbart att konflikten bör bedömas efter enahanda grunder som om den inträffat hos privat arbetsgivare. Mera näraliggande synes det vara att i särklass ställa en produktion eller en tjänsteprestation av speciell vikt för tillgodoseende av ett allmänt behov. Det får dock icke förbises att utöver eller jämsides med en viss verksamhets primära syfte kan komma och vanligen också kommer ett starkt intresse att bereda statsinkomster. Vad här sagts torde gälla, oavsett om verksamheten har mer eller mindre utpräglad monopolställning. Generellt torde kunna sägas, att statsmaktens mellankomst i arbetskonflikter bör betingas av föreliggande förhållanden utan avseende på om konflikterna beröra statlig eller enskild företagsamhet.

Under betänkandets remissbehandling hävdade en rad verksmyndigheter att deras ämbetsområden inte kunde tillåtas bli lamslagna av arbetskonflikter. Vissa av dem ansåg att öppna stridsåtgärder alltjämt borde vara förbjudna. Tanken att avtalsvägen förebygga och begränsa samhällsfarliga konflikter erkändes dock från flera håll som en lämplig och i princip riktig lösning.

Förhandlingsrättsutredningens betänkande blev föremål för fortsatt beredning inom civildepartementet. Efter överläggningar med personalens huvudorganisationer och med företrädare för kommunförbunden om riktlinjerna för det fortsatta arbetet fick en särskild arbetsgrupp inom departementet i uppdrag att utarbeta förslag till erforderliga lagändringar. Enligt riktlinjerna borde förslag till lagstiftning utarbetas med utgångspunkt från att kollektiva stridsåtgärder borde kunna godtas även i förhållandet mellan staten och dess tjänstemän. En förutsättning härför angavs dock vara att man kunde på frivillig väg få till stånd anordningar för att förebygga samhällsfarliga konflikter inom statstjänstemannaområdet. Tjänstemännens huvudorganisationer hade också förklarat sig beredda att träffa överenskommelse om sådana anordningar i ett huvudavtal. Vidare framhölls att kommunaltjänstemännens förhandlingsrätt måste omprövas i sammanhanget.

Arbetsgruppen framlade sina förslag i en departementspromemoria om de offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt (SOU 1963:51). Vid promemorian fanns fogade dels förslag till lag om statens tjänstemän

och lag om vissa kommunaltjänstemän som ej var anställda hos staten, dels ett mellan staten och de statsanställdas huvudorganisationer den 3 september 1963 slutet huvudavtal med bestämmelser bl. a. om förhandlingsordning och åtgärder i syfte att förebygga samhällsfarliga konflikter. Ett motsvarande huvudavtal för det kommunala området träffades den 11 januari 1964.

2.7 1965 års förhandlingsrättsreform för de offentligt anställda

Genom 1965 års statstjänstemannalag och kommunaltjänstemannalag fick de offentliga tjänstemännen rätt att sluta avtal huvudsakligen om de med tjänsten förenade ekonomiska förmånerna, medan avtalsförbud stadgades i fråga om bl. a. tjänsteorganisationens utformning, myndighets arbetsuppgifter, arbetsledningen, arbetstidens förläggning, rätten till tjänstledighet och arbetskonflikter. För statstjänstemännen avsåg avtalsförbudet även anställnings ingående och upphörande liksom åligganden i tjänsten. Stridsåtgärder blev tillåtna endast vid konflikter i frågor varom avtal fick träffas. De offentliga tjänstemännen fick alltså inte vidta stridsåtgärder i syfte att påverka statens eller kommunernas bestämmanderätt inom de avtalsförbjudna områdena. Vidare gjordes inga andra stridsåtgärder tillåtna än lockout och strejk. Förbjudna som stridsåtgärder blev sålunda partiell arbetsvägran — exempelvis övertidsvägran — liksom maskning, kollektiv uppsägning av arbetsavtal etc. Statstjänstemännen fick inte vidta sympatistrejk till stöd för kommunala eller privata arbetstagare, liksom kommunaltjänstemän inte fick vidta sådan strejk till stöd för statstjänstemän och privatanställda. Kravet i de båda lagarna att konflikten skulle gälla anställnings- eller arbetsvillkor för statstjänstemän resp. kommunaltjänstemän medförde också, att arbetsinställelse inte kunde vidtas i fråga som inte berörde själva anställningsförhållandet. Politisk strejk blev därför inte tillåten. Däremot blev facklig organisation oförhindrad att vidta nyanställningsblockad om den inte var bunden av fredsplikt, och lagarna utgjorde inte heller hinder för sådan organisation att utnyttja blockad som påtryckningsmedel på det avtalsförbjudna området.

De båda huvudavtalen på den statliga resp. kommunala sektorn innehåller likalydande regler om utsträckt fredsplikt vid samhällsfarliga konflikter. Om part anser att en konflikt är ägnad att otillbörligt störa viktiga samhällsfunktioner, äger han påkalla förhandling med motparten i syfte att undvika, begränsa eller häva konflikten. Avsikten med sådan förhandling är att parterna skall i första hand själva söka komma överens om vilka arbetsuppgifter som med hänsyn till utomstående måste utföras och svara för att sådant arbete blir utfört. Kan enighet inte uppnås, äger part hänskjuta till en särskild nämnd — statstjänstenämnden resp. centrala nämnden — att under fredsplikt längst tre veckor pröva om en varslad men inte verkställd konflikt är samhällsfarlig. Det finns inga formella garantier för att nämnden skall kunna fatta beslut. Den är nämligen paritetiskt sammansatt och varje ledamot har en röst.

Ej heller är parterna rättsligt förpliktade att följa nämndens rekommendationer. Avsikten är att nämnden genom sin auktoritet skall förmå parterna att frivilligt rätta sig efter dess utlåtande. Nämndens befattning med konflikten är begränsad till prövning av konfliktens samhällsfarlighet, och det är förutsatt att eventuell medling i den aktuella tvisten äger rum inför förlikningsman eller särskild förlikningskommission.

Av de två lösningar som stod till buds — obligatoriskt skiljeförfarande och rätt att gå till facklig strid — valdes sålunda den senare vägen för de offentligt anställda tjänstemännen. I prop. 1965:60 förklarade föredragande departementschefen angående olägenheterna med alternativet obligatorisk skiljedom i intressetvister, att en sådan ordning var ägnad att försvaga den strävan att nå en uppgörelse vid förhandlingsbordet som borde besjäla de förhandlande parterna. En part som inte söker skiljedom kan nämligen i många fall ådra sig kritik för att inte ha uttömt möjligheterna att tillvarata de intressen som han företräder. Andra skäl mot alternativet var att det inte hade gehör hos de offentliga tjänstemännens organisationer, varför en skiljenämnd knappast skulle komma att omfattas av tjänstemännens förtroende, samt att det var svårt att förena med en ordning som förutsatte att på det statliga tjänstemannaområdet uppgörelser om löner regelmässigt skulle för godkännande underställas riksdagen och som byggde på parlamentariskt inflytande redan innan uppgörelse träffats. På dessa skäl ansåg sig departementschefen inte kunna ansluta sig till tanken på tvångsskiljedom som normal utväg att lösa intressetvister inom det offentliga tjänstemannaområdet.

Departementschefen påpekade emellertid att det offentliga tjänstemannaområdet var speciellt ömtåligt för sådana stridsåtgärder som lockout och strejk. Dels kunde arbetskonflikter inom detta område i särskilt hög grad drabba utomstående, dels kunde fackliga aktioner riktade mot ett fåtal nyckelposter inom den offentliga tjänsten mer eller mindre lamslå hela verksamhetsfält. Statens och kommunernas verksamhet kunde uppenbarligen inte tillåtas bli försatt ur spel. Samhället måste äga medel att värja sig mot konflikter som skulle kunna äventyra rikets säkerhet eller medborgarnas trygghet till liv och egendom, vården av sjuka, omhändertagna och andra behövande eller medföra allvarliga rubbningar i samhällsekonomin eller folkförsörjningen. Men departementschefen fann också att frågan om skydd mot samhällsfarliga konflikter principiellt ställde sig lika inom den allmänna och den enskilda verksamheten. Faror för det allmänna kunde uppstå vid konflikter inom båda områdena och skillnaden i fråga om sårbarhet syntes vara mera en gradskillnad än en artskillnad.

Departementschefen erinrade härefter om hur försöken på 1930-talet att genom i förväg stiftad lag förhindra samhällsfarliga konflikter hade skrinlagts efter tillkomsten av huvudavtalet mellan SAF och LO med dess grundläggande princip att arbetsmarknadsorganisationerna själva skulle beakta de samhälleliga intressen som var förknippade med deras verksamhet och vidta de åtgärder som rimligen kunde påkallas av hänsyn till arbetsfreden. Numera torde enligt departementschefen allmänt anses att huvudavtalet innebar en även för samhället i vidaste mening tillfredsställande lösning. Erfarenheterna från de arbetsområden där

lockout och strejk är tillåtna hade gett belägg för den ansvarsmedvetenhet varmed de stora organisationerna utnyttjat sina maktresurser. Det fanns inte anledning anta annat än att denna ansvarskänsla präglade även de offentliga tjänstemännens organisationer. Härom vittnade de kollektivavtal som staten och kommunförbunden efter mönster av huvudavtalet mellan SAF och LO slutit med huvudorganisationerna. Dessa avtal som vilade på förtroende för organisationernas vilja och förmåga att under ansvar utöva sin maktställning innebar avsevärda garantier inom det offentliga tjänstemannaområdet. Av särskild betydelse var den utsträckta fredsplikt efter förhandlingssammanbrott som parterna underkastat sig i avtalen.

Enligt departementschefens mening hade det inte varit lämpligt att låta de genom avtalen inrättade nämnderna, statstjänstenämnden på det statliga området och den centrala nämnden på det kommunala, avgöra med bindande verkan för parterna huruvida en konflikt med hänsyn till föreliggande samhällsintressen kunde tillåtas eller inte. Inom det offentliga tjänstemannaområdet borde det vara statsmakterna förbehållet att bestämma därom. Ingen ifrågasatte regeringens och riksdagens rätt att tillgripa tvångslagstiftning till skydd för vitala samhällsintressen.

Departementsförslaget innebar alltså att för de offentligt anställda tjänstemännens del skulle gälla i princip samma system för skyddet av samhällets intressen vid arbetskonflikt som på den privata arbetsmarknaden. Förslaget hade i denna del stöd av en övervägande remissopinion vid behandlingen av den förut nämnda departementspromemorian (SOU 1963:51) som närmast låg till grund för propositionen, även om invändning från olika håll restes på vissa punkter och i något fall också mot förslaget i dess helhet. Särskilt påpekades att i praktiken utrymmet för stridsåtgärder var begränsat på många verksamhetsområden, och det hävdades också från några håll att promemorians förslag inte innefattade ett tillfredsställande skydd mot samhällsfarliga konflikter.

Lagrådet anförde vid sin granskning av lagförslagen, att den statliga och kommunala verksamheten till stora delar utan tvivel var av sådan art att det i fråga om samhällsfarlighet inte förelåg någon principiell skillnad i förhållande till åtskilliga områden av enskild verksamhet. Särskilt gällde detta helt naturligt statens och kommunernas affärsdrivande verksamhet. Redan här blev dock frågan tveksam i den mån verksamheten utövades med stöd av en faktisk eller rättslig monopolställning. Beträffande verksamhetsområden som exempelvis sjukvård och undervisning kunde det knappast bestridas, att arbetsinställelser på sådana områden drabbade samhälleliga intressen på ett mera direkt sätt än konflikter på den enskilda arbetsmarknaden, även om dylika konflikter kunde medföra mycket kännbara verkningar på statliga och kommunala verksamhetsområden liksom för samhället i dess helhet. Och vad angick sådan offentlig verksamhet som var oskiljaktig från själva statsbegreppet — det militära försvaret, rätts- och polisväsen m. m. — var det tämligen meningslöst att göra någon jämförelse med enskild verksamhet i fråga om arbetskonflikters samhällsfarlighet.

Att i lag avgränsa de offentliga verksamhetsområden där med hänsyn till samhälleliga intressen arbetsinställelse inte kunde tolereras ansåg

lagrådet möta närmast oöverstigliga svårigheter. För ändamålet skulle erfordras ingående undersökningar av förhållandena inom olika offentliga verksamhetsområden och överväganden rörande varjehanda tänkbara konfliktfall. Värdet av gränsdragningen skulle med hänsyn till omöjligheten att förutse utvecklingen ändock bli tvivelaktigt. Vid övergång till en avtalsmässig reglering av tjänstemännens anställningsförhållanden torde det därför vara nödvändigt eller i varje fall lämpligt att såsom skett i förslaget behandla frågan om användning av fackliga stridsmedel enhetligt för alla grenar av offentlig verksamhet. Detta innebar att man måste lita till någon form av tjänstepliktslagstiftning — vartill även lagstiftning om obligatorisk skiljedom i intressetvister kunde hänföras — såsom yttersta garanti mot samhällsfarliga konflikter. De remitterade lagförslagen innehöll i sådant hänseende ingenting utöver bestämmelserna i 40 § statstjänstemannalagen vilka endast avsåg förhållandena vid krig eller krigsfara. Detta måste enligt lagrådets mening betraktas som en brist. Även om man hade anledning att hysa tilltro till tjänstemannaorganisationernas ansvarskänsla och vilja att undvika konflikter som skulle kunna lamslå myndigheternas verksamhet, var det principiellt otillfredsställande att, om en sådan konflikt likväl inträffat, skydd för vitala samhällsfunktioner skulle behöva skapas genom en mer eller mindre improviserad lagstiftning. Det hade därför enligt lagrådets mening varit önskvärt att de föreslagna tjänstemannalagarna kompletterats med en beredskapslag, angivande formerna och de allmänna principerna för sådana tvångsingripanden på det offentliga tjänstemannaområdet som i undantagsfall kunde bli nödvändiga. Lagrådet saknade emellertid helt naturligt möjlighet att bedöma vilka förutsättningar som kunde ha funnits att uppnå samförstånd med organisationerna om en beredskapslag och ville därför inte på grund av de anförda principiella betänkligheterna avstyrka att den föreslagna regleringen genomfördes utan en sådan lag.

Departementschefen uttalade i propositionen att det uppenbarligen inte hade förelegat samma förutsättningar att i hithörande frågor uppnå samförstånd med organisationerna om förslag framlagts om en beredskapslag av det slag lagrådet efterlyst. I själva verket kunde en sådan lag försvaga organisationernas vilja och förmåga att vid utnyttjandet av sina maktresurser ta hänsyn till andra intressen än medlemmarnas och den kunde därigenom komma att motverka sitt syfte. Något förslag till beredskapslag kom därför inte att inflyta i propositionen.

I samband med riksdagsbehandlingen av propositionen yrkades i två likalydande motioner (I:719 och II:840) att de föreslagna tjänstemannalagarna skulle kompletteras med en beredskapslag som angav formerna och de allmänna principerna för tvångsingripanden i fall av samhällsfarliga konflikter.

I sammansatta konstitutions- och andra lagutskottets utlåtande (1965:1) yttrades bl. a., att den utsträckta fredsplikt som gällde sedan fråga om stridsåtgärd hänskjutits till nämnden var värdefull. Att personalorganisationerna ingått dessa huvudavtal syntes enligt utskottets mening vara ett bevis för deras vilja att handlägga frågan om stridsåtgärder under ansvar. Med hänsyn till erfarenheterna av dessa avtal på den

enskilda arbetsmarknaden bedömde utskottet inte riskerna för samhällsfarliga konflikter på det offentliga området vara så uppenbara, att behov förelåg av en beredskapslagstiftning. Enligt utskottets mening kunde en beredskapslagstiftning vara till nackdel från vissa synpunkter. Det var således inte otänkbart att en sådan lagstiftning skulle kunna motverka det syfte man eftersträvade, nämligen att underlätta ett ställningstagande till planerade stridsåtgärder och att förhindra uppkomsten av samhällsfarliga konflikter. Det var heller inte tilltalande att skapa en beredskapslagstiftning enbart på det offentliga området. En lagstiftning som täckte även den privata arbetsmarknaden skulle å andra sidan stöta på betydande svårigheter. Därtill kom att huvudavtalen synbarligen ingåtts i syfte att eliminera behovet av beredskapslagstiftning, eftersom Saltsjöbadsavtalets tillkomst hade denna bakgrund. Ett bifall till motionärernas förslag skulle därför enligt utskottets mening rubba grunden för huvudavtalen, som var så betydelsefulla för arbetsfreden. Utskottet avstyrkte därför förslaget om beredskapslagstiftning, och riksdagen beslöt enligt utskottets förslag.

2.8 Tiden 1966—1970

Lagstiftningen om de offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt trädde i kraft den 1 januari 1966. På hösten samma år utbröt arbetskonflikter vid bl. a. skolväsendet och underrätterna. Särskilt skolkonflikten, som i hög grad berörde elever och föräldrar, ställde myndigheterna inför ömtåliga avvägningar. Improvisationer fick tillgripas i stor utsträckning, och myndigheternas handlande gav i flera fall upphov till klagomål hos JO. Vid underrätterna vållades komplikationer av att en inskrivningsdag inföll under den tredagarsperiod som konflikten omfattade där. Tvekan uppkom huruvida inskrivningsdomaruppgiften föll under neutralitetsreglerna eller kunde hänföras till skyddsarbete, och JO uppmärksammades även på dessa problem. Däremot kopplades varken den centrala nämnden eller statstjänstenämnden in på frågor om konflikternas samhällsfarlighet. Parterna löste själva uppkomna frågor av denna karaktär genom att efter förhandlingar komma överens om dispenser från strejkerna och en avgränsning av lockouterna.

Den 7 april 1967 tillkallades förhandlingsutredningen (C 1968:16) med uppgift att undersöka hur förhandlingsrättssystemets olika delar på den offentliga sektorn fungerade i praktiken och att lägga fram de förslag till ändringar i systemet som undersökningarna kunde ge anledning till. Regeringen överlämnade till utredningen en av JO den 25 september samma år upprättad till regeringen överlämnad promemoria, där JO med hänsyn till erfarenheterna av 1966 års konflikter ifrågasatte om det inte var befogat med en översyn av förhandlingsordningen för de offentliga tjänstemännen i vissa avseenden. Jämsides med en föreslagen översyn av lagreglerna om neutralitet och skyddsarbete pekade JO på behovet av en särskild lagstiftning som i förväg reglerade myndigheternas verksamhet under utomordentliga förhållanden föranledda av svår arbetskonflikt. JO ansåg att en sådan lagstiftning efter mönster av 1942

års administrativa fullmaktslag (SFS nr 87) som reglerar myndigheternas verksamhet vid krig eller krigsfara kunde behövas från beredskapssynpunkt.

Under 1969 inträffade tjänstemannastrejker vid bl. a. sjöfartsverket och SJ. I detta sammanhang begärdes JO:s uttalande huruvida vissa av sjöfartsverket vidtagna omdisponeringar av lotspersonal var förenliga med neutralitetsregeln. Vidare påkallades undersökning från JO:s sida i anledning av vissa åtgärder som SJ vidtagit i syfte att begränsa verkningarna av strejken, däribland temporärt upphävande av gällande turlistor. Det gjordes också gällande att SJ använt inte strejkande personal för oneutralt arbete. Vad som förekommit ledde till att JO i framställning till förhandlingsutredningen den 27 november 1970 fäste uppmärksamheten vid frågan om användande av oneutral arbetskraft under arbetskonflikter.

Den 28 december 1970 strandade förhandlingar mellan SAV och TCO-S om 1971 års löner, och strejk varslades för cirka 13 000 statstjänstemän tillhörande TCO fr. o. m. den 11 januari 1971. I detta sammanhang hade statstjänstenämnden sitt första sammanträde, som gällde varslet i fråga om datapersonal vid postgirot. Nämnden förklarade sig inte kunna ge något utlåtande i saken, eftersom majoritet för en ståndpunkt inte hade kunnat nås bland nämndens ledamöter. Den varslade konflikten utlöstes inte då uppgörelse sedermera träffades inför en tillsatt medlingskommission.

Den 1 januari 1971 ändrades statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannalagen (SFS 1970:715 och 716) på så sätt att det blev tillåtet för offentliga tjänstemän att träffa avtal om arbetstidens förläggning och därmed även att tillgripa tillåtna stridsåtgärder vid intressekonflikt i sådan fråga. Lagändringen tillkom i anslutning till ett förslag från förhandlingsutredningen, och i prop. 1970:164 uttalade föredragande departementschefen att lagförslaget inte avsåg att begränsa avtalsförbudet när det gällde myndigheternas arbetsuppgifter.

2.9 1971 års akademikerkonflikt

Den 12 mars 1971 fick regeringen laglig befogenhet (SFS 1971:43) att i konflikt om arbetstagares anställnings- eller arbetsvillkor som hotade väsentliga medborgarintressen förordna om förnyad giltighet under längst sex veckor av vissa kollektivavtal. Bakgrunden var den konflikt som i början av 1971 utbrutit på det offentliga tjänstemannaområdet och som utlöst både strejker och lockouter. Strejkerna omfattade bl. a. 2 500 SACO-medlemmar inom förvaltningen i 25 kommuner och 7 landsting, 3 000 SACO-medlemmar inom rättsväsendet och statlig förvaltning, 2 000 läkare och 400 tandläkare — anslutna till SACO — inom undervisningssektorn samt 1 000 SR-medlemmar vid fyra statliga myndigheter. Lockouterna gällde bl. a. 5 700 SACO-medlemmar inom förvaltningen i samtliga kommuner och landsting, 28 000 SACO- medlemmar i statlig tjänst, huvudsakligen lärare, 1 000 SACO-anslutna forskare anställda på forskningsrådsanslag, 3 000 SR-anslutna officerare inom

försvaret och 400 SR-medlemmar anställda vid ytterligare fyra statliga myndigheter.

Under konflikten kom ett antal av de varslade stridsåtgärderna under prövning av den centrala nämnden på det kommunala området och statstjänstenämnden. Den 18 februari 1971 hänsköt Svenska kommunförbundet till den centrala nämndens prövning frågan om den 1 februari utlösta stridsåtgärder vid sociala förvaltningar var att anse som samhällsfarliga. Nämnden fann med fem röster mot en att konflikten vid socialförvaltningar otillbörligt störde viktiga samhällsfunktioner om inte dispenser medgavs i den omfattning som oundgängligen fordrades för handläggning av akuta socialvårdsfall. Av SACO den 28 januari varslade konfliktåtgärder beträffande veterinärer vid kommunala köttbesiktningsbyråer hänsköts också till den centrala nämnden, som med fyra röster mot två förklarade konflikt på detta område vara att anse som samhällsfarlig. Med anledning av SACO:s varsel den 28 januari om strejk för 3 000 medlemmar på det statliga området begärde SAV att statstjänstenämnden skulle pröva om strejk för vissa av de varslade grupperna, bl. a. besiktningsveterinärer och SACO-medlemmar vid frökontrollanstalten och tjänstemän med beslutanderätt i utbetalningsärenden, skulle otillbörligt störa viktiga samhällsfunktioner. SACO återkallade då varslet beträffande dessa grupper. Strejken i övrigt började den 5 februari. Samtidigt varslade SACO på nytt om strejk fr. o. m. den 13 februari beträffande de grupper som hade hänskjutits till statstjänstenämnden. Den 17 februari uttalade sig statstjänstenämnden med fem röster mot tre för att strejk vid frökontrollanstalten ej var att anse som samhällsfarlig. Två dagar senare förklarade nämnden med fyra röster mot tre och en nedlagd röst att inte heller strejk bland tjänstemän med beslutanderätt i utbetalningsärenden var att anse som samhällsfarlig. Samma dag uttalade nämnden med sju röster mot en att strejk bland besiktningsveterinärer däremot var att anse som samhällsfarlig. Den 22 februari sattes strejken i fråga om huvuddelen av dessa grupper i kraft, medan statstjänstenämndens uttalande om besiktningsveterinärerna respekterades. Den 10 februari hänsköt SACO frågan om lärarlockoutens samhällsfarlighet till statstjänstenämnden. Nämnden förklarade den 18 februari med sju röster mot en att lockouten på läraområdet inte var att anse som samhällsfarlig. Den 19 februari trädde denna lockout i kraft. Sedan även frågan huruvida strejk som hotade att drabba läkarutbildningen kunde anses samhällsfarlig hänskjutits till statstjänstenämnden, förklarade denna den 18 februari att så inte kunde anses vara fallet, varefter strejk beträffande läkarna utlöstes den 1 mars.

I regeringens förslag till fullmaktslag (prop. 1971:50) gjordes vissa uttalanden om begränsningarna i den principlösning som hade valts 1965. Efter att ha redogjort för gällande regler i huvudavtalen om statstjänstenämnden och den centrala nämnden yttrade föredragande departementschefen:

> Nämndernas möjligheter att lösa problemen med samhällsfarliga konflikter är av olika skäl begränsade. Detta beror inte endast på att nämnderna ej kan avgöra dit hänskjutna frågor med bindande verkan. Det beror även i hög grad på att systemet

är sådant att de inte har tillräckliga möjligheter att bedöma den samlade verkan av flera samtidigt pågående stridsåtgärder. Det är också svårt för dem att ta erforderliga hänsyn till stridsåtgärdernas verkningar i ett längre tidsperspektiv.

Föredraganden erinrade i fortsättningen om att man vid införandet av statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannalagen hade utgått från att systemet med nämnder som prövar stridsåtgärders samhällsfarlighet inte under alla förhållanden erbjöd de nödvändiga garantierna för tredje man. Beträffande de pågående konflikterna fann departementschefen det vara uppenbart att mycket allvarliga verkningar redan kunde skönjas. Sysselsättningen inom industrin hotades på olika sätt, bl. a. genom inskränkningar i godstrafiken på järnvägarna och genom utebliven handläggning av olika ärenden som rörde industriföretag hos statliga och kommunala myndigheter. Arbetsnedläggelser bland offentligt anställda ingenjörer och arkitekter kunde komma att försena och fördyra kraftverksbyggen och andra stora byggnadsprojekt med ofrånkomliga följder för sysselsättningen. Konfliktåtgärderna på det sociala området innebar att många kommuner skulle komma att få svårt att klara av handläggningen av socialvårdsärenden, och inom utbildningsväsendet berördes omkring 700 000 elever av konflikten. Under hänvisning till angivna och ett flertal andra exempel på störningar av viktiga samhällsfunktioner ansåg departementschefen tidpunkten ha kommit då regering och riksdag måste ingripa med lagstiftningsåtgärder för att hindra ytterligare skadeverkningar för tredje man. Detta borde kunna ske utan att man i sammanhanget fann anledning att ompröva 1965 års lagstiftning på området. Vid övervägande av de olika möjligheter som stod till buds stannade departementschefen för en fullmaktslag, som skulle ge regeringen möjlighet att för viss tid förlänga senast gällande kollektivavtal. Departementschefen avslutade sitt anförande i propositionen med följande uttalande:

> Bl. a. på grund av sambandet mellan avtalsrörelserna på olika delar av arbetsmarknaden bör lagen i princip gälla alla kollektivavtalsområden. Det är emellertid uppenbart att lagen föranleds av de nu pågående stridsåtgärderna. På de delar av arbetsmarknaden som inte i dag berörs av öppna konflikter pågår förhandlingar i sedvanlig ordning och jag räknar inte med att det skall bli aktuellt att stoppa stridsåtgärder på nya områden. Det bör understrykas att förutsättningarna för förordnande att återuppliva utgångna kollektivavtal bör vara att part på arbetsmarknaden har tillgripit stridsåtgärder som hotar väsentliga medborgarintressen. Att detta rekvisit är uppfyllt beträffande dagens öppna konflikter framgår av vad jag tidigare sagt.

Även under 1971 års tjänstemannakonflikt framfördes klagomål till JO över att SJ använt inte strejkande personal för oneutralt arbete. Sålunda hävdade SR att SJ:s agerande i samband med anordnande av s.k. bandispositioner innebar en direkt ordergivning om strejkbryteri eller åtminstone en uppmaning eller direkt uppmuntran därtill. Dessutom bragtes under JO:s prövning ett par frågor om neutralitet och skyddsarbete i anslutning till konflikterna vid länsstyrelserna och landstingen.

I anslutning till 1971 års konflikt väcktes i riksdagen en interpellation (nr 53 den 16 februari 1971) där 1965 års förhandlingsrättsreform för de

offentliga tjänstemännen sattes i fråga. Interpellanten (Olof Johansson i Stockholm, c) ansåg det vara uppenbart att skyddet mot samhällsfarliga konflikter måste förstärkas på de områden som det här var fråga om. Det var kanske inte nödvändigt att skapa nya instrument i större utsträckning. Men först och främst torde det vara nödvändigt och också möjligt att ge en väsentligt säkrare definition av samhällsfarliga konflikter. Genom en sådan precisering kunde vissa nyckelfunktioner i samhället redan från början undantas från konflikt. Man kunde vidare ifrågasätta om de prövande tjänstenämnderna kunde vara enbart partsnämnder på samma sätt som nu. Representation i tjänstenämnderna för tredje man, dvs. allmänheten, och för arbetsrättslig expertis borde enligt interpellanten kunna ge säkrare garantier. Vidare ansåg han det vara möjligt att låta även andra än parterna ta initiativ till prövning av stridsåtgärds samhällsfarlighet. Dessutom kunde det vara skäl att överväga en särskild beredskapslagstiftning som en smidigare utväg, om ett direkt ingripande från statsmakterna i sista hand måste ske.

2.10 Tiden 1972—1975

2.10.1 Riksdagsmotion

I motionen 1972:1383 av Olof Johansson (c) och Boo (c) yrkades att riksdagen hos regeringen anhöll om tillsättande av en parlamentarisk utredning med representation från samtliga arbetsmarknadsparter på det offentliga området med uppgift att förutsättningslöst och parallellt med pågående huvudavtalsförhandlingar pröva nödvändiga åtgärder i syfte att stärka allmänhetens skydd mot samhällsfarliga arbetsmarknadskonflikter inom den offentliga sektorn. Mot bakgrund av 1971 års konflikt hävdade motionärerna att det år 1965 skapade systemet inte höll måttet. De ansåg att det borde finnas ett gemensamt intresse bland parterna på arbetsmarknaden och statsmakterna att undersöka vilka förutsättningar som fanns att förbättra det dåvarande systemet så att samhällsfarliga konflikter så långt möjligt undveks i framtiden. Med hänsyftning på de förhandlingar som pågick om ett nytt huvudavtal uttalade motionärerna att frågan inte var ett spörsmål för enbart arbetsmarknadens parter. Dessa kunde nämligen inte förutsättningslöst pröva olika lösningar i och med att lagändringar låg utanför deras kompetens.

Inrikesutskottet framhöll i sitt betänkande nr 18 år 1972 i anledning av motionen, att utskottet i allt väsentligt kunde instämma i det bakomliggande resonemanget i motionen. Även om det gällande huvudavtalet på det statliga området på det sättet fungerat enligt intentionerna från år 1965 att statstjänstenämndens utslag respekterats av parterna, visade sig under 1970 års avtalsrörelse nämndens existens och sätt att verka inte vara en tillräcklig garanti mot ur samhällets synpunkt oacceptabla arbetskonflikter. Genomförandet av lagstiftning som temporärt förbjöd stridsåtgärder bekräftade på sitt sätt detta förhållande. Såsom motionärerna anfört torde det inte minst ligga i löntagarorganisationernas intresse att få införd en ordning som förhindrade att samhället återkommande

tvingades tillgripa lagstiftning för att stoppa stridsåtgärder. Enligt utskottets mening var det i dåvarande läge dock mindre lämpligt att tillsätta en offentlig utredning som parallellt med parternas förhandling skulle utreda frågorna. I stället borde statsmakterna avvakta resultatet av förhandlingarna innan ställning togs till vilka åtgärder som borde vidtas. Mot bakgrund av vad som passerat under de år konflikträtt funnits på den offentliga arbetsmarknaden fanns det enligt utskottets mening anledning räkna med att parterna kände ett stort ansvar för att ett för samhället acceptabelt resultat uppnåddes. Även om ändringar i lagstiftningen föll utanför parternas kompetens förelåg inte något hinder mot att de anmälde behov av sådana förändringar, om det enligt deras mening skulle underlätta en lösning av problemen. Utskottet hemställde på anförda skäl att riksdagen avslog motionen, vilket också blev riksdagens beslut.

2.10.2 Förhandlingsutredningens promemoria

Den 4 april 1973 överlämnade förhandlingsutredningen (C 1968:16) till statsrådet Löfberg en promemoria (Ds Fi 1973:8) med synpunkter på dels frågan om en översyn av gällande regler om neutralitet och skyddsarbete vid arbetskonflikt inom det offentliga tjänstemannaområdet, dels frågan om en särskild lagstiftning som i förväg reglerade myndigheternas verksamhet under vissa arbetskonflikter, m.m.

De överväganden som innefattades i promemorian hade — såsom delvis framgår av det föregående — sin huvudsakliga upprinnelse i ett antal avgöranden av riksdagens ombudsmän åren 1967, 1969, 1971 och 1972 i anledning av anmälningar rörande vissa händelser i samband med arbetskonflikterna på det offentliga området efter förhandlingsrättsreformen. I dessa ärenden hade JO bl. a. utvecklat sin syn på 1965 års tjänstemannalagstiftning och på hur den fungerat. Lagstiftningen hade därvid betecknats som bristfällig i vad rörde reglerna om neutralitet och skyddsarbete. I tre fall hade JO hos regeringen eller förhandlingsutredningen hemställt om åtgärder för att avhjälpa påtalade brister, varjämte JO pekat på behovet av en särskild lagstiftning om myndigheternas verksamhet under arbetskonflikt.

Utredningen fann inte tillräckliga skäl ha förekommit för att ändra tjänstemannalagarna i de delar som berördes av JO:s framställningar i fråga om neutralitetsrätten och skyddsarbetsbegreppet. Den hade kommit fram till uppfattningen att redan vid de senaste årens konflikter många frågor lösts på ett smidigt och för parterna acceptabelt sätt, främst av dem som hade möjlighet att tillgodogöra sig erfarenheter av tidigare inträffade konflikter. Det borde därför enligt utredningens mening överlåtas åt myndigheterna att utbilda en praxis på förevarande område med utgångspunkt i vunna erfarenheter och med ledning av de uttalanden och undersökningar av arbetsrättsligt intresse som i olika sammanhang gjorts efter förhandlingsrättsreformens genomförande.

Förhandlingsutredningen uppehöll sig vidare ingående vid frågan om behovet av en särskild lagstiftning för arbetskonfliktsförhållanden. Härvidlag hänvisas till avsnitt 5.9.

2.10.3 Ändringar i det statliga huvudavtalet

Den 26 april 1973 slöts ett nytt huvudavtal på det statliga tjänstemannaområdet. Avtalet vars bestämmelser i avdelning B om statstjänstenämnden är i stort sett likalydande med motsvarande bestämmelser i tidigare huvudavtal, innehöll följande avsnitt om behandlingen av samhällsfarliga konflikter:

I. I propositionen (1965:60) om de offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt underströk föredragande departementschefen att det offentliga tjänstemannaområdet är speciellt ömtåligt för stridsåtgärder. Sålunda framhöll departementschefen bland annat att den offentliga verksamheten till sin natur är sådan att arbetskonflikter i särskilt hög grad drabbar utomstående. Departementschefen betonade vidare att ingen ifrågasätter Kungl. Maj:ts och riksdagens rätt att tillgripa lagstiftning till skydd för vitala samhällsintressen. Dessa uttalanden föranledde inte några erinringar från lagrådets eller riksdagens sida.

Mot bakgrund härav och av vunna erfarenheter under den tid rätt till stridsåtgärder funnits på det offentliga tjänstemannaområdet har parterna fört förhandlingar angående tillämpningen av förhandlingssystemet på detta område.

Härvid har parterna enats om att sträva efter fredliga förhandlingar och att inte tillgripa stridsåtgärder, vilka med hänsyn till sina verkningar för samhället eller enskilda inte bör få förekomma (samhällsfarliga konflikter). I anslutning härtill antecknar parterna följande.

1. Parterna har med hänsyn till vunna erfarenheter övervägt att från arbetskonflikt i princip undanta vissa områden och funktioner för att därmed uttryckligen skydda vissa viktiga samhällsfunktioner. Därvid har emellertid konstaterats, att en konflikts samhällsfarlighet är beroende av en rad faktorer, t.ex. vilka verksamhetsområden den berör, vid vilken tidpunkt den sätts in, vilken varaktighet den får och konfliktläget i övrigt på den offentliga eller enskilda arbetsmarknaden. Därtill kommer att varje långvarig konflikt av någon omfattning, oavsett var den förekommer, kan få allvarliga verkningar.

Härefter följde en hänvisning till lagrådets yttrande över förslaget till förhandlingsrättsreform, varefter avsnittet fortsatte:

Parterna har därför inte funnit det möjligt att precisera vilka konflikter som med hänsyn till sina verkningar för samhället eller enskilda ej bör få förekomma. Detta hindrar dock ej att det redan i förväg kan ges exempel på områden och funktioner inom vilka rätten till stridsåtgärder bör användas med särskild försiktighet. Parterna är ense om att rikets säkerhet, upprätthållandet av lag och ordning, vården av sjuka, omhändertagna och andra behövande samt utbetalningar som behövs för enskildas ekonomiska trygghet utgör sådana exempel. Parterna är också ense om att undvika stridsåtgärder som kan befaras medföra allvarliga rubbningar av samhällsekonomin eller folkförsörjningen. Parterna är vidare ense om att undvika stridsåtgärd som skulle vara stötande av humanitära skäl, t. ex. stridsåtgärd vid skola för handikappade. Detsamma gäller stridsåtgärd inom det kyrkliga området.

Parterna är ense om att vad nu sagts skall ligga till grund för tolkningen av uttrycket samhällsfarlig konflikt och andra motsvarande uttryck i avdelning B.

I avdelning C i avtalet undantogs innehavare av sammanlagt omkring 8 000 tjänster från stridsrätt, nämligen tjänstemän som på grund av sin ställning i organisationen eller sina arbetsuppgifter ansågs på ett särskilt

sätt företräda arbetsgivaren eller som annars av särskilda skäl borde vara undantagna från stridsåtgärder.

2.10.4 Lagändringar på den offentliga sektorn

Den 1 januari 1974 ändrades statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannalagen (SFS 1973:969 och 970) på så sätt, att det blev tillåtet att för offentliga tjänstemän träffa avtal om ledningen och fördelningen av arbetet och om ledighet från tjänsten. Till grund för lagändringen låg ett förslag från förhandlingsutredningen. I prop. 1973:177 framhöll föredragande statsrådet, att avtalsförbud alltjämt skulle gälla i fråga om sådana arbetsledningsbeslut som utgjorde en nödvändig förutsättning för att verksamheten skulle kunna bedrivas på sådant sätt att det avsedda resultatet kunde uppnås.

Förhandlingsutredningens promemoria om neutralitet vid arbetskonflikt m. m. behandlades i Bilaga 2 till statsverkspropositionen 1974. I fråga om den aktualiserade översynen av bestämmelserna om neutralitet och skyddsarbete fann föredragande statsrådet i likhet med utredningen och det övervägande antalet remissinstanser att tillräckligt starka skäl inte förelåg att ändra tjänstemannalagarna i berörda delar. Beträffande frågan om en lagstiftning om myndighets verksamhet under arbetskonflikt fann föredraganden — likaledes i likhet med det stora flertalet remissinstanser och förhandlingsutredningen — att det borde få bli beroende av en bedömning i samband med varje särskild konfliktsituation vilka åtgärder som kunde vara påkallade för att mildra eller undanröja inte avsedda biverkningar av en konflikt.

2.11 1976 års lagstiftning

Den 21 december 1974 lämnade den år 1971 för en allmän översyn av arbetsfredslagstiftningen tillkallade arbetsrättskommittén ett betänkande om demokrati på arbetsplatsen med förslag till ny lagstiftning om förhandlingsrätt och kollektivavtal (SOU 1975:1). Lagförslagen behandlades i prop. 1975/76:105 och ledde till ny lagstiftning på det arbetsrättsliga området, främst MBL och LOA. Lagstiftningen medförde ingen ändring i rättsläget i fråga om rätten att vidta stridsåtgärder utanför kollektivavtalsförhållanden, men frågor om samhällsfarliga konflikter diskuterades såväl av arbetsrättskommittén som under det därpå följande lagstiftningsarbetet.

2.11.1 MBL

Kommittén framhöll, att det i och för sig är teoretiskt tänkbart med olika former av lagstiftning med inriktning på att skapa skydd mot arbetskonflikter som skadar eller allvarligt hotar vitala samhällsintressen. Man kunde tänka sig någon form av beredskapslagstiftning som anger förutsättningar och former för statsmakternas ingripande i arbetskonflikter vilka enligt ett eller annat kriterium blivit att anse som så samhällsfarli-

ga, att ingripandet är nödvändigt. Under hänvisning till frågans tidigare behandling fann kommittén emellertid att just problemet att fastställa ett sådant kriterium betraktats som svårt eller oöverstigligt. Kommittén fortsatte:

Detta problem möter naturligtvis också om man vill tänka sig en permanent lagstiftning om förbud mot vissa konflikter. Avgränsningsproblemet har behandlats även vid lagstiftningsförsök på skilda håll utomlands, utan att resultaten torde vara efterföljansvärda. I själva verket torde den helt övervägande meningen vara att så många och så skiftande omständigheter spelar in vid bedömandet av varje konflikt, att samhällsskyddet måste grundas på bedömningar från fall till fall utan bundenhet vid ett visst på förhand angivet bedömningssätt, vare sig man sedan såsom medel att ingripa har ett förfarande inför en av arbetsmarknadsparterna inrättad nämnd, ett egentligt skiljeförfarande ... eller ingripande genom lagstiftning i det enskilda fallet. Med viss rätt synes kunna hävdas att varje fastläggande i lag av vad som skall avses med begreppet samhällsfarlig konflikt är från en synpunkt ändamålslöst, eftersom det ändock alltid måste vara förbehållet statsmakterna att i det enskilda fallet avgöra om situationen är sådan att ett ingripande måste ske. Skall en effektiv — i meningen uttömmande — definition göras i lag måste sannolikt rätten att tillgripa facklig strid begränsas på ett från andra synpunkter olämpligt sätt. Naturligtvis kan dock problemet förminskas genom att lagstiftningen direkt inriktas på att lösa enbart den väsentligaste delen av problemet, medan det överlåtes åt ingripanden i enskilda fall att lösa konflikter av speciell art som hotar samhällsintresset. I sådant syfte kan man t. ex. begränsa stridsrätten för vissa större eller mindre grupper av arbetstagare (såsom i avdelning C av det statliga huvudavtalet) eller hela yrkesgrupper, föreskriva särskilda regler angående behörighet att fatta beslut om stridsåtgärder ..., eller införa ett särskilt registreringsförfarande för förenings behörighet att fatta sådana beslut och liknande.

Även vid sidan av att sålunda betydande svårigheter är förknippade med uppgiften att söka utforma en effektivt men även i övrigt lämpligt och rättvist fungerande lagstiftning på området finner kommittén för sin del, att anledning saknades att nu föreslå avsteg från de principer som hittills följts. På den privata arbetsmarknaden hade inte förmärkts några olägenheter med den ordning för prövning av samhällsfarliga konflikter som fastställts genom huvudavtalet. Och inom den offentliga tjänstemannasektorn nyligen har frågan ingående övervägts och gjorts till föremål för nytt avtal mellan staten och tjänstemännens huvudorganisationer. Innan erfarenheter vunnits av tillämpningen utav denna lösning synes inte finnas skäl att överväga lagstiftning. Mot bakgrund av det synsättet skall också ses kommitténs förslag såvitt gäller medlingslagstiftningen ... och den fackliga stridsrätten på det offentliga tjänstemannaområdet ...

I prop. 1975/76:105 Bilaga 1, framhöll föredragande departementschefen:

Ett viktigt kännetecken hos den rättsliga regleringen på vår arbetsmarknad av de ekonomiska stridsåtgärderna och deras användning är att vi saknar lagstiftning för arbetsmarknaden i stort om begränsningar i rätten att gå till facklig strid när kollektivavtal inte gäller. Det finns inte några allmänna regler i lag som vare sig positivt anger rättsliga förutsättningar för bruket av ekonomiska stridsåtgärder eller på annat sätt begränsar rätten att gå till facklig strid. Ett undantag är dock tjänstemannalagarna inom den offentliga sektorn. Även där råder emellertid frihet inom vida ramar för parterna att efter eget bedömande tillgripa ekonomiska stridsåtgärder när de inte har genom kollektivavtal bundit sig vid fredsplikt. Ett

gemensamt drag för hela arbetsmarknaden är att det inte finns några hinder i lag mot fackliga konfliktåtgärder av särskilt farlig eller skadlig karaktär eller omfattning. Det har sedan länge varit en allmän uppfattning hos arbetsmarknadens parter att det i första hand ankommer på dem själva att inför en konflikt ta hänsyn även till samhällsskyddets intressen. Regler om särskilda förfaranden i sådana lägen har tagits upp i huvudavtal som täcker största delen av arbetsmarknaden. Endast om resultat inte kan nås genom samförstånd mellan parterna behöver statsmakterna i samhällsskyddets intresse gripa in och detta har skett mycket sällan. Men möjligheten till sådana ingripanden finns alltid och bildar en bakgrund till parternas eget handlande när stridsåtgärder övervägs och sätts i verket.

Departementschefen erinrade härefter om att arbetsrättskommittén ställt sig bakom dessa grundsatser och ansett att det även framgent bör i första hand ankomma på parterna själva att begränsa skadeverkningarna för tredje man och samhället i stort av stridsåtgärder vid arbetskonflikt dem emellan. Departementschefen delade helt kommitténs uppfattning, och han erinrade om att någon annan mening inte heller hade uttalats under remissbehandlingen av kommitténs betänkande. Vad som fanns att överväga i det aktuella lagstiftningssammanhanget var därför enligt departementschefens mening i princip enbart frågor som hade att göra med den lagstiftade fredsplikten under det att kollektivavtal gäller.

2.11.2 LOA

LOA som ersatte de båda tjänstemannalagarna från 1965 innebar ytterligare anpassning av de offentliga tjänstemännens anställnings- och arbetsvillkor till motsvarande villkor för de i privat tjänst anställda arbetstagarna. Avtalsförbudet inskränktes till att avse endast frågor som regleras i tvingande lag, och härmed upphävdes avtalsförbudet när det gäller tjänsteorganisationens utformning och myndighets verksamhet. Vidare slopades den speciella bestämmelsen i statstjänstemannalagen om åligganden i tjänsten, till följd varav avtalsfrihet numera föreligger även i hithörande frågor för alla offentliga tjänstemän. Fältet för stridsåtgärder vidgades i samma mån som avtalsförbudet begränsades, men i fråga om valet av stridsmedel är det numera beträffande arbete som består i myndighetsutövning endast tillåtet för arbetsgivaren att tillgripa lockout och för arbetstagarsidan att använda sig av strejk, övertidsvägran eller nyanställningsblockad. I övrigt är tillgången på stridsmedel densamma som på den privata sektorn. Sympatiåtgärder inom myndighetsutövning får inte tillgripas för att stödja andra arbetstagare än de som omfattas av LOA. Politiska stridsåtgärder är i allmänhet förbjudna. I första hand gäller detta arbete som består i myndighetsutövning. Men stridsåtgärd får inte heller vidtas i annat arbete, om den syftar till att påverka inhemska politiska förhållanden. Däremot gäller beträffande sådant annat arbete samma frihet som kan råda på den privata arbetsmarknaden för åtgärder till stöd för facklig organisation utomlands eller till förmån för den som utomlands utsätts för politiskt förtryck eller annars behöver internationellt stöd.

I prop. 1975/76:105 Bilaga 2 anslöt sig departementschefen beträffande utrymmet för avtalsreglering på den offentliga sektorn av frågor om

tjänsteorganisationens utformning till arbetsrättskommitténs förslag att dessa skulle göras avtalsbara. Enligt kommittén behövde det nödvändiga skyddet för allmänna intressen inte sträcka sig längre än till att avse en rätt för staten, kommuner och andra offentliga arbetsgivare att besluta om myndighets eller inrättnings verksamhet. Men departementschefen ansåg det vara mest ändamålsenligt att slopa avtalsförbudet också i sistnämnda hänseende för att komma ifrån olägenheterna med en i lag genom en mer detaljerad gränsdragning bestämd definition av begreppet verksamhet. Härmed avsågs emellertid inte att låta de offentliganställda genom kollektivavtal få ett annat, mer omedelbart inflytande över beslut som bestämmer myndighets verksamhet än medborgarna i övrigt. Departementschefen anslöt sig härvidlag till tidigare riksdagsuttalanden av innebörd att avtal inte bör träffas i frågor som gäller den offentliga verksamhetens mål, inriktning, omfattning och kvalitet utan att dessa frågor i stället skall beredas och avgöras genom beslut i offentligrättslig ordning av de politiskt ansvariga organen eller på deras uppdrag av myndigheterna. Denna uppfattning delades också såväl av LO som av de offentliganställdas organisationer, och departementschefen utgick på grund av vunna erfarenheter från det under tio år prövade förhandlingsrättssystemet på den offentliga sektorn från att de kollektivavtalsbärande huvudorganisationerna inte skulle komma att vidta åtgärder som indirekt eller direkt inkräktar på den politiska demokratin. Och genom det särskilda huvudavtalet syntes enligt departementschefen problemen av här aktuellt slag ha fått en lösning som är godtagbar från allmän synpunkt. Vad angår den speciella bestämmelsen i statstjänstemannalagen om åligganden i tjänsten anslöt sig departementschefen till arbetsrättskommitténs förslag att se hela det offentliga anställningsförhållandet som grundat på avtal med påföljd att bestämmelsen kunde slopas.

Beträffande användningen av olika slags stridsmedel ansåg departementschefen att det ter sig främmande för den offentliga sektorn att sättet för genomförande av de myndighetsutövande arbetsuppgifterna skall kunna röna påverkan av fackliga stridsåtgärder. Partiell arbetsvägran torde i regel leda till att myndighetsutövningen av allmänheten uppfattas som godtycklig, och stridsåtgärder av denna typ borde därför i princip inte vara tillåtna i arbete som består i myndighetsutövning eller som oundgängligen är nödvändigt för att myndighetsutövningen skall kunna fungera. Övertidsvägran kunde dock enligt departementschefen knappast karaktäriseras som ett så allvarligt åsidosättande av allmänna intressen att den inte borde kunna tolereras även i samband med myndighetsutövning. Departementschefen förordade således, att i samband med myndighetsutövning hittills tillåtna stridsmedel på den offentliga sektorn — lockout, strejk och nyanställningsblockad — utökades med övertidsvägran, medan han i fråga om den offentliga verksamheten i övrigt bedömde tillgången på stridsmedel kunna helt svara mot vad som gäller på den privata sektorn. De offentliga arbetstagarna borde vidare ges frihet att gripa till sympatiåtgärder till förmån för arbetstagare som är indragna i primärkonflikt på den privata arbetsmarknaden men endast i den mån deras arbete inte består i myndighetsutövning. Detta

betydde att sympatiaktion i vilken form det vara må till förmån för part utom den offentliga sektorn inte blev tillåten i den mån den berör myndighetsutövning. Myndighetsutövning ansåg departementschefen nämligen vara en för allmänheten så betydelsefull offentlig funktion att sympatiåtgärder i samband med sådan verksamhet bör tillåtas bara till förmån för arbetstagare inom den offentliga sektorn. Det gällde nämligen att förebygga de stötande konsekvenser som skulle uppstå om de offentliga arbetstagarna fick frihet att genom sympatistrejk eller annan sympatiåtgärd öva påtryckningar på part i en primärkonflikt på den privata sidan genom att utnyttja hans beroende av det allmännas myndighetsutövning.

2.11.3 Det särskilda huvudavtalet för den offentliga sektorn

I anslutning till arbetet med propositionen om förslaget till LOA träffades ett särskilt huvudavtal för den offentliga sektorn mellan SAV, kommunförbundet, landstingsförbundet m. fl. och de olika huvudorganisationer som tillvaratar de offentliganställdas intressen. I avtalet som gäller sedan den 1 mars 1977 har parterna enats om att sträva efter fredliga förhandlingar samt att undvika stridsåtgärder i fråga om sådana ämnen varom avtal får anses kränka den politiska demokratin. Har förhandlingspart gentemot yrkande om avtal i visst ämne invänt att sådant avtal inte bör träffas med hänsyn till att det skulle kränka den politiska demokratin kan frågan hänskjutas till en särskild nämnd. Om stridsåtgärd har varslats eller verkställts och särskild förhandling inte har lett till enighet, får hänskjutande ske av förhandlingsparten ensidigt. Hänskjuts fråga till nämnden är stridsåtgärder för att få till stånd avtal i ämnet uteslutna så länge frågan är anhängig där. Nämnden består av 13 ledamöter och varje ledamot har två ersättare. Arbetstagarsidan och arbetsgivarsidan utser på visst sätt vardera tre ledamöter och deras ersättare. Återstående sju ledamöter och deras ersättare utses av regeringen bland riksdagens ledamöter. Nämnden är beslutför bara när den är fulltalig. I sitt utlåtande skall nämnden ange huruvida den anser att avtal i ämnet skulle kränka den politiska demokratin. Anser nämnden detta och är stridsåtgärd varslad eller verkställd, skall nämnden dessutom hemställa till vederbörande förhandlingspart att undvika sådan åtgärd. Liksom är fallet i fråga om statstjänstenämnden är parterna inte rättsligt förpliktade att följa den särskilda nämndens rekommendationer. Avsikten är även här att nämnden genom sin auktoritet skall förmå parterna att frivilligt rätta sig efter dess utlåtande.

2.12 1980 års konflikt

Avtalsrörelsen 1980 inleddes med att SAF den 27 februari i likalydande brev till LO och PTK föreslog att de gamla avtalen skulle förlängas att gälla på oförändrade villkor för 1980. I brevet framhöll SAF, att löneförhöjningar under rådande förhållanden skulle leda till ökad inflation, till sämre konkurrens gentemot utlandet och därmed till minskad sysselsätt-

ning i näringslivet. Hur önskvärt det än kunde synas att öka lönerna bedömde SAF det i dagens läge inte vara möjligt att förbättra löntagarnas situation den vägen. LO som sedan flera år samförhandlade med PTK hade t.v. avstått från att precisera sina lönekrav under hänvisning till ovisshet om regeringens ekonomiska politik. Samma dag som SAF:s brev avsändes uppmanade LO:s ordförande i riksdagen regeringen att göra något för att underlätta avtalsrörelsen. Huvuddelen av de offentligt anställdas fackliga organisationer — SF och SKAF samt TCO-S och KTK — gick för första gången fram på enad front och angav den 28 februari sina gemensamma lönekrav till minst 12 procent. Sedan PTK genom sin ordförande uttalat sig till förmån för en uppgörelse med politikerna om löner och skatter visade sig motsättningarna mellan LO och PTK ha blivit för stora med påföljd att organisationerna den 7 mars beslöt att avbryta de gemensamma förhandlingarna. Samma dag offentliggjorde LO sitt eget lönekrav som uppgick till 11,3 procent. SACO/SR ställde sig på samma linje som PTK genom att vilja få till stånd en politisk uppgörelse.

Sedan LO-förbunden börjat säga upp kollektivavtalen efter rekommendation av landssekretariatet, rådde avtalslöst tillstånd mellan SAF och LO från den 21 mars. Dessförinnan hade SAF den 14 mars sänt ytterligare ett brev till LO och ett brev till regeringen. I båda breven hävdades att enda sättet att få ett bättre utfall av årets avtalsrörelse var att begränsa de offentliga utgifterna, och i brevet till regeringen begärde SAF en speciell delegation som skulle se över dessa. SAF pekade på socialförsäkringssektorn som exempel på ett möjligt område för nedskärningar.

Den 17 mars beslöt LO:s stora förhandlingsdelegation att stranda förhandlingarna med SAF och att varsla om blockad mot övertidsarbete och mertidsarbete m.m. för en miljon LO-medlemmar, och dagen därpå sände LO sitt svarsbrev till SAF. I brevet framhöll LO, att förändringar av pensioner och sjukförmåner skulle grundas på politiska beslut och inte på tidigare kända angrepp från SAF:s sida och att frågor av rent statsfinansiell karaktär ankom konstitutionellt på regering och riksdag.

I syfte att underlätta den pågående avtalsrörelsen presenterade regeringen den 27 mars ett sexpunktsprogram, som innehöll bl. a. prisstopp, skattelättnader i inkomstskikten mellan 40 000 och 80 000 kronor och en investeringsfond för en del av företagens vinster. Regeringen framhöll, att man genom programmet skapat förutsättningar för en uppgörelse på arbetsmarknaden men att avgörande för att detta skulle kunna genomföras var att arbetsmarknadens parter träffade avtal på i stort sett oförändrade villkor. Samtidigt tillsatte regeringen enligt ett föregående dag muntligen bekräftat besked två medlingskommissioner, en för SAF-LO-området och en för huvuddelen av den offentliga sektorn. Den samhällsekonomiska situationen angavs därvid vara sådan att det förutsattes att kommissionerna arbetade under kontakt med regeringen. Den senare kommissionens uppdrag vidgades den 11 april till att avse praktiskt taget hela den offentliga sektorn genom att även SACO/SR-S och SACO/SR-K då kom att omfattas av medlingen.

De fyra samförhandlande organisationerna inom LO och TCO på den

offentliga sektorn reagerade mot regeringens sexpunktsprogram i ett gemensamt uttalande, där man framhöll det vara anmärkningsvärt att föreslå lönestopp efter att ha tillsatt förlikningskommissioner. Att ställa villkor gentemot arbetsmarknadens parter för genomförandet av politiskt ekonomiska åtgärder ansågs dessutom innebära en inskränkning i den fria förhandlingsrätten och ett hot mot demokratin. Och uttalandet avslutades med orden: "Att vänta fem månader med att vidta åtgärder och därefter utan kontakt med 1,2 miljoner löntagare föreslå åtgärder som närmast liknar ett diktat kommer att försvåra avtalsrörelsen". LO:s reaktion blev att regeringens åtgärder kom för sent, var otillräckliga och förknippade med orealistiska villkor. Regeringens åtgärder måste kompletteras med traditionella lönelyft om de skulle ge tillräcklig effekt för LO:s medlemmar hette det i ett uttalande från LO:s stora förhandlingsdelegation.

Förlikningskommissionen på SAF-LO-området sammanträdde redan den 26 mars och riktade då en hemställan till LO att inställa den varslade övertidsblockaden så länge medlingsarbetet pågick. Blockaden var avsedd att träda i kraft med början den 27 mars, men då endast LO ännu godtagit medlingsförfarande skedde kommissionens hemställan under förutsättning att kommissionens medverkan för lösning av avtalstvisten accepterades av båda parterna. Denna förutsättning var inte uppfylld då varseltiden utgick, och övertidsblockaden trädde därför i kraft natten till den 27 mars. Sedan regeringen den dagen offentliggjort sexpunktsprogrammet meddelade SAF att man godtog medling. LO:s förhandlingsdelegation som sammanträdde måndagen den 31 mars för att behandla kommissionens framställning att inställa den varslade övertidsblockaden förklarade att man ansåg sig förhindrad att tillmötesgå framställningen, eftersom ingenting inträffat som förändrat läget i sak.

Den 2 april beslöt SAF:s fullmäktige att som motåtgärd till LO:s övertidsblockad utfärda varsel om lockout omfattande omkring 750 000 LO-medlemmar i privatägda företag under en vecka från den 10 till den 17 april. Kommissionen kallade då parterna till ett gemensamt sammanträde den 3 april. Därvid betonade kommissionen för parterna, att en storkonflikt på arbetsmarknaden i Sveriges ekonomiska situation skulle kunna få allvarliga verkningar på samhällsekonomin och att det skulle vara föga förenligt med traditionerna på svensk arbetsmarknad om en sådan konflikt fick bryta ut innan alla möjligheter att lösa konflikten på fredlig väg uttömts. Kommissionen riktade en enträgen vädjan till båda parter att dels inställa pågående stridsåtgärder, dels uppskjuta varslade stridsåtgärder och dels avstå från att varsla om eller vidta några nya stridsåtgärder. Svar begärdes till den 8 april. SAF förklarade sig då beredd att tillmötesgå kommissionens vädjan om också LO gjorde det, medan LO svarade att man inte kunde återkalla övertidsblockaden eftersom SAF inte gjort några som helst medgivanden i sak. Tvärtom hotade LO med att skärpa stridsåtgärderna med punktstrejker inom detaljhandeln, flyget, sjöfarten och delar av bränsle- och energiförsörjningen.

Senare samma dag riktade kommissionen med samma negativa resultat som tidigare en muntlig framställning till parterna att för tiden fram

till den 14 april avlysa pågående stridsåtgärder och uppskjuta varslade sådana åtgärder att träda i kraft tidigast den dagen.

Det hade hittills inte varit möjligt för kommissionen att med parterna närmare diskutera sakfrågorna. För att det över huvud taget skulle bli möjligt att undersöka om den hotande storkonflikten kunde förebyggas bestämde sig kommissionen den 9 april för att rikta en ensidig vädjan till SAF att för tiden fram till den 14 april uppskjuta den varslade enveckaslockouten. SAF beslöt samma dag att tillmötesgå denna vädjan.

Efter överläggning med parterna den 10 och 11 april framlade kommissionen en trevare med ett antal synpunkter att läggas till grund för det fortsatta medlingsarbetet. Trots att parternas ståndpunkter i flertalet sakfrågor alltjämt skilde sig mycket åt, kunde parterna den 13 april godkänna ett förslag i trevaren om att en pott på 15 öre per arbetad timme skulle ställas till LO-förbundens förfogande fr.o.m. den 1 november 1979. Härmed ansåg sig båda parter också kunna biträda kommissionens i trevaren gjorda hemställan att ställa in pågående stridsåtgärder.

De offentliganställdas organisationer inom LO och TCO hade den 11 april varslat om stridsåtgärder, som innebar blockad av övertidsarbete och fyllnadstjänstgöring fr.o.m. den 21 april och punktstrejker av ca 14 000 arbetstagare fr.o.m. den 25 april. Strejkvarslet berörde flygledare för att stänga flygplatserna, tullpersonal för att stänga gränserna, televerkspersonal för att stänga radio och TV samt rangerare för att stänga tunnelbanan i Stockholm. Drygt 1 000 sjuksköterskor varslades också om strejk. Anledningen till varslet var att de offentliga arbetsgivarna inte velat medge lönehöjningar innan uppgörelse träffats på den privata sektorn. Den 14 april ställde även dessa arbetsgivare en pott på 15 öre per timme till förfogande för fördelning mellan arbetstagarparterna, men dessa förklarade potten vara otillräcklig och ville inte återkalla de varslade stridsåtgärderna. Efter förhandlingar inför kommissionen på den offentliga sektorn enades parterna emellertid om att föra direkta förhandlingar om utläggning av potten. De anställdas organisationer förklarade därvid att varslade stridsåtgärder inte skulle träda i kraft så länge förhandlingarna pågick, medan arbetsgivarna förbehöll sig rätt att vidta erforderliga motåtgärder.

Den 17 april varslade SAV och kommunförbundet om lockout mot 12 000 arbetstagare varav 7 000 statligt och 5 000 kommunalt anställda. Lockouten skulle träda i kraft samtidigt som strejken den 25 april. Förlikningskommissionen hemställde den 20 april att de offentliganställdas organisationer inom LO och TCO skulle uppskjuta de till dagen därpå varslade stridsåtgärderna, men denna hemställan hörsammades inte utan blockaden mot övertidsarbete utlöstes.

På den privata marknaden fortsatte överläggningarna inför kommissionen den 23 april, som då lade fram ett förslag till avtalsuppgörelse mellan SAF och LO. Svar lämnades av parterna senare samma dag, och båda avvisade förslaget. LO som härmed ansåg förhandlingarna strandade meddelade vidare, att förhandlingsdelegationen rekommenderat förbunden att åter utlösa den temporärt återkallade övertidsblockaden. Denna skulle återupptas natten till den 24 april. Vidare hade förbunden

rekommenderats att hos resp. motpart varsla om nya stridsåtgärder i form av punktstrejker av nära 100 000 medlemmar att utlösas natten till den 2 maj.

Den 24 april lade förlikningskommissionen på den offentliga sektorn en trevare med kostnadsram och förslag att övertidsblockaden och varslade stridsåtgärder skulle uppskjutas. Förbunden inom LO och TCO avvisade trevaren och utlöste den 25 april de varslade punktstrejkerna. Samtidigt utlöste SAV och kommunförbundet sina lockouter. SACO/SR förklarade sig beredd att förhandla vidare på grundval av trevaren. Samma dag förklarade kommissionen att förhandlingarna mellan arbetsgivarna och de offentliganställdas organisationer inom LO och TCO skulle uppskjutas och återupptas på tid som skulle bestämmas senare.

Fastän förhandlingarna på den privata sektorn strandat den 23 april, uppehöll kommissionen under dagarna närmast därefter kontakter med parterna. Efter dessa ansåg sig kommissionen böra göra ytterligare ett försök att undvika storkonfliktens utbrott. Kommissionen kallade därför den 28 april parterna till nya förhandlingar och lade den 29 april fram ett slutligt förslag till lösning av avtalstvisten. Svar begärdes till den 30 april. SAF godtog men LO förkastade kommissionens förslag.

Den 29 april återupptogs förhandlingarna inför kommissionen på den offentliga sektorn. Efter den 25 april då dessa avbrutits hade förbunden inom LO och TCO vid flera tillfällen varslat om nya punktstrejker. Kommissionen lade den 30 april ett förslag till ramöverenskommelse, som i fråga om totalramen angavs utgöra ett slutbud. Samtliga förbund på arbetstagarsidan avvisade förslaget men förklarade sig beredda att fortsätta förhandlingarna, förbunden inom LO och TCO på villkor att en i förslaget upptagen regel om kontrollstation ändrades i överensstämmelse med deras önskemål. Arbetsgivarsidan godtog förslaget och ville återkomma den 2 maj med besked i fråga om kontrollstationen.

Natten mellan den 1 och 2 maj utestängdes på den privata sektorn 750 000 arbetare från sina arbeten, och nära 100 000 gick i strejk. Samtidigt befann sig ca 26 000 arbetstagare på den offentliga sektorn i konflikt sedan den 25 april. Endast tjänstemännen på den privata sektorn stod utanför. Storkonflikten var därmed ett faktum. Ytterligare strejkvarsel lades den 2 maj genom att transportarbetareförbundet beslöt att stoppa transporter av bensin och olja från den 9 maj. Måndagen den 5 maj blev den första egentliga storkonfliktdagen, eftersom den 2 maj var en fredag som flertalet arbetstagare hade arbetat in.

Efter den 2 maj hade båda kommissionerna täta kontakter såväl inbördes som med parterna för att höra deras uppfattning om läget. Kontakter ägde även rum mellan kommissionerna och regeringen. Den 9 maj på kvällen lade båda kommissionerna fram slutliga förslag till avtalsuppgörelser att antas eller förkastas i sin helhet. Förslagen innebar lönehöjningar mellan 7,3 och 6,8 procent. Svar begärdes till den 11 maj kl. 18.00. Förslaget på den offentliga sektorn godkändes då av samtliga berörda parter, och där pågående stridsåtgärder inställdes. På den privata sektorn godtog LO förslaget, medan SAF svarade nej genom att överlämna en förklaring på tio punkter. Efter en enträgen vädjan från

regeringen att anta det slutliga förslaget accepterade SAF detta senare på kvällen, och storkonflikten var därmed till ända.

Slutligen skall nämnas att det i fyra fall under 1980 års konflikt — två fall på den privata sidan, ett fall på det statliga området och ett på det kommunala — uppkom tvist huruvida varslade stridsåtgärder skulle inverka störande på samhällsviktiga funktioner.

Allmänna Gruppen i SAF hänsköt den 25 april till arbetsmarknadsnämnden att pröva vissa av Fabriks varslade stridsåtgärder. Ärendet avsåg dels viss verksamhet vid gas- och läkemedelsfabriker, dels viss verksamhet vid oljeraffinaderier. Den 28 april enades parterna om hur verksamheten vid gas- och läkemedelsfabrikerna skulle behandlas, men i fråga om verksamheten vid oljeraffinaderierna bestred fabriksarbetareförbundet att de varslade stridsåtgärderna var samhällsfarliga i den mening som avses i huvudavtalet mellan SAF och LO. Frågan behandlades i arbetsmarknadsnämnden den 2 maj. Arbetsgivarsidans tre ledamöter i nämnden ansåg att de varslade strejkerna skulle inverka störande på samhällsviktiga funktioner, medan arbetstagarsidans tre ledamöter ansåg att någon sådan inverkan inte skulle uppstå. Nämnden konstaterade att majoritet inte kunde uppnås för någon rekommendation till parterna.

Det andra ärendet som behandlades i arbetsmarknadsnämnden gällde Transport:s varsel om arbetsnedläggelse vid medlemsföretag tillhörande PAF. I en skrivelse till nämnden den 5 maj hemställde arbetsgivareförbundet att nämnden till skyndsam prövning skulle uppta frågan om undvikande, begränsande eller hävande av de varslade stridsåtgärderna. Enligt PAF:s uppfattning var det påkallat att till skydd för ett allmänt intresse söka undvika konflikten. Transport gjorde i första hand gällande att arbetsmarknadsnämnden inte var behörig att pröva frågan. Denna inställning grundade sig på att förbundet för sin del inte såsom kollektivavtal hade antagit det mellan SAF och LO gällande huvudavtalet. Enligt Transport:s uppfattning kunde förbundet på grund härav inte bli bundet av något utlåtande från arbetsmarknadsnämnden. I sakfrågan bestred Transport att den varslade strejken kunde betraktas som samhällsfarlig. Ledamöterna i arbetsmarknadsnämnden fann enhälligt att nämnden var behörig att pröva arbetsgivarsidans påstående att de varslade stridsåtgärderna var samhällsfarliga. Vid den därefter gjorda prövningen i sak kunde emellertid inte majoritet uppnås i nämnden för någon rekommendation till parterna.

Den 24 april gjorde SAV en framställning till statstjänstenämnden som gällde den av SF varslade strejken vid postverket. SAV yrkade att statstjänstenämnden måtte förklara att strejken otillbörligt skulle störa viktiga samhällsfunktioner och att nämnden skulle hemställa till SF att undvika stridsåtgärder. Statstjänstenämnden sammanträdde den 25 och 28 april samt den 6 maj. Vid de två senare sammanträdena hördes ett antal experter rörande samhällseffekterna av de varslade stridsåtgärderna. Vid sammanträdet den 6 maj beslöt nämnden att förordna om uppskov med avgivande av utlåtande med hänsyn till behovet av rådrum. Sedan parterna den 11 maj träffat uppgörelse i avtalsförhandlingarna konstaterade nämnden vid telefonsammanträde den 19 maj att

frågan om samhällskonsekvenserna av de varslade stridsåtgärderna vid postverket inte längre var aktuell.

Statstjänstenämnden hade 1980 en annan sammansättning än vid 1971 års konflikt. År 1971 bestod den på arbetsgivarsidan — förutom av SAV:s generaldirektör — av tre fristående ämbetsmän, en landshövding, ett justitieråd och ett regeringsråd. År 1980 representerades arbetsgivarsidan av ansvariga företrädare för staten som arbetsgivare, nämligen av tre generaldirektörer — däribland SAV:s — som var ledamöter av SAV:s styrelse.

Den 30 april hänsköt Landstingsförbundet ett ärende till centrala nämnden som gällde om en av KTK varslad arbetsnedläggelse av bl. a. operationssköterskor vid ett antal sjukhus inom Stockholms läns landsting, var ägnad att otillbörligt störa viktiga samhällsfunktioner. Efter några sammanträden i nämnden återkallades varslet av KTK vilket innebar att nämnden inte behövde ta ställning i sakfrågan.

2.13 Tiden efter 1980 års konflikt

2.13.1 Huvudavtalet på SFO-LO/PTK-området

Den 6 april 1982 slöts mellan SFO, å ena, samt LO och PTK, å andra sidan ett huvudavtal att gälla t. v. med en ömsesidig uppsägningstid av sex månader. I avtalet finns bl. a. intagen en bestämmelse om behandling i en gemensam nämnd av konflikter för att skydda vitala samhällsintressen. Enligt avtalet kan part i gemensamma nämnden begära prövning av vilka åtgärder som kan vidtas för att undvika eller begränsa konsekvenser av konflikt som part ej anser rimliga med hänsyn till det allmännas intresse. Sådan prövning kan även begäras av myndighet eller annat samhällsorgan som företräder berört allmänt intresse. I här aktuella frågor arbetar nämnden i paritetisk sammansättning med två ledamöter från vardera arbetsgivar- och arbetstagarsidan. Nämnden kan avge rekommendation endast under förutsättning att majoritet kan uppnås för en sådan. I en i huvudavtalet intagen kommentar till bestämmelsen sägs att denna tar sikte inte enbart på konflikter där SFO, LO eller PTK eller SFO- branschkommitté eller LO/PTK-förbund är part utan även på konflikter helt utanför SFO-området. Vidare framhålls i kommentaren följande. Vad som menas med vitala samhällsintressen kan ej närmare definieras i en paragraf. Dessutom kan bedömningen ändras från tid till annan. Rent allmänt kan dock sägas att till vitala samhällsintressen räknas sådant arbete som krävs för att upprätthålla en nödvändig grad av försörjning samt att upprätthålla allmän ordning och säkerhet. Hit hör även arbete och insatser som krävs för att upprätthålla nödvändig verksamhet inom social- och sjukvård, polis- och brandväsen eller annan verksamhet av samma dignitet.

2.13.2 Nya arbetsrättskommitténs betänkande

Den 1976 efter regeringens bemyndigande tillsatta nya arbetsrättskommittén lämnade i december 1982 ett betänkande om MBL i utveckling (SOU 1982:60). Utredningen behandlar i ett särskilt avsnitt fackliga stridsåtgärder och kommer i detta sammanhang in på frågan om samhällsfarliga konflikter. I detta hänseende anför utredningen i huvudsak följande.

Hur det än må förhålla sig med den närmare innebörden av den principiellt fria rätten att vidta fackliga stridsåtgärder, är det viktigt att konstatera att det i vårt land inte finns någon permanent lagstiftning som syftar till att ta till vara samhällets och enskilda medborgares (tredje mans) intressen vid konflikter på arbetsmarknaden. Sådan lagstiftning har satts i fråga vid skilda tillfällen, men övervägandena har utmynnat i att man inte bör överge den ordning enligt vilken det i första hand åvilar parterna på arbetsmarknaden att i sitt handlande respektera samhällets och tredje mans intressen. Regler i detta ämne finns i huvudavtalen på arbetsmarknaden. Samhället har härutöver ansett sig böra lita till den möjlighet som ytterst alltid tillkommer lagstiftningsmakten att ingripa om det i ett enskilt fall av konflikt på arbetsmarknaden bedöms oundgängligt.

Mot bakgrund av 1980 års konflikt har också förts en debatt kring skyddet för samhället och tredje man vid konflikter på arbetsmarknaden. Det har från åtskilliga håll hävdats att nuvarande regler inte är tillfredsställande och att de mekanismer som finns i huvudavtalen inte fungerar tillräckligt väl. Man har pekat på svårigheten att överblicka de sammantagna verkningarna när konflikt samtidigt pågår inom flera områden, vilka vart och ett har sina regler om hur hänsyn skall tas till samhällets och utomståendes intressen. Man har också framhållit den ökade sårbarhet för konflikter som är en följd av att samhällets olika verksamheter genom den tekniska utvecklingen, t. ex. inom dataområdet, har blivit alltmer inflätade i varandra. I debatten har man från några håll gått så långt som till att sätta i fråga grunderna för de offentligt anställdas rätt att gå till öppen facklig strid eller åtminstone för den rätt på detta område som tillkommer de anställda inom vissa särskilt känsliga samhällssektorer. På det kommunala området aktualiserade 1980 års konflikt på nytt, fast denna gång i mindre grad, den tidigare omdiskuterade frågan om de förtroendevaldas ställning vid strejk och lockout.

Eljest har debatten mest avsett förslag till justeringar i nu tillämpade rutiner och regler. Förslagen tar delvis sikte på sådana regler som åtminstone i sina grunder finns i lag, t. ex. reglerna i 45 § MBL om varsel före stridsåtgärder. Vidare har förlikningsverksamheten debatterats från skilda utgångspunkter. Förslag har förts fram bl.a. om en utbyggnad av förlikningsverksamheten, någon slags permanentning av förlikningskommissionerna. Hittills har statsmakternas inställning i allmänhet varit att inga ändringar i lagstiftningen är aktuella. Stor vikt måste på den punkten liksom tidigare tillmätas arbetsmarknadsparternas inställning till förändringar. Från deras sida synes åtminstone f. n. intresset vara svalt. När debatten fördes sommaren 1980 synes inställningen på åtskil-

liga håll ha varit delvis en annan, eller åtminstone präglad av ett intresse för att olika framställda förslag utreds.

Utredningen noterar till sist i sammanhanget att regeringen den 3 december 1981 har beslutat att låta utföra en allsidig kartläggning av de arbetsrättsliga aspekterna på arbetskonflikter och har bl. a. av denna anledning inte funnit anledning att uppehålla sig ytterligare vid frågan om samhällsfarliga konflikter.

2.13.3 1983 års avtalstvist

I 1983 års avtalsrörelse varslade SF, TCO-S, SKAF och KTK om stridsåtgärder på den offentliga sektorn, liksom nio LO-förbund på SAF-området. De konfliktåtgärder som kom att verkställas var emellertid kortvariga och av förhållandevis liten omfattning.

På det statliga avtalsområdet trädde endast av TCO-S den 25 februari varslad blockad mot övertid och mertid i kraft. Blockaden varade fr. o. m. den 7 mars tills uppgörelse träffades på den offentliga sektorn den 18 mars. Under avtalstvisten hänsköts ett ärende till statstjänstenämnden av SAV den 17 mars. Ärendet gällde arbetsnedläggelse av säkerhets- och kontrollpersonal vid de fyra största civila flygfälten i landet. Nämnden, som behandlade frågan redan samma dag som den kom in, kunde inte avge något utlåtande på grund av lika röstetal.

Av de varslade stridsåtgärderna på den kommunala sektorn hann den av KTK den 27 februari varslade blockaden mot övertid och mertid träda i kraft. Den varade mellan den 7 och 18 mars.

På SAF-LO-området pågick de av de nio LO-förbunden varslade blockaderna och arbetsnedläggelserna endast en dag innan uppgörelse kom till stånd.

3 Varsel och medling

3.1 Nu gällande regler

Bestämmelser om varsel och medling finns i första hand intagna i MBL. I 45 § återfinns föreskrifterna om varsel, medan medling behandlas i 46-52 §§. I anslutning till lagens bestämmelser om medling gäller en förordning om medling i arbetstvister, (SFS 1976:826).

3.1.1 Varselreglerna i MBL

I 45 § MBL stadgas:

Arbetsgivarorganisation eller arbetsgivare och arbetstagarorganisation är sinsemellan skyldiga att, om giltigt hinder ej möter, skriftligen varsla motparten minst sju dagar i förväg, när de avser att vidtaga stridsåtgärd eller att utvidga pågående stridsåtgärd. Omfattar stridsåtgärd från arbetsgivarsidan även arbetstagare som ej är medlemmar i berörd arbetstagarorganisation, bör de varslas genom allmänt synliga anslag på arbetsplatsen eller på annat lämpligt sätt.

Varsel enligt första stycket skall innehålla uppgift om anledningen till stridsåtgärden och om stridsåtgärdens omfattning.

Skyldighet att varsla föreligger ej i fråga om stridsåtgärd som avses i 41 § andra stycket.

Den åtgärd som avses i 41 § andra stycket är indrivningsblockad.

3.1.2 Reglerna i MBL om medling

Under rubriken medling stadgas i MBL:

46 § För medling i arbetstvister mellan å ena sidan arbetsgivare eller arbetsgivarorganisation och å andra sidan arbetstagare eller arbetstagarorganisation finns en statens förlikningsmannaexpedition.

Expeditionen skall följa förhållandena på arbetsmarknaden. Har den fått kännedom om arbetstvist som hotar att medföra eller redan har medfört stridsåtgärd, skall den utse förlikningsman att medla i tvisten, när medverkan av förlikningsman kan anses ägnad att främja en lösning av denna. Förlikningsmannen skall kalla parterna till förhandling eller vidtaga annan lämplig åtgärd samt verka för att part uppskjuter eller inställer stridsåtgärd.

Enligt expeditionens bestämmande skall förlikningsman på begäran gå parter på arbetsmarknaden till handa med råd och upplysningar rörande förhandlingar och kollektivavtal samt leda förhandlingar mellan parterna.

47 § Är någon enligt 45 § skyldig att lämna varsel, skall han inom tid och på sätt som där anges göra detta även till förlikningsmannaexpeditionen. Den som bryter häremot dömes till böter, högst trehundra kronor.

48 § Vid förhandling enligt 46 § skall förlikningsman söka få till stånd överenskommelse mellan parterna på grundval av förslag som kommer från dem själva. Förlikningsmannen är dock oförhindrad att föreslå jämkningar och medgivanden för att främja en god lösning av tvisten.

49 § Har part som enligt 10 § är förhandlingsskyldig kallats till förhandling inför förlikningsman och försummar parten att inställa sig eller underlåter han annars att fullgöra vad som åligger honom enligt 15 §, kan förlikningsmannen på begäran av motpart anmäla förhållandet hos arbetsdomstolen. Denna kan förelägga parten vid vite att fullgöra sin förhandlingsskyldighet och kan på anmälan av förlikningsman utdöma vitet.

50 § Parts skyldighet enligt 18 § att vid förhandling hålla skriftlig handling tillgänglig för motparten gäller även i förhållande till förlikningsman som medverkar vid förhandlingen.

51 § Uppnås icke enighet mellan parterna vid förhandling inför förlikningsman, kan han föreslå dem att låta tvisten avgöras av skiljemän. Han kan också medverka vid utseende av skiljemän.

Förlikningsman får ej åtaga sig skiljemannauppdrag i arbetstvist, om icke förlikningsmannaexpeditionen i särskilt fall medger det.

52 § I arbetstvist av större betydenhet kan regeringen utse förlikningskommission att medla i tvisten. Även enskild person kan av regeringen utses att som särskild förlikningsman medla i sådan tvist.

Föreskrifterna i 49 och 50 §§ äger motsvarande tillämpning vid medling av förlikningskommission eller särskild förlikningsman.

3.1.3 Förordningen om medling i arbetstvister

Medlingsförordningen har följande innehåll:

1 § Förlikningsman, som avses i 46 § lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet, förordnas av statens förlikningsmannaexpedition.

Förordnande enligt första stycket kan utgöra ett fast förlikningsmannauppdrag eller avse medling i viss uppkommen arbetstvist.

2 § Uppdrag att verka såsom fast förlikningsman skall avse visst av förlikningsmannaexpeditionen bestämt verksamhetsområde och skall meddelas till ett antal av åtta stycken på sådant sätt att innehavarna av dessa uppdrag får en jämn spridning över landet. Fast förlikningsman förordnas för ett år i taget.

3 § Innehavare av fast förlikningsmannauppdrag skall utföra de medlingsuppdrag och fullgöra de övriga uppgifter som förlikningsmannaexpeditionen tilldelar honom samt följa förhållandena på arbetsmarknaden.

4 § Uppdrag att medla i uppkommen arbetstvist skall i första hand tilldelas den fasta förlikningsman inom vars verksamhetsområde tvisten har uppstått. Där så

beträffande visst uppdrag framstår som lämpligare kan förlikningsmannaexpeditionen förordna annan fast förlikningsman för uppdraget eller utse annan person att såsom särskild förlikningsman medla i tvisten.

5 § Förlikningsman får ej av arbetsgivare eller arbetstagare eller deras organisationer ta emot någon form av gottgörelse för sin medverkan i arbetstvist eller eljest.

6 § Förlikningsman skall föra dagbok över de tvister med vilka han tar befattning. Överenskommelser, utfästelser och andra beslut av de tvistande skall fullständigt tagas in i dagboken eller biläggas denna.

7 § Fast förlikningsman skall inom tre månader efter varje kalenderårs utgång till förlikningsmannaexpeditionen sända in berättelse över sin verksamhet under året.

8 § Har enligt 52 § lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet förlikningskommission eller särskild förlikningsman förordnats att medla i arbetstvist, skall för sådan kommission eller förlikningsman i tillämpliga delar gälla vad i denna förordning eller annars är föreskrivet om förlikningsman.

Förlikningskommission och särskild förlikningsman som avses i första stycket samt av förlikningsmannaexpeditionen förordnad särskild förlikningsman skall sända in berättelse över medlingsuppdrag till expeditionen så snart det kan ske och senast inom en månad efter uppdragets fullgörande.

9 § Förlikningsmännen står under tillsyn av statens förlikningsmannaexpedition.

Närmare föreskrifter rörande förlikningsmännens verksamhet meddelas av förlikningsmannaexpeditionen.

3.2 Den historiska bakgrunden

3.2.1 Medlingsväsendets organisation och uppgifter

Tiden före MBL

Inrättandet av ett statligt förlikningsväsende var en av de tidigast föreslagna och anlitade metoderna att genom åtgärder från det allmännas sida medverka till lösning av tvister mellan arbetsgivare och arbetstagare. Frågan var emellertid när de första förslagen lades fram kontroversiell. En första proposition (1903:17) grundad på ett kommittébetänkande av år 1901 föll sedan riksdagens kamrar fattat skiljaktiga beslut. Motståndarna menade att ett statligt förlikningsväsende skulle innebära en opåkallad inblandning i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Man ansåg också att en lagstiftning om de rättsliga verkningarna av kollektivavtal borde komma i första hand.

Den första lagstiftningen i ämnet — *1906 års lag om medling i arbetstvister* (prop 1906:84) — blev också återhållsam och präglad av grundsatsen om parternas frihet och självbestämmanderätt. Syftet var

inte att göra något ingrepp i denna rätt utan endast att ställa ett förlikningsförfarande och en möjlighet till skiljedom till parternas förfogande, i den mån de önskade begagna sig därav för att lösa sina tvister. Förutom själva lagen tillkom samtidigt en instruktion för förlikningsmännen och ett kungligt brev till kommerskollegium om rikets indelning i distrikt för medling i arbetstvister. Riket var för ändamålet indelat i sju distrikt, och enligt lagen skulle Kungl Maj:t för varje förlikningsmannadistrikt förordna en förlikningsman med uppgift att verka för lösning i första hand av tvister mellan arbetsgivare och arbetstagare. Lagen innehöll inte några för parterna förpliktande regler utan hade närmast karaktären av en vägledning för förlikningsmännen som stod under tillsyn av kommerskollegium. Förlikningsmannen skulle ta initiativ av olika slag när inom distriktet uppkommit arbetstvist som medförde eller hotade att medföra arbetsinställelse av större betydenhet. Parterna kunde emellertid inte kallas utan bara inbjudas till förlikningsförhandling, och i den samtidigt med lagen utfärdade instruktionen inskärptes att förlikningsmännen vid fullgörandet av sitt uppdrag skulle gå tillväga med varsamhet och omsikt under strängt iakttagande av att det ankom på arbetsgivare och arbetstagare att själva avgöra om de önskade ta förlikningsmannens medverkan i anspråk. Om en arbetstvist berörde mer än ett distrikt ankom det på Kungl Maj:t att efter anmälan av förlikningsmännen förordna någon av dem eller annan att medla i tvisten.

Sedan distriktsindelningen ändrats 1909 för att bereda lättnad i arbetsbördan inom första distriktet, som omfattade Stockholm jämte närliggande län, överfördes tillsynen över förlikningsmännen 1912 från kommerskollegium till den då nyinrättade socialstyrelsen.

Som framhållits i kap. 2 bedrevs redan åren närmast efter 1906 ett omfattande arbete i syfte att få till stånd en bred lagstiftning på det arbetsrättsliga området. Här kan erinras om propositionerna 1910:96 och 1911:43 med förslag bl. a. till lag om kollektivavtal, lag om vissa arbetstvister, lag om vissa arbetsavtal och lag om särskild domstol i arbetstvister. Enligt lagförslaget om vissa arbetstvister som innehöll bestämmelser om medling skulle — förutom distriktsförlikningsmännen — finnas en för hela riket permanent förlikningskommission med uppgift att medla i arbetstvister som innebar synnerlig fara för arbetsfreden och som ej kunnat biläggas av förlikningsman eller var undantagna från hans ingripande. Vid förhandlingarna inför kommissionen skulle vederbörande förlikningsman på kallelse närvara. Särskilda utskottet fann sig inte kunna biträda detta förslag. Utskottet anförde härvidlag bl. a. att existensen av en permanent kommission kunde befaras leda till att förhandlingen inför förlikningsmannen blev blott en skenförhandling och att detta i sin tur kunde få till följd att man i onödan fick dubbla förhandlingar och att förlikningsmannainstitutets auktoritet äventyrades. De här angivna förslagen ledde emellertid inte till lagstiftning. Vidare må framhållas ett utlåtande av socialstyrelsen 1916 med förslag till lag om vissa åtgärder till främjande av arbetsfred. Detta förslag innehöll även bestämmelser om medlingsmyndigheter och deras verksamhet. Förslaget upptog inte någon föreskrift om permanent medlings-

kommission utan innebar härvidlag i stället att förlikningskommission borde förordnas endast från fall till fall när arbetstvist innebar synnerlig fara för arbetsfreden. I huvudsak anslöt sig socialstyrelsens förslag till 1906 års lag, och det kom sedermera i det väsentliga att utgöra grunden för prop. 1920:155 med förslag till medlingslag som antogs av riksdagen samma år och som kom att gälla fram till antagandet 1976 av MBL.

Framväxandet av en fastare ordning för avtals- och tvisteförhandlingar mellan de organiserade parterna på arbetsmarknaden innebar också en utveckling av betydelse för medlingsväsendet. I 1906 års lag hade exempelvis inte förutsatts behovet av särskilda förlikningskommissioner utan man utgick från att de ordinarie förlikningsmännen, i särskilda fall annan förordnad person, skulle utföra medlingen även i riksomfattande arbetstvister. Redan åren efter 1906, i något fall ännu tidigare, började emellertid förekomma att medlingskommissioner tillsattes, i allmänhet bestående av två eller flera bland de ordinarie förlikningsmännen.

Någon genomgripande förändring av den första lagstiftningens inriktning och allmänna karaktär gjordes emellertid inte genom *1920 års lag om medling i arbetstvister*. Bland nyheterna i lagen kan framhållas, att man införde institutet förlikningskommission genom föreskriften att Kungl Maj:t ägde förordna sådan kommission då arbetstvist innebar synnerlig fara för arbetsfreden eller så eljest prövades påkallat.

Jämsides med lagstiftningsförsöken i övrigt på det arbetsrättsliga fältet försiggick på kollektivavtalsrättens område en utveckling i praxis genom några grundläggande avgöranden år 1915 av högsta domstolen om kollektivavtalens rättsliga ställning. Denna utveckling konsoliderades genom 1928 års lagstiftning om kollektivavtal och om arbetsdomstol. Ehuru medlingslagstiftningen redan från början fick sin huvudsakliga betydelse för slitande av intressetvister var den likväl tillämplig även på rättstvister. Koncentrationen på intressetvister kom emellertid att accentueras sedan ett domstolsförfarande för prövning av rättstvister skapats genom 1928 års lagstiftning. Även tillkomsten av lagen om förenings- och förhandlingsrätt 1936 (prop. 1936:240) innebar förändringar i förutsättningarna för tillämpningen av medlingslagen. Framför allt fick införandet av en lagstadgad förhandlingsrätt betydelse för medlingsförfarandet.

1920 års medlingslag undergick före tillkomsten av MBL vissa förändringar, som dock inte i något väsentligt avseende förändrade lagstiftningens karaktär. Ett tillägg till lagen gjordes 1931 (SFS nr 202) varigenom förlikningsman blev förpliktad att ingripa även i tvister av mindre betydenhet, om nämligen framställning gjordes av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna. Härefter tillkom bestämmelser om skyldighet för parterna dels att varsla före vidtagande av stridsåtgärd (1935), dels att vid äventyr av vite hörsamma förlikningsmans kallelse (1936). Dessa bestämmelser kommer att behandlas närmare i följande avsnitt 3.2.2.

Nämnas bör också ett av socialstyrelsen den 30 september 1948 på uppdrag av Kungl. Maj:t framlagt betänkande (stencilerat) med utredning och förslag i fråga om förstärkning av förlikningsväsendet. Betänkandet vari bl.a. diskuterades frågan om lämpligheten av riksförlik-

ningsmän i större tvister utan att förslag härom lades fram ledde inte till lagstiftning.

Den 1 juli *1967* (SFS 1967:284) blev statens förlikningsmannaexpedition central myndighet för det statliga förlikningsväsendet, samtidigt som expeditionen ställdes under ledning av en styrelse.

Förarbeten till MBL

Arbetsrättskommittén föreslog i sitt betänkande (SOU 1975:1) "Demokrati på arbetsplatsen" inte några genomgripande förändringar av förlikningsmannaväsendets organisation och uppgifter. Vid sin översyn av medlingsförfarandet strävade kommittén efter att söka rationalisera medlingsverksamheten och att i vissa avseenden förstärka förlikningsmannaväsendet. Kommittén ansåg framför allt formerna för fördelningen av uppgifterna mellan de olika förlikningsmännen och därmed även organisationen vara i behov av översyn. Däremot upptog kommittén beskrivningen av förlikningsmännens uppgifter i sina huvuddrag i överensstämmelse med 1920 års medlingslag.

Kommittén föreslog att man skulle frångå den gällande ordningen med förlikningsmän för fasta distrikt. Visserligen borde enligt kommitténs mening förlikningsmännen vara placerade med jämn spridning över landet, men kommittén ansåg att det borde inrättas en central förlikningsmannaorganisation som från fall till fall kunde bestämma vem som skulle tjänstgöra som förlikningsman i en uppkommen arbetstvist. Kommittén menade att statens förlikningsmannaexpedition skulle utgöra detta centrala organ. Expeditionens uppgifter föreslogs bli att genom sina förlikningsmän följa förhållandena på arbetsmarknaden och medla i arbetstvister. Uppdraget att vara förlikningsman kunde av expeditionen bestämmas att avse antingen viss uppkommen arbetstvist eller att utgöra ett fortlöpande uppdrag, dock att förordnande skulle meddelas för varje medlingsuppgift.

De fortlöpande uppdragen borde enligt förslaget meddelas till samma antal som dittills, dvs. åtta stycken. Uppdragen borde enligt kommittén inte utgöra heltidsanställning utan innehas vid sidan av annan yrkesverksamhet. Den föreslagna ordningen avsågs inte påverka regeringens möjlighet att för viss tvist tillsätta särskild förlikningskommission eller förlikningsman. I fråga om den ram inom vilken förlikningsmannen hade rätt eller skyldighet att ingripa i arbetstvister ansåg kommittén att avgörande för om ett medlingsingripande skulle ske inte borde vara arbetskonfliktens storlek utan i stället om ett ingripande kunde anses ägnat att främja en lösning av tvisten.

Kommitténs överväganden godtogs i allt väsentligt av remissinstanserna. Förlikningsmannaexpeditionen reste emellertid invändningar på några punkter och väckte tanken på utseende av någon form av riksförlikningsman, som hade vidsträckt erfarenhet av förhandlingsarbete och obestridd auktoritet och som skulle vara självskriven ledare av förlikningskommissioner i tvister av sådan omfattning att de berörde samhällsekonomien i dess helhet.

Föredragande departementschefen anslöt sig i prop. 1975/76:105 i allt

väsentligt till kommitténs överväganden och ställde sig bakom kommitténs förslag till omorganisation av förlikningsväsendet. Departementschefen förklarade sig inte beredd att tillstyrka det av förlikningsmannaexpeditionen framlagda förslaget om riksförlikningsman och framhöll att regeringen liksom hittills borde ha möjlighet att för viss tvist tillsätta förlikningskommission eller särskild förlikningsman.

3.2.2 Varselreglerna och frågan om tvångsmedel vid medling

Tiden före MBL

Prop. *1911:43* med förslag till bl. a. lag om vissa arbetstvister som huvudsakligen innehöll bestämmelser om medling upptog i lagförslaget — förutom ett stadgande om uppskov med arbetsinställelse vid medlingsförfarande — en föreskrift om varsel minst sju dagar före en sådan stridsåtgärd i förhållande till motparten.

I fråga om den föreslagna *varselföreskriften* uttalade föredragande departementschefen.

> Af stor betydelse i detta afseende är äfven en annan bestämmelse, som innefattas i föreliggande förslag. Förlikningsmännen och kommerskollegium hafva förordat att den, som vill vidtaga arbetsinställelse, skall vara skyldig gifva motparten denna afsikt tillkänna viss tid, innan åtgärden vidtages. Att på detta sätt en skälig beredelsetid lämnas motparten synes mig vara en synnerligen välgrundad fordran, som för öfrigt utan stadgande i lag torde redan förut hafva i ganska stor utsträckning iakttagits. Jag har därför låtit i förslaget införa bestämmelse, att tillsägelse skall göras minst sju dagar förut, dock att, såsom jag sedan skall närmare utveckla, denna bestämmelse icke är afsedd att gälla öfver hela linjen utan endast under förutsättning, att uppsägningstid för arbetsaftalet icke är aftalad eller den aftalade uppsägningstiden är kortare än sju dagar.
>
> Arbetsinställelse skall sålunda enligt förslaget icke under några förhållanden kunna komma alldeles plötsligt och oväntat, utan en viss tid skall hafva förflutit efter en tillsägelse, genom hvilken kännedom om den tillämnade åtgärden icke blott beredes motparten utan kan förmodas blifva spridd äfven i vidare kretsar. Härigenom ökas sannolikheten för att förlikningsmannen skall i tid få veta hvad som är i bane. Jämväl förefaller det antagligt, att den part, som hotas af arbetsinställelsen, i allmänhet skall finna med sin fördel förenligt att direkt fästa förlikningsmannens uppmärksamhet däråa. Vid den kortaste tillsägningstidens bestämmande till sju dagar har tagits hänsyn till, att under densamma förlikningsmannen i vanliga fall skall hinna att få underrättelse om tvisten och kalla de tvistande till förhandling.

Föreskriften hänförde sig endast till arbetsinställelse och därmed jämförlig åtgärd som berörde arbetets fortgång. I propositionen anfördes som skäl härför att en beredelsetid inte syntes äga samma betydelse för motparten när det gällde andra stridsåtgärder. Å andra sidan ansågs varsel inte böra inskränkas till de fall då en verklig arbetsinställelse var förestående. Nedläggande av arbete kunde nämligen förekomma utan att arbetsinställelse i detta ords vanliga bemärkelse var förestående. Så var förhållandet särskilt om arbetare vägrade ta befattning med gods som härledde sig från arbetsplats där strid pågick mellan arbetsgivare och arbetare.

Vad angick det föreslagna *uppskovet med arbetsinställelse i samband med medling* fortsatte departementschefen.

I enlighet med hvad förut anförts har jag låtit utarbeta stadganden, som hvila på den grundsats att, därest i anledning af tvist mellan arbetsgifvare och arbetare förlikningsman utfärdat kallelse till förhandling, arbetsgifvaren eller arbetarna, efter erhållen kännedom därom, ej må på grund av tvisten vidtaga eller utvidga arbetsinställelse, innan det visat sig, att utsikt till en fredlig lösning af tvisten ej förefinnes. Så är förhållandet, om förhandlingarna blifvit i vanlig ordning slutförda, utan att enighet mellan parterna kunnat åstadkommas, eller ock motparten till den, som vill anlita maktmedel, genom tredska att åtlyda förlikningsmans kallelse omöjliggjort förhandlingars påbörjande eller fullföljande, samt förlikningsmannen till följd härav förklarat, att försöket till medling måste uppgifvas. I dessa fall bör det därför ej längre möta hinder att tillgripa arbetsinställelse. Tydligt är att den, som vill företaga dylik åtgärd, icke kan förvärfva rätt därtill genom att själf uteblifva från förhandlingar, till hvilka han blifvit kallad. Vidtager eller utvidgar en sådan tredskande part arbetsinställelse, är denna alltid mot lag stridande.

I propositionen föreslogs också att det i 1906 års medlingslag använda ordet inbjudas skulle ändras till kalla och att lagen skulle förses med ett tillägg att det ålåg de tvistande parterna att efterkomma förlikningsmans kallelse.

Den mest vägande betänkligheten mot förslaget om uppskov med stridsåtgärder vid medling ansåg departementschefen vara att förhandlingarna oskäligt kunde dra ut på tiden och förhindra part att vid läglig och åsyftad tidpunkt vidta en åtgärd som han bedömde nödvändig för sina intressen. Särskilt kunde det befaras att motparten skulle söka på sådant sätt begagna förhandlingarna till sin fördel. Departementschefen trodde dock inte att man hade anledning misströsta om att förlikningsmännen skulle motsvara anspråket på dem att inte uppehålla parterna längre än verklig utsikt fanns för uppgörelse. Förslaget innebar för övrigt inte i sak någon fullständig nyhet, eftersom tvistande parter brukade iaktta regeln att inte utlösa stridsåtgärder under pågående förhandlingar. Då det emellertid var fråga om att införa en rättslig förpliktelse för parterna ansågs det lämpligt att till skydd mot oskälig tidsutdräkt bestämma en viss tid efter vilken fortsatta förhandlingar inte skulle utgöra hinder för parterna att vidta eller utvidga arbetsinställelse.

Den angivna tidsgränsen bestämdes så att parterna inte längre skulle vara bundna då 60 dagar förflutit antingen från kallelsens utfärdande eller det omtvistade kollektivavtalets utlöpande.

Under remissbehandlingen hade förlikningsmännen och kommerskollegium förordat att parterna skulle vara förhindrade att i förekommande fall vidta eller utvidga arbetsinställelse innan även förhandlingar inför förlikningskommission ägt rum. Departementschefen ansåg sig emellertid inte böra gå så långt i begränsning av parternas handlingsfrihet. Förlikningskommission skulle ha befattning endast med särskilt svåra och omfattande tvister. Dess upptagande av en tvist skulle utgöra ett verkligt undantagsfall. Tvång att iaktta fred ansågs inte skäligen kunna åläggas parterna längre än under det normala förfarandet. Det syntes heller inte departementschefen osannolikt att parterna självmant

skulle ge förlikningskommissionen rådrum att ingripa innan strid inleddes.

De föreslagna bestämmelserna kom inte att upphöjas till lag genom att hela det lagkomplex vari de ingick förföll på grund av kamrarnas olika beslut i ärendet.

I *socialstyrelsens* ovan angivna *förslag 1916* förekom ett stadgande om varsel av huvudsakligen samma innebörd som motsvarande bestämmelse i 1911 års proposition, varjämte socialstyrelsen i sitt förslag upptog föreskrifter dels om tid som i regel borde utsättas för sammankomst inför förlikningsman, dels om förbud mot stridsåtgärder under viss angiven tid för den som av förlikningsman kallats till medlingssammanträde. De föreslagna inskränkningarna i rätten till stridsåtgärder förutsatte enligt socialstyrelsens mening att den samtidigt föreslagna arbetsdomstolen inrättades så att tillfälle bereddes till en sakkunnig och snabb prövning av mål om överträdelse av de aktuella stadgandena. Dessa blev inte medtagna i propositionen till 1920 års lag. Departementschefen anförde som skäl härför — förutom den negativa ståndpunkt som vederbörande organisationer intagit till frågan om varseltid — att den centrala skiljenämnd som han samtidigt med medlingslagen ämnade föreslå för avgörande av rättstvister på grund av kollektivavtal inte i här berörda hänseenden kunde ersätta den av socialstyrelsen föreslagna men t.v. undanskjutna arbetsdomstolen. Däremot följde departementschefen socialstyrelsens förslag om att förlikningsman skulle utfärda kallelse till förhandling, och i lagen stipulerades också uttryckligen i överensstämmelse med propositionen att det ålåg de tvistande att efterkomma förlikningsmannens kallelse. Någon påföljd för underlåtenhet att hörsamma kallelsen upptogs emellertid inte i lagen.

En bestämmelse om en veckas varseltid för vidtagande av massåtgärd av förening togs härefter upp i det förslag till lag angående vissa ekonomiska stridsåtgärder som lämnades i ett *betänkande (SOU 1934:16) av den s.k. trettonmannakommissionen.* Med massåtgärd avsågs i detta sammanhang blockad, bojkott och arbetsinställelse (lockout eller strejk). I motiven härtill uttalade kommissionen följande.

> Utan tvivel har hittills bristen på regler angående formerna för massåtgärders igångsättande varit synnerligen kännbar och i icke oväsentlig mån bidragit till den irritation, som striderna utlöst. Särskilt torde stridsåtgärder många gånger vidtagas utan att angriparen gjort det faktiska och rättsliga läget fullt klart för sig. Om angriparen tvingas att på förhand till motparten lämna en sanningsenlig redogörelse för sina motiv, kan man förvänta att i många fall missförstånd kunna undanröjas och därigenom stridsåtgärdens fullbordande undvikas. Det är också av vikt, att angriparen icke vänder sig till allmänheten med missvisande framställningar rörande orsakerna till konflikten och därigenom söker skapa en på felaktigt underlag vilande opinion mot motparten. I detta avseende brister det för närvarande i mycket hög grad. De ytterligt kortfattade och mångtydiga meddelandena i blockadnotiser giva mången gång en fullständigt skev bild av den föreliggande tvistens egentliga innebörd. Med anledning härav hava särskilda regler upptagits om plikt för förening dels att en vecka i förväg underrätta motparten om tilltänkt massåtgärd och dels upptaga redogörelse för anledningen till åtgärden såväl i dylik underrättelse som även i meddelande, vilket är avsett att sprida kännedom därom.

Trettonmannakommissionens förslag föranledde två propositioner till 1935 års riksdag, den ena (nr 31) med förslag till lag om vissa ekonomiska stridsåtgärder och den andra (nr 32) med förslag till lag angående tillägg till lagen 1920 om medling i arbetstvister. Lagförslaget om ekonomiska stridsåtgärder föll vid riksdagsbehandlingen, medan däremot den föreslagna lagen om tillägg till medlingslagen antogs av riksdagen. I *1920 års medlingslag* infördes till följd härav med verkan fr. o. m. *den 1 oktober 1935* en *ny paragraf 3 a* av följande lydelse.

Innan arbetsinställelse vidtages skall, därest giltigt hinder icke möter, underrättelse om åtgärden lämnas motsidan ävensom förlikningsmannen eller, om tvisten berör flera förlikningsmäns verksamhetsområden, en av förlikningsmännen sist å sjunde dagen före den dag, då åtgärden skall taga sin början. Finnas å motsidan oorganiserade arbetare, må underrättelsen, i vad den avser nämnda arbetare, ske genom allmänt synliga anslag å arbetsplatsen. Underrättelsen skall innehålla redogörelse för anledningen till åtgärden.

Förseelse mot bestämmelserna i första stycket straffas med böter, högst 300 kronor. Åtal för förseelsen anhängiggöres vid allmän domstol och utföres av allmän åklagare. Ådömda böter tillfalla kronan. Saknas tillgång till deras gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

I propositionen anförde departementschefen bl. a. följande om det föreslagna tillägget.

I likhet med kommissionen och flertalet av de myndigheter och korporationer, som yttrat sig i frågan, anser jag skäl föreligga för införande av underrättelseplikt vid företagandet av vissa stridsåtgärder. Enligt kommissionens förslag skulle den föreskrivna legala varselfristen iakttagas ej blott vid arbetsinställelser (strejk och lockout) utan även vid andra kollektiva stridsåtgärder. Sålunda skulle alla slags bojkotter och blockader vare sig på arbetsmarknaden eller inom andra områden, kräva tillkännagivande till motparten minst en vecka i förväg, med den begränsningen dock att underrättelseplikten blott skulle åligga föreningar. Ett annat undantag från huvudregeln stadgas som förut nämnts i 18 § av kommissionsförslaget. Vid sådan sympatiåtgärd som består i vägran att taga befattning med varor, som äro avsedda för eller härröra från rörelse, som drives av part i primärkonflikten, skulle enligt kommissionens förslag viss tid ej gälla för den i 6 § föreskrivna underrättelsen.

Kommissionens förslag synes vara i vissa avseenden mera vittgående än som betingas av förhållandena. Sålunda kan det ifrågasättas huruvida särskild underrättelsefrist lämpligen bör föreskrivas exempelvis i sådana fall då stridsåtgärden riktas mot tredje man, som på grund av bestämmelserna i 16 § av kommissionsförslaget förverkat sin neutralitet och därför ej kan göra anspråk på tredjemansskydd enligt lagförslaget. Att en arbetare, som tagit anställning på en arbetsplats, där konflikt råder, skulle kunna begära sju dagars frist, innan bojkottåtgärd mot honom får vidtagas, synes knappast motiverat. I ett annat avseende torde kommissionens förslag ej vara tillräckligt vittgående. Det kan icke finnas anledning att från underrättelseplikt befria en enskild arbetsgivare, som ämnar verkställa lockout. Även oorganiserade arbetare, som ämnar igångsätta en strejk, torde böra förpliktas att meddela sin avsikt i förväg.

Vid den tidigare behandlingen av detta spörsmål ha såsom framgår av den föregående redogörelsen de föreslagna bestämmelserna hänfört sig endast till arbetsinställelser (eller därmed likställda stridsåtgärder). Tillika har emellertid upptagits föreskrift om skyldighet för part att i sådan tvist underrätta socialsty-

relsen eller vederbörande förlikningsman om den tillämnade arbetsinställelsen. Enligt min mening kan ett förslag i ämnet lämpligen anknyta till dessa tidigare bestämmelser. Med hänsyn till de anmärkningar, som i yttrandena gjorts mot kommissionens förslag, torde bestämmelserna böra inskränkas till att avse allenast vidtagande av arbetsinställelse (lockout eller strejk). Detta uttryck bör emellertid innefatta även utvidgning till nya arbetsplatser eller nya fack av en tidigare vidtagen, mera begränsad arbetsinställelse. Däremot avser jag med arbetsinställelse ej sådana sympatiaktioner som enligt 1911 och 1916 års förslag närmast åsyftades genom uttrycket "därmed likställda åtgärder" men vilka enligt kommissionens förslag uttryckligen skulle undantagas från regeln om underrättelseplikt. På sätt tidigare föreslagits synes underrättelse jämväl böra ske till förlikningsmannen. I fall tvisten berör flera förlikningsmäns distrikt synes det vara tillräckligt om underrättelse sker till en av förlikningsmännen. Enligt 11 § medlingslagen är förlikningsmannen i ett sådant fall skyldig insända underrättelse till socialstyrelsen som vidare förfar i enlighet med bestämmelserna i nämnda paragraf.

Med hänsyn till vad i yttrandena anförts om svårigheten att i vissa fall fullgöra underrättelseplikten eller iakttaga varseltiden bör stadgas undantag för det fall att giltigt hinder däremot möter.

Medlingsförfarandet behandlades även i den *Nothinska kommitténs betänkande (SOU 1935:65)* om folkförsörjning och arbetsfred. Sedan kommittén erinrat om det betydelsefulla tillägg till medlingslagen om varsel som trätt i kraft den 1 oktober 1935, behandlade kommittén frågor av betydelse för medlingsförfarandet som väckts i motioner till 1934 års riksdag. Enligt motionerna borde bl. a. undersökas om inte parterna i en arbetskonflikt borde förbjudas att under tid då medling pågick och innan framlagt medlingsförslag förkastats använda eljest lovliga stridsmedel och i vad mån intresset av den ostörda prövningen av medlingsförslag borde föranleda lagstadgat skydd mot publicerandet av medlingsförslag mot förlikningsorganet och parternas önskningar eller i vad mån den allmänna opinionen kunde anses utgöra en fredsfaktor. I vissa av motionerna hade även upptagits frågan om obligatorisk medling, främst i tvister vid verksamhet som bedrevs av staten eller kommun och där betydande samhällsintressen kunde hotas.

Kommittén sammanfattade sina synpunkter på de framlagda förslagen i följande bedömning.

Som förut berörts äro förlikningsmännens befogenheter enligt nuvarande lagstiftning, formellt sett, tämligen små. I praktiken har dock förlikningsförfarandet fungerat på ett i stort sett tillfredsställande sätt. Parterna torde numera praktiskt taget alltid inställa sig inför vederbörande förlikningsman eller förlikningskommission, ehuru tvång därtill ej föreligger. I allmänhet synas de ock beredvilligt tillmötesgå framställningar om uppskov med ikraftträdande av en konflikt. Det torde därför vara tvivel underkastat, huruvida något vore att vinna med lagbestämmelser, som skulle åsyfta att göra medling obligatorisk och att lämna större formell befogenhet åt förlikningsmännen. Skulle verkligt kritiska situationer uppkomma, lära de näppeligen övervinnas genom av lagstiftningen påtvungna uppskov med konfliktens inträde, uppskov vilka enligt sakens natur måste hållas inom mycket snäva gränser. Det nuvarande förlikningsförfarandet bygger framför allt på två huvudgrunder, nämligen på förlikningsorganens auktoritet, vilken i sin tur har sin grund i ett gott personval vid utseende av förlikningsmän och

förlikningskommissioner, samt på parternas vilja till samförstånd. Ingen av dessa omständigheter skulle vinna i styrka genom de angivna lagstiftningsåtgärderna. Snarare torde kunna befaras att tvingande regler i ämnet, vilka näppeligen skulle stå i överensstämmelse med medlingsförfarandets karaktär av förlikning, i kritiska situationer skulle bliva överträdda, något som skulle kunna menligt återverka på hela förlikningsväsendets anseende.

I samband med antagandet av *1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt* vidtogs vissa ändringar i medlingslagen. Bl. a. infördes i lagen en bestämmelse av innehåll att parter som inte efterkom förlikningsmans kallelse till förhandlingar eller i övrigt åsidosatte sin förhandlingsskyldighet i samband med medling av förlikningsman kunde under vissa förutsättningar av AD genom vite tillhållas att fullgöra sitt åliggande.

Förarbetena till MBL

Arbetsrättskommittén erinrade i sitt betänkande (SOU 1975:1) om att efter tillkomsten av huvudavtalet 1938 mellan SAF och LO tidigare förslag om utbyggnad av medlingslagstiftningen blev inaktuella, exempelvis utbyggnad med fredspliktsregler och andra regler om utökande av förlikningsmännens befogenheter, regler om bindande verkan av medlingsförslag m.m. När kommittén utbröt frågorna om medling — och särskilt då frågan om förlikningsmans befogenheter — till separat behandling fann den anledning att återge det ovan angivna uttalandet 1935 av den Nothinska utredningen, vilket enligt kommitténs mening alltjämt ägde principiell giltighet. Kommittén fortsatte.

Såsom framhållits under 8.2 har emellertid, alltsedan huvudavtalets tillkomst, allmänt sett rått enighet om principen att arbetsmarknadsorganisationerna i första hand ansvarar själva, även mot samhället i övrigt, för arbetsfredens upprätthållande. Denna grundinställning bör också enligt kommitténs mening prägla medlingslagstiftningens innehåll. De gångna årens erfarenheter torde inte heller ge vid handen något behov av att förse förlikningsmännen med något maktmedel gentemot parterna, utöver den möjlighet som för närvarande föreligger att genom vite tillhålla part att efterkomma kallelse till förhandling och att fullgöra sin förhandlingsskyldighet. Liksom 1935, då Nothinska kommittén gjorde sitt ovan citerade uttalande, synes alltjämt gälla, att part normalt efterkommer begäran av förlikningsman om uppskov med vidtagande av stridsåtgärd. Enligt kommitténs åsikt bör det offentliga medlingsförfarandet bibehålla sin nuvarande karaktär och i princip bygga på parternas frivilliga medverkan. Kommittén föreslår alltså inte någon utvidgning i lagen av förlikningsmannens formella befogenheter.

Under remissbehandlingen av arbetsrättskommitténs betänkande accepterades kommitténs överväganden på denna punkt av samtliga remissinstanser utom SAF. Enligt SAF:s uppfattning borde förlikningsmännen ha befogenhet att ålägga part som varslat om stridsåtgärd att under viss tid uppskjuta åtgärdens ikraftträdande.

Föredragande departementschefen fann i prop. 1975/76:105 i likhet med arbetsrättskommittén att någon utvidgning av förlikningsmans formella befogenheter inte borde ske, och detta blev också riksdagens beslut.

Arbetsrättskommittén uppehöll sig i sitt betänkande även vid skyldigheten att varsla före stridsåtgärd, och i anslutning till kommitténs synpunkter i ämnet anförde departementschefen följande i propositionen.

Till skillnad från 3 a § MedL omfattar varselskyldigheten enligt 45 § medbestämmandelagen normalt varje stridsåtgärd, såväl primäråtgärder som sympatiåtgärder. Detta innebär inte något nytt i förhållande till praxis på arbetsmarknaden. Stridsåtgärder som vidtas i organiserade former brukar varslas, oavsett åtgärdens karaktär. Undantag görs dock för vissa fall då varselplikten skulle göra stridsåtgärden verkningslös. Detta behandlas i det följande.

F.n. är det förenat med straffansvar att inte iaktta varselskyldigheten. Det gäller såväl varsel till förlikningsman som varsel till motparten. På denna punkt sker en ändring genom medbestämmandelagen i det att underlåtenhet att varsla motpart inte underkastas straffansvar. I stället blir lagens skadeståndsregler tillämpliga (se specialmotiveringen till 54 §). Skadeståndsberättigad är i detta fall den motpart som bort varslas. Avser stridsåtgärd också oorganiserade arbetstagare kan även dessa rikta skadeståndsanspråk mot en arbetsgivare som har underlåtit att varsla om åtgärden.

Varselskyldighet enligt 45 § åligger arbetsgivarorganisation och arbetstagarorganisation som vidtar stridsåtgärd liksom arbetsgivare som vidtar stridsåtgärd utan att organisation har anordnat den. De är enligt 47 § också varselpliktiga i förhållande till förlikningsmannaexpeditionen. Däremot föreligger, till skillnad från nu gällande rätt, inte någon varselskyldighet för enskild arbetstagare. Underlåtenhet att varsla medför inte att en i och för sig tillåten stridsåtgärd skall anses som olovlig. Underlåtenhet att varsla om en olovlig stridsåtgärd medför i princip skadeståndsskyldighet enligt denna paragraf, låt vara att frågan får mindre betydelse vid sidan av ansvaret för att åtgärd har vidtagits i strid mot de egentliga fredspliktsreglerna.

Varsel enligt 45 § skall vara skriftligt. Det skall tillställas vederbörande motpart. Såvitt gäller oorganiserade arbetstagare kan varsel ske i form av allmänt synliga anslag på arbetsplatsen. Anslag räcker dock inte om det på arbetstagarsidan finns både organiserade och oorganiserade arbetstagare. Varsel skall i så fall lämnas även till vederbörande arbetstagarorganisation.

Varsel skall lämnas sju dagar innan stridsåtgärden inleds. Härmed avses att varsel skall ha kommit motpart till handa minst sju dagar i förväg.

Undantag från varselskyldigheten görs dock om giltigt hinder möter mot varsel. Avsikten med denna undantagsmöjlighet är främst att möjliggöra stridsåtgärder i fall där ett upprätthållande av varselskyldigheten i realiteten skulle innebära att stridsåtgärden blev verkningslös. Undantaget blir aktuellt att tillämpa t. ex. när särskilda svårigheter av praktisk natur gör det omöjligt att uppfylla varselkravet, exempelvis vid blockad mot lossning av fartyg med kort liggetid eller när arbetet annars är av så kort varaktighet att tid inte finns för en veckas varsel. Undantaget bör kunna tillämpas också i andra situationer där varselskyldigheten framstår som meningslös. I fall som avses i 31 § tredje stycket bör AD när det är motiverat befria från varselplikten.

Om en stridsåtgärd, utvidgas till att omfatta även annan eller andra arbetsgivare, skall nytt varsel utfärdas beträffande den utvidgade stridsåtgärden. Detta gäller dock inte i de undantagsfall som nyss har berörts.

I den allmänna motiveringen har berörts att s.k. indrivningsblockader faller utanför reglerna i fredspliktsavsnittet. Några varselregler behöver inte heller iakttas i sådana fall.

Varsel skall innehålla uppgift om anledningen till stridsåtgärden. Dessutom skall stridsåtgärdens omfattning anges, t. ex. vilka arbetstagare som berörs eller

— vid partiell arbetsinställelse — vilka arbetsuppgifter som berörs. I praxis torde varsel regelmässigt innehålla sådan uppgift. Att så sker är dock av sådan betydenhet att det har ansetts böra slås fast i lagen.

3.3 Rättspraxis

Avgöranden av domstol om innebörden av varselskyldigheten och brott mot varselregler förekommer sparsamt. Detsamma gäller om skyldigheten att medverka vid förlikningsförhandlingar.

I domen 1930 nr 83 uttalade AD beträffande en varselbestämmelse i ett kollektivavtal, att varslet såsom en ensidig förklaring inte skulle behöva av motparten tolkas på annat sätt än vad ordalagen omedelbart ger vid handen. Vid en tvist om innebörden av 14 § huvudavtalet på det statliga området, enligt vilken bestämmelse arbetsinställelse, blockad, bojkott eller annan därmed jämförlig stridsåtgärd inte i något fall får vidtas förrän en vecka förflutit efter det skriftligt meddelande lämnats motparten, fann AD i domen 1969 nr 36 att bestämmelsen omfattade nyanställningsblockad.

Endast vid ett tillfälle hittills har domstolen (i domen 1977 nr 83) prövat frågan om innebörden av lagstadgade varselföreskrifter. Arbetstagarsidan bedömdes här ha brutit mot varselföreskriften i MBL genom att inleda stridsåtgärder av annan omfattning, karaktär och inriktning än som angetts i varslet. Domstolen fann till en början, att varselföreskriften innebar skyldighet att ange när stridsåtgärderna skulle träda i kraft. Ett kortare uppskov som arbetstagarsidan i detta fall vidtagit sedan förhandlingarna strandat på kvällen ansågs inte kunna tillmätas sådan betydelse att föreskriften fick anses ha blivit åsidosatt. Däremot bedömdes arbetstagarsidan ha brutit mot föreskriften genom att begränsa stridsåtgärderna i förhållande till uppgiften i varslet på sådant sätt att begränsningen förryckt arbetsgivarsidans planeringsarbete och medfört svårigheter för denne av skilda slag på grund av verksamhetens speciella karaktär (inrikes och utrikes lufttrafik).

I domen 1982 nr 35 upptogs av AD inte till prövning en av en kommun väckt talan med innehåll att domstolen skulle fastställa att arbetstagarsidan brutit mot varselföreskriften i MBL genom att i strid mot ett lämnat varselbesked uppmana en nyanställd arbetstagare att lämna sin anställning. I målet upplystes att kommunen inte hade för avsikt att väcka någon fullgörelsetalan mot arbetstagarparterna, och domstolen fann då att den väckta talan bara skulle innebära att domstolen skulle ta ställning till frågor som uppkommit i vissa speciella, inte längre aktuella situationer. Någon allmän grundsats om hur exempelvis ett varsel skall vara utformat skulle enligt domstolens mening knappast kunna uppställas. Ett uttalande från domstolen bedömdes sakna erforderlig anknytning till ett mellan parterna alltjämt gällande rättsförhållande och skulle inte heller på annat sätt direkt påverka parts rättsliga handlande i förhållande till motparten.

I domen 1982 nr 157 fann AD att ett åsidosättande av reglerna om varselskyldighet i MBL inte medförde att de stridsåtgärder som vidtogs

rättsligt sett blev olovliga och därmed inte heller grundade rätt till ersättning för ekonomisk skada men att den angripne arbetsgivaren var berättigad till ett allmänt skadestånd, vars belopp skulle utmätas med beaktande av hur allvarligt lagens åsidosättande borde anses vara.

I beslut 1983 nr 41 avvisade AD ett yrkande från ett antal arbetsgivareförbund om förklaring att instämda arbetstagareförbund skulle bryta mot varselföreskriften i MBL för det fall de lät tidigare varslade men under medling uppskjutna stridsåtgärder träda i kraft. Omständigheterna i målet var följande. Under februari månad 1983 varslade arbetstagareförbunden om stridsåtgärder som skulle träda i kraft den 28 februari resp. den 1 mars vid en angiven tidpunkt. Sedan en förlikningskommission tillsatts beslöt förbunden på kommissionens hemställan att skjuta upp de varslade stridsåtgärderna. De under medverkan av kommissionen förda förhandlingarna förklarades av kommissionen strandade den 9 mars kl. 18.00. På förmiddagen den 10 mars mellan kl. 09.00 och 12.30 fick arbetsgivareförbunden från sina motparter meddelande om att de tidigare varslade stridsåtgärderna skulle sättas i verket den 11 mars kl. 06.00. Domstolen fann i sina skäl att den omständigheten att en part underlåter att följa reglerna om varselskyldighet inte kunde enligt vad parterna i målet var ense om medföra att en annars tillåten stridsåtgärd blir olovlig. Ett bifall till arbetsgivarparternas yrkande skulle alltså inte f.n. medföra någon förpliktelse för arbetstagarparterna. Däremot skulle dessa parter senare kunna dömas till allmänt skadestånd för åsidosättande av en ordningsföreskrift. Det fanns inte något gemensamt partsintresse att AD prövade den i detta läge hypotetiska frågan som avsågs med arbetsgivarparternas yrkande.

Vad angår bestämmelsen om skyldigheten att medverka vid förhandlingar inför förlikningsman har den under sin numera långa tillvaro hittills i två fall lett till anmälan till AD som endast i ett behövt döma ut vite.

4 Varsel och dispenser

4.1 1980 års konflikt

4.1.1 Staten

1. Inom SAV fanns våren 1980 en projektgrupp för konfliktfrågor, som i anslutning till konflikten byggdes ut till en konfliktorganisation med en konfliktchef, en förhandlingsgrupp, en dispensgrupp, en konfliktpanel och ett konfliktkansli.

Förhandlingsgruppen svarade för den analys och tolkning som varslen från arbetstagarorganisationerna föranledde. Vidare förde förhandlingsgruppen de övergripande dispensförhandlingarna som ägde rum innan stridsåtgärderna trädde i kraft. Därefter svarade förhandlingsgruppen för de förhandlingar som löpande behövdes i vissa större frågor.

Dispensgruppen förde övriga löpande dispensförhandlingar under konfliktens gång. Antalet ärenden här var ca 700. Framställningarna till dispensgruppen kom till den allt övervägande delen från privata företag och enskilda personer.

Konfliktpanelen svarade på tolkningsfrågor och andra frågor som myndigheterna och allmänheten ville ha svar på i telefon under konflikten.

Konfliktkansliet svarade för registreringen av in- och utgående dispensärenden och skötte erforderliga expeditionsgöromål i övrigt.

2. I det följande lämnas en huvudsakligen kronologisk redogörelse för händelseförloppet under konflikten med tyngdpunkten förlagd till dispensförfarandet under tiden mellan det första konfliktvarslet den 11 april och konfliktens slut den 11 maj 1980.

3. *Den 11 april* varslade SF och TCO-S SAV om blockader mot nyanställning, övertidsarbete, tjänsteresor utanför ordinarie arbetstid och fyllnadstjänstgöring för deltidstjänstgörande. Varslen var generella och berörde därmed i stort sett alla anställda i statlig tjänst. Blockaden skulle träda i kraft den 21 april. Undantag gjordes bara för vissa begränsade områden. Sålunda undantogs bl. a. utbildning i tjänsten och postbiträden vid postens centralförvaltning. Inom undervisningen och kyrkan gällde blockaden endast nyanställningar.

Samma dag *den 11 april* varslade organisationerna också om strejk för viss personal — punktstrejker — fr. o. m den 25 april. För statens del

berördes ca 14 000 anställda inom SJ, posten, televerket, vägverket, tullen, luftfartsverket, sjöfartsverket och försvaret.

4. *Den 16—18 april* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV samt SF och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet och om dispenser från blockadvarslen den 11 april.

4.1. Till förhandlingsprotokollet antecknades att de varslade stridsåtgärderna inte avsåg akademiska sjukhuset i Uppsala och de allmänna försäkringskassorna.

4.2. I fråga om *nyanställningsblockaden* medgav SF och TCO-S dels allmänna dispenser, dels myndighetsvisa dispenser.

De allmänna dispenserna omfattade nykterhetsvårdsanstalter, sameskolor, skolor för handikappade, läkare och kyrkliga tjänster.

De myndighetsvisa dispenserna avsåg tre myndigheter i begränsad omfattning, nämligen

- ☐ *dels* kärnkraftsinspektionen ifråga om nyanställning som behövdes för att upprätthålla säkerheten vid kärnkraftverken under laddning och drift,
- ☐ *dels* vattenfallsverket i fråga om nyanställning som behövdes för bemanning av kärnkraftverk i drift,
- ☐ *dels* överstyrelsen för ekonomiskt försvar i fråga om nyanställning som behövdes för arbete med oljeförsörjningen.

4.3. När det gällde *blockaden mot övertidsarbete* medgavs dispenser dels allmänt, dels på särskilda områden.

De allmänna dispenserna avsåg i huvudsak nödfall och katastrofsituationer, skyddsarbete och andra situationer där arbete av räddningsskäl eller andra uppenbara säkerhetsskäl måste utföras utan tidsfördröjning, nykterhetsvårdsanstalter, sameskolor och skolor för handikappade, skötsel av djur samt utryckning under jour vid televerket, kriminalvårdsverket, vattenfallsverket och vissa delar av försvarsmakten.

Dispenserna på särskilda områden gällde

- ☐ vid vattenfallsverket kärnkraftverk i drift eller under laddning,
- ☐ inom försvarsmakten arbete av betydelse för rikets säkerhet,
- ☐ vid SMHI flygväderlekstjänsten för ambulansflyg och katastroftillbud,
- ☐ vid Karolinska sjukhuset visst arbete under jour och beredskapstjänstgöring,
- ☐ i fråga om rikspolisstyrelsen med statens kriminaltekniska laboratorium teknisk undersökning för att säkra bevisning vid vissa grova brott vilken ej kunde anstå till ordinarie arbetstid, brådskande spaning eller förhör i narkotikaärende, uppdrag som bodyguard, tjänstgöring för att kunna hålla föreskrivna tider för gripande, anhållande och häktning, programmerare för underhåll vid kritiska avbrott i datasystemet och arbete för att kunna upprätthålla kravet på minimibemanning med två personer för utryckningsuppdrag inom polisdistrikten samt
- ☐ inom SJ och postverket arbete i viss utsträckning av åkande personal vid försening av tåg och bussar/postdiligenser.

4.4. Beträffande *blockaden mot fyllnadstjänstgöring* medgavs allmänna dispenser på motsvarande sätt som för övertidsarbetet.

4.5. Dispenser från *blockaden mot tjänsteresor utanför ordinarie arbetstid* medgavs allmänt för utrikes tjänsteresor som påbörjats innan de varslade stridsåtgärderna trädde i kraft.

4.6. I fråga om Karolinska sjukhuset enades parterna om att sjukhuset direkt till SF och TCO-S kunde göra framställning om ytterligare dispenser för akutvården, intensivvården, sjukhusets interna transporter och lokalvården inom sjukvårdsområdet.

5. *Den 17 april* varslade SAV och kommunförbundet om lockout fr. o. m. den 25 april mot 12 000 till TCO-S, SF, KTK och SKAF anslutna medlemmar, varav 7 000 i statlig tjänst. På den statliga sidan berördes arbetslivscentrum, civilförsvarsstyrelsen, lantmäteriets regionala och lokala organisation, televerkstäderna i Sundsvall och Vänersborg, vägverkets byggnadsavdelning, trafiksäkerhetsverket och statistiska centralbyrån.

I beslutet om lockout angavs ett antal undantag från lockouten. Sålunda omfattades inte arbetstagare som av arbetsmarknadsmyndighet meddelats arbetslöshetshjälp i form av beredskapsarbete, arkivarbete eller musikerhjälp, eller som hade anvisats arbete i verkstad inom arbetsvården. Vederbörande myndighet fick från lockouten även undanta vissa arbetstagare som beviljats partiell tjänstebefrielse för arbetsvård eller som eljest var föremål för arbetsvårdsåtgärd. Härutöver gjordes undantag från lockouten främst för skyddsarbete, samt enligt vederbörande myndighets bestämmande för skyddsingenjör (motsvarande), skyddsombud, behövlig personal för arbete i telefonväxel och med kassa, registratur, posthämtning och -öppning, vaktmästerigöromål, bevakning liksom utbetalning av löner och andra betalningar. Vidare gjordes för statistiska centralbyråns del undantag för personal som behövdes för verksamhet med skördeskadeskyddet, folk- och bostadsräkningen 1980, visst arbete vid datamaskincentralen samt arbete med underlag för medlingskommissionernas uppdrag.

6. *Den 20 april* utsände SAV ett konfliktmeddelande till myndigheterna med frågor och svar om innebörden av blockaderna och strejken i anslutning till ett tolkningssammanträde i saken med SF och TCO-S.

7. *Den 20 april* medgav SF och TCO-S ytterligare dispens från övertidsblockaden för arbete vid utryckning under jour vid ungdomsvårdsskolor och rättspsykiatriska kliniker.

8. *Den 21 april* medgav SF och TCO-S följande dispenser ifråga om Karolinska sjukhuset,

- *dels* från blockaderna mot fyllnadstjänstgöring och övertidsarbete för nattjänstgöring, intensivvård, patientövervakning, akutmottagningar med dygnet-runtöppet, akuta tumör- och dialysbehandlingar, akuta operationer på lör-, sön- och helgdagar, diagnostiskt arbete rörande blivande mödrar där komplikationer kunde förutses, interna transporter och lokalvården inom vårdområdet med undantag för expeditioner och allmänna utrymmen, och
- *dels* från blockaden mot nyanställning för förlängning av vikariat beträffande sådant vikariat som påbörjats i direkt anslutning till att

tidigare vikariat upphört och timanställning av patientövervakare beträffande personer som varit anställda före varslets utfärdande.

Parterna förklarade sig på arbetstagarsidan beredda till ny förhandling om omständigheter som i nuläget inte kunde förutses skulle inträffa.

9. *Den 21 april* trädde den varslade blockaden mot nyanställningar m.m. i kraft med de undantag som innefattades i medgivna dispenser.

10. *Den 21 — 24 april* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och SF och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet och om dispenser från strejkvarslen och kompletterande dispenser från övertidsblockaden. Nedan lämnas punkt för punkt en redogörelse dels för innehållet i varslade strejkåtgärder, dels för resultatet av dispensförhandlingarna.

10.1. Varslen om strejk avsåg

- inom *luftfartsverket* flygledarpersonal på samtliga flygplatser med undantag av flygledning av militär lufttrafik (TCO-S),
- i fråga om *försvarets datacentral* dataoperatörer vid datacentralerna i Kristianstad, Arboga, Östersund och Stockholm (TCO-S) samt
- inom *sjöfartsverket* personal på samtliga isbrytare (TCO-S) och alla båtmän och verkstadsförmän (SF).

Dispenser medgavs

- inom *luftfartsverket* från såväl strejken som övertidsblockaden för flygledarpersonal i sådan omfattning som oundgängligen krävdes för ambulans- och räddningsflyg samt från strejken för personal i ACC för att medge identifiering och övrig nödvändig samverkan med militära luftförsvarscentraler så att incidentberedskapen kunde upprätthållas,
- i fråga om *försvarets datacentral* från strejken för personal som normalt erfordrades för drift av underrättelsesystem, system för värnpliktverkets verksamhet, system för driftdatauppföljning, driftsstörningsanmälansystem och reservdelsförsörjningssystem samt
- inom *sjöfartsverket dels* från strejken för personal på isbrytarna Frej och Atle för arbete i samband med assisterande av oljetankers och i samband med sjöräddning, *dels* från såväl strejken som övertidsblockaden för båtmän vid lotsning av oljetankers från och till Brofjorden, Göteborg, Karlshamn, Gotland, Nynäshamn, Sundsvall och Luleå och till och från övriga oljehamnar enligt särskild dispens.

10.2. Varslen om strejk avsåg inom televerket

- *dels* personal inom teleområdena som svarade för fotografering av samtalsmätare (TCO-S och SF),
- *dels* personal vid kontoret för faktureringssystem vid televerkets centralförvaltning (TCO-S),
- *dels* personal inom televerkets radiodivision som vid rundradiocentraler, radiodriftcentraler och FM/TV-stationer svarade för distribution av program från Sveriges Radio/TV och personal i stabsspecialistgrupper för sändare (TCO-S och SF), och
- *dels* för chaufförspersonal inom material- och direktdistributionen vid förråden i Älvsjö, Bromma, Bålsta, Tumba, Hagsätra, Göteborg, Töreboda, Stenkullen, Malmö, Uppåkra och Sundsvall (SF).

Dispenser medgavs för personal vid televerkets radiodivision för att

stoppa sändarna för förmedling av nyheter och meddelanden från Sveriges Radio vid följande tidpunkter:

	Start	*Stopp*
TV 1	1750	1810
	2050	2130
TV 2	1920	2000
	2150	2210
FM 1	0730	0745
	1230	1300
	1645	1700
	1800	1830

10.3. Varslen om strejk avsåg inom *tullverket*

- *dels* tullpersonal (inkl. tulltaxeringspersonal i färjetjänst) i trafikgrupper i Haparanda, Umeå, Sundsvall, Stockholm, Norrtälje, Ystad, Malmö (vid trafiksektionen), Limhamn, Landskrona, Halmstad, Varberg, Göteborg, Södertälje och Vallhamn,
- *dels* tullpersonal (inkl. tulltaxeringspersonal i färjetjänst) i färjegrupper i Trelleborg och Helsingborg, och
- *dels* tullpersonal vid gränsposteringar i Svinesund, Högen, Eda, Vittjärn, Flötningen, Storlien, Gäddede, Tärnaby med Arjeplog, Övertorneå, Pello, Pajala och Karesuando (TCO-S).

Dispenser medgavs

- *dels* från strejken för erforderlig personal ur trafik- och färjegrupper som utförde kontroll och klarering av passagerartrafiken i Umeå, Sundsvall, Stockholm, Norrtälje, Ystad, Malmö (vid trafiksektionen), Trelleborg, Limhamn, Landskrona, Halmstad, Varberg, Göteborg, Södertälje och Wallhamn,
- *dels* från strejken för personal som utförde övervakning av att icke tullklarerade lastfordon, trailers, containers o.d. icke lämnade uppställningsplatsen i anslutning till färjelägena på de i föregående stycket angivna orterna,
- *dels* från strejken för personal ur färje- och trafikgrupper i Helsingborg (inkl. tulltaxerare), och
- *dels* från såväl strejken som övertidsblockaden för personal som utförde tullklarering och meddelade lossningstillstånd för oljetankers i Brofjorden, Göteborg, Karlshamn, Gotland, Nynäshamn, Sundsvall och Luleå och i övrigt i enskilda fall då dispens för fartyget lämnats beträffande lotsning.

10.4. Varslen om strejk avsåg inom *det statligt lönereglerade kommunala undervisningsområdet* lärare och skolledare med statligt reglerade anställningar vid kommunala skolor i Norrköping och Gävle med undantag av skoldirektör, rektor tillika skolchef eller rektor som var förste rektor (TCO-S).

Dipsenser medgavs från strejken för skolledare och lärare vid skolväsendet i Norrköpings resp. Gävle kommun till den del de meddelade specialundervisning i särskild undervisningsgrupp eller i annan under-

visningsgrupp av väsentligen samma karaktär. Häri innefattades undervisningsgrupper vid skoldaghem, skolveckohem eller motsvarande.

10.5. Varslen om strejk avsåg inom *SJ*

- □ *dels* samtliga el-driftledare och driftvakter, och
- □ *dels* all växlingspersonal vid färjestationerna i Trelleborg, Ystad, Malmö och Helsingborg (SF).

Dispenser medgavs

- □ *dels* från strejken för eldriftledare och driftvakter utom för sådana tjänstemän i Nässjö, Sköldinge och Borås,
- □ *dels* från strejken för växlingspersonal vid färjestationen i Helsingborg, och
- □ *dels* från övertidsblockaden vid försening av sista tåget för dagen eller vid tågförsening i andra fall då station normalt skulle lämnas obevakad för tågklarerare som måste kvarstanna i tjänst och fullgöra erforderlig säkerhetstjänst. Dispensen gällde bara vid stationer där det i linjeboken fanns angivet att lokförare inte fick införa tåget om infartssignal stod i stoppställning.

10.6. Varslen om strejk avsåg inom *vägverket* och *Södertälje kanalverk*

- □ *dels* all brovaktspersonal som skötte de öppningsbara vägbroarna, och
- □ *dels* alla brovakter, slussbiträden och biträdande slussmästare (SF).

Dispenser medgavs från såväl strejken som övertidsblockaden för brovaktspersonal för broöppning (Tingstad, Kvicksund, Hjulsta, Södertälje kanal) vid passage av oljetankers för vilka dispens medgetts i enskilda fall.

10.7. Varslen om strejk avsåg slutligen inom *postverket* personal som ombesörjde posttransporter inom Stockholmsregionens postområde (Stockholm, Södertälje, Norrtälje och Nynäshamn) (SF).

SAV yrkade följande undantag från den varslade strejken inom postverket, nämligen för

- □ *dels* distribution till och från Stockholm av i Postgirots betalningsverksamhet erforderliga försändelser och handlingar samt posttransporter avseende betalningsverksamheten i Stockholms postregion,
- □ *dels* transport av monopolskyddade brev mellan Postens uppsamlingskontor i Stockholm och inom kommuner där inte uppsamlingskontor fanns, åtminstone från postkontor inom kommunen till Stockholm och Stockholm Ban för vidare befordran av posten, liksom transport av brev som ankom till Stockholm till avhämtnings- eller utdelningspostkontoren, och
- □ *dels* distribution av tidningar.

SF förklarade sig inte vilja göra angivna undantag.

På grund av denna bristande enighet fann SAV att hela den stridsåtgärd som avsåg postverket skulle otillbörligen störa viktiga samhällsfunktioner.

SF förklarade sig inte dela denna uppfattning.

10.8. *SAV:s anteckning till förhandlingsprotokollet.* SF och TCO-S har varslat om blockader mot nyanställning, övertidsarbete, tjänsteresor utanför ordinarie arbetstid och mot fyllnadstjänstgöring. Blockaderna

har satts i kraft den 21 april. SF och TCO-S har dessutom varslat om strejk för viss personal att träda i kraft den 25 april. Blockaderna har medfört avsevärda störningar i samhället. Det bedöms sannolikt att störningarna kommer att öka och att detta särskilt om de varslade strejkerna sätts i kraft otillbörligen kan komma att störa viktiga samhällsfunktioner. SAV kommer att noga följa utvecklingen i detta hänseende.

11. *Den 24 april* medgav SF och TCO-S vidare beträffande sjöfartsverket, luftfartsverket, SJ och tullverket vissa dispenser för avveckling av trafik i samband med att varslade stridsåtgärder trädde i kraft.

12. *Den 24 april* yrkade SAV hos statstjänstenämnden att nämnden måtte förklara att hela den vid postverket varslade strejken skulle otillbörligt störa samhällsviktiga funktioner och hemställa till SF att undvika strejken.

13. *Den 25 april* trädde varslade strejker i kraft med de undantag som innefattades dels i medgivna dispenser, dels i framställningen till statstjänstenämnden om strejken vid postverket.

14. De anställdas organisationer lämnade vid olika tillfällen dessutom *tillfälliga generella dispenser.* Den första gavs den 25 april på kvällen och avsåg tullklarering av färskvaror m.m. som inlastats före den dagen och som ankom till eller lämnade landet den 27 april. Den andra som meddelades den 30 april gällde tullklarering av transitotrafik i Haparanda t. o. m. den 1 maj för fordon för utrikes ort till Finland och för fordon från Finland genom Sverige till utrikes ort. Genom dessa dispenser lättade trycket dels på färjelägena främst i Trelleborg, Ystad och Göteborg där ett stort antal fordon samlats, dels i Haparanda där läget var särskilt allvarligt. Den 30 april beviljades ytterligare en för myndigheterna betydelsefull dispens, som avsåg förnyad anställning av tjänsteman vars anställningsförordnande utgått efter den 20 april och som gällde omförordnande på samma tjänst.

15. Frågan om dispenser aktualiserades även med avseende på lockouten. Vissa berörda myndigheter vände sig till SAV med begäran om sådan dispens. I anledning härav beviljade SAV vissa dispenser från lockouten.

På civilförsvarsstyrelsens område beviljades *den 27 april* dispens för en kontrollant vid styrelsens anläggning i Rosersberg.

På vägverkets område beviljades *den 28 april* dispens dels för två tjänstemän vid byggnadsavdelningen för upphandlingsarbete med Tjörnbron, dels för åtta tjänstemän för brogjutningsarbeten vid Ammarnäsvägen samt dels för oundgängligen behövlig personal för vissa pågående beredskapsarbeten.

På trafiksäkerhetsverkets område beviljades *den 30 april* dispens för en tjänsteman som av regeringen uttagits att delta i nordiskt tjänstemannautbyte. Vidare beviljades *den 3 maj* dispens för en tjänsteman för överlämnande av arbetsuppgifter till en avdelningschef.

Den 6 maj beviljades

- på lantmäteriverkets område dispens dels för arbetstagare (ca 3—4 st/arbetsplats) som erfordrades för signalering av flygfotouppdrag, dels för tre arbetstagare för arbete i samband med utredningssam-

manträde med 1089 sakägare rörande viss äganderättsutredning,

- □ på statistiska centralbyråns område dispens för ytterligare ett par driftsassistenter och elva stansoperatörer.

På trafiksäkerhetsverkets område beviljades *den 8 maj* dispens för arbetstagare som tjänstgjorde vid verkets registeravdelning.

16. Vissa *straffvarsel* lämnades av de anställdas organisationer med motivering att arbetsgivarsidan vidtagit åtgärder för att kringgå varslade och utlösta stridsåtgärder. Den 25 april varslade TCO-S om strejk för lärare och skolledare i Göteborg fr. o. m. den 5 maj. Den 29 april varslade TCO-S om dels strejk för lärare och skolledare i Lidingö, dels strejk för personal på femte patrullbåtsdivisionen i Göteborg, dels strejk för personal vid televerkets datacentral i Kalmar, allt fr. o. m. den 7 maj. Samma dag varslade SF om strejk från samma tidpunkt för sina medlemmar vid datacentralen i Kalmar. Den 5 maj varslade TCO-S om strejk för personal vid högskolan i Gävle/Sandviken fr. o. m. den 12 maj. Strejkvarslet i fråga om patrullbåtsdivisionen i Göteborg drogs tillbaka den 6 maj.

17. *Den 29 april* ägde sammanträde rum mellan SAV och vissa affärsverk jämte ett antal större myndigheter i övrigt om bl. a. verkningarna av de varslade och verkställda blockaderna mot nyanställning, övertid, fyllnadstjänstgöring och tjänsteresor. Samtidigt ställdes frågor om aktuella dispensärenden under den närmaste framtiden.

18. Konflikten upphörde *den 11 maj* kl. 18.00 genom att uppgörelse då träffats. Stridsåtgärderna pågick sålunda, blockaden den 21 april — den 11 maj samt strejken och lockouten den 25 april — den 11 maj. *Statstjänstenämnden* hann inte med att avge utlåtande om den varslade strejken vid postverket, som inte sattes i kraft. Vid sammanträdena i nämnden hördes företrädare för postverket, riksförsäkringsverket, riksrevisionsverket, handelskammaren, TA, bankgirocentralen och bankföreningen.

4.1.2 Kommuner och landsting

1. *Den 11 april* varslade SKAF kommunförbundet, Landstingsförbundet, Stockholms Lokaltrafik AB och De Kommunala Trafik AB:s Samorganisation om partiell arbetsnedläggelse fr. o. m. den 21 april i form av förbud mot nyanställningar samt vägran att utföra mertid (för deltidsanställda) och övertidsarbete. Varslet avsåg alla arbetsplatser inom primärkommuner och landstingskommuner där parterna i vanliga fall hade upprättat kollektivavtal samt motsvarande kommunala bolag och privata sjukhem. Undantag gjordes för skyddsarbete enligt bestämmelserna i gällande huvudavtal.

2. *Den 11 april* varslade även KTK och till KTK anslutna organisationer kommunförbundet och Landstingsförbundet om blockad fr. o. m. den 21 april mot nyanställning och övertidsarbete inkl. fyllnadstjänstgöring. Varslet gällde arbeten och anställningar enligt tjänstemannaavtal med kommuner och landsting och omfattade även oorganiserade arbetstagare inom avtalsområdet. Undantag från övertidsblockaden gjordes

för arbete under jour- och beredskapstjänstgöring enligt schema som fastställts före varslets utfärdande, för utbildning som anställd genomgick i tjänsten samt när ensamtjänstgörande sjuksköterska/barnmorska vid vårdavdelning måste ersättas.

3. *Den 11 april* varslade vidare SKAF samma arbetsgivare som angetts under 1. ovan om strejk fr. o. m. den 25 april för nedan angiven personal vid följande arbetsplatser:

- *samtliga kommuner* kommunalt anställda hamnkranförare,
- *Stockholms kommun* brovakter och slussvakter,
- *Göteborgs kommun* vagnhallspersonal vid spårvägshallarna Majorna och Stampen, parkeringsövervakare och tvätteripersonal,
- *Solna kommun* barnskötare, s.k. barnbiträden, barnsamariter och anställda i trefamiljsystem,
- *Malmö kommun och berört kommunalt bolag (tvätteri)* parkeringsövervakare och tvätteripersonal,
- *Stockholms Lokaltrafik AB* rangerare vid tunneltrafikhallarna,
- *kommunala trafikaktiebolag i övrigt* reparatörer vid Södermanlands läns trafik AB, AB Örebro läns regionaltrafik, Örebro trafik AB, AB Uppsala Buss och AB Västerås Lokaltrafik, ävensom
- *samtliga landsting och landstingsägda bolag* personal vid tvätterier tillhörande SKAF:s avtalsområde.

Från den varslade strejken undantogs skyddsarbete enligt gällande huvudavtal.

4. *Den 11 april* varslade jämväl KTK och till KTK anslutna organisationer kommunförbundet och Landstingsförbundet om strejk fr. o. m. den 25 april för nedan angiven personal inom tjänstemannaavtalsområdet (även oorganiserade) vid följande arbetsplatser:

- *samtliga kommuner och landsting* sekreterare åt hel- eller deltidsengagerad förtroendeman, styrelse- och/eller nämndsordförande, förvaltningschef, sjukhusdirektör, chefsläkare och klinikchef med arbetsuppgifter omfattande telefonbevakning, bevakning och komplettering av sammanträdeshandlingar, utskrift på maskin efter koncept, diktafon eller egna stenogram samt övrig servicehjälp åt angivna förtroendemän och chefer,
- *samtliga kommuner* barnomsorgsinspektörer och barnomsorgsassistenter samt befattningshavare med motsvarande arbetsuppgifter som erhållit annan lokalt fastställd tjänstebenämning,
- *Solna kommun* förskollärare, fritidspedagoger, hemspråkstränare samt föreståndare inom barnomsorgen.
- *Sabbatsbergs, Danderyds och Huddinge sjukhus samt Södersjukhuset i Stockholms läns landsting, Östersunds sjukhus i Jämtlands läns landsting, Regionsjukhuset (Umeå) i Västerbottens läns landsting, Lasarettet i Luleå inom Norrbottens läns landsting samt Sahlgrenska sjukhuset och Östra sjukhuset i Göteborgs kommun* föreståndare, avdelningsföreståndare, operationssköterskor/- assistenter, röntgensköterskor/-assistenter samt laboratoriesköterskor/-assistenter vid operations- och röntgenavdelningar samt kliniskt-kemiska laboratorier ävensom klinikföreståndare/klinikadministratörer, samt
- *Stockholms, Malmö och Göteborgs kommuner* trafikvakter, inspektö-

rer och biträdande inspektörer vid parkeringsbyrån i Stockhoms kommun och motsvarande arbetstagare i övriga två kommuner.

5. *Den 15 april* gav Landstingsförbundet ut konfliktcirkulär nr 1/1980 inom en särskild cirkulärserie till vägledning för landstingens behandling av konfliktfrågor under 1980 års konflikt. I cirkuläret redogjorde förbundet för framställningar om dispenser från de varslade stridsåtgärderna som man stod i begrepp att överlämna till SKAF och KTK, samtidigt som man anmodade landstingen att i övrigt ansöka om dispenser på egen hand i de fall risk förelåg för samhällsfarliga konsekvenser eller dispenser ansågs erforderliga av annat skäl. Motsvarande upplysningar lämnade kommunförbundet samma dag till primärkommunerna i konfliktcirkulär nr 2/1980 efter att ha gett ut sitt första konfliktcirkulär den 11 april.

6. *Den 15 april* begärde kommunförbundet och Landstingsförbundet skriftligen av KTK och SKTF dispens från övertidsblockaden för arbetstagare hos kommunerna som var ansvariga föredragande eller sekreterare i förhandlingsfrågor och för andra arbetstagare hos personalorganen som där hade att handlägga och föredra förhandlingsfrågor jämte sekreterare åt nämnda arbetstagare. De båda förbunden begärde också dispens från strejken för sekreterare åt personalchef eller motsvarande som var förvaltningschef.

Den 17 april meddelade SKTF de båda förbunden att man beslutat undanta från övertidsblockaden ansvariga föredragande eller sekreterare i förhandlingsfrågor samt från strejken de sekreterare som begärts. I den mån dispens önskades för andra handläggare eller sekreterare gav SKTF besked om att dispens skulle sökas för varje enskild anställd.

7. *Den 17 april* varslade SAC kommunförbundet om sympatiåtgärder i anslutning till de av SKAF och KTK varslade stridsåtgärderna. Varslet gällde samma åtgärder som dessa båda förbund tidigare varslat om.

8. *Den 17 april* varslade kommunförbundet om lockout fr. o. m. den 25 april mot vissa till SKAF och KTK anslutna medlemmar. Varslet avsåg två kategorier av arbetstagare, nämligen dels alla arbetstagare som omfattades av arbetstagarsidans strejkvarsel, dels till ett antal av ca 5 000 vissa arbetstagare som direkt påverkades av dessa. Till de av strejkvarslen direkt berörda som omfattades av lockoutvarslet hörde i

- *Stockholms kommun* slusspersonal, personal vid parkeringsbyrån och hamnpersonal,
- *Göteborgs kommun* personal vid spårvägen och parkeringsavdelningen samt hamnpersonal,
- *Malmö kommun* personal vid parkeringsavdelningen och hamnpersonal,
- *Norrköpings kommun* skolmåltids-, städ- och hamnpersonal,
- *Gävle kommun* skolmåltids-, och städpersonal samt skolvaktmästare,
- *Solna kommun* personal inom barnomsorgen,
- *AB Storstockholms Lokaltrafik* samtlig hel- och deltidsanställd trafikpersonal vid Tunneldistriktet med vissa särskilt angivna undantag samt anvisningspersonal i tunnelbanan ävensom
- *De Kommunala Trafikaktiebolagens Samorganisation* samtliga ar-

betstagare med vissa särskilt angivna undantag vid de trafikföretag där SKAF varslat om strejk.

9. *Den 19 april* ägde förhandlingar som påkallats den 16 april av kommunförbundet och Landstingsförbundet rum mellan de båda förbunden och SKAF enligt 25 § gällande huvudavtal om begränsning av de av SKAF varslade stridsåtgärderna.

9.1. I fråga om *nyanställningsblockaden* medgav SKAF undantag för nytt vikariat som påbörjades i direkt anslutning till att annat vikariat upphörde. I särskild anmärkning till protokollet uttalade SKAF att dispenser från nyanställningsblockaden skulle komma att beviljas så att en för vårdtagaren lägsta godtagbar omvårdnad kunde upprätthållas.

9.2. När det gällde *blockaden mot övertidsarbete och mertidsarbete* medgav SKAF undantag för

- *dels* personal vid brandväsendet som erfordrades för att vid oförutsedd frånvaro upprätthålla i brandordning föreskriven minimistyrka och normal standard för larmfunktionen samt arbetstagare vid brandväsendet som under beredskapstjänstgöring erfordrades för insatser i nödlägen,
- *dels* jourbiträden (arbetstagare som särskilt anställts för jourtjänstgöring nattetid vid vårdinrättningar) och ambulansförare så att en för vårdtagaren lägsta godtagbar omvårdnad kunde upprätthållas,
- *dels* för motsvarande standardkravs upprätthållande samtlig övrig vårdpersonal i fråga om arbete under jour- och beredskapstjänstgöring enligt schema som fastställts före den 21 april och arbete i samband med avlösning av ensamtjänstgörande arbetstagare,
- *och dels* arbetstagare som hade arbetsledaransvar eller uppgift att bedöma frågor om skyddsarbete vad angick arbete under jour- och beredskapstjänstgöring enligt före den 21 april fastställt schema.

I särskild protokollsanteckning uttalade SKAF att arbete som erfordrades utöver ordinarie arbetstid för att normal standard på utryckningsmateriel inom brandväsendet skulle kunna upprätthållas var att anse som skyddsarbete.

9.3. Beträffande *strejken* vid landstingen och de landstingsägda bolagens tvätterier medgav SKAF att verksamheten fick bedrivas till högst 60 procent av normal arbetstid, och SKAF förklarade sig berett till ny förhandling i saken om oförutsedda omständigheter skulle inträffa. De båda kommunförbunden förklarade att man inte kunde godta begränsningen av strejken vid tvätterierna, och parterna konstaterade att de var oense i denna del.

9.4. SKAF förklarade till sist att möjlighet förelåg att utöver angivna undantag ansöka om dispens lokalt och centralt från de varslade stridsåtgärderna.

10. *Den 19 april* ägde vidare förhandlingar som påkallats den 16 april av de båda kommunförbunden rum mellan dessa och KTK enligt 25 § gällande huvudavtal om begränsning av KTK:s strejkvarsel.

Kommunförbunden förmenade att en konflikt enligt utformningen av strejkvarslet för viss sjukvårdspersonal var ägnat att otillbörligt störa

viktiga samhällsfunktioner och yrkade därför att KTK skulle ändra varslet.

KTK medgav ingen ändring.

KTK lät till förhandlingsprotokollet anteckna följande om dispensförfarandet.

Det av KTK-förbunden och därmed SHSTF tillämpade dispensförfarandet innebar dels en prövning av erforderlig personalstyrka vid berörda enheter dels möjlighet till förnyad sådan bedömning vid eventuellt behov. Dispensansökningarna behandlas såväl lokalt som centralt.

Bedömningen av dispensansökningar görs utifrån följande utgångspunkter:

Ett riktmärke bör vara att bemanningen vid konflikt under de första fem dagarna är densamma som vid jourbemanning vanlig söndag och natt. Efter fem dagars konflikt kan bemanningen vardagar behöva vara något över vanlig söndags- och nattbemanning med tanke på att många av de operationer och undersökningar, som normalt inte utförs under s.k. jourtid, under en konflikt ändå måste betraktas som akuta eller är av den karaktären, att ett uppskjutande av undersökningen/behandlingen skulle innebära fara för patienten.

Ovanstående värderingar gäller även vid bedömningen av dispensansökningar angående nyanställnings- och övertidsblockaden inom strejkbelagt område.

Vad gäller dispenser från nyanställningsblockad inom övrig verksamhet kommer KTK att i varje enskilt fall behandla dispensansökningar med utgångspunkt från att fara för patient ej skall uppkomma.

Kommunförbunden förklarade att eftersom KTK inte var villig att ändra varslet kvarstod deras förmenande. Någon överenskommelse i denna del träffades sålunda inte.

11. *Den 21 april* varslade Brandmännens Riksförbund (Organisation för Sveriges deltidsanställda brandförmän och brandmän) kommunförbundet om blockad för sina medlemmar vid kommunernas brandförsvar mot nyanställning samt materialvård och vissa andra arbetsuppgifter fr. o. m den 5 maj.

12. *Den 21 april* trädde de av SKAF och KTK varslade blockaderna mot nyanställningar m.m. i kraft med de undantag som innefattades i medgivna dispenser.

13. *Den 24 april* ägde förnyade förhandlingar rum mellan Landstingsförbundet och kommunförbundet samt SKAF om den varslade strejken vid tvätterierna, varvid SKAF utsträckte sitt tidigare medgivande till att avse högst 80 procent av normal arbetstid.

14. *Den 25 april* trädde av SKAF och KTK varslade strejker i kraft med de undantag som innefattades i medgivna dispenser.

15. *Den 28 april* varslade SKAF de båda kommunförbunden om sympatistrejk fr. o. m. den 6 maj i anslutning till den inom KTK:s avtalsområde pågående strejken. Varslet avsåg dels de till SKAF anslutna arbetstagare som vikarierade på eller innehade tjänster som omfattades av KTK:s strejk, dels de klinikföreståndare som var anslutna till SKAF och som var undantagna från KTK:s varsel till Jönköpings läns landsting.

16. *Den 28 april* ägde i anslutning till förhandlingarna den 19 april mellan de båda kommunförbunden och KTK lokala förhandlingar rum

om de av KTK vidtagna stridsåtgärderna inom sjukvården vid Stockholms läns landsting. Parter i de lokala förhandlingarna var landstingets förvaltningsutskotts löne-och avtalsdelegerade och SHSTF. Arbetsgivarsidan hade påkallat förhandlingarna med hänvisning till att man förutsatt att bemanningsnivån efter fem dagar skulle klarläggas senast tre dagar efter strejkutbrottet.

Landstingets företrädare framhöll att det var oundgängligen nödvändigt med en bemanningsnivå på ca 70 procent i överensstämmelse med vad som yrkats tidigare i den generella dispensframställningen. Den lägre bemanningsnivå som SHSTF medgett innebar enligt arbetsgivarens bedömning en sådan avsevärd begränsning av den sjukvårdande verksamheten att en viktig samhällsfunktion otillbörligen störde.

SHSTF genmälde att man vid dispensgivningen följt definitionen av begreppet skyddsarbete i gällande huvudavtal och att därmed ingen patient skulle komma till skada.

Parterna konstaterade att de inte var ense om bemanningsnivån under strejkens fortsättning, varvid arbetsgivaren förklarade sig ha för avsikt att överlämna ärendet till central förhandling.

17. *Den 29 april* begärde kommunförbundet och Landstingsförbundet skriftligen hos KTK dispens från övertidsblockaden för löneförrättare och personalredogörare samt från strejken för personalredogöraruppgifter i samtliga kommuner och landsting.

18. *Den 30 april* förekom centrala förhandlingar mellan Landstingsförbundet och KTK om bemanningen vid de strejkdrabbade sjukhusen inom Stockholms läns landsting.

Landstingsförbundet yrkade att SHSTF skulle medge dispenser i en omfattning som motsvarade 70 procent av normal bemanningsnivå.

KTK förklarade att man inte var beredd att medge dispenser i angiven utsträckning under hänvisning till följande uttalande.

Från KTK:s sida framhålles att under gångna veckan 25/4— 29/4 har den beviljade bemanningsnivån motsvarat något över söndagsbemanning. Fr.o.m. den 30 april och till den 11 maj har beviljats en ökning motsvarande drygt dubbel söndagsbemanning. Här har man då tagit hänsyn till att under denna vecka infaller ett flertal helgdagar. Från KTK:s sida har också framförts att man är villig att under denna period pröva dispenser om ytterligare utökning om arbetsgivaren visar att verksamheten så kräver.

Ovanstående gäller beträffande dispensgivning, i övrigt hänvisas till KHA § 21 angående skyddsarbete.

Parterna konstaterade att överenskommelse inte kunde nås, varefter förhandlingarna förklarades avslutade.

19. *Den 30 april* hemställde Landstingsförbundet i brev till den centrala nämnden att denna skyndsamt skulle pröva om de av KTK vidtagna stridsåtgärderna som rörde sjukvården inom Stockholms läns landsting var ägnade att otillbörligt störa viktiga samhällsfunktioner. Förbundet hävdade att de varslade åtgärderna lett till sådana störningar, och för att styrka detta avsåg förbundet att inför nämnden höra medicinskt ansvarig personal och att inge ytterligare dokumentation i saken.

Landstingsförbundet yrkade nämndens förklaring att de av KTK

beslutade stridsåtgärderna inom sjukvården var ägnade att otillbörligt störa viktiga samhällsfunktioner jämte hemställan från nämnden till KTK att begränsa stridsåtgärderna på det sätt som landstinget begärt av SHSTF.

20. *Den 3 maj* varslade KTK och de till KTK anslutna förbunden Gävle kommun, kommunförbundet och SAV om sympatistrejk fr. o. m. den 12 maj i syfte att stödja den av TCO-S vidtagna strejken vid kommunala skolor i Gävle. Sympatistrejken avsåg fyra medlemmar i SKTF vid kommunala vuxenutbildningen, Sörbyskolan, Vasaskolan och Senebergsskolan i Gävle.

21. *Den 5 maj* besvarade KTK de båda kommunförbundens begäran den 29 april om dispenser för löneförrättare och personalredogörare. Under hänvisning till att löneutbetalning i allt väsentligt kunde göras à conto medgav KTK såvitt gällde strejkande sekreterare dispens för sådant till följd av strejken blockerat arbete som uteslutande avsåg framtagning av underlag för löneberäkning för timavlönad personal. De härigenom dispenserade arbetsuppgifterna skulle fullgöras av i tjänst varande arbetstagare, men om arbetsgivare i undantagsfall önskade anlita strejkande arbetstagare för uppgifterna skulle dispensansökan inges i varje särskilt fall. I övrigt avslogs kommunförbundens framställning.

22. *Den 8 maj* ägde förhandlingar rum mellan de båda kommunförbunden och SKAF om ytterligare undantag från de av SKAF vidtagna stridsåtgärderna.

I fråga om *nyanställningsblockaden* gjorde SKAF undantag för

- □ *dels* arbetstagare som anställts i halvskyddad sysselsättning,
- □ *dels* arbetstagare som anställts som vikarie för arbetstagare som genomgick arbetsmarknadsutbildning kombinerat med beredskapsarbete (s.k. BAMU-projekt),
- □ *dels* arbetstagare som anställts i sådant beredskapsarbete som anordnats särskilt för arbetslösa med nedsatt arbetsförmåga (tidigare benämnda T-arbeten),
- □ *och dels* arbetstagare som hänvisats till kommunalt beredskapsarbete senast den 11 april i fråga om förlängning av sådant arbete i direkt anslutning till upphörande av tidigare beredskapsarbete.

Beträffande *strejken* beviljade SKAF generell dispens i fråga om hamnförarna för lossning av foderråvaror och salt för djurfoderproduktion med 8 krantimmar per vecka under ordinarie arbetstid. Kommunerna hade rätt att prioritera vilka laster som skulle lossas. Från dispensen undantogs Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping, som i vanlig ordning skulle söka dispens direkt hos SKAF, och förbundet förbehöll sig rätten till fri omprövning av den beviljade dispensen.

23. Vissa *straffvarsel* lämnades av KTK med motivering att arbetsgivarsidan vidtagit åtgärder som inte respekterat arbetstagarsidans stridsåtgärder. KTK varslade sålunda dels om utvidgad strejk i Norrköpings, Ljusdals och Heby kommuner, dels om utvidgad strejk vid tre landsting. Den 9 maj varslade vidare KTK — efter det att förlikningskommissionen överlämnat sitt slutbud — kommunförbundet om utvidgad strejk i 22 kommuner.

24. Konflikten upphörde *den 11 maj* kl. 18.00 genom att uppgörelse då träffats. *Den centrala nämnden* hade då inte avgett utlåtande om stridsåtgärderna vid sjukhusen i Stockholms läns landsting.

4.1.3 Transports, Livsmedels och Fabriks områden

Transport

Sedan förhandlingarna mellan LO och SAF strandat den 17 mars varslade Transport dagen därpå berörda arbetsgivarorganisationer om blockad mot övertidsarbete, mertidsarbete, normalt förekommande förberedelse- och avslutningsarbete samt jour- och beredskapsarbete. Blockaden skulle träda i kraft natten till den 27 mars. Några undantag från stridsåtgärderna gjordes inte i varslen.

Den 26 mars riktade den av regeringen tillsatta förlikningskommissionen på den privata sidan en hemställan till LO att de av LO-förbunden varslade stridsåtgärderna, däribland Transports stridsåtgärder, skulle inställas så länge medlingsarbete pågick. SAF hade då ännu inte godtagit att ett medlingsförfarande kom till stånd och kommissionens hemställan gjordes därför under förutsättning att kommissionens medverkan för lösning av avtalstvisten accepterades av båda parter. Denna förutsättning var inte uppfylld då varseltiden utgick och blockaden trädde därför i kraft natten till den 27 mars.

Sedan regeringen den 27 mars offentliggjort det s. k. sexpunktsprogrammet, meddelade SAF senare samma dag att man accepterade medling. LO och därmed även Transport ansåg sig emellertid förhindrade att återkalla pågående stridsåtgärder, eftersom man menade att ingenting hade inträffat som förändrade läget i sak.

Den 2 april beslöt SAF:s fullmäktige att som motåtgärd till LO-förbundens stridsåtgärder utfärda varsel om lockout under en vecka från den 10 april. Varslet avsåg ca 750 000 LO-medlemmar, varav ca 20 000 inom Transport. På vädjan från förlikningskommissionen uppsköt SAF emellertid den varslade enveckaslockouten till den 14 april.

Den 13 april godkände SAF och LO ett av kommissionen framlagt förslag om att en viss pott skulle ställas till LO-förbundens förfogande fr. o. m. den 1 november 1979. I och med detta ansåg sig båda parter också kunna biträda kommissionens hemställan om att ställa in pågående stridsåtgärder och Transport beslutade uppskjuta stridsåtgärderna fr. o. m. den 14 april och t. v. så länge fortsatta förhandlingar pågick.

Överläggningarna inför förlikningskommissionen fortsatte och den 23 april lade kommissionen fram ett förslag till avtalsuppgörelse mellan SAF och LO. Förslaget avvisades av båda parter och LO förklarade att man ansåg förhandlingarna strandade.

Den 24 april bestämde sig Transport för att de redan tidigare varslade stridsåtgärderna, som hade uppskjutits på obestämd tid, skulle sättas i kraft igen. Samtidigt meddelade Transport sina motparter att stridsåtgärderna skulle komma att utökas till att även gälla förbud mot nyanställning. Vidare varslade förbundet om total arbetsnedläggelse för

samtliga medlemmar anställda vid företag tillhörande Sveriges Stuvareförbund. Allt arbete vid dessa företag förklarades i blockad.

När det gällde de förbundsvisa förhandlingarna, som bedrevs parallellt med förhandlingarna mellan SAF och LO, ansåg Transport att dessa förhandlingar gick alltför långsamt och att någon uppgörelse i det rådande läget inte föreföll att ligga inom räckhåll. Transport varslade med anledning härav den 24 april om ytterligare arbetsnedläggelse vid tre företag. De berörda företagen var Surahammars Trafik AB i Västerås, Norrbottens Trafik AB i Piteå samt Svensk Bevakningstjänst, Västerås. De varslade stridsåtgärderna skulle träda i kraft den 2 maj.

Som motåtgärd varslade SAF den 24 april på egna och förbundens vägnar om en veckas lockout fr. o. m. den 2 maj. Lockouten omfattade bl. a. flera företag inom transportsektorn tillhörande Biltrafikens Arbetsgivareförbund och Motorbranschens Arbetsgivareförbund.

Trots att förlikningsförhandlingarna mellan SAF och LO hade strandat uppehöll förlikningskommissionen nära kontakter med parterna. Den 29 april lade kommissionen fram ett slutligt förslag till lösning av avtalstvisten. Förslaget godtogs av SAF men förkastades av LO.

Transport valde i den uppkomna situationen att utöka stridsåtgärderna genom att den 2 maj varsla PAF om total arbetsnedläggelse vid samtliga företag tillhörande förbundet fr. o. m. fredagen den 9 maj. Från varslet undantogs oljebolagens bensinstationer samt värmeservicemontörer. Vidare varslades Biltrafikens Arbetsgivareförbund om blockad av samtliga bränsletransporter från samma tidpunkt.

Konflikten på oljeområdet pågick under tre dagar. Den 11 maj godtog SAF och LO förlikningskommissionens förslag och konflikten upphörde därmed med omedelbar verkan.

Dispenser

Konflikten på oljeområdet, som alltså trädde i kraft den 9 maj, medförde bl. a. att tillgången på bensin i landet kraftigt minskades. I samband med konflikten inleddes ett omfattande dispensförfarande, vilket innebar att företag, myndigheter, privatpersoner m. fl. hos Transport ansökte om att genom dispens få sig tilldelat bensin trots pågående stridsåtgärder.

Inom Transport bildades under konflikten en konfliktgrupp, som bl. a. handlade inkommande dispensärenden. Gruppen bestod av sex till sju ombudsmän jämte ett antal sekreterare. Arbetet med dispenser organiserades huvudsakligen så att en ombudsman tog emot inkommande telefonsamtal från personer som ville ha upplysningar och råd med anledning av konflikten och tre ombudsmän behandlade skriftliga dispensansökningar. Härtill kom de överläggningar som konfliktgruppen hade med delegationer från olika myndigheter, företag m. fl. vilka begärde dispens för det egna verksamhetsområdet.

De skriftliga dispensansökningarna behandlades av ombudsmännen i den ordning som de inkom till förbundet. Varje ombudsman tog därvid självständigt, eventuellt i samråd med övriga ombudsmän, ställning till i vad mån en dispensansökan skulle beviljas eller inte. Några i förväg fastlagda principer för hur bedömningen skulle göras förekom inte.

Under tiden den 2 — 11 maj inkom ca 1 700 dispensansökningar till förbundet.

Omkring 400 av ansökningarna kom från företag tillhörande någon arbetsgivareorganisation och dessa ansökningar förmedlades genom organisationerna. Det har inte varit möjligt att från Transport få uppgift om hur många av dessa ansökningar som förbundet hann med att behandla före det att konflikten bilades den 11 maj. Dock har PAF uppgett att förbundet under tiden 8—10 maj till Transport översände 238 dispensansökningar, av vilka Transport beviljade 19. Som exempel på sådana verksamhetsområden där dispens medgavs av förbundet kan här nämnas transport av olja och drivmedel för fullgörande av skyddsarbeten, renhållning, oljesanering m. m. Enligt PAF lämnade Transport inte i något fall besked till PAF om att en dispensansökan hade avslagits.

De ca 1 300 dispensansökningar som inte förmedlades genom någon arbetsgivarorganisation härrörde främst från oorganiserade arbetsgivare, landsting, enskilda personer, såsom präster, sjuksköterskor, handikappade m. fl. Av dessa ansökningar behandlade konfliktgruppen drygt 400 medan övriga var obehandlade vid konfliktens slut.

Arbetsmarknadsnämnden

Med anledning av Transports varsel om total arbetsnedläggelse fr. o. m. den 9 maj 1980 vid samtliga medlemsföretag inom PAF hemställde PAF i en skrivelse till arbetsmarknadsnämnden den 5 maj 1980 att nämnden till skyndsam prövning skulle uppta frågan om undvikande, begränsande eller hävande av de varslade stridsåtgärderna. Enligt PAF:s uppfattning skulle den varslade arbetsnedläggelsen inverka störande på samhällsviktiga funktioner och det var därför påkallat, menade PAF, att till skydd för ett allmänt intresse söka undvika konflikten.

Transport gjorde i första hand gällande att arbetsmarknadsnämnden inte var behörig att pröva frågan huruvida de varslade stridsåtgärderna var att anse som samhällsfarliga eller inte. Denna inställning grundade sig på att förbundet för sin del inte såsom kollektivavtal hade antagit det mellan SAF — LO gällande huvudavtalet. Enligt Transports uppfattning kunde förbundet på grund härav inte bli bundet av arbetsmarknadsnämndens eventuella utlåtande i det anhängiggjorda ärendet. I sakfrågan bestred Transport att den varslade strejken kunde betraktas som samhällsfarlig.

Ledamöterna i arbetsmarknadsnämnden fann enhälligt att nämnden var behörig att pröva arbetsgivarsidans påstående att de av Transport varslade stridsåtgärderna var samhällsfarliga. Vid den därefter gjorda prövningen i sak kunde emellertid inte majoritet uppnås i nämnden för någon rekommendation till parterna.

Livsmedels

Konflikten på denna del av arbetsmarknaden inleddes med att Livsmedels den 17 mars 1980 varslade bl. a. LAF om blockad mot övertids- och mertidsarbete.

Från blockaden som skulle träda i kraft den 27 mars undantogs

- sådant förberedelse- och avslutningsarbete som var nödvändigt för att arbetet på ordinarie arbetstid skulle kunna fortgå normalt
- överenskommen förskjuten arbetstid
- nödslakt
- konditoriarbete på sön- och helgdag som var schemalagd ordinarie arbetstid
- normal produktion av konsumtionsmjölk.

Dessutom förutsattes att dispenser från blockaden skulle kunna meddelas.

Den 20 mars meddelade LAF till SAF att förbundet ansåg att livsmedelsindustrin borde undantas från stridsåtgärder med hänsyn till dess samhällsviktiga funktion.

Sedan Livsmedels fått kännedom om LAF:s framställning till SAF gjorde förbundet den 24 mars vissa klarläggande av stridsåtgärdernas innebörd för mejeriindustrin. Dels angavs att övertidsblockaden omfattade produktion, paketering och distribution. Produktion dock med undantag för konsumtionsmjölk. Dels preciserades undantagen till att gälla

- produktion av konsumtionsmjölk, innefattande intransport, mottagning, syrasättning och pasteurisering,
- förberedelse- och avslutningsarbete i normal omfattning för att produktionen skulle kunna utföras under ordinarie arbetstid,
- beredskapsarbete, exempelvis för tankservice på gårdarna och maskinhaveri,
- uttagning av ost ur press och ur saltlake.

På medlingskommissionens begäran den 13 april uppsköt Livsmedels stridsåtgärderna så länge förhandlingar inför kommissionen pågick. När dessa förhandlingar strandade den 23 april återupptog förbundet övertidsblockaden.

Den 24 april rekommenderade LO sina medlemsförbund att varsla om punktstrejker fr. o. m. den 2 maj på olika förbundsområden. SAF varslade samtidigt om lockout för 750 000 arbetare fr. o. m. samma tidpunkt. Av Livsmedels medlemmar berördes ca 11 500 av konflikten; drygt 4 500 var uttagna i punktstrejker och ca 7 000 var lockoutade.

Den 11 maj godtog SAF och LO förlikningskommissionens förslag till avtalsuppgörelse och konflikten upphörde därmed omedelbart.

Dispenser, arbetsmarknadsnämnden

De varslade stridsåtgärderna föranledde åtskilliga företag på arbetsgivarsidan att söka dispenser hos Livsmedels. Sådana dispenser beviljades också. Det största intresset kom behandlingen av en generell dispensansökan från LAF om hanteringen av mjölk att få.

LAF ansökte den 27 mars om dispens för distribution av konsumtionsmjölk till återförsäljare m. fl. Denna ansökan avslogs av Livsmedels den 1 april.

LAF hänsköt tvisten till arbetsmarknadsnämnden och yrkade där att nämnden måtte fastställa att de arbeten som omfattades av tvisten var att

hänföra till skyddsarbete i enlighet med bestämmelserna i huvudavtalet mellan SAF och LO och i en mellan parterna träffad förbundsöverenskommelse av den 2 november 1979. Arbetsmarknadsnämnden fann emellertid att det arbete tvisten gällde enligt gällande bestämmelser inte var att hänföra till skyddsarbete.

Fabriks

Konflikten inleddes med att Fabriks varslade motparterna på arbetsgivarsidan om förbud mot övertidsarbete, mertidsarbete, jour och beredskapstjänst fr. o. m. den 27 mars 1980. I varslen gjorde förbundet vissa undantag från stridsåtgärderna. Bland undantagen kan här nämnas arbete inom företagshälsovården och deltagande i styrelsers och arbetsgruppers sammanträden. Härutöver gjordes undantag för skyddsarbete.

Som motåtgärd varslade arbetsgivarsidan om en veckas lockout fr. o. m. den 10 april. Lockouten berörde ca 63 000 av Fabriks medlemmar. I varslet gjordes undantag för områden och företag som svarade för samhällsviktiga funktioner eller eljest försåg allmänheten med svårumbärliga varor eller tjänster. Vidare gjordes vissa andra undantag från lockouten. Sålunda undantogs arbetare som erfordras för skötsel och underhåll av kraftverk och elektriska distributionsanläggningar, för skötsel av personalmässar och marketenterier för icke lockoutad personal, för arbetare som utförde kontors- och butiksstädning samt för sådana arbetstagare som erfordrades för skyddsarbete. Härutöver uppgav arbetsgivarsidan att ytterligare undantag kunde göras i enstaka fall efter medgivande från SAF.

För SAF:s Allmänna Grupps del omfattade lockouten samtliga anslutna rörelser med undantag för

- bevakningsföretag,
- bogserbåts- och timmerbogseringsrederier
- kanalbolag,
- gasfabriker,
- järnvägar,
- läkemedels- och sjukvårdsföretag,
- oljeraffinaderier,
- städentreprenörföretag och
- Svenska Sockerfabriks AB

För Sveriges Buteljglasbruks Förbunds del omfattade lockouten samtliga anslutna rörelser med undantag för framställning och leverans av livsmedels- och läkemedelsemballage.

För Byggförbundets och Byggnadsämnesförbundets del omfattade lockouten dels verksamheten vid samtliga anslutna rörelser utom mudderverk och dels verksamhet med att framställa och leverera kalk till reningsverk.

På Glasindustrins Arbetsgivareförbunds och Glasmästeriförbundets områden gjordes inga särskilda undantag.

För Handelns Arbetsgivareorganisation, Centrala Gruppens, del undantogs ett stort antal företag enligt en särskild förteckning.

För Sveriges Textil- och Konfektionsindustriförbunds del omfattade

lockouten verksamheten vid samtliga anslutna rörelser med undantag för produktion och leverans av sjukvårdsartiklar.

Dessutom undantogs från lockouten dels kontrollverksamheten vid kärnkraftverk, dels tvätt- och textilförsörjning till sjukhus och vårdinrättningar.

Den 9 april varslade Fabriks SAF:s Allmänna Grupp om total arbetsnedläggelse vid vissa företag under hänvisning till att de inte hade respekterat den varslade övertidsblockaden.

På medlingskommissionens begäran den 13 april uppsköt parterna stridsåtgärderna så länge förhandlingar inför kommissionen pågick.

Den 23 april strandade förhandlingarna inför förlikningskommissionen. Fabriks meddelade då sina arbetsgivarmotparter att de tidigare varslade stridsåtgärderna skulle träda i kraft, varvid undantag dock gjordes för några av de arbetsnedläggelser som varslats den 9 april. Dessutom varslade förbundet två arbetsgivarorganisationer om total arbetsnedläggelse fr. o. m. den 2 maj vid vissa angivna företag och arbetsplatser.

Med anledning av arbetstagarsidans åtgärder varslade arbetsgivarsidan den 24 april om en veckas lockout fr. o. m. den 2 maj för alla arbetare inom vissa angivna områden. Från lockouten gjordes undantag på samma sätt som vid tidigare varsel.

Med anledning av lockoutvarslet lämnade Fabriks den 24 april varsel om arbetsinställelse för samtliga anställda inom förbundets avtalsområden vid de av arbetsgivarsidan varslade företagen i den mån de inte omfattades av den varslade lockouten. Vidare angavs i varslet att detsamma gällde alla anställda som genom dispens från arbetsgivarsidan skulle komma att undantas från lockouten. Även i detta sammanhang gjordes undantag för skyddsarbete.

Den 2 maj förlängde arbetsgivarsidan lockouten med tre dygn. För SAF:s Allmänna Grupps del gjordes även den förändringen att från lockouten undantogs specialservicearbete vid städentreprenörföretag. Därefter förlängdes lockouten den 5 maj att gälla ytterligare en vecka.

Den 11 maj återkallade parterna samtliga stridsåtgärder i samband med att förlikningskommissionens slutliga förslag antogs av SAF och LO.

Dispenser

Som redan har framgått angav parterna redan i sina varsel vissa undantag från stridsåtgärderna. Härutöver blev frågan om ytterligare undantag från stridsåtgärderna aktuell genom att ansökningar om dispens från stridsåtgärderna inkom till Fabriks. Dessa ansökningar föranledde normalt inte behandling vid förhandlingar mellan parterna. De kontakter mellan parterna som befanns erforderliga togs i stället som regel per telefon. På Fabriks behandlades 587 ansökningar om dispens från förbundets stridsåtgärder. Av dessa beviljades 301 ansökningar medan 209 ansökningar avslogs. Resterande 77 ansökningar var vid konfliktens slut obehandlade. Som exempel på sådana dispensansökningar som beviljades av förbundet kan här nämnas leveranser från förpackningsindustrin

till sjukhus, skolor och olika vårdinrättningar. Vidare gavs dispenser rörande viss läkemedelstillverkning, gas- och gasoltransporter till sjukhus, bostadsuppvärmning m.m.

Arbetsmarknadsnämnden

Under konflikten uppkom mellan parterna fråga om tillämpningen av begreppet skyddsarbete i samband med verksamheten vid tvätterier. Tvisten rörde tolkningen av begreppet skyddsarbete i dels huvudavtalet mellan SAF och LO, dels en den 20 december 1965 träffad överenskommelse mellan SAF:s Allmänna Grupp och Fabriks. Frågan anmäldes till arbetsmarknadsnämnden av arbetsgivarsidan. Nämnden hann emellertid inte ta ställning i tvistefrågan innan konflikten upphörde.

Som tidigare har redogjorts för i avsnitt 2.12 hemställde SAF:s Allmänna Grupp den 25 april hos arbetsmarknadsnämnden att vissa stridsåtgärder från Fabriks sida skulle förklaras inverka störande på samhällsviktiga funktioner. Ärendet behandlades i arbetsmarknadsnämnden den 2 maj, varvid majoritet inte kunde uppnås för någon rekommendation till parterna.

4.2 PTK-området

PTK som bildades 1973 har inget huvudavtal med SAF som är PTK:s viktigaste motpart i avtalsförhandlingar. Däremot har PTK jämte LO träffat ett huvudavtal med SFO. I detta huvudavtal finns bestämmelser om skyddsarbete och om behandling i en gemensam nämnd av konflikter för att skydda vitala samhällsintressen. Inga regler finns där om förhandlingar om undantag eller dispenser från stridsåtgärder. PTK har själv utfärdat interna regler och utbildat rutiner för sådana dispenser. Denna interna reglering innebär i huvudsak följande.

PTK rör sig med två olika dispensbegrepp, dispens och generell dispens. Med dispens avses ett sådant undantag från en stridsåtgärd som arbetsgivaren genom ett särskilt ansökningsförfarande önskar för en enskild tjänsteman. Med generell dispens menas en dispens som för en grupp medlemmar eller för en viss typ av arbete meddelats av PTK eller något PTK-förbund utan föregående ansökning. En sådan generell dispens gäller tills annat meddelats från PTK eller PTK-förbundet.

Inom PTK finns centralt för behandlingen av arbetsmarknadskonflikter ett konfliktutskott, en dispensgrupp och en jourgrupp. På företagsnivå finns en lokal konfliktkommitté eller ett konfliktombud jämte en lokal dispensgrupp. Ansökningar om dispens skall göras av företaget till den lokala konfliktkommittén eller den lokala dispensgruppen, som med eget yttrande överlämnar dem till den centrala dispensgruppen. Denna är ensam behörig att besluta i dispensfrågor.

I det följande lämnas en huvudsakligen kronologisk redogörelse för händelseförloppet under några konflikter som berört PTK-området sedan 1975 med tyngdpunkten förlagd till varsel- och dispensförfarandet.

4.2.1 1976 års pensionskonflikt mellan SAF och PTK

Sedan förhandlingarna mellan SAF och PTK inför särskild förlikningsman om avtal rörande tilläggspension och garantitilläggspension strandat den 24 juni 1976, varslade PTK den 18 augusti samma år SAF och dess branschförbund om förbud mot övertidsarbete och tjänsteresor på icke ordinarie arbetstid. Varslet avsåg samtliga tjänstemän inom industri- och serviceområdet vid de till SAF och dess branschförbund anslutna företagen, och stridsåtgärderna skulle träda i kraft den 30 augusti. Därjämte varslades om blockad mot nyanställning vid angivna företag från samma tidpunkt.

Samtidigt varslade PTK om total arbetsnedläggelse av samma tjänstemän vid de företag som — sedan angivna stridsåtgärder inletts — genom uppfordran till strejkbryteri eller på annat dylikt sätt enligt PTK:s bedömning medvetet underlät att respektera de vidtagna åtgärderna.

I konfliktens inledningsskede undantog PTK en konfliktkrets, som omfattade verkställande direktörer, deras sekreterare, personalchefer i större företag, personal i vars arbete ingick resor mer än tre dagar per vecka samt tjänstemän i övrigt hänförliga till 02 och högre i befattningsnomenklaturen.

Förlikningsmannen kallade parterna till nya förhandlingar den 19 augusti. Dessa strandade den 27 augusti varefter de varslade stridsåtgärderna trädde i kraft den 30 augusti.

Den 2 september utsåg regeringen en medlingskommission att medla i avtalstvisten. Vid förhandlingarnas början hemställde kommissionen att vidtagna stridsåtgärder skulle inställas så länge förhandlingar pågick. PTK gick inte kommissionen till mötes utan stridsåtgärderna fortsatte.

Den 14 september lämnade kommissionen till parterna en principskiss till uppgörelse, som godtogs av SAF men förkastades av PTK.

Den 16 september meddelade PTK att PTK beslutat om total arbetsnedläggelse av allt tjänstemannaarbete vid Alfa Laval i Lund fr. o. m. den 17 september 1976 kl. 12.00. Som skäl härför åberopade PTK att företaget i flera fall brutit mot PTK:s konfliktanvisningar.

Den 24 september lämnade kommissionen parterna förslag till uppgörelse, mot vilket parterna reste vissa invändningar å ömse sidor. Efter fortsatta förhandlingar kom kommissionens slutliga hemställan om uppgörelse den 28 september, som godkändes av parterna den 30 september. Samtidigt upphörde de vidtagna stridsåtgärderna.

Under konflikten som sålunda varade en månad (30/8—30/9) verkade inom PTK dels PTK:s dispensgrupp, dels fyra förbundsdispensgrupper, var och en företrädande SIF, SALF, HTF respektive CF. Inom SIF:s förbundsområde behandlades ca 15 000 dispenser. Det har inte varit möjligt att få fram uppgifter om i vilken utsträckning dessa ärenden föranledde bifall eller avslag.

4.2.2 1981 års lönekonflikt mellan SAF och PTK

Den 2 februari 1981 träffades mellan SAF och LO överenskommelse om löner m.m. för åren 1981 och 1982. Överenskommelsen skulle vara preliminär tills överenskommelse träffats även mellan SAF och PTK.

Sedan förhandlingarna mellan SAF och PTK inletts uttalade PTK i förhandlingsprotokoll den 20 februari 1981, att PTK inte hade stadgeenlig möjlighet och inte heller fullmakt att binda PTK-förbunden med kollektivavtal och fredsplikt. SAF framhöll samtidigt, att SAF avsåg att träffa uppgörelse med PTK endast om PTK-förbunden samtidigt godtog rekommendationen och därmed band sig för fredsplikt.

SAF överlämnade till PTK den 26 mars och den 2 april två förslag till uppgörelse om löner och allmänna anställningsvillkor m.m. för tjänstemän 1981 och 1982. Förslagen förkastades av PTK. Däremellan hade den 29 mars en preliminär löneuppgörelse träffats mellan parterna på den offentliga sektorn.

Den 6 april uppdrog regeringen åt en särskild förlikningskommission att medla i avtalstvisten mellan SAF och PTK. Förhandlingarna inför kommissionen inleddes den 7 april och pågick med vissa avbrott t. o. m. den 11 maj.

Den 9 april varslade PTK SAF, Gruvornas Arbetsgivareförbund, Hotell- och Restaurangarbetsgivareföreningen, SAF:s Allmänna Grupp, Sveriges Redareförening och Sveriges Verkstadsförening om arbetsnedläggelse fr. o. m. den 23 april vid Atlas Copco, Boliden, LM Ericsson, Saab-Scania, Volvo och redareföreningens medlemsföretag. Arbetsnedläggelsen avsåg vid Atlas Copco samtliga driftsenheter i Nacka kommun, vid Boliden samtliga driftsenheter i landet, vid LM Ericsson Älvsjöanläggningen och centrallagret i Flemingsberg, vid Saab-Scania samtliga driftsenheter i Linköping med vissa undantag, vid Volvo Volvo-Torslanda-verken och PV-huset i Göteborg samt i fråga om redareföreningens medlemsföretag samtliga dem tillhöriga fartyg med undantag för passagerarfärjor.

Från varslet undantog PTK i första hand följande tjänstemän:

- verkställande direktörer och deras sekreterare,
- tjänstemän som vid senaste befattningsrevision enligt gemensam partsuppfattning hänfördes till befattningsskikt högre än 02 och som alltjämt innehade den då aktuella befattningen,
- personalchefer,
- företagsläkare, sjuksköterskor, tandläkare, tandsköterskor och sjukgymnaster samt övrig personal inom företagshälsovården,
- ekonomiföreståndare på fartyg,
- tjänstemän som under någon del av tiden för arbetsnedläggelse åtnjöt semester i enlighet med vad som före konfliktutbrottet överenskommits eller beslutats av arbetsgivaren; dessa tjänstemän omfattades däremot av arbetsnedläggelsen under tid då semester inte utgick,
- tjänstemän som under någon del av tiden för arbetsnedläggelse åtnjöt sådan ledighet som anges i 17 § semesterlagen, kompensationsledighet eller tjänstledighet; dessa tjänstemän omfattades däremot av arbetsnedläggelsen under tid då ledighet inte utgick, samt

- tjänstemän (inom annan verksamhet än sjöfarten) som vid arbetsnedläggelsens början befann sig på tjänsteresa utomlands och som anträtt tjänsteresan från stationeringsorten i Sverige den 9 april eller tidigare; dessa tjänstemän omfattades av arbetsnedläggelsen fr. o. m. tidpunkten för återkomsten till Sverige.

Vidare undantog PTK från arbetsnedläggelsen

- arbete som avsåg beräkning eller utbetalning av löner, pensioner och andra ersättningar till arbetare och tjänstemän liksom arbete med inkassering av fackföreningsavgifter,
- medverkan i kurser som kursledare, föreläsare eller deltagare, varvid dock med kurs inte avsågs säljkonferenser för presentation av produkter,
- skyddsarbete för tjänstemän inom annan verksamhet än sjöfarten i avvaktan på behandling av dispensansökan varvid med skyddsarbete förstods arbete vilket påkallades på grund av olyckshändelse, haveri eller liknande oförutsedd händelse som innebar fara för människors eller djurs liv/hälsa eller för omfattande skador på byggnader, anläggningar, fartyg, maskiner eller lager samt
- skyddsarbete enligt 48 § 3 st sjömanslagen.

Till sist framhöll PTK i sin varselskrivelse, att om arbetsgivaren genom uppmaning till strejkbryteri eller på annat dylikt sätt visade sig inte vilja respektera de vidtagna stridsåtgärderna varsel skulle komma att läggas om kompletterande åtgärder vid andra driftsenheter inom företaget eller vid andra driftsenheter inom koncern som arbetsgivaren tillhörde.

Den 15 april varslade Sveriges Redareförening PTK, Svenska Maskinbefälsförbundet, Sveriges Fartygsbefälsförening och SALF om lockout fr. o. m. den 24 april av samtliga styrmän, ekonomiföreståndare, radiotelegrafister och maskinbefäl som var medlemmar i maskinbefälsförbundet och fartygsbefälsföreningen med undantag av dem som hade befattning på passagerarfärjor.

Lockouten omfattade allt arbete som utfördes av det berörda befälet ombord så snart det enskilda fartyget låg i nordeuropeisk hamn.

Från lockouten undantogs befäl som enligt rederiets bedömande erfordrades för skyddsarbete.

Lockouten innebar att befälets rättigheter i förhållande till arbetsgivaren sattes ur kraft under lockouttiden. Sålunda skulle tidigare intjänad lön eller därmed jämförlig kontant ersättning inte betalas ut till befäl som berördes av lockouten.

Samma dag *den 15 april* varslade Sveriges Verkstadsförening SIF, SALF, CF och PTK om lockout mot tjänstemän anslutna till angivna medlemsförbund inom PTK. Lockouten som var avsedd att begränsa verkningarna av PTK:s varslade stridsåtgärder och som skulle träda i kraft vid olika tidpunkter mellan den 23 och 29 april under förutsättning att dessa sattes i verket gällde med vissa undantag tjänstemän vid Volvo, Saab-Scania, LM Ericsson och Ellentel Utvecklings AB.

Såsom konfliktfri krets undantog verkstadsföreningen följande tjänstemän.

- *Företagsledande tjänstemän.* Tjänstemän som tillhörde företagsledningen eller innehade ledande befattningar enligt följande

— företagsledare - verkställande direktör, dennes ställföreträdare eller motsvarande,
— tjänstemän med ansvar för självständiga företagsenheter inom företaget, t.ex. platschefer, divisionschefer, eller som vid större företag ingick i ledningsgrupper som avsåg divisionsnivå eller motsvarande,
— tjänstemän i vilkas tjänsteåliggande i väsentlig omfattning ingick att företräda bolaget i förhållande till arbetstagarna när det gällde dessas arbetsvillkor eller medbestämmande i företagsövergripande frågor.

Enligt särskild anmärkning borde även sekreterare till verkställande direktör, dennes ställföreträdare eller motsvarande hållas utanför stridsåtgärderna.

□ *Ledande tjänstemän i speciella befattningar.* Tjänstemän som hade en ledande ställning och i vilkas ordinarie arbetsuppgifter ingick
— att handha långsiktiga projekt såsom investeringar och marknadsetablering eller att utföra utvecklings- och forskningsarbete i den mån ett avbrott i arbetet kunde medföra långsiktiga skador,
— att handlägga personalfrågor (inklusive avlöning) som rörde arbetstagare som ej omfattades av stridsåtgärderna.

□ *En tjänsteman* vid arbetsplatser där det inte fanns någon tjänsteman som kunde hänföras till någon av de ovan uppräknade kategorierna.

Sedvanligt *skyddsarbete* undantogs i förekommande fall från lockouten enligt företagsledningens bedömning. Därutöver kunde undantag från lockouten ske efter verkstadsföreningens medgivande i enstaka fall.

När det gällde Saab-Scania — där lockouten omfattade bl. a. PTK-anslutna tjänstemän inom Flygdivisionen vid flertalet driftsenheter inom Linköpings kommun — undantogs

□ arbete som avsåg beräkning eller utbetalning av löner, pensioner och andra ersättningar till arbetare och tjänstemän liksom arbete med inkassering av fackföreningsavgifter och

□ medverkan i kurser som kursledare, föreläsare eller deltagare.

Den 16 april varslade SAF:s Allmänna Grupp SIF, SALF och CF om lockout fr. o. m. den 23 april mot tjänstemän vid Boliden, som var anslutna till angivna PTK-förbund, deltog i PTK:s stridsåtgärder eller efter förfrågan av arbetsgivaren inte lämnat uppgift om organisationstillhörighet.

Från lockouten undantogs dels en konfliktfri krets i överensstämmelse med motsvarande krets i verkstadsföreningens varsel, dels ytterligare följande tjänstemän.

□ Tjänstemän som krävdes för skötsel och underhåll av kraftverk och elanläggningar.

□ Tjänstemän som krävdes för att
— informera kunder, leverantörer, dotterföretag och utlandsrepresentanter om lockoutens omfattning och om åtgärder som lockouten föranledde,
— bevaka frister i rättsliga sammanhang och patent- och andra ansökningsärenden hos myndigheter och

— handlägga företagshälsovårdsfrågor för sådana anställda arbetstagare som ej var lockoutade.

- Tjänstemän som fullgjorde arbetsuppgifter som var absolut nödvändiga för att arbetarna skulle kunna producera varor och tjänster. Exempel: arbetsledare i direkt produktion samt för nödvändigt underhållsarbete (inkl. högre arbetsledande tjänstemän), personal för direkt produktionsplanering, ackordssättning, förråds- och lagerarbete.
- Tjänstemän som utförde sådant dataarbete eller service på dataanläggningar som krävdes för produktionen och tjänstemän som var absolut nödvändiga för att sköta telefonväxel och telexanläggning.

Lockouten omfattade inte skyddsarbete. Under denna skulle tidigare intjänad lön eller därmed jämförlig kontant ersättning inte betalas ut till tjänstemän som berördes av strejk eller lockout. Inte heller skulle under den tid som PTK:s och dess förbunds stridsåtgärder pågick Boliden medverka vid inkassering av fackföreningsavgifter till PTK:s förbund.

Den 21 april lämnade kommissionen sitt första förslag till avtalsuppgörelse, vilket antogs av SAF men förkastades av PTK. Förhandlingarna fortsatte.

Efter hemställan från kommissionen *den 22 april* medgav parterna att inte genomföra varslade stridsåtgärder så länge förhandlingarna inför kommissionen pågick, dock längst intill den 5 maj.

Samma dag *den 22 april* varslade PTK SAF och verkstadsföreningen om arbetsnedläggelse och blockad fr. o. m. den 4 maj av allt tjänstemannaarbete vid ett flertal närmare angivna driftsenheter inom Volvo, Saab-Scania, LM Ericsson och Ellentel.

Från varslet gjordes i huvudsak samma undantag som från PTK:s tidigare varsel den 9 april.

Som skäl för varslet åberopade PTK att verkstadsföreningens lockoutvarsel till sitt innehåll var så opreciserat att dess konsekvenser med avseende på lockoutåtgärdernas omfattning och tillämpning inte kunde förutses av PTK, dess förbund eller enskilda medlemmar.

Den 2 maj överlämnade kommissionen till parterna ett nytt förslag till avtalsuppgörelse. Liksom tidigare antogs förslaget av SAF men förkastades av PTK, och förhandlingarna fortsatte.

Den 5 maj sattes parternas varslade stridsåtgärder i verkställighet, samtidigt som de varslade om nya stridsåtgärder.

Sålunda varslade först SAF PTK om storlockout av tjänstemän på hela arbetsmarknaden fr. o. m. den 12 maj. Från storlockouten undantogs endast — förutom en krets av tjänstemän motsvarande den som angetts i SAF:s Allmänna Grupps varsel den 16 april — företag med tio eller färre antal anställda och processindustrin.

Under hänvisning till detta lockoutvarsel varslade PTK SAF om arbetsnedläggelse och blockad av allt tjänstemannaarbete för alla tjänstemän vid alla de företag och driftsenheter som berördes av SAF:s storlockout.

Den 10 maj överlämnade kommissionen till parterna sitt slutliga förslag till avtalsuppgörelse. Detta godtogs av dem båda dagen därpå och

blev definitivt den 18 maj genom att samtliga förbund då godkänt förslaget. Alla stridsåtgärder inställdes *den 11 maj.*

Under konflikten som varade en vecka behandlades på tjänstemannasidan ett flertal dispensärenden. Det har inte varit möjligt att återfinna dispenshandlingarna hos SALF och SIF. SIF har emellertid uppgett att enligt en någorlunda säker källa 1 500 — 2 000 dispensärenden behandlades under den aktuella konfliktveckan. CF prövade inga dispensärenden över huvudtaget, medan Sveriges Fartygsbefälsförening och Svenska Maskinbefälsförbundet behandlade totalt 54 dispensärenden, varav 25 beviljades och 29 avslogs.

Det går sålunda inte att bilda sig någon säker uppfattning om dispenshandläggningen hos de av konflikten berörda PTK-förbunden. Enligt uppgifter från PTK torde det övervägande flertalet dispenser ha sökts direkt av enskilda företag med remissyttrande från berörda tjänstemannaklubbar. Därutöver aktualiserades vissa övergripande branschfrågor dispensvägen.

PTK har lämnat följande exempel på särskilt betydelsefulla ärenden där dispens beviljades.

- 36 vakter och två hundskötare vid Saab-Scania för bevakning av militär elektronik,
- servicetekniker vid Bankernas Centraldata,
- fullföljd av nybyggnad av Tjörnbron,
- sjötransporter av olja till livsmedelsfabriker.

Vidare förekom ett antal beviljade dispenser för olika typer av skyddsarbete enligt en standardhandling av följande innehåll:

Dispensansökan

Vi bekräftar mottagandet av rubr ansökan daterad - - - - -

Undantaget är skyddsarbete i avvaktan på behandling av dispensansökan, varvid med skyddsarbete förstås arbete vilket påkallas på grund av olyckshändelse, haveri eller liknande oförutsedd händelse som innebär fara för människors eller djurs liv/hälsa eller för omfattande skador på byggnader, anläggningar, fartyg, maskiner eller lager samt intressen rörande rikets säkerhet.

Undantaget innebär att arbetsgivaren snarast skall ansöka om dispens men att tjänsteman får påbörja arbetet i avvaktan på beslut om dispensen beviljats eller avslagits.

4.2.3 1981 års branschkonflikt mellan KFO och SIF

Sedan förhandlingarna mellan KFO och SIF om löner m.m. för 1981 strandat varslade SIF *den 13 augusti* om bl. a. följande stridsåtgärder på alla arbetsplatser i Sverige vid företag som tillhörde KFO.

- Vägran att utföra övertidsarbete och mertidsarbete fr. o. m. den 24 augusti.
- Vägran att använda rikstelefon och intern telefon (även högtalartelefon och snabbtelefon) för in- och utgående tjänstesamtal fr. o. m. den 31 augusti.
- Vägran att läsa ankommande skriftliga meddelanden samt att formulera och avsända skriftliga meddelanden fr. o. m. den 7 september.

Därutöver varslade SIF om arbetsnedläggelser vid ett antal till KFO anslutna företag tidigast fr. o. m. den 27 augusti.

SIF undantog från varslet en krets av tjänstemän motsvarande den som PTK undantagit från sitt varsel den 9 april i konflikten mellan PTK och SAF och avslutade sin varselskrivelse med följande uttalande.

De företag som genom uppmaning till strejkbryteri eller på annat dylikt sätt visade sig inte vilja respektera de angivna stridsåtgärderna skulle komma antingen att varslas om utvidgade stridsåtgärder i denna avtalsrörelse eller att som första företag drabbas av arbetsnedläggelse vid eventuell konflikt i framtida avtalsrörelse.

Den 18 augusti förordnade statens förlikningsmannaexpedition en särskild förlikningsman att medla i avtalstvisten. Förhandlingar inför förlikningsmannen ägde rum den 20—23 augusti. Såväl vid förhandlingarnas början som den 21 augusti hemställde förlikningsmannen att SIF skulle uppskjuta stridsåtgärder så länge förhandlingarna pågick, men SIF förklarade sig inte vilja bifalla denna hemställan.

KFO utfärdade *den 21 augusti* ett motvarsel till SIF:s varsel av innebörd att när de av SIF varslade stridsåtgärderna att inte använda telefon trädde i kraft lön inte skulle komma att utgå till de i stridsåtgärderna deltagande tjänstemännen för tid varunder dessa pågick. Som skäl för varslet åberopade KFO att SIF:s varslade stridsåtgärder i fråga om telefon, skriftliga meddelanden och brev skulle medföra att arbete inte kunde utföras i någon egentlig mening.

Den 23 augusti framlade förlikningsmannen ett förslag till uppgörelse, som KFO förklarade sig beredd att under vissa förutsättningar godkänna men som SIF förkastade. Förlikningsförhandlingarna förklarades därmed strandade.

Den 24 augusti förordnade regeringen en förlikningskommission i avtalstvisten. Förhandlingar inför kommissionen ägde rum den 25—28 augusti.

Den 27 augusti lade kommissionen en trevare med förslag till lösning av huvudyrkandena i tvisten, samtidigt som kommissionen hemställde att varslade stridsåtgärder inte skulle sättas i kraft så länge förhandlingar pågick. SIF uppsköt de till den 27 augusti varslade stridsåtgärderna till den 31 augusti.

SIF svarade KFO i brev samma dag *den 27 augusti* att SIF ansåg den av KFO varslade stridsåtgärden rättsstridig såvitt avsåg det övervägande antal tjänstemän som endast till en del använde telefon i tjänsten och som huvudsakligen hade andra arbetsuppgifter. En arbetsgivare kunde enligt SIF:s bedömning inte tillgodogöra sig de anställdas arbetsprestation och samtidigt som stridsåtgärd befria sig från skyldigheten att utge lön för arbetet. I stället för att angripa åtgärden såsom rättsstridig hade SIF emellertid valt att använda den rättighet som enligt allmänna avtalsrättsliga regler tillkom varje avtalspart i en situation som den uppkomna, nämligen att när motparten meddelade att han inte avsåg att fullgöra sin prestation svara med att innehålla sin egen prestation. Alla tjänstemän som normalt hade skyldighet att använda telefon i tjänsten skulle i enlighet härmed inställa sitt arbete en timme efter telefonbojkottens inledning såvida inte KFO återkallade sitt varsel. SIF underströk i

sammanhanget att tjänstemännens innehållande av sin arbetsprestation inte var att betrakta som en stridsåtgärd. Även om någon varselplikt således inte förelåg hade SIF likväl på detta sätt velat underrätta KFO i förväg, eftersom KFO:s motvarsel ledde till avsevärt större skadeverkningar för KFO än som avsetts med telefonbojkotten och SIF ville bereda KFO tillfälle att förhindra dessa verkningar.

Samtidigt meddelade SIF att man beslutat tidsbegränsa telefonbojkotten till den 3 september och därefter avsåg att i stället vidta följande åtgärd. Total arbetsnedläggelse av alla SIF-anslutna växeltelefonister samt vägran att vidaredistribuera externsamtal av sådana SIF-tjänstemän som på företag utan särskild telefonväxel hade till uppgift att motta ankommande externsamtal för vidarekoppling. Denna arbetsnedläggelse varslades i särskild skrivelse till KFO.

Den 28 augusti lämnade kommissionen parterna slutligt förslag till överenskommelse i avtalstvisten. Parterna godkände förslaget samma dag, och de varslade stridsåtgärderna återkallades.

Under konflikten förekom inte någon dispensgivning av betydelse, eftersom stridsåtgärderna endast i begränsad utsträckning hann sättas i kraft. Vissa enskilda dispensärenden som handlades av SIF gällde undantag för personal sysselsatta som kursledare.

4.3 1981 års konflikt mellan TA och SJF

Sedan förhandlingar mellan TA och SJF om nytt kollektivavtal rörande bl. a. upphovsrätt strandat, varslade SJF *den 2 februari* om stridsåtgärder från den 9 februari. Varslet avsåg samtliga arbetsplatser på TA-området och gällde blockad mot övertids- och mertidsarbete, tjänsteresor utanför ordinarie arbetstid samt nyanställningar.

I varslet gjordes följande undantag.

- Övertidsarbete som var att hänföra till den lokala fackliga verksamheten vid företaget.
- Journalist som var placerad eller på tjänsteresa i utlandet. Sådan journalist omfattades inte av stridsåtgärderna förrän journalisten återvänt till någon av företagets arbetsplatser i Sverige eller till sin bostad i Sverige.
- Nyanställningar där överenskommelse om anställning träffats före den 2 februari kl. 16.00. Där sådan överenskommelse träffats fick tillträde av tjänsten ske under pågående konflikt. Överenskommelse om nyanställning fick träffas efter den 2 februari kl. 16.00 men tjänsten fick inte tillträdas förrän stridsåtgärderna avslutats.

Den 3 februari förordnades en särskild förlikningsman att medla i tvisten, och denne hemställde samma dag att SJF inte skulle sätta stridsåtgärderna i verket så länge medling pågick. SJF gick inte denna hemställan till mötes.

Den 6 februari förordnade regeringen en förlikningskommission att medla i tvisten. Samma dag förutskickade SJF varsel om nya stridsåtgärder fr. o. m. den 16 februari i form av strejk och blockad vid vissa tidningsföretag. Den 7 februari inledde kommissionen sitt arbete.

Den 9 februari trädde SJF:s varsel om övertidsblockad m.m. i kraft. Samtidigt varslade SJF om följande stridsåtgärder fr. o. m. den 16 februari. Strejk och blockad av allt journalistiskt arbete på Arbetarbladet, Eskilstuna-Kuriren med Strengnäs Tidning och Nya Wermlands-Tidningen. Strejk av viss personal på Aftonbladet, Expressen, Göteborgs-Tidningen och Kvällsposten samt blockad av alla redigeringsuppgifter på dessa tidningar.

Från de varslade åtgärderna undantogs

- redaktionell medarbetare som befann sig utomlands vid den tidpunkt då de varslade åtgärderna inleddes. För sådan journalist trädde åtgärderna i kraft vid återkomsten till svenskt territorium,
- redaktionell medarbetare som deltog i kurs eller konferens,
- sådant arbete som direkt var att hänföra till uppdraget att vara utgivare för en tidning och
- sådant arbete som var att hänföra till förhandlingsverksamheten vid företaget.

Den 13 februari framlade kommissionen ett förslag till uppgörelse vilket accepterades av TA men förkastades av SJF.

Den 16 februari lämnade kommissionen på nytt förslag till uppgörelse. Även detta förkastades av SJF varpå de stridsåtgärder som varslats den 9 februari gick i verkställighet.

Sedan förlikningsförhandlingarna återupptagits *den 18 februari* träffades uppgörelse samma dag genom att parterna godtog ett reviderat medlingsförslag.

4.4 1981 års konflikt mellan BAO och SBmf

Förhandlingarna mellan BAO och SBmf angående löner och allmänna anställningsvillkor för banktjänstemän strandade den 17 mars. *Den 23 mars* förordnades en förlikningsman att medla i tvisten.

Sedan förlikningsförhandlingarna strandat varslade SBmf *den 21 april* kl. 23.40 om följande konfliktåtgärder vid samtliga till BAO anslutna företag. Strejk och blockad den 28—30 april. Blockad av övertids- och mertidsarbete, resor i tjänsten och beredskapstjänstgöring den 30 april—den 3 maj.

Den 22 april förordnade regeringen en förlikningskommission att medla i tvisten. Kommissionen framlade *den 27 april* ett förslag till överenskommelse som godtogs av BAO under förutsättning att även SBmf gjorde detta. Förslaget förkastades emellertid av SBmf och de varslade stridsåtgärderna utlöstes.

Den 30 april varslade SBmf om blockad mot arbete på övertid vardagar kl. 19.00—07.00 samt lördagar, söndagar och helgdagar fr. o. m. den 7 maj. SBmf förklarade den 6 maj att man inte var berett att uppskjuta varslade stridsåtgärder.

Den 13 maj lämnade kommissionen slutligt förslag till uppgörelse. BAO förklarade två dagar senare att man godkände förslaget under förutsättning att SBmf gjorde detsamma. SBmf förkastade förslaget men förklarade sig villigt att fortsätta förhandlingarna.

Den 16 maj godkände parterna kommissionens bud varpå stridsåtgärderna inställdes.

4.5 1981/82 års läkarkonflikt

En medlingskommission hade tillsatts av regeringen den 26 februari 1981 för att medla i avtalstvist mellan SAV, kommunförbundet och Landstingsförbundet å ena sidan samt TCO-S, KTK, SF, SKAF och SACO/SR å den andra i 1981 års avtalsrörelse. *Den 10 april* upptog kommissionen förhandlingar mellan Läkarförbundet och arbetsgivarparterna för att söka lösa tvist om läkarnas arbetstider.

Läkarförbundet varslade *den 28 april* om strejk den 6—8 maj vid anestesi- och röntgenklinikerna vid följande sjukhus. Centrallasarettet i Eskilstuna, Gävle lasarett, regionsjukhuset i Örebro och Östra sjukhuset i Göteborg. Samtidigt varslades om strejk den 11—13 maj vid motsvarande kliniker vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, Lunds lasarett, Södersjukhuset i Stockholm, Västerås lasarett och Västerviks sjukhus. Klinikchefer samt de läkare som var semester- eller tjänstlediga undantogs i varslen. Vidare undantogs de läkare vars anställning var förenad med tjänst som lärare vid medicinsk fakultet. Läkarförbundet förklarade också att skyddsarbete i form av jour- och beredskapsverksamhet skulle komma att fullgöras i den omfattning som tillämpades under helger.

Arbetsgivarsidan beslutade att inte begära prövning av strejkens eventuella samhällsfarlighet, och denna verkställdes angivna tre dagar.

Den 8 maj varslade Läkarförbundet om strejk den 19—21 maj för samtliga läkare vid vårdcentraler och läkarstationer i Uppsala läns landsting, Värmlands läns landsting och Skaraborgs läns landsting. Vidare varslades om strejk under samma tid vid anestesi- och röntgenklinikerna vid följande sjukhus. Falu lasarett, Borås lasarett, Kristianstads centralsjukhus, Danderyds sjukhus, Huddinge sjukhus, Karlskrona lasarett, Uddevalla lasarett, Vänersborg-Trollhättans centrallasarett, Östersunds sjukhus och Malmö Allmänna sjukhus. Samma grupper som i de tidigare varslen undantogs från strejken. Även denna strejk genomfördes.

Den 19 maj varslade Läkarförbundet om nya omfattande strejker men efter hemställan från förlikningskommissionen återkallades de.

Den 24 maj överlämnade kommissionen till parterna ett förslag till uppgörelse i avtalstvisten. Läkarförbundet avvisade förslaget. Under juni månad förekom ytterligare sammanträden inför kommissionen men något resultat kunde inte nås. Kommissionen framlade *den 10 juli* ett förslag till uppgörelse mellan arbetsgivarparterna och SACO/SR vilket parterna godkände, dock undantogs från uppgörelsen de SACO/SR-anslutna läkarna då arbetstidsfrågan inte lösts. Efter protestaktioner bland läkarna och sedan parterna uttalat önskemål därom kallade kommissionen i december parterna till överläggningar. I slutet av *januari 1982* förklarade Läkarförbundet att man frånträdde förhandlingarna. I mars samma år kallade kommissionen parterna till nya överläggningar. *Den 3 april 1982* överlämnade kommissionen ett medlingsförslag vilket parterna godtog *den 16 april.*

4.6 1983 års avtalsrörelse

4.6.1 Staten

1. Inom SAV upprättades våren 1983 en konfliktorganisation som i stort sett liknade den som var verksam i samband med konflikten våren 1980. Antalet dispensärenden som inkom till dispensgruppen var denna gång knappt etthundra.

2. I det följande lämnas en redogörelse för händelseförloppet under 1983 års avtalsrörelse på det statliga området i fråga om varslade stridsåtgärder, dispenser och förhandlingar i statstjänstenämnden.

3. Den *25 februari* varslade TCO-S SAV om blockad mot arbete på övertid och mertid för statligt anställda vid alla statliga myndigheter som företräddes av SAV i kollektivavtalsförhandlingar eller genom delegation av SAV själva ägde träffa kollektivavtal. Blockaden skulle träda i kraft den 7 mars. Undantag gjordes — förutom för undantagskretsen i huvudavtalet — för TFU- och TFK-områdena och för utbildning som anställd genomgick i tjänsten.

4. Den *3 mars* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet om dispenser från den varslade blockaden.

4.1. TCO-S medgav dispenser dels för statsförvaltningen i dess helhet, dels för särskilda områden.

4.2. De allmänna dispenserna omfattade dels nödfallsövertid/mertid enligt arbetstidslagen och för katastrofsituationer i övrigt samt för skyddsarbete och för andra situationer av sådan art att arbetet av räddningsskäl eller av andra uppenbara säkerhetsskäl måste utföras utan tidsfördröjning, dels övertid/mertid som fullgjordes vid sameskolor, skolor för handikappade och i samband med skötsel av djur och växter.

4.3. Dispenserna i fråga om särskilda områden avsåg bl. a. och i huvudsak

- dels *försvarsmakten* för sådan verksamhet som var nödvändig för att upprätthålla anbefalld incidentberedskap och stabsberedskap,
- dels *SMHI* i flygväderlekstjänsten för ambulansflyg och för katastroftillbud (t.ex. kärnkraftsolycka, oljeutsläpp eller naturkatastrof) samt för totalförsvarets incidentberedskap,
- dels *rikspolisstyrelsen* för sådan teknisk undersökning för att säkra bevisning vid grova brott mot person och mycket grova egendomsbrott som inte kunde anstå till ordinarie arbetstid samt i narkotikaärende för synnerligen brådskande spaning eller förhör,
- dels *tullverket* för verksamheten vid sambandscentraler och i samband med åtgärder mot grov varusmuggling,
- dels *luftfartsverket* för ambulans- och räddningsflyg samt för incident- och spaningsberedskap för försvaret,
- dels *AMS* för verksamhet i samband med mottagandet och tillsyn av flyktingar, för assistentpersonal och tillsyningsmän vid arbetsplatser i AMS regi för specialanvisad arbetskraft med socialmedicinska och psykiska arbetshandikapp samt för personal vid arbetsmarknadsinstitutet med särskilda resurser för handikappade,

□ dels *televerket* för avhjälpande av akuta fel på data- och telexanläggningar samt på telefonväxelanläggningar och kabelförbindelser berörande samhällsviktiga funktioner, för personal vid radiodriftcentralerna vad gällde nödfallssituationer, för personal vid "landmobil radio" vad avsåg arbete berörande samhällsviktiga funktioner, för personal vid kustradiostationerna i Göteborg, Stockholm och Härnösand för åtaganden i sjösäkerhets- och sjöräddningssammanhang, för personal vid televerkets personsökningstjänst för att möjliggöra inkallande av viss personal i nödsituationer och för personal som arbetade med felavhjälpning avseende alla kategorier markteleutrustningar för den civila luftfarten.

Till förhandlingsprotokollet anmärktes i fråga om rikspolisstyrelsen, att om ytterligare dispenser behövdes i polisiära frågor, ärenden härom skulle handläggas direkt mellan rikspolisstyrelsen och Svenska Polisförbundet.

5. Den *7 mars*, då övertids- och mertidsblockaden trädde i kraft, ägde ytterligare förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet om fler dispenser från denna. TCO-S medgav dispenser vid *statens vattenfallsverk* för sex kontrollrumsingenjörer och åtta produktionsledare vid DK, kraftkontroll, för styrning av elkraftproduktionen, för fem nätdriftledare vid DK, kraftkontroll, för övervakning av stamnätsöverföringen och för 13 telekontrolledare vid DK, telekontroll, för övervakning av driftdata och teletransmissionsnätet.

6.1. Den *8 mars* varslade SF SAV om dels blockad mot arbete på övertid och mertid i överensstämmelse med TCO-S motsvarande blockad den 25 februari, dels blockad mot nyanställningar inom postverket. Blockaderna skulle träda i kraft den 16 mars. Undantag gjordes — förutom för undantagskretsen i huvudavtalet — för utbildning som anställd genomgick i tjänsten.

6.2. Samtidigt varslade SF SAV om strejk av vissa anställda och om blockad av vissa funktioner fr. o. m. den 18 mars vid SJ, sjöfartsverket, postverket, televerket och vägverket.

När det gällde SJ och televerket avsåg varslet båda stridsåtgärderna. Vid *SJ* omfattade strejken all personal vid biljettexpeditionerna i 29 städer — däribland Stockholm, Göteborg och Malmö — och blockaden all biljettförsäljning på personförande tåg. Vid *televerket* avsåg stridsåtgärderna samtliga lokalförråd, strejken all transportpersonal där och blockaden all distribution och utlämning därifrån.

Vid övriga myndigheter gällde varslet endast strejk. Vid *sjöfartsverket* avsåg den samtliga förstemaskinister vid Södertälje kanalverk, vid *postverket* all sorteringspersonal i avgående paketsortering vid Stockholm Ban, Göteborg Ban, Malmö Ban, Borås och Ånge, samt vid *vägverket* all brovaktspersonal vid Hjulsta bro och bron över Göta älv vid Jordfallet.

7. Den *9 mars* varslade SAC i brev till statens förlikningsmannaexpedition om sympatiblockad i anslutning till de av SF varslade stridsåtgärderna.

8. Samma dag *den 9 mars* varslade TCO-S SAV om blockad mot nyanställningar inom postverket. Blockaden skulle träda i kraft den 16

mars. Undantag gjordes för den i huvudavtalet upptagna undantagskretsen.

9. Den *10 mars* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och SF för genomgång av de av SF varslade stridsåtgärderna. Genomgången avsåg åtgärdernas närmare innebörd i olika hänseenden och föranledde preciseringar framför allt vad angick biljettförsäljningen vid SJ och paketsorteringen vid postverket.

10. Den *11 mars* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och SF enligt 29 § huvudavtalet om dispenser från de av SF varslade stridsåtgärderna.

10.1. SF medgav i fråga om blockaden mot övertid/mertid dispenser för statsförvaltningen i dess helhet och för särskilda områden samt i fråga om strejken av vissa anställda och blockaden av vissa funktioner dispenser inom televerket.

10.2. De allmänna dispenserna från blockaden mot övertid/mertid stämde överens med dem som TCO medgett den 3 mars, vartill kom undantag för övertid/mertid som fullgjordes i samband med arbete i växthus vid vetenskaplig institution för livsuppehållande verksamhet.

10.3. Dispenserna från angiven blockad på särskilda områden sammanföll också huvudsakligen med de av TCO-S beviljade. Förekommande skillnader betingades främst av olikheter i organisationernas medlemssammansättning. SF medgav exempelvis även dispens inom televerket för telefonister vid riksdagens/regeringskansliets växel under tid när plenum pågick och inom vattenfallsverket för omkopplingsåtgärder som erfordrades för att häva störningar och fel beträffande stamnätsöverföringen liksom för reparation av stamnätsanläggningar.

10.4. I fråga om strejken/blockaden vid televerket gjorde SF undantag för dels personal i den utsträckning som fordrades för att få ut den materiel som kunde behövas för att avhjälpa sådana fel som omfattades av meddelade undantag från övertids/mertidsblockaden, dels utlämning av och transport av kvävgas, acetylengas och batterivatten, dels utlämning av och transport av reservkabel och likriktare från lokalförråd vid allvarliga kabelfel för reparationsarbete på lands-, riks- och fjärrkablar.

11. Samma dag den *11 mars* varslade TCO-S SAV om strejk och blockad för nedan angiven personal och för nedan angivna funktioner.

- *Tullverket.* Strejk för stansoperatörer inkl. personal vid kontrollgruppen och inprickningen på statistiska sektionen.
- *Riksskatteverket.* Strejk för anställda placerade vid REX- projektet.
- *SJ.* Strejk för fartygsbefäl och maskinbefäl vid SJ färjedrift och för anställda vid SJ:s biljettexpeditioner i samma omfattning som enligt SF:s varsel den 8 mars samt blockad av all biljettförsäljning på personförande tåg.
- *Rikspolisstyrelsen.* Strejk vid flygplatser för polismän som fullgjorde passkontroll och särskild säkerhetskontroll samt för passkontrollanter och flygplatskontrollanter.
- *Patent- och registreringsverket.* Strejk för anställda vid bolagsbyrån i Sundsvall med undantag för chefen.
- *Lantbruksstyrelsen.* Strejk för växtinspektörer och assistenter vid växtinspektionerna.

- *FFV.* Strejk för anställda vid instrumentverkstaden inom centrala verkstaden i Malmslätt.
- *Det statligt lönereglerade kommunala undervisningsområdet.* Strejk för lärare och skolledare med statligt reglerade anställningar vid kommunala skolor i Ale, Hudiksvall, Lerum och Åstorp med undantag av skoldirektör, bitr. skoldirektör, rektor tillika skolchef eller förste rektor.
- *Livsmedelsverket.* Blockad mot tjänsteresor utanför ordinarie arbetstid för besiktningsassistenter.

Stridsåtgärderna skulle träda i kraft den 18 mars. Undantag gjordes för den i huvudavtalet upptagna undantagskretsen.

12. Den *12 mars* varslade SAC i brev till statens förlikningsmannaexpedition om sympatiblockad i anslutning till de av TCO-S varslade strejkerna.

13. Den *13 mars* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och TCO-S för genomgång av de av TCO-S den 11 mars varslade stridsåtgärderna. Genomgången avsåg dels frågan om TCO-S varslat sju dagar i förväg, dels åtgärdernas närmare innebörd i olika hänseenden. I fråga om varseltiden hade parterna delade meningar om TCO-S följt MBL genom att lämna in varslet den 11 mars kl 14.15 och ange ikraftträdandet av åtgärderna till den 18 mars kl 06.00. Genomgången av åtgärdernas innebörd föranledde omfattande preciseringar framför allt vad angick biljettexpeditionerna och biljettförsäljningen vid SJ och rikspolisstyrelsen. När det gällde rikspolisstyrelsen preciserades strejken för polismän att gälla all tjänstgöring vid säkerhetskontrollgruppen och passkontrollgruppen vid Arlanda flygplats samt all tjänstgöring för passkontroll och särskild säkerhetskontroll på Bromma, Landvetters och Sturups flygplatser, vartill fogades anmärkningen att tjänstgöringen vid övervakningsgruppen vid Arlanda flygplats kunde fortgå som vanligt. I fråga om andra anställda än polismän uppgavs strejken omfatta passkontrollanter och flygplatskontrollanter vid alla flygplatser.

14. Samma dag den *13 mars* ägde förhandlingar på begäran av SAV rum mellan SAV och SF enligt 29 § huvudavtalet om ytterligare dispenser från de av SF varslade stridsåtgärderna. SF medgav undantag i fråga om strejken/blockaden vid SJ för hantering med expressgods och biljettförsäljning av lokaltrafikbiljetter (SL/motsvarande) på tåg i lokaltrafik inom Stockholms-, Göteborgs- och Malmöområdena.

15. Den *14 mars* beslöt SF att t. v. uppskjuta ikraftträdandet av sina den 8 mars varslade stridsåtgärder. Som motiv angavs att svar på förlikningskommissionens slutliga hemställan framflyttats till den 17 mars kl. 19.00.

16. Den *15 mars* ägde förhandlingar rum på begäran av SAV mellan SAV och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet om dispenser från de av TCO-S den 11 mars varslade stridsåtgärderna. TCO-S medgav dispenser dels för arbete som var att hänföra till skyddsarbete, dels i den utsträckning som fordrades för att kungaparets statsbesök i Spanien skulle kunna genomföras. Vidare medgav TCO-S dispenser dels för att passkontroll skulle kunna utföras den 18 mars av polismän som tjänstgjorde inom passkontrollgruppen vid Arlanda, Bromma, Landvetter och Sturup beträffande

flygplan som ankom till någon av nämnda flygplatser efter kl. 06.00 men hade avgått från flygplats utom Sverige före nämnda tidpunkt, dels för att arbete med pass- och flygkontroll skulle kunna utföras i normal omfattning av den administrativa personal som normalt användes för sådant arbete vid vissa flygplatser där tjänster inte fanns inrättade som passkontrollanter och flygplatskontrollanter. Till förhandlingsprotokollet anmärktes att om dispenser från strejken inom rikspolisstyrelsens område behövdes i annat fall ärenden härom när det gällde polisiära frågor skulle handläggas direkt mellan rikspolisstyrelsen och Svenska Polisförbundet.

17. Samma dag den *15 mars* uppsköt TCO-S den 9 mars varslade blockaden mot nyanställningar vid postverket t. v.

18. Den *16 mars* ägde förhandlingar rum på begäran av SAV mellan SAV och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet om ytterligare dispenser från de av TCO-S den 11 mars varslade stridsåtgärderna. TCO-S medgav dispenser från strejken inom det statligt lönereglerade undervisningsområdet för skolledare och lärare vid särskolor för psykiskt utvecklingsstörda elever i Ale, Hudiksvall, Lerum och Åstorps kommuner samt för skolledare och lärare vid Forsa folkhögskola i Hudiksvalls kommun.

19. Samma dag den *16 mars* ägde förhandlingar rum på begäran av SAV mellan SAV och TCO-S enligt 29 § huvudavtalet om återkallande av viss del av TCO-S varsel den 11 mars. SAV yrkade att TCO-S återkallade sitt varsel i vad detta avsåg strejk för polismän som fullgjorde passkontroll och särskild säkerhetskontroll på flygplatser samt för passkontrollanter och flygplatskontrollanter. Enligt SAV:s mening skulle stridsåtgärden otillbörligt störa viktiga samhällsfunktioner. TCO-S bestred yrkandet och uppgav att SAV inte lämnat sakliga skäl för sin ståndpunkt. TCO-S hävdade att de av SAV påstådda säkerhetsproblemen kunde lösas utan att TCO-S återkallade sitt varsel i fråga om den aktuella personalgruppen.

Enligt förhandlingsprotokollet anförde TCO-S ytterligare följande. TCO-S varslade den 11 mars om den ifrågavarande strejken som skulle utlösas den 18 mars kl. 06.00. Först den 16 mars på eftermiddagen kallade SAV till den aktuella förhandlingen och var inte berett att inställa sig till sammanträde förrän kl. 18.00 samma dag. TCO-S hade i en särskild skrivelse som överlämnades vid förhandlingens inledande erinrat om de bestämmelser i huvudavtalet i vilka parterna förklarat sig vara ense om att hänskjutande till statstjänstenämnden skulle medföra uppskov med den varslade stridsåtgärdens ikraftträdande endast i de delar som undantag begärts och att fråga inte fick hänskjutas till nämnden i syfte att fördröja ikraftträdandet av en från motsidan varslad stridsåtgärd. TCO-S hade yrkat att SAV omgående skulle lämna besked huruvida SAV avsåg att hänskjuta frågan till statstjänstenämnden. SAV hade förklarat att man var berett att lämna besked först den 17 mars mellan kl. 13.00 och 14.00. Om SAV under dessa förhållanden hänsköt frågan till statstjänstenämnden bröt man mot angivna bestämmelser i huvudavtalet.

20. Den *17 mars* varslade TCO-S SAV om strejk omfattande polismän som tjänstgjorde vid Solna polisdistrikt med undantag för polismän som

beordrats tjänstgöra vid länstrafikgrupp eller annan enhet inom polisväsendet. Strejken skulle träda i kraft den 25 mars. Motivet för stridsåtgärden angavs vara att polismän vid Solna polisdistrikt beordrats att på övertid göra ingripanden i brottsutredning om grova bedrägerier trots att polisförbundet avslagit en dispensansökan i saken.

21. Samma dag den *17 mars* hänsköt SAV till statstjänstenämden det varsel från TCO-S sida varom man förhandlat den 16 mars. Nämnden sammanträdde samma dag och konstaterade efter överläggning att man hade skilda uppfattningar i frågan om konfliktens samhällsfarlighet (tre röster mot tre) och att nämnden därför inte kunde avge något utlåtande i ärendet. Den av nämnden behandlade frågan avsåg endast flygsäkerheten men däremot inte den effekt på samhällsfunktionerna som en eventuell nedläggning av flygverksamheten skulle kunna få.

22. Den *18 mars* träffades uppgörelse i avtalstvisten på den offentliga sektorn, varvid samtliga konfliktvarsel återkallades. Endast den av TCO-S den 25 februari varslade blockaden mot övertid och mertid hann träda i kraft. Blockaden varade mellan den 7 och 18 mars.

4.6.2 Kommuner och landsting

1. Den *27 februari* varslade KTK och till KTK anslutna organisationer kommunförbundet och Landstingsförbundet jämte samtliga kommuner och landsting om blockad fr. o. m. den 7 mars mot övertidsarbete och mertidsarbete. Varslet gällde för samtliga arbetstagare inom KTK:s avtalsområde och omfattade även oorganiserade. Undantag gjordes för arbete under jour- och beredskapstjänstgöring enligt schema som fastställts före varslets utfärdande och för utbildning som anställd genomgick i tjänsten.

2. Den *28 februari* varslade SAC i brev till statens förlikningsmannaexpedition om sympatiblockad i anslutning till de av KTK varslade stridsåtgärderna.

3. Den *1 mars* gav Landstingsförbundet ut konfliktcirkulär nr 1/1983 inom en särskild cirkulärserie till vägledning för landstingens behandling av konfliktfrågor under 1983 års avtalsrörelse. I cirkuläret redogjorde förbundet för framställningar till KTK om generella dispenser för vissa arbetsgivarföreträdare och ensamtjänstgörande sjuksköterskor/barnmorskor vid vårdinrättningar, samtidigt som man anmodade landstingen att bedöma behovet av lokala dispenser och i förekommande fall göra framställningen härom hos motparten.

4. Den *2 mars* gav kommunförbundet ut sitt konfliktcirkulär nr 1/1983 till vägledning för kommunerna. Däri uppgav förbundet till en början att varseltiden om en vecka skulle räknas fr. o. m. den dag då skriftligt meddelande kommit kommunen tillhanda. Vidare framhöll förbundet att KTK liksom tidigare beviljat generella dispenser för personalchefen vid det centrala personalorganet, den arbetstagare vid detta organ som var föredragande och/eller sekreterare i förhandlingsfrågor och dessas sekreterare samt att KTK även utfäst sig att positivt pröva lokala dispensansökningar avseende andra arbetsgivarföreträdare såsom personalchefer vid fackförvaltningar.

5. Den *3 mars* meddelade Landstingsförbundet i konfliktcirkulär nr 2 att KTK gett Landstingsförbundet i huvudsak samma upplysningar om dispenser som KTK lämnat kommunförbundet men att någon generell dispens inte beviljats för ensamtjänstgörande sjuksköterskor/barnmorskor. I sistnämnda hänseende hade KTK hänvisat till det lokala dispensförfarandet och till huvudavtalets bestämmelser om skyddsarbete.

6. Samma dag den *3 mars* meddelade kommunförbundet i konfliktcirkulär nr 2 att en del kommuner fått KTK:s varsel vid senare tidpunkt än den 28 februari och att varslet i sådant fall inte kunde utlösas redan den 7 mars. Vidare uppgav förbundet att förvaltningschefers deltagande i kvällssammanträden enligt KTK:s mening inte var förenligt med övertidsblockaden.

7. Den *7 mars* meddelade kommunförbundet i konfliktcirkulär nr 4 att KTK utlöst sitt varsel om blockad mot övertid och mertid den 7 mars kl. 12.00 och att detta stred mot 45 § MBL i fråga om de kommuner som delgetts varslet senare än den 28 februari. Mellan parterna rådde delade meningar om varselfristen börjat löpa från det kommunförbundet eller varje kommun blivit underrättad om varslet. KTK hade vidare i förtydligande syfte begränsat sin tidigare dispens för personalchefer m.fl. till att gälla två personer (handläggare och sekreterare).

8.1. Den *8 mars* varslade SKAF kommunförbundet och Landstingsförbundet jämte samtliga kommuner och landsting om blockad mot övertid och mertid samt förbud mot nyanställning. Blockaden som skulle träda i kraft den 16 mars avsåg alla arbetsplatser inom primär- och landstingskommuner där parterna i vanliga fall hade upprättat kollektivavtal. Undantag gjordes — förutom för skyddsarbete enligt bestämmelserna härom i huvudavtalet — för arbete under jour- och beredskapstjänstgöring enligt schema som fastställts före varslets utfärdande.

8.2. Samtidigt varslade SKAF kommunförbundet och berörda kommuner om strejk av dels alla kommunalt anställda hamnkranförare, dels alla brovakter och slussvakter i Stockholms kommun. Strejken skulle träda i kraft natten till den 18 mars.

9. Den *9 mars* varslade SAC i brev till statens förlikningsmannaexpedition om sympatiblockad i anslutning till de av SKAF varslade stridsåtgärderna.

10. Den *10 mars* varslade KTK och till KTK anslutna organisationer kommunförbundet och Landstingsförbundet om dels nyanställningsblockad i samtliga kommuner och landsting, dels strejk av vissa kommunalt anställda. Stridsåtgärderna som avsåg även oorganiserade skulle träda i kraft den 18 mars. Från nyanställningsblockaden gjordes undantag när ensamtjänstgörande sjuksköterska/barnmorska måste ersättas vid vårdavdelning. Den varslade strejken omfattade följande personal.

- *Samtliga kommuner utom Stockholm och Malmö.* Skolkamrer och skolsekreterare enligt CAK nr 419 hänförliga till CA-grupp, B, C, D, E, F och G samt befattningshavare med motsvarande arbetsuppgifter som fått annan lokalt fastställd tjänstebenämning.
- *Stockholms kommun.* Distriktsinspektör/1:e inspektör, områdesinspektör/inspektör vid Gatukontorets trafikövervakningsavdelning samt vid nattgruppen, entreprenadgruppen, distrikt 7 (Östermalm)

och distrikt 4 (Klara) även 1:e trafikövervakare och trafikövervakare. Anställda vid skolförvaltningen inplacerade enligt specialbestämmelse 283.

- *Malmö kommun.* Anställda vid skolförvaltningen inplacerade enligt specialbestämmelse LAK 133, CA-grupp A-E.
- *Ale och Hudiksvalls kommuner.* Föreståndare, biträdande föreståndare, basföreståndare, förskollärare och fritidspedagoger vid daghem, fritidshem och deltidsförskola.
- *S:t Görans sjukhus, Lunds lasarett, Gävle sjukhus och Sundsvalls sjukhus.* Sjukvårdsföreståndare, biträdande sjukvårdsföreståndare, blockföreståndare, biträdande blockföreståndare, klinikföreståndare i sluten vård och sekreterare/kanslister till uppräknade föreståndare. Föreståndare, avdelningsföreståndare, biträdande avdelningsföreståndare, sektionsledare, laboratorieassistenter/sjuksköterskor, 1:e laboratorieingenjör, laboratorieingenjör enligt CAL 34 och befattningshavare med motsvarande arbetsuppgifter som denne som erhållit annan lokalt fastställd tjänstebenämning vid klin. kem. laboratorier. *Undantag* gjordes för långvård och barnsjukvård samt klin. kem. laboratorier för barnsjukvård vid Lunds lasarett och S:t Görans sjukhus.

11. Samma dag den *10 mars* ägde överläggningar rum mellan kommunförbundet och Landstingsförbundet, å ena sidan, samt SKAF, å den andra, om förtydligande av SKAF:s varsel den 8 mars. Såsom tillåtna händelser angavs i protokollet bl. a. vikariatsanställningar föranledda av s.k. BAMU-projekt, tillträde av nyanställningar varom beslut fattats före stridsåtgärdernas ikraftträdande, förlängda vikariat för samma person samt snö- och halkberedskap. Vid brandväsendet undantogs från blockaden dels personal som erfordrades för att vid oförutsedd frånvaro upprätthålla i brandordning föreskriven minimistyrka och normal standard i fråga om larmfunktionen, dels arbetstagare som under beredskapstjänstgöring erfordrades för insatser i nödlägen. Såsom skyddsarbete betraktade SKAF arbete som erfordrades utöver ordinarie arbetstid för att normal standard skulle kunna upprätthållas på utryckningsmateriel. Omdisponering av personal skulle kunna förekomma inom dess normala verksamhetsområde, exempelvis inom vårdinrättning, och för samariter som inte hade fastlagd arbetstid gjordes vissa preciseringar av varslet. SKAF framhöll vidare att lokala dispenser från blockaden skulle komma att beviljas så att en för vårdtagaren lägsta godtagbar omvårdnad skulle kunna upprätthållas, medan SKAF avvisade begärd generell dispens för hamnkranförare i fråga om lossning av foderråvaror.

12. Den *11 mars* lämnade Landstingsförbundet i konfliktcirkulär nr 5 vissa besked i anslutning till begärda förtydliganden av KTK om innebörden av varslet den 27 februari om blockad mot övertid och mertid. Beskedet gällde bl. a. förläggning av arbetstiden för poolpersonal, kortare vikariatsförordnanden och förskjutning av arbetstiden.

13. Samma dag den *11 mars* varslade TCO-S SAV om punktstrejker som delvis berörde kommuner. Sålunda gällde varslet strejk fr. o. m. den 18 mars av lärare och skolledare med statligt reglerade anställningar vid

kommunala skolor i Ale, Hudiksvall, Lerum och Åstorp med undantag av skoldirektör, bitr. skoldirektör, rektor tillika skolchef eller förste rektor.

14. Den *12 mars* varslade SAC i brev till statens förlikningsmannaexpedition om sympatiblockad i anslutning till de av KTK den 10 mars varslade stridsåtgärderna.

15. Den *13 mars* meddelade kommunförbundet i konfliktcirkulär nr 7 att SKAF under hand medgett undantag från blockaden mot övertid och mertid för dagbarnvårdare.

16. Den *14 mars* beslöt SKAF att t. v. uppskjuta ikraftträdandet av sina den 8 mars varslade stridsåtgärder. Som motiv angavs att svar på förlikningskommissionens slutliga hemställan framflyttats till den 17 mars kl. 19.00. KTK meddelade att man först den 17 mars efter kl. 19.00 avsåg att ge besked huruvida KTK:s varsel om stridsåtgärder fr. o. m. den 18 mars skulle komma att träda i kraft.

17. Den *18 mars* träffades uppgörelse i avtalstvisten på den offentliga sektorn, varvid samtliga konfliktvarsel återkallades. Endast den av KTK den 27 februari varslade blockaden mot övertid och mertid hann träda i kraft. Blockaden varade mellan den 7 och 18 mars.

4.6.3 Transports, Livsmedels och Fabriks områden

Sedan förhandlingarna på SAF-LO-området strandat för samtliga LO-förbund utom ett rekommenderade LO den 18 februari nio av förbunden, bland dem Transport, Livsmedels och Fabriks, att varsla om stridsåtgärder på resp. förbundsområde.

Transport och Livsmedels varslade om blockad och total arbetsnedläggelse fr. o. m. den 28 februari vid vissa företag och arbetsplatser. Från stridsåtgärderna undantog Livsmedels sådant skyddsarbete som omfattades av tidigare träffade överenskommelser med arbetsgivarsidan. Transport angav i sina varselskrifter inga undantag från stridsåtgärderna.

Fabriks varslade sina arbetsgivarmotparter om blockad fr. o. m. den 27 februari mot utleveranser och transporter av gas, gasol och bilglas från vissa företag. Från stridsåtgärderna undantogs skyddsarbete enligt överenskommelser som träffats mellan de lokala parterna och som godkänts av förbundet. Fabriks förklarade sig i varselskrifterna berett att efter ansökan lämna dispens från stridsåtgärderna när förbundet bedömde att skäl härför förelåg.

Den 24 februari påbörjade den av regeringen tillsatta medlingskommissionen på den privata sidan sitt arbete. Kommissionen gjorde därvid omgående en framställning hos LO om att förbunden skulle återkalla de varslade stridsåtgärderna. På rekommendation från LO:s stora förhandlingsdelegation beslutade då de berörda förbunden att varslen skulle ligga kvar men att verkställigheten av stridsåtgärderna t. v. skulle uppskjutas.

Natten till den 9 mars framlade kommissionen ett slutligt avtalsförslag till parterna, varvid kommissionen angav att parternas svar skulle lämnas påföljande dag. Förslaget kunde dock i sin helhet inte förankras hos

någondera parten och kl. 18.00 den 9 mars nödgades kommissionen därför förklara förhandlingarna strandade.

Sedan medlingsförhandlingarna strandat meddelade LO-förbunden att de tidigare varslade stridsåtgärderna skulle träda i kraft fredagen den 11 mars kl. 06.00.

Den 10 mars väckte berörda arbetsgivarförbund talan i AD med yrkande att domstolen skulle förklara att arbetstagarförbunden bröt mot 45 § MBL om de lät stridsåtgärderna träda i kraft vid angiven tidpunkt. Enligt arbetsgivarsidans mening stod det i strid med kravet på tidsprecisering i 45 § MBL att låta stridsåtgärderna träda i kraft 36 timmar efter det förlikningsförhandlingarna strandat. Med hänsyn till vikten av att de aviserade åtgärderna inte sattes i verket utan föregående domstolsprövning, yrkade arbetsgivarparterna vidare att domstolen interimistiskt skulle ta ställning i frågan.

I ett beslut samma dag ansåg sig AD emellertid på i beslutet angivna skäl inte kunna ta upp arbetsgivarparternas fastställelsetalan till prövning. Domstolen avvisade därför arbetsgivarsidans talan.

Efter olika kontakter under torsdagen den 10 och fredagen den 11 mars mellan LO:s och SAF:s små delegationer accepterade parterna den 11 mars kl. 18.00 kommissionens slutliga förslag. Vidtagna stridsåtgärder inställdes därmed och utfärdade varsel återkallades med omedelbar verkan.

Till Transport, Livsmedels och Fabriks inkom under den aktuella perioden ett antal dispensansökningar från olika företag, myndigheter m. fl. Dessa dispensansökningar var dock få till antalet och vållade i allmänhet inga särskilda problem. Konflikten upphörde ju också redan första dagen. Som exempel kan här nämnas att Fabriks mottog 43 dispensansökningar av vilka 18 beviljades helt eller delvis och fem avslogs. Av ansökningarna var 20 obehandlade vid konfliktens slut.

5 Neutralitet och skyddsarbete

5.1 SAF-LO-området

5.1.1 Bestämmelser i huvudavtalet om begränsning av de ekonomiska stridsåtgärderna

Huvudavtalet mellan SAF och LO upptar i kap. IV bestämmelser om begränsning av de ekonomiska stridsåtgärderna. Kapitlet återger delar av trettonmannakommissionens förslag (SOU 1934:16). Den närmaste förebilden har varit den socialdemokratiska reservationen till andra lagutskottets utlåtande i anledning av prop. 1935:31 med förslag till lag om vissa ekonomiska stridsåtgärder.

Till en början uppställer kap. IV i 2—6 §§ vissa generella förbud mot stridsåtgärder. Bland dem må här särskilt nämnas 5 § som förbjuder stridsåtgärder dels mot rena familjeföretag, dels mot den som utför arbete i eget företag om syftet med åtgärden är att förmå denne att till förmån för annan avstå arbetet.

En annan grupp av bestämmelser i kapitlet avser att skydda tredje man från att dras in i arbetskonflikter. I första hand förbjuds stridsåtgärder mot tredje man i de fall då stridsåtgärder är förbjudna mot part enligt huvudavtalet, kollektivavtal i övrigt eller lag (7 §). Syftet är att hindra ett kringgående av de allmänna reglerna om fredsplikt genom ett angrepp mot anhörig till part eller mot annan som står i nära ekonomisk eller personlig förbindelse med parten.

De viktigaste bestämmelserna reglerar frågan i vad mån en part som själv inte är bunden av fredsplikt får söka påverka konfliktens utgång genom att rikta stridsåtgärder även mot tredje man. Stridsåtgärder mot neutral tredje man förbjuds i en serie i 8 § uppräknade fall, och huvudregeln är i praktiken att sådana stridsåtgärder är förbjudna. Bestämmelsen i 9 § om skyddsarbete har i första hand samband med det skydd som neutral tredje man tillförsäkrats mot stridsåtgärder från de stridande parternas sida. I denna paragraf anges som ett undantag från huvudregeln att skyddet inte gäller den som är oneutral i tvisten, t. ex. den som är strejk- eller blockadbrytare eller den som är ekonomiskt nära lierad med eller aktivt understöder part i tvisten. En person förlorar dock inte sin neutralitet genom att utföra skyddsarbete. Ytterligare ett undantag finns upptaget i 10 §. Vissa stridsåtgärder tillåts mot neutral tredje man vid tvist om upprättande av kollektivavtal. Sympatiåtgärd får vidtas i

syfte att bispringa part i den ursprungliga tvisten, om åtgärden har formen av arbetsinställelse jämte arbetsblockad eller vägran att ta befattning med smittade varor (varor vilka är avsedda för eller härrör från rörelse som drivs av part i den ursprungliga tvisten).

Tvister om tillämpning av kap. IV i huvudavtalet skall hänskjutas till arbetsmarknadsnämnden, vilken dömer mellan parterna som skiljenämnd. I sådana ärenden består nämnden av lika antal företrädare från SAF och LO jämte en av dessa organisationer utsedd opartisk ordförande.

5.1.2 Skyddsarbete

Enligt IV kap. 9 § huvudavtalet hänförs till skyddsarbete dels sådant arbete, som vid ett konfliktutbrott erfordras för att driften skall kunna avslutas på ett tekniskt försvarligt sätt, dels sådant arbete, som erfordras för avvärjande av fara för människor eller för skada på byggnader eller andra anläggningar, fartyg, maskiner eller husdjur eller för skada på sådant varulager vilket under konflikten inte tas i anspråk för uppehållande av företagets drift eller för avyttring i vidare mån än som erfordras till förekommande av förskämning eller förstöring, som varorna på grund av sin beskaffenhet är underkastade.

Lika med skyddsarbete anses arbete, som någon är pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag eller författning, så ock arbete, vars eftersättande kan medföra ansvar för tjänstefel.

Den nu angivna definitionen på skyddsarbete har kompletterats med en protokollsanteckning, där det förutsätts att den närmare innebörden av skyddsarbetsbegreppet inom olika yrkesområden skall fastställas genom överenskommelser mellan vederbörande förbund. Det har vidare förutsatts att de ordinarie arbetarna i fall av behov åtar sig utförande av skyddsarbete under villkor att företaget under konflikten inte bedriver produktion, dvs. inte uppehåller driften med hjälp av blockadbrytare. I överensstämmelse med sistnämnda led i anteckningen är det numera vanligt att arbetstagarsidan i sina varsel om stridsåtgärder från dessa undantar skyddsarbete, och i praktiken har bestämmelsen om skyddsarbete kommit att få störst betydelse i förhållandet mellan de stridande parterna själva.

5.1.3 Förarbeten

I *trettonmannakommissionens förslag* (SOU 1934:16) hänfördes till skyddsarbete arbete som inte kunde anstå utan fara för människor eller för skada på byggnader eller andra anläggningar, husdjur, mogen gröda, maskiner, varulager eller dylikt. Riktigheten av att neutralitet inte skulle anses bruten därigenom att någon utförde skyddsarbete åt part fann kommissionen i princip inte vara föremål för större meningsskiljaktighet. Man hänvisade härvidlag till att det var vanligt att vid arbetsnedläggelse arbetstagarsidan självmant vidtog åtgärder att förebygga att skada skulle inträffa på anläggningar o. d., exempelvis inom gruvindustrin. Beträffande den närmare omfattningen av de arbeten som skulle hänfö-

ras till skyddsarbete tog kommissionen till utgångspunkt av SALF utfärdade direktiv rörande dess medlemmars förhållande vid arbetskonflikt. Enligt dessa var arbetsledare skyldiga att utföra sådana arbeten som inte kunde uppskjutas till dess konflikten bilagts utan att materiell skadegörelse uppkom. Likartade bestämningar av skyddsarbete hade getts i avtal som tid efter annan träffats mellan sammanslutningar av arbetsgivare och arbetsledare, bl. a. inom verkstadsindustrin. Enligt dessa skulle arbetsledare emellertid vara skyldiga att utföra även viss lossning och lastning samt visst produktivt arbete, och under hänvisning härtill hade inom kommissionen yrkats att till skyddsarbete skulle hänföras alla arbeten som var erforderliga för att tillvarata betydande ekonomiska värden. Kommissionens majoritet stannade emellertid för att såsom skyddsarbeten uppta sådana arbeten som inte kunde anstå utan fara för människor eller för materiell skada av den art som angavs närmare i texten. För att avvärja fara för människor kunde enligt kommissionens mening vid sidan av egentligt sjukvårdsarbete erfordras vissa transporter o. d. Till materiell skada som avsågs i bestämmelsen hade endast efter tvekan hänförts skada på mogen gröda vare sig den befann sig på rot eller redan avmejats. I denna punkt kunde nämligen konstateras att allt skördearbete såsom neutralt var ägnat att i hög grad minska utsikten till framgång för lantarbetarna i lönestrider, ett resultat som inte i och för sig var önskvärt. Den intagna ståndpunkten antogs likväl stå i överensstämmelse med åskådningen inom övervägande grupper av befolkningen.

I reservation till kommissionens förslag föreslog ledamoten Sigfrid Hansson, att till skyddsarbete skulle hänföras arbete som inte kunde anstå utan fara för människor eller för skada på i bruk tagna byggnader eller andra anläggningar, husdjur, maskiner eller dylikt. Reservanten gav därmed begreppet skyddsarbete en snävare begränsning. Han ansåg nämligen att om man i detta begrepp inrymde mogen gröda följden skulle bli att förmögenhetsskador skulle beaktas i sammanhanget, något som skulle innebära att praktiskt taget allt arbete kunde betecknas som skyddsarbete. Samma invändning kunde enligt reservantens mening i viss mån göras mot att varulager medtagits. För tydlighetens skull ansåg han att det beträffande byggnader eller andra anläggningar borde anges att man avsåg sådana som tagits i bruk och inte sådana som var under uppförande.

Ledamoten Gustaf Söderlund reserverade sig också mot kommissionens förslag i fråga om skyddsarbete. Skulle man över huvud taget inlåta sig på att begränsa den enskildes frihet att åta sig vilket arbete som helst och endast medge tredjemansskyddet åt den som utför ett för part mera nödvändigt arbete, här benämnt skyddsarbete, kunde man enligt Söderlunds mening omöjligen bestämma omfattningen av detta arbete på sätt kommissionen föreslagit. Det var ofta vare sig man såg frågan ur företagets eller ur det allmännas synpunkt av ojämförligt större värde att få ett lossnings- eller lastningsarbete utfört eller att eljest, åtminstone under någon kortare tid, uppehålla viss del av driften än att kunna anlita arbetare till förhindrande av någon sakskada. Över huvud taget måste det med hänsyn till förhållandena inom näringslivet anses vara irrationellt att härvidlag dra gränsen mellan sakskada och förmögenhetsskada.

Försökte man att på olika tänkbara fall tillämpa en dylik gränsdragning fann man också att resultatet skulle bli i hög grad otillfredsställande. Frågan om skyddsarbete borde därför enligt Söderlunds uppfattning bli föremål för ytterligare undersökning.

Under *remissbehandlingen* av kommissionsförslaget hördes bl. a. LO och SAF.

LO anförde följande. Såsom kommissionen framhållit torde riktigheten av ett undantag för skyddsarbete i princip inte vara föremål för större meningsskiljaktighet. LO ansåg emellertid kommissionens utformning av denna princip oantaglig. Den skulle — såsom Hansson påpekat i sin reservation — leda till att även förmögenhetsskador kom att beaktas i sammanhanget. Skada på *mogen gröda*, vare sig grödan befann sig på rot eller redan avmejats, var att anse som förmögenhetsförlust, och motsvarande gällde väl i flertalet fall om skada på *varulager*. Det var uppenbart att om sålunda redan i lagbestämmelsen avsteg gjordes från den allmänna principen att skyddsarbete avsåg avhjälpande endast av egendomsskada (mekanisk skada), de största risker fanns för att i rättstillämpningen begreppet skulle anses omfatta även andra slag av förmögenhetsskada, risker som var så mycket mera beaktansvärda som den legala definitionen av skyddsarbete på ett anmärkningsvärt sätt var vag och tänjbar. Motiven lämnade inte heller någon tillfredsställande ledning för en rationell begreppsbestämning.

Till skyddsarbete kunde enligt LO:s mening inte hänföras andra arbeten än sådana, som var oundgängligen erforderliga för förebyggande av fara för människor eller av förstörelse eller avsevärd skada på i bruk tagna byggnader eller andra anläggningar, maskiner eller andra driftsanordningar samt husdjur.

Det behövde enligt LO:s bedömning inte närmare utvecklas vilket utomordentligt avbräck för lantarbetarnas stridsaktioner det skulle medföra om avmejande, inbärgning osv. av gröda skulle komma att utgöra neutralt arbete. Man torde kunna räkna med att varje arbetsnedläggelse av lantarbetare under tiden från slutet av maj månad fram till nyåret medförde risk för skada på mogen gröda. Skulle varje förebyggande av denna risk innefatta skyddsarbete blev det liktydigt med att lantarbetarnas effektivaste stridsmedel gjordes obrukbart och att de ställdes värnlösa mot arbetsgivarpartens maktfullkomlighet. Undantaget för mogen gröda ansåg sig LO sålunda vara nödsakad att avstyrka. LO var inte heller övertygad om riktigheten av kommissionens antagande att dess ståndpunkt till frågan stod i överensstämmelse med åskådningen inom övervägande grupper av befolkningen. Det svenska folkets flertal torde nog tvärtom ha svårt att förstå och acceptera en ståndpunkt som innebar att de sämst ställda i samhället berövades även de möjligheter de hittills haft att tillkämpa sig en människovärdig existens, och man skulle inte finna orättfärdigheten i denna rättspolitik mindre därför att den skett med åsidosättande av en princip enligt vilken en sådan undantagsreglering inte varit möjlig.

LO ställde därefter frågan vad som innefattades under skada på varulager. Betänkandet gav ingen ledning för besvarandet av denna fråga. I själva verket torde det enligt LO:s mening möta oöverstigliga svårigheter

att beträffande varulager ge begreppet skyddsarbete en klar bestämning. Att under skada varom här kunde vara fråga inbegripa förskämning eller annan av varornas egen beskaffenhet eller sättet för deras lagring beroende försämring kunde ju inte komma i fråga. Därav förorsakade förluster var att hänföra till förmögenhetsskada. Det enda fall av skada på varulager vid vilket egentligt skyddsarbete kunde komma i fråga torde vara när skada uppstod på den byggnad eller det rum i vilka varorna förvarades. Då skyddsarbete för avhjälpande av dylik skada var att hänföra till skyddsarbete på byggnad, saknades anledning att upptaga en särskild bestämmelse om varulager.

SAF framhöll att man inte kunde finna att begreppet skyddsarbete i förslaget fått den utformning som stämde överens med undantagsbestämmelsens syftemål. Undantaget var baserat på en intresseavvägning där betydelsen för arbetarparten av en effektiv arbetsblockad ställdes i jämförelse med arbetsgivarens och samhällets intresse av att den materiella skada som blockaden förorsakade inte blev oproportionerligt stor. Genom en bestämmelse av förevarande slag tog man sålunda sikte på att underlätta för arbetsgivaren att anskaffa arbetskraft till sådant arbete som var nödvändigt för att betydande ekonomiska förluster för arbetsgivaren skulle kunna undvikas. Då man i förslaget efter förebilder från andra författningar till skyddsarbete hänfört sådant arbete som inte kunde anstå utan fara för människor eller för viss skada hade man inte följdriktigt tillgodosett nämnda syftemål med undantagsbestämmelsen. Visserligen kunde vissa skador av sådan art som här angetts omfatta stora värden — exempelvis inom gruvindustrin som kommissionen upptagit som ett exempel — men i regel torde de förluster som arbetsgivaren åsamkades därigenom att inneliggande lager inte kunde distribueras till företagets kunder, t.ex. av brist på arbetskraft för utförande av lossnings- eller lastningsarbete, vara av ojämförligt mycket större betydelse ur ekonomisk synpunkt än den skada som hänförde sig till maskiner, inventarier eller inneliggande varulager. Kundkretsen torde i många fall representera det största värde som gick till spillo genom arbetskonflikter, och dylik förlust drabbade inte blott arbetsgivaren utan var exempelvis i fråga om landets stora exportindustrier också av synnerligen stor samhällelig betydelse. I likhet med vad Söderlund reservationsvis anfört fann SAF det sålunda irrationellt att i förevarande hänseende dra gränsen mellan sakskada och förmögenhetsskada. Sökte man genom en undantagsbestämmelse förhindra att oproportionerligt stora värden gick till spillo vid en arbetskonflikt kunde ett sådant resultat inte nås på annat sätt än att åt de rättstillämpande myndigheterna överlämnades att i varje särskilt fall företa erforderlig intresseavvägning.

I *prop. 1935:31* hänfördes till skyddsarbete arbete som inte kunde anstå utan fara för människor eller för skada på byggnader eller andra anläggningar, fartyg, maskiner, husdjur e. d. Lika med skyddsarbete ansågs arbete som någon var pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag eller författning, liksom arbete vars eftersättande kunde medföra ansvar för tjänstefel.

Departementschefen framhöll att bestämningen av skyddsarbetets räckvidd uppenbarligen hade stor praktisk betydelse. Enligt den före-

slagna paragrafen skulle det inte anses såsom oneutralt strejkbryteri om arbetare åtog sig skyddsarbete under konflikt, varför den arbetare som utförde skyddsarbete inte fick utsättas för prickning eller andra bojkottåtgärder. Om begreppet skyddsarbete fick ett vidsträckt omfång minskades effektiviteten av arbetsnedläggelsen. Å andra sidan var det angeläget att såsom hittills i praktiken vanligen skett arbetarna vid arbetets nedläggande tog tillbörlig hänsyn till förefintliga risker av att maskiner, byggnader och andra anläggningar, husdjur m.m. lämnades utan tillsyn och vård. Vid avvägande av de olika intressen som här stod mot varandra anslöt sig departementschefen i huvudsak till det förslag som framställts i kommissionen av reservanten Hansson. I anledning av vad Sveriges Redareförening framhållit i sitt remissutlåtande ansåg sig departementschefen dock böra föreslå att fartyg tillfogades i uppräkningen av objekt för skyddsarbete. Det borde understrykas att endast sådant arbete utgjorde skyddsarbete som inte kunde anstå utan fara.

Andra lagutskottet framhöll i sitt utlåtande nr 29 att de i propositionen föreslagna inskränkningarna och utvidgningarna av kommissionens förslag i fråga om skyddsarbete innebar, att mogen gröda och varulager uteslutits och att fartyg tillagts, varjämte föreskrivits att lika med skyddsarbete skulle anses arbete som någon var pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag eller författning liksom arbete vars eftersättande kunde medföra ansvar för tjänstefel. Såsom exempel på uttryckliga föreskrifter i lag som inte avsåg tjänstemän nämnde utskottet sjömanslagen. I ett fall där vägran att utföra visst arbete ombord på ett fartyg skulle ådra den vägrande straff skulle denne om han fullgjorde sin lagliga skyldighet åtnjuta samma neutralitetsskydd som medgavs vid utförande av skyddsarbete.

Lagutskottet konstaterade härefter att i motioner föreslagits både inskränkningar och utvidgningar i propositionsförslaget. Utvidgningarna gick i huvudsak ut på att visst arbete med mogen gröda och varulager samt lossning av fartygslast och arbete vilket i kollektivavtal betecknats som skyddsarbete skulle omfattas av nämnda begrepp. Inskränkningarna gällde dels en mera generell begränsning av begreppet skyddsarbete, dels att ordet fartyg skulle utmönstras för att lossnings- och lastningsarbete skulle falla utanför begreppet. Den generella begränsningen innebar yrkande om att till skyddsarbete skulle hänföras arbete som var oundgängligen erforderligt för förebyggande av fara för människor eller av förstörelse av eller avsevärd skada på i bruk tagna byggnader eller andra anläggningar, maskiner eller andra driftsanordningar samt husdjur.

Utskottet ansåg i likhet med departementschefen att bestämningen av begreppet skyddsarbete hade stor praktisk betydelse. Enligt utskottets mening var det av stor samhällelig betydelse att begreppet inte erhöll för snäv omfattning. Å andra sidan fick inte förbises att om begreppet fick ett för vidsträckt omfång det kunde, särskilt i fall att stridsåtgärden utgått från arbetsgivarsidan, framstå som ett obehörigt ingripande från samhället på den ena partens sida i konflikterna på arbetsmarknaden. Med hänsyn härtill ansåg sig utskottet inte kunna förorda en sådan utvidgning av begreppet skyddsarbete att detsamma skulle omfatta även

lossning av fartygslast. Inte heller fann sig utskottet kunna tillstyrka en sådan ordning att skyddsarbetets omfång kunde utsträckas genom föreskrifter i kollektivavtal. Beträffande arbete som inte kunde anstå utan fara för skada på varulager hade kommissionen samt flertalet av de myndigheter och sammanslutningar som yttrat sig i frågan ävensom lagrådet ansett att dylikt arbete borde innefattas i begreppet skyddsarbete. Utskottet förordade en komplettering av propositionens lagförslag i detta hänseende. I fråga om mogen gröda ansåg utskottet att man till skyddsarbete borde hänföra arbete som avsåg skördens bärgning. Bärgning av mogen gröda var nämligen ett arbete som enligt den allmänna uppfattningen hos folket intog en särställning. I lagtexten syntes förhållandet kunna uttryckas på det sättet att som föremål för skyddsarbete jämväl angavs bärgning av mogen gröda och därmed jämställda produkter. Samma regler torde nämligen böra tillämpas på arbete för att skörda rotfrukter, trädgårdsprodukter e. d. som beträffande skörd av säd och hö.

Beträffande arbetsledare, tjänstemän eller därmed jämställda föreslog utskottet på grund av den mellanställning dessa intog en särskild regel. Enligt utskottet skulle arbete som hänförts till skyddsarbete i kollektivavtal, godkänt av huvudorganisationer av arbetsgivare, arbetare samt arbetsledare, tjänstemän eller därmed jämställda, vars intressen berördes av avtalet, anses som skyddsarbete.

I anledning av ett motionsyrkande föreslog utskottet att till skyddsarbete skulle hänföras jämväl arbete för åstadkommande och spridande av meddelandena från offentlig myndighet eller av tryckalster utgörande offentligt tryck där Konungen fann hänsyn till det allmännas välfärd kräva arbetets utförande. Genom en dylik regel skulle det bli möjligt att under en typografkonflikt, efter beslut av Kungl. Maj:t, få arbete med tryckning och bindning av riksdagstrycket eller av viktigare allmänna handlingar, t.ex. författningar som måste utfärdas, samt tryckning av andra viktigare meddelanden skyddat mot repressalieåtgärder från arbetsgivarnas eller arbetarnas sida.

Utskottet behandlade till sist ett motionsyrkande om att fartyg måtte utgå ur lagtexten för att lossnings- och lastningsarbete ej skulle kunna hänföras till skyddsarbete. Till en början ville utskottet härvidlag framhålla att till skyddsarbete i propositionen hänförts arbete som inte kunde anstå utan fara för skada på fartyg. Härmed avsågs givetvis skada på själva fartyget men inte på fartygslasten. Genom att ta bort ordet fartyg ur lagtexten skulle således inte vinnas det syfte som motionären ville uppnå. Utskottet önskade vidare påpeka att lossningsarbete av skäl som förut angetts inte upptagits i lagtexten om skyddsarbete.

På grund av det anförda hänfördes i utskottets lagförslag till skyddsarbete arbete som inte kunde anstå utan fara för människor eller för skada på byggnader eller andra anläggningar, fartyg, maskiner, husdjur, varulager e. d. ävensom arbete med bärgning av mogen gröda och därmed jämställda produkter. Vad som var stadgat om skyddsarbete skulle gälla dels arbete som någon var pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag eller författning eller vars eftersättande kunde medföra ansvar för tjänstefel, dels arbete för åstadkommande och spridande av

meddelande från offentlig myndighet eller av tryckalster utgörande offentligt tryck, där Konungen fann hänsyn till det allmännas välfärd kräva arbetets utförande, dels ock, såvitt angick arbetsledare, tjänstemän eller därmed jämställda, arbete som hänförts till skyddsarbete i kollektivavtal, godkänt av vederbörande huvudorganisationer av arbetsgivare, arbetare samt arbetsledare, tjänstemän eller därmed jämställda.

Utskottets socialdemokratiska ledamöter (Hansson, Hagman, Magnusson, Hage och Olovsson) motsatte sig införandet i utskottets lagtext dels av ordet varulager, dels orden arbete med bärgning av mogen gröda och därmed jämställda produkter. I övrigt lämnade reservanterna utskottsförslaget utan erinran på denna punkt.

Som förut nämnts ledde prop. 1935:31 inte till lagstiftning, utan huvuddelen av där behandlade frågor kom i stället att regleras i huvudavtalet mellan SAF och LO. Huvudavtalets avgränsning av begreppet skyddsarbete kom att ligga ganska nära den utformning av begreppet som LO föreslog i sitt yttrande över trettonmannakommissionens förslag.

5.1.4 Skyddsarbete i arbetsmarknadsnämnden

Arbetsmarknadsnämnden har under ledning av opartisk ordförande avgjort två ärenden om tillämpning av bestämmelsen om skyddsarbete i huvudavtalets kap IV.

Det ena ärendet (15/5 1953) uppkom i anslutning till en öppen konflikt inom olika delar av livsmedelsindustrin som omfattade både lockout och strejk. Vid överläggningar mellan SAF:s Allmänna Grupp och Livsmedels kunde enighet inte uppnås i frågan huruvida vissa arbeten skulle få utföras trots den rådande öppna konflikten. Det gällde *dels* mottagande och inläggning av färsk sparris, *dels* mottagande och konservering av färsk spenat *och dels* skördande och konservering av champinjoner vid ett antal företag inom konserveringsindustrin. Råvarorna — vilka såvitt gällde sparrisen i huvudsak ännu inte tillhörde de berörda företagen — fanns vid konfliktutbrottet alltjämt ute på odlingarna och skulle bli helt förstörda, om de inte vid den snart inträffade rätta tidpunkten skördades och vidare omhändertogs inom loppet av en mycket kort tidrymd. Underlåtenhet att skörda sparrisen skulle dessutom medföra skada på sparrissängarna även för kommande år. Allmänna gruppen hade efter tillstånd av SAF medgett företagen dispens från lockouten för att utföra de omtvistade arbetena, medan en av allmänna gruppen i anslutning därtill gjord framställning till förbundet om dispens från strejken avslagits. Arbetsmarknadsnämnden fann i sitt beslut att ifrågavarande arbeten inte kunde anses vara skyddsarbeten enligt bestämmelserna i huvudavtalet. Mot beslutet reserverade sig de tre arbetsgivareledamöterna, som anförde:

> Grundtanken bakom huvudavtalets bestämmelser om skyddsarbete är att i samhällets och båda parternas intressen skydda produktionsapparaten inklusive sådant varulager, som ej under konflikten tages i anspråk för uppehållande av företagets drift eller för avyttring i vidare mån än som erfordras till förekommande av förskämning eller förstöring, som varorna på grund av sin beskaffenhet äro

underkastade. I detta fall innebär en förstöring av sparris-, spenat- och champinjonodlingarnas skördefärdiga produkter skada av sådan natur, som man enligt de allmänna tankegångar, vilka legat bakom huvudavtalet, avsett att söka undvika.

Det andra ärendet (30/4 1980) härrör sig från 1980 års konflikt. LAF hade till arbetsmarknadsnämnden hänskjutit frågan huruvida omhändertagande av mjölkråvara vid en mjölkcentral i samband med en av Livsmedels utlöst övertidsblockad utgjorde skyddsarbete. Arbetareförbundet hade från stridsåtgärden undantagit produktion av konsumtionsmjölk, arbete med intransportering och mottagning av mjölk samt syrasättning och pastörisering av mjölken. Det omtvistade arbetet avsåg i huvudsak smörtillverkning, ystning, osttillverkning, tillverkning av smörjolja och förpackning. Arbetsgivareförbundet gjorde gällande, att den angivna behandlingen av mjölken var att betrakta som skyddsarbete ur tre skilda synvinklar. Dels hade företaget om arbetet inte skett varit tvunget att hälla ut mjölken och därigenom kommit i konflikt med livsmedelslagstiftningen, miljöskyddslagstiftningen och gällande regler om avloppshantering. Det var därför fråga om arbete som någon var pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag eller författning. Dels hade arbetet på grund av mjölkens försurning varit nödvändigt att utföra för att förebygga skada på anläggningar och maskiner. Dels hade det varit nödvändigt att utföra arbetet för att förhindra att mjölken som sådan förstördes eller förskämdes, och i den meningen var det fråga om arbete avsett att förhindra skada på varulager.

Arbetsmarknadsnämnden fann, att regeln om skyldighet att utföra arbete på grund av föreskrift i lag eller författning bara tog sikte på enskilda personers lagfästa tjänsteplikt och att mejerinäringens arbetstagare inte var underkastade någon sådan tjänsteplikt. I fråga om ståndpunkten att arbetet varit erforderligt för att avvärja skada på varulager konstaterade nämnden, att huvudavtalets regler om skyddsarbete avsåg bara vad som från skadeståndsrättsliga synpunkter utgjorde sakskada men däremot inte förmögenhetsskada. Skadades varulager som följd av varornas inneboende egenskaper, såsom vid försurning och förskämning, och inte genom ett utifrån kommande fysiskt angrepp, var det enligt nämndens mening fråga om förmögenhetsförlust och inte om sakskada, varför arbetet inte heller på här angiven grund var att betrakta som skyddsarbete. Vid denna bedömning ansåg sig nämnden inte behöva pröva frågan om mjölken var att betrakta som varulager eller vara för att upprätthålla driften. När det sedan gällde frågan om arbetet varit nödvändigt för att förhindra skada på anläggningar och maskiner ansåg arbetsmarknadsnämnden, att arbetsgivarsidan inte förmått styrka att en sådan situation förelegat.

Även mot detta beslut reserverade sig arbetsgivarledamöterna som anförde:

Frågan huruvida det omtvistade arbetet var erforderligt för att avvärja fara för skada på mejeriernas anläggningar och maskinella utrustning måste bedömas med utgångspunkt från vad som i målet har upplysts om de särskilda förhållanden under vilka den moderna mejerinäringen arbetar och om de särskilda omständigheter som rådde när övertidsarbetet beordrades.

Mejerinäringen är numera en processindustri med ett kontinuerligt tillflöde av mjölkråvara. Detta tillflöde kan av naturliga skäl och med hänsyn till miljöskyddslagstiftningen inte regleras. Producenterna är tvungna att leverera den mjölk som korna avkastar och mejerierna kan inte avstå från att ta emot leveranserna. Den mottagna mjölken kan inte spolas ut i avloppssystem eller på annat sätt förstöras. Lämnas mjölken att försurna, skadas otvivelaktigt mejeriernas anläggningar och utrustning. Detta kan inte hindras på annat sätt än att mjölkråvaran bearbetas. I den aktuella situationen tillkom ytterligare att mjölkproduktionen var särskilt hög på grund av att kalvningssäsong rådde och att ordinarie arbetstid föll bort under påskhelgen. Vi anser för vår del att arbetsgivarsidan har klargjort i målet att det var nödvändigt att bearbetningen av mjölken utfördes genom övertidsarbete och att minsta möjliga arbetsinsats utnyttjades. I varje fall har arbetstagarsidan inte förmått visa att företaget hade kunnat gå tillväga på annat sätt för att hindra skada på anläggningar och utrustning.

Vi anser därför att det arbete som tvisten gäller får anses ha varit erforderligt för att avvärja skada på anläggningar och maskinell utrustning och att arbetet därför är att hänföra till skyddsarbete enligt huvudavtalets bestämmelser.

Överröstade i denna fråga är vi i övrigt ense med majoriteten.

5.1.5 Skyddsarbete inom mejeri- och mjölkproduktindustrin

Den 14 november 1980 träffade LAF och Livsmedels på grundval av erfarenheterna från 1980 års konflikt en överenskommelse om skyddsarbete inom mejeri- och mjölkproduktindustrin. Överenskommelsen gäller fr. o. m. den 1 januari 1981 t. o. m. den 31 december 1985 och förlängs för två år i sänder, såvida inte uppsägning sker inom tre månader före giltighetstidens utgång.

I överenskommelsen framhålls inledningsvis att i landet finns ca 650 000 kor som dagligen producerar ca 10 miljoner kg mjölk. Mjölk och mejeriprodukter är baslivsmedel. Dessa produkter är ur näringssynpunkt en nödvändig del av den dagliga kosten. Landets mejerier är uppbyggda för att dagligen motta denna stora kvantitet mjölk samt förädla och distribuera den till allmänheten.

Arbetet inom mejeri- och mjölkproduktindustrin är omedelbart kopplat till mjölkproduktionen ute på gårdarna. Där produceras mjölken kontinuerligt med säsongmässiga variationer. Variationerna beror bl.a. på kornas kalvningstidpunkt och tillgången på foder som i sin tur är beroende av årsmånen.

Mjölken måste ur hållbarhets- och kvalitetssynpunkt värmebehandlas på mejerierna inom begränsad tid efter mjölkning. I genomsnitt lagras mjölken på gårdarna obehandlad i 40—50 timmar. Där förvaras mjölken i tankar som i flertalet fall dimensionerats för hämtning varannan dag.

Tillverkningen av konsumtionsmjölk och övriga mejeriprodukter sker i en fortlöpande biologisk process. Detta kräver att vissa arbetsuppgifter (t. ex. värmebehandling, syrabehandling, syrasättning och färskostbehandling) utförs under veckans alla dagar.

Möjligheten till destruktion av mjölk och övriga mejeriprodukter är i alla produktionsled starkt begränsad. Även kortvariga störningar i processen medför stora problem med hänsyn till den kontinuerliga råvarutillförseln och de stora kvantiteter som hanteras dagligen. Reningsver-

ken kan ej utan risk för skador ta emot mjölk eller andra mejeriprodukter. Dessa kan därför endast i begränsad omfattning släppas ut i kommunala avlopp.

Mot bakgrund av det anförda förklarar sig parterna i överenskommelsen vara ense om följande precisering av protokollsanteckningen till kap. IV § 9 i huvudavtalet mellan SAF och LO.

Skyddsarbete

Till skyddsarbete hänförs samtliga arbetsuppgifter som ingår som ett led i intransport, tillverkning, lagring och distribution av mjölk och andra mejeriprodukter samt allt erforderligt underhållsarbete härför.

All produktion inom branschen, i vilken mjölk ingår som råvara, skall fortgå ostörd oberoende av vilka konfliktåtgärder, som vidtas från respektive sida.

Arbete med t.ex. juice och andra produkter, vari mjölk ej ingår som råvara, utgör ej skyddsarbete om arbetsuppgifterna ej måste utföras för att skydda anläggningar från skada eller för att skydda inneliggande varulager från förskämning och förstöring.

Överenskommelsen omfattar ej O Kavli AB och SLR, foderfabriken i Kimstad.

Utöver dessa överenskommelser på förbundsnivå föreligger ett hundratal lokala överenskommelser om skyddsarbete. Dessa är i allmänhet upprättade i förhandlingsprotokoll mellan arbetsgivaren och fackklubben på resp. företag och godkända av Livsmedels. De lokala överenskommelserna, som har en mer konkret utformning än de förbundsvisa uppgörelserna, gäller ofta inte för någon längre tid utan skrivs om allt eftersom produktionsförhållanden inom företaget ändras, t. ex. vid införande av ny teknik.

5.1.6 Skyddsarbete på Fabriks område

Den 20 december 1965 antog SAF:s Allmänna Grupp och Fabriks det mellan SAF och LO den 20 december 1938 träffade huvudavtalet med däri vidtagna ändringar. I anslutning till de diskussioner om skyddsarbetsbegreppet som förts dels under 1955 och 1956, dels under 1963 och 1964 konstaterade parterna samtidigt enighet om att den i huvudavtalet intagna definitionen i stort sett täckte behovet för allmänna gruppens område. Såsom skyddsarbete skulle dock även anses sådana arbeten som var nödvändiga för att driften helt eller delvis skulle kunna återupptas omedelbart efter konfliktens slut. Man var vidare ense om att om tillämpningen av skyddsarbetsbegreppet innebar att produktion under en konflikt måste fortgå detta inte skulle ske i större omfattning än vad som var absolut nödvändigt med hänsyn till arbetets karaktär av skyddsarbete i här angiven mening samt att färdigprodukter och halvfabrikat som tillverkats under konflikt inte därunder expedierades till kunder. Man var slutligen ense om att vissa samhällsviktiga funktioner som normalt utfördes av företagets arbetare såvitt möjligt skulle upprätthållas under konflikt.

En överenskommelse med motsvarande innehåll träffades den 27 maj 1971 mellan Byggnadsämnesförbundet och Fabriks.

Inom de här aktuella avtalsområdena föreligger, enligt uppgift från Fabriks, ca 150 lokala skyddsarbetsöverenskommelser. I likhet med vad som gäller på livsmedelsområdet tar en sådan lokal överenskommelse direkt sikte på förhållandena inom ett enskilt företag och regleringen av vad som skall betraktas som skyddsarbete ändras i den mån produktionsförhållandena så kräver.

5.2 SAF-PTK-området

Mellan SAF och PTK har sedan 1975 träffats tid efter annan gällande uppgörelser om löner och allmänna anställningsvillkor m.m. för tjänstemän. Uppgörelserna innebär en rekommendation till medlemsförbunden å ömse sidor att anta de avtal och överenskommelser som innefattas i dem, och regelmässigt blir de gällande såsom kollektivavtal på förbundsnivå genom att förbunden följer rekommendationen. I avtalet om allmänna anställningsvillkor finns i 10 § bestämmelser om tjänstemans åligganden och rättigheter vid konflikt mellan arbetsgivare och arbetare. Dessa bestämmelser har sitt ursprung i direktiv utfärdade av SALF rörande dess medlemmars förhållande vid arbetskonflikt och som kom att inta en central plats i de diskussioner kring frågorna om neutralitet och skyddsarbete som aktualiserades lagstiftningsvägen under 1930-talet och för vilka redogjorts närmare i det föregående i avsnitt 5.1.3. Ehuru bestämmelserna är tillämpliga endast vid konflikter mellan arbetsgivare och arbetare har de i praktiken betydelse även för parternas bedömanden i frågor om neutralitet och skyddsarbete i samband med tjänstemannakonflikter.

Bestämmelserna har i de delar de här är av intresse följande lydelse.

Mom 1

Under konflikt (strejk, lockout, blockad eller bojkott) tillkommer det tjänsteman att på vanligt sätt utföra de uppdrag och åligganden, som är med tjänsten förenade;
att utföra sådant arbete, vilket i övrigt faller inom tjänstemännens vid företaget arbetsområde;
att utföra arbeten, som möjliggör eller underlättar driftens återupptagande vid konfliktens slut; samt
att utföra underhållsarbeten och reparationer av maskiner, verktyg och andra anordningar för företagets eget bruk, vilka arbetsuppgifter i första hand skall anförtros tjänstemän som normalt är knutna till underhålls- och reparationsarbeten eller arbetsledande arbete inom berörd verksamhet.

I den mån arbetsgivaren med egen arbetskraft verkställer lossning av gods för företagets eget bruk och vid inträffat varsel om arbetskonflikt avbeställning av godsleveranser icke kunnat ske, åligger det tjänsteman att vid order härom delta i jämväl sådant arbete.

Mom 2

Utöver vad i föregående moment nämns åligger det tjänsteman att vid behov delta i skyddsarbeten.

Till skyddsarbete hänförs dels sådant arbete, som vid ett konfliktutbrott erfordras för att driften skall kunna avslutas på ett tekniskt försvarligt sätt, dels sådant arbete, som erfordras för avvärjande av fara för människor eller skada å byggnader eller andra anläggningar, fartyg, maskiner eller husdjur eller för skada å sådant varulager, vilket ej under konflikten tas i anspråk för uppehållande av företagets drift eller för avyttring i vidare mån än som erfordras till förekommande av förskämning eller förstöring, som varorna på grund av sin beskaffenhet är underkastade.

Lika med skyddsarbete anses arbete, som någon är pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag eller författning, så ock arbete, vars eftersättande kan medföra ansvar för tjänstefel.

Mom 3

Skulle arbetsgivaren under konflikt ifrågasätta utförandet av visst i denna paragraf ej omnämnt arbete skall överläggning därom föras med den eller dem som är avsedda att utföra arbetet eller ock med av tjänstemännen utsedda representanter. Har resp. arbetsgivarförbund och tjänstemannapart gemensamt fattat beslut rörande här åsyftat arbete, är tjänstemännen skyldiga att ställa sig detta till efterrättelse. Kan organisationerna icke enas, skall frågan på endera organisationens begäran hänskjutas till förtroenderådet. Rådets beslut är bindande.

5.3 SFO-LO/PTK-området

I det år 1982 träffade huvudavtalet mellan SFO, å ena sidan, samt LO och PTK, å den andra, finns regler om neutralitet och skyddsarbete som är av intresse framför allt med hänsyn till att de tillkommit efter 1980 års konflikt och utgör en utveckling och modernisering av motsvarande regler i andra på arbetsmarknaden tidigare träffade huvudavtal. Reglerna som av angiven anledning återges fullständigt har följande lydelse.

Mom 1

Neutralitetsregler

Om konflikt inom SFO-området leder till stridsåtgärd utför arbetstagare som ej berörs av stridsåtgärd sina ordinarie uppgifter i den omfattning som är brukligt vid arbetets normala utförande. Härutöver gäller följande i de fall verksamheten som en följd av stridsåtgärder inte kan bedrivas i normal omfattning:

Arbetare

Arbetare utför vid tjänstemannakonflikt de arbeten som inom ramen för arbetarens kvalifikationer faller inom berört kollektivavtals tillämpningsområde.

Tjänstemän

Tjänsteman utför vid arbetarkonflikt allt tjänstemannaarbete vid berört företag som faller inom berört tjänstemannakollektivs avtals tillämpningsområde.

Kommentar

Utgångspunkten för neutralitetsreglerna är att arbetstagarna har rätt att iaktta "strikt neutralitet". Därigenom kan tvister och gränsdragningsproblem undvikas.

Arbetare

Arbetare ska i den omfattning som är brukligt utföra sina ordinarie arbetsuppgifter så långt som möjligt vid tjänstemannakonflikt. Är detta inte möjligt kan arbetare utföra även andra arbetsuppgifter. Dessa måste dock falla inom ramen för berört kollektivavtals tillämpningsområde. Dessutom måste arbetaren ha tillräckliga kvalifikationer — kunskaper — för att utföra det nya arbetet. Arbetsuppgifterna måste dessutom stå i ett naturligt samband med den av arbetsgivaren bedrivna rörelsen (verksamheten). Arbetaren är med andra ord inte skyldig att utföra arbetsuppgifter som han/hon inte behärskar. Arbetaren är inte heller skyldig att utföra arbetsuppgifter som han/hon klarar av att utföra om arbetsuppgiften sakligt sett faller inom annat avtals tillämpningsområde.

Tjänstemän

Tjänstemän ska vid arbetarkonflikt så långt som möjligt och i den omfattning som är brukligt fullgöra sina ordinarie arbetsuppgifter.

Tjänstemän kan dock utföra även andra än ordinarie arbetsuppgifter. Dessa måste dock falla inom ramen för berört tjänstemannakollektivs avtals sakliga tillämpningsområde.

Mom 2

Skyddsarbete

Skyddsarbete utförs av såväl arbetare som tjänstemän inom respektive avtalsområde.

Med skyddsarbete avses:

- ☐ Arbete som vid konfliktutbrott behöver utföras för att verksamheten ska kunna avslutas på ett tekniskt försvarligt sätt.
- ☐ Arbete som behöver utföras för att avvärja fara för människor och djur.
- ☐ Arbete som behöver utföras för att undvika avsevärd skada på byggnader och andra anläggningar, fartyg och maskiner.
- ☐ Arbete som behöver utföras för att undvika avsevärd skada på varulager. Sådant lager får ej användas för att uppehålla företagets drift eller avyttras. Avyttring är dock tillåten i den utsträckning som krävs för att förhindra sådan förskämning eller förstöring som varorna på grund av sin beskaffenhet är underkastade.
- ☐ Arbete som behöver utföras för att betala ut löner, pensioner och andra ersättningar.
- ☐ Arbete som företag i sin egenskap av arbetsgivare behöver utföra för att fullgöra åliggande enligt lag eller författning.

Kommentar

Med skyddsarbete menas sådant arbete som är nödvändigt för undvikande av avsevärd skada på anläggningar, maskiner, osv. I huvudavtalet har endast intagits

en allmän definition av begreppet skyddsarbete. I mom 6 anges därför att SFO-branschkommittéer och förbund kan anpassa de generella skyddsarbetsbestämmelserna. Tanken är att man inom varje bransch närmare ska komma överens om vad som ska kunna räknas till skyddsarbete.

Avtalets bestämmelser om skyddsarbete grundar sig på att skillnad görs mellan vad som (skadeståndsrättsligt) utgör skada och vad som anses som förmögenhetsförlust. Det beror på att en stridsåtgärd nästan undantagslöst är inriktad på att vålla motparten förmögenhetsförlust för att påverka denna att göra eftergifter i tvisten. Skyddsarbete får därför i princip inte tillgripas för att förhindra förmögenhetsförlust.

Sakskada på byggnader, anläggningar, maskiner, varulager, m.m., har emellertid parterna velat betrakta på ett annat sätt. Sådan skada kan försvåra eller omöjliggöra arbetets återupptagande efter det att konflikten bilagts.

Arbetsinsatser för att förhindra avsevärda sakskador är därför att betrakta som skyddsarbete. Arbetsgivaren kan däremot inte åberopa skyddsarbetsbestämmelser för att hindra en ren förmögenhetsskada om varor som finns i lager skadas som en följd av varornas inneboende egenskaper, t.ex. försurning och förskämning. Skadas däremot varulagret genom ett utifrån kommande fysiskt angrepp, t.ex. brand, är det fråga om sakskada. För att förhindra sakskadan kan då skyddsarbete bli aktuellt.

Både arbetare och tjänstemän är skyldiga att utföra skyddsarbete. Enligt avtalet är dock denna skyldighet begränsad till skyddsarbete som faller inom det egna kollektivavtalets tillämpningsområde.

Närmare om de olika skyddsarbetsfallen

Den första punkten tar upp fallet att skyddsarbete måste utföras för att driften vid ett konfliktutbrott ska kunna avslutas på ett tekniskt försvarligt sätt. Syftet är således att förhindra sakskada som kan försvåra driftens återupptagande eller vålla bestående skador.

I tredje punkten anges att skyddsarbete kan bli aktuellt för att undvika avsevärd skada på vissa objekt. Här avses färdigställda byggnader samt andra anläggningar, fartyg och maskiner. Bestämmelsen innebär således att skadan måste vara av viss omfattning. Dock ska skadans omfattning bedömas i förhållande till värdet av det som skadats.

I fjärde punkten behandlas skyddsarbete som kan bli aktuellt vid skada på varulager. Liksom under tredje punkten måste det vara fråga om en avsevärd skada. Av paragraftexten framgår att skyddsarbetsbestämmelserna inte kan åberopas för att förhindra skada om varulagret under konflikten används för att uppehålla företagets drift eller om varulagret avyttras. Avyttring/försäljning är dock tillåten i den utsträckning som behövs för att förhindra sådan förskämning eller förstöring, som varorna på grund av sin beskaffenhet är underkastade. Avyttras ett varulager under dessa förutsättningar kvarstår arbetstagarnas skyldighet att utföra skyddsarbete.

Den sjätte punkten behandlar skyddsarbete som behöver utföras för att företag i egenskap av arbetsgivare ska kunna fullgöra åliggande enligt lag eller författning, som eljest medför påföljd. En förutsättning för att det ska betraktas som skyddsarbete är att det inte är enbart ekonomiska intressen som skyddas i lag eller författning.

Avslutningsvis kan anmärkas att skyddsarbete kan bli aktuellt oberoende av om konfliktåtgärder beror på åtgärder från arbetstagar- eller arbetsgivarsidan. I konsekvens härmed kan båda sidorna påkalla tillämpning av skyddsarbetsbestämmelserna.

Mom 3

Förberedelsearbete

Med förberedelsearbete avses sådant arbete som gör det möjligt att snarast återuppta verksamheten när överenskommelse träffats om att stridsåtgärd ska upphöra.

Förberedelsearbete utförs av såväl arbetare som tjänstemän. Sådant arbete sker inom respektive avtalsområde.

Kommentar

Förberedelsearbete kan endast bli aktuellt när parterna träffat överenskommelse om att stridsåtgärder ska upphöra vid viss given tidpunkt. Det kan då bli aktuellt för vissa arbetstagarkategorier att genomföra förberedelsearbete före den tidpunkt då stridsåtgärderna ska upphöra.

Förberedelsearbete utförs, liksom skyddsarbete, av både arbetare och tjänstemän inom respektive kollektivavtals giltighetsområde.

Mom 4

Tvist rörande tillämpningen av mom 1—3 ovan handläggs på arbetstagarsidan förbundsområdesvis enligt reglerna i MBL § 34.

Mom 5

Till skyddsarbete enligt mom 2 och förberedelsearbete enligt mom 3 hänförs även sådan arbetsledning som erfordras vid skyddsarbete inom LO-kollektivets avtalsområde.

Kommentarer

Den situation som avses är att det föreligger konflikt inom LO- området. I en sådan konflikt kan skyddsarbete komma att utföras av arbetare. Härvid gäller att arbetsledande personal inom ramen för sina ordinarie arbetsuppgifter utövar erforderlig arbetsledning för skyddsarbete.

Mom 6

Branschanpassning

Innebörden av skyddsarbete enligt mom 2 respektive utformningen av förberedelsearbete enligt mom 3 kan av SFO-branschkommitté och förbund anpassas till förhållandena inom respektive avtalsområden.

Tvister om tillämpningen av § 11 mom 2, 3, 5 och 6 (skyddsarbete, förberedelsearbete, branschanpassning) handläggs av den gemensamma nämnden med bindande verkan för parterna under ledning av opartisk ordförande. Nämnden består i en sådan situation av fyra ledamöter utsedda av SFO samt två ledamöter vardera för huvudorganisationerna på arbetstagarsidan om dessa samförhandlar. I annat fall utser SFO fyra

ledamöter och berörd huvudorganisation på arbetstagarsidan fyra ledamöter. Opartisk ordförande utses av SFO och LO/PTK gemensamt.

5.4 Det statliga området

Det statliga huvudavtalet innehåller i 26 § bestämmelser om neutralitet och skyddsarbete vid arbetskonflikt för arbetstagare som omfattas av avtalet. Sådan arbetstagare är inte skyldig att utföra arbete som är föremål för lockout eller för tillåten strejk eller därmed jämförlig stridsåtgärd eller för lovlig blockad. Den som står utanför arbetskonflikt skall dock fullgöra sina vanliga tjänsteåligganden. Han är även skyldig att utföra skyddsarbete.

Till skyddsarbete hänförs arbete som fordras för avveckling av verksamheten på ett tekniskt försvarligt sätt eller till förebyggande av fara för människor eller skada på egendom. Lika med skyddsarbete anses arbete som någon är skyldig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag.

Bestämmelsen i 34 § MBL om tolkningsföreträde för facklig organisation gäller inte vid tvist om innebörden av angivna bestämmelser i huvudavtalet.

Utanför det statliga huvudavtalets tillämpningsområde gäller likalydande i anställningsförordningen upptagna bestämmelser utom tillägget i fråga om tolkningsföreträde vid tvist.

5.5 Det kommunala området

Det kommunala huvudavtalets regler om neutralitet och skyddsarbete överensstämmer i stort med motsvarande regler på det statliga området. Skyldigheten att utföra skyddsarbete är i det kommunala huvudavtalet dock inte begränsad till arbetstagare som står utanför arbetskonflikt utan avser även sådana arbetstagare som omfattas av konflikt. Tolkningsföreträdet för facklig organisation vid tvist om arbetsskyldigheten är även här satt ur kraft enligt 28 § i det kommunala huvudavtalet.

5.6 Förarbeten till bestämmelserna på den offentliga sektorn

Gällande bestämmelser om neutralitet och skyddsarbete på den offentliga sektorn leder sitt ursprung från 1965 års förhandlingsrättsreform för de offentligt anställda. De infördes i statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannalagen för att vid arbetskonflikter som var tillåtna enligt lagarna bestämma tjänstgöringsskyldigheten för tjänstemän som inte var indragna i konflikterna. Bestämmelserna hade sin grund i att tjänstemännens åligganden reglerades i offentligrättslig ordning och inte kunde bli föremål för avtal. Sedan genom tillkomsten av LOA avtalsfriheten för tjänstemännen vidgats att gälla även åligganden i tjänsten,

överfördes bestämmelserna om neutralitet och skyddsarbete vid arbetskonflikter till huvudavtalet och anställningsförordningen.

I prop. 1965:60 framhöll föredragande departementschefen att förslaget om neutralitet och skyddsarbete i den till grund för propositionen liggande departementspromemorian inte föranlett erinran från remissinstanserna, och detta borde även enligt hans mening läggas till grund för neutralitetsrättens utformning på det offentliga tjänstemannaområdet. För att rätt till neutralitet skulle föreligga fordrades alltså, att arbetsinställelsen var tillåten, dvs. lovlig enligt lagen om kollektivavtal och — vad angick tjänstemannastrejk — dessutom uppfyllde de särskilda villkor för rätt till arbetsinställelse som angetts i propositionen. Stred arbetsinställelsen mot särskild lag om tjänsteplikt eller mot föreskrift i avtal förelåg ej heller rätt till neutralitet. I de fall då tjänsteman sålunda inte ägde åberopa neutralitetsrätt var han skyldig att utföra även arbete som annars utfördes av strejkande eller som var föremål för blockad. Neutralitetsrätten skulle inte begränsa den offentlige arbetsgivarens principiella frihet att även under konflikt företa omgruppering av tjänstemän. Arbetsgivaren skulle sålunda vara oförhindrad att under konflikt öka tjänstgöringstiden utöver den normala för utomstående tjänstemän på grund av annan omständighet än konflikten, exempelvis sjukdomsfall eller tillfällig ökning av antalet inkommande ärenden. Däremot skulle myndigheten inte få beordra tjänstemännen att på övertid fullgöra sådant arbete som förut utförts av strejkande. Det låg i sakens natur att myndighet i tveksamma fall borde iaktta återhållsamhet när det gällde att under konflikt utsträcka tjänstgöringsskyldigheten för tjänstemän som stod utanför konflikten.

Vad angick neutral tjänstemans skyldighet att utföra skyddsarbete borde enligt departementschefen såsom föreslagits i departementspromemorian begreppet skyddsarbete utformas i huvudsak efter mönster av hithörande bestämmelser i huvudavtalet mellan SAF och LO. Det borde tillkomma den offentlige arbetsgivaren att närmare bestämma vad slags arbete den neutrale tjänstemannen skulle utföra som skyddsarbete. Departementschefen kunde inte biträda ett under remissbehandlingen av promemorian framfört förslag att det skulle bero av förhandlingsöverenskommelse i vilken utsträckning offentlig arbetsgivare ägde ta neutral tjänsteman i anspråk för arbetsuppgifter varom här var fråga. Samtidigt var han angelägen understryka att begreppet skyddsarbete i förevarande sammanhang var avsett att tolkas restriktivt och att dit kunde räknas endast arbete som oundgängligen måste utföras för att vid konflikt verksamheten skulle kunna avvecklas på ett tekniskt försvarligt sätt eller för att förebygga fara för människor eller skada på egendom. I anslutning till vad en länsstyrelse uttalat ville departementschefen framhålla, att förebyggande av skada på husdjur och lättförstörbart varulager föll under skyddsarbete, sådant begreppet utformats i förslaget. Däremot avsågs med uttrycket "arbete som någon är pliktig att utföra på grund av särskild föreskrift i lag" inte allt arbete som enligt lag åvilade en befattningshavare utan bara sådant arbete som omfattades av en särskilt föreskriven tjänsteplikt, exempelvis arbetsskyldighet enligt allmänna tjänstepliktslagen i ett läge då denna satts i kraft.

I anslutning till förslag i några remissvar om att skyldigheten att utföra skyddsarbete skulle utsträckas att avse även tjänstemän som var inbegripna i konflikt erinrade departementschefen om att frågan om begränsning av dessa tjänstemäns strejkrätt sammanhängde med spörsmålet om hur samhällsfarliga konflikter skulle kunna undvikas inom den offentliga förvaltningen. Dessa spörsmål borde i första hand lösas efter överenskommelse med de offentliga tjänstemännens organisationer. Under hänvisning till att anordningar i angivet syfte intagits i träffade huvudavtal på den offentliga sektorn fann departementschefen det inte böra övervägas att lagstiftningsvägen föreskriva skyldighet att utföra skyddsarbete för andra tjänstemän än dem som önskade iaktta neutralitet vid arbetskonflikt.

5.7 Arbetskonflikter på det offentliga området åren 1966—1971

5.7.1 Skolväsendet och underrätterna 1966

Dessa konflikter ställde myndigheter och domstolar inför ömtåliga avvägningar. Improvisationer fick tillgripas i stor utsträckning. Situationen präglades av osäkerhet om de åtgärder som borde eller kunde vidtas för att möta verkningarna av konflikten. Skolmyndigheternas handlande gav i flera fall upphov till klagomål hos JO. Vid underrätterna vålades komplikationer av att en inskrivningsdag inföll under den tredagarsperiod som konflikten omfattade. Flera chefsdomare bragte till JO:s kännedom frågor om inskrivningsdomaruppgiften skulle anses höra till en chefsdomares vanliga tjänsteåligganden liksom i vad mån handläggningen av inskrivningsdagen kunde hänföras till skyddsarbete.

I fråga om *konflikterna vid skolväsendet* tog JO till en början upp ett klagomål över att SAV i anvisningar till myndigheter och utbildningsanstalter hänfört *den administrativa ledningen av en utbildningsanstalt* till skyddsarbete. Sedan SAV i ett följande konfliktcirkulär nyanserat sina anvisningar på denna punkt uttalade JO, att den administrativa ledningen som sådan av en skola eller annan inrättning uppenbarligen inte kunde klassificeras som skyddsarbete enligt tjänstemannalagarna. Däremot kunde enligt JO:s mening givetvis vissa element i ledningsfunktionen hänföras till åtgärder för tekniskt försvarlig avveckling av verksamheten eller till skyddsåtgärder.

JO fann vidare anledning att gå in närmare på *elevernas och föräldrarnas situation* under skolkonflikten. Även om tjänstemannalagarna bara handlade om tjänstemäns neutralitetsrätt ansåg JO emellertid neutralitetsprincipen utgöra en sådan allmän rättsgrundsats som en myndighet var skyldig att beakta under sin myndighetsutövning. Under alla förhållanden hade en myndighet att inrätta sitt handlande efter det som enligt vedertagen uppfattning var god sed. En inte strejkande lärare fick inte åläggas att överta en strejkande kollegas undervisning. Inte heller annan befattningshavare vid skolan, t.ex. skolläkaren, eller annan offentlig

tjänsteman som lydde under myndigheten fick meddelas sådant åläggande. Skolmyndigheten borde över huvud taget på grund av allmänna arbetsrättsliga grundsatser anse sig förhindrad att förordna annan att upprätthålla de inställda arbetsuppgifterna. Varken en elev eller en förälder i denna sin egenskap borde därför förordnas att fullgöra lärar-uppgifterna i fråga. Skolmyndigheten borde naturligen som arbetsgivar-part respektera neutralitetsreglerna i samma mån som man gjorde på den privata arbetsmarknaden vid konflikt och varken ålägga någon eller begära av någon att åta sig oneutrala arbetsuppgifter.

Eleverna fick emellertid anses ha egna intressen att skydda under en konflikt. Det kunde inte anses strida mot någon arbetsrättslig grundsats att de vidtog olika åtgärder i detta skyddssyfte och inte heller att deras organisationer vidtog åtgärder av olika slag inom ramen för sin kompetens för att begränsa konfliktens skadeverkningar på deras egna intressen. Enighet hade nåtts inom en särskild kommitté med representanter från bl. a. SACO, Lärarnas Riksförbund och SECO om att elever inom samma årskurs skulle få undervisa varandra och att elevrådens övervakande funktioner skulle fortgå som vanligt under konflikten, och det synsätt som präglade detta ställningstagande framstod för JO som sunt och riktigt. Under angivna förhållanden kunde inte heller skolmyndigheternas rätt att påbjuda självstudier och att ta elevråden i anspråk för övervakande funktioner i vanlig omfattning anses bli beskuren genom en arbetsinställelse. Däremot måste det anses föga förenligt med den arbetsrättsliga neutralitetsgrundsatsen att skolmyndigheterna utnyttjade sin direktivrätt gentemot eleverna och elevråden till att beordra dem att fullgöra uppgifter som i vanliga fall ombesörjdes av lockoutad eller strejkande befattningshavare.

Föräldrarna kunde på sina barns vägnar anses inta ställning som en av konflikten drabbad enskild part och borde i denna egenskap vara oförhindrade att vidta åtgärder till skydd för egna intressen. Samverkan mellan skolan och elevernas föräldrar ingick i skolans målsättning. Föräldramedverkan i skolarbetet ingick också i enlighet härmed som ett normalt led i många skolors verksamhet under förmedling av föräldra-föreningar m.m. Någon anledning att upphöra med sådan medverkan utgjorde konflikten naturligtvis inte. Däremot ansåg JO det principiellt felaktigt om föräldrar togs i anspråk för uppgifter som visserligen i och för sig även under normala förhållanden kunde ombesörjas av föräldrar, t.ex. tillsyn och vakthållning av olika slag, men som i det särskilda fallet inte fallit på deras lott utan åvilat lockoutad eller strejkande lärare. Inte heller ansåg JO att föräldrar skulle kunna biträda elevråden i deras verksamhet genom arbete på elevrådens expeditioner utan att bli att betrakta som strejkbrytare.

När det härefter gällde *konflikterna vid underrätterna* konstaterade JO att en chefsdomares arbetsuppgifter fanns bestämda i lagar och administrativa föreskrifter. Enligt den allmänna regeln i 10 § statstjänstemannalagen ålåg det honom att ställa sig instruktion, arbetsordning och andra allmänna bestämmelser rörande hans tjänsteutövning till efterrättelse. Domarens rätt och skyldighet enligt regeringsformens § 47 att efter lag och laga stadgar döma måste givetvis respekteras men utrymme

saknades för den skull inte för direktiv från hovrätt till chefsdomare angående dennes tjänsteutövning. Hovrätt ägde inte föreskriva hur en domare skulle avgöra en sak men väl t. ex. genom arbetsordning att han och inte annan befattningshavare skulle handlägga vissa grupper av ärenden. Stadgandet i 17 § statstjänstemannalagen om neutralitetsrätten vid arbetskonflikt var att se som en inskränkning i tjänsteutövningsskyldigheten såsom den definierats i 10 §. Stadgandet om neutralitetsrätt gav sålunda en chefsdomare — som på grund av att han var oorganiserad eller av sin fackorganisation undantagits från strejken tjänstgjorde under denna — rätt att vägra fullgöra andra arbetsuppgifter än sina vanliga tjänsteåligganden och skyddsarbete. Om han av någon anledning valde att fullgöra arbetsuppgifter som han på grund av neutralitetsrätten inte var skyldig att utföra bröt han inte mot någon tjänsteplikt och det låg utom JO:s kompetens att pröva handlingssättet. Det blev i stället fackorganisationen som fick ta upp saken till bedömning enligt organisationens lojalitets- och sanktionsbestämmelser. Däremot hade JO givetvis att pröva huruvida en vägran att fullgöra en arbetsuppgift hade stöd i neutralitetsrätten. Saknades sådant stöd förelåg brott mot tjänsteplikt.

Den som inte var skyldig att utföra viss arbetsuppgift fick inte heller beordras därtill. Utfärdade en överordnad myndighet eller förman en tjänsteföreskrift om att en chefsdomare under arbetsinställelse i domstolen skulle fullgöra en arbetsuppgift som inte ingick i hans vanliga tjänsteåligganden och inte heller kunde hänföras till skyddsarbete gjorde de för föreskriften ansvariga befattningshavarna sig sålunda i princip skyldiga till tjänstefel.

JO fann inskrivningsdomaruppgiften inte höra till en chefsdomares vanliga tjänsteåligganden i andra fall än när häradshövding var ensam domare i domsagan utan andra lagfarna biträdande befattningshavare än tingsnotarier. Inskrivningsärenden hörde sålunda inte till en häradshövdings vanliga göromål i domsagor där särskild befattningshavare av hovrätten förordnats att handlägga inskrivningsärenden, dvs. domsagor med särskild inskrivningsdomare, tingsdomare eller tingssekreterare. Annorlunda förhöll det sig enligt JO:s mening i domsagor utan andra lagfarna biträden än tingsnotarier. Att en strejkande tingsnotarie ursprungligen förordnats som inskrivningsdomare kunde inte förläna handläggningen av inskrivningsdagen karaktären av oneutralt arbete, eftersom uppgiften inte var knuten till befattningshavarens tjänst utan var beroende av ett individuellt delegationsbeslut av häradshövdingen som denne ägde återkalla.

Vidgades blickfältet till tjänsteåliggande för en verkschef såsom sådan och ställdes frågan om däribland återfanns en generell skyldighet att i nödfall upprätthålla myndighetens funktioner så långt sig göra lät med egna arbetsinsatser, oavsett gällande fördelning av arbetsuppgifterna inom myndigheten, torde svaret enligt JO:s mening bli jakande. Nästa fråga blev då i så fall om detta åliggande skulle räknas till verkschefens vanliga tjänsteåliggande i detta begrepps mening enligt statstjänstemannalagen. Åliggandet var visserligen vanligt i så måtto att det utgjorde ett ordinärt inslag i chefsuppgiften men det var ovanligt så till vida att det inte var avsett att aktualiseras annat än i rena undantagsfall. Med hänsyn

till att åliggandet hänförde sig bara till extraordinära situationer bjöd det tankemässigt emot att betrakta det som ett vanligt tjänsteåliggande enligt statstjänstemannalagen. Ståndpunkten stärktes vid en genomgång av förarbetena till stadgandet i lagen och de allmänna grundsatser på vilka arbetsrätten vilade. Det förtjänade särskilt framhållas att ingen s.k. frikrets inrättats för tjänstemän i chefsställning och att den bakomliggande tanken varit att chefstjänstemännen inte skulle inta någon särställning i förhandlingsrättsligt hänseende. Liksom på den privata arbetsmarknaden skulle anställda arbetsledare och deras underlydande behandlas lika i fråga om strejk- och neutralitetsrätt. Ett ytterligare skäl som talade mot att betrakta det i chefsuppgiften ingående åliggandet att undantagsvis påta sig underordnades arbetsuppgifter som ett vanligt tjänsteåliggande utgjorde det förhållandet att regeln om skyldighet att utföra skyddsarbete tog sikte just på den typ av situationer som utgjorde sådana undantag. Naturligast var därför att bedöma chefsdomarens tjänstgöringsskyldighet under arbetsinställelse enligt denna regel. Med den utformning som regeln fått syntes handläggningen av inskrivningsdagen under strejken svårligen kunna hänföras till skyddsarbete i vidare mån än en handläggning var påkallad till förhindrande av att preklusionstid eljest överskreds. Någon annan utväg skulle i enlighet härmed inte ha stått till buds än att låta ärendena med angivna undantag stå över till påföljande inskrivningsdag.

5.7.2 Sjöfartsverket och SJ 1969

I anledning av lotskonflikten 1969 begärdes JO:s uttalande om huruvida vissa av sjöfartsverket vidtagna omdisponeringar av lotspersonal var förenliga med neutralitetsregeln. Vidare påkallades på grund av den samtidigt pågående lokmannastrejken vid SJ undersökning från JO:s sida i fråga om vissa åtgärder som SJ vidtagit i syfte att begränsa verkningarna av strejken, bl. a. temporärt upphävande av gällande turlistor.

JO erinrade till en början om vad som anförts om neutralitetsrätten i betänkandet "Statstjänstemäns ställning vid arbetskonflikter" (SOU 1939:19). Han hänvisade framför allt till en där föreslagen bestämmelse att arbetsinställelse inte skulle inverka på tjänstemans skyldighet att utföra de göromål som eljest fullgjordes av honom och att tjänsteman som hade att utföra arbete av samma slag som det i fråga om vilket arbetsinställelse vidtagits inte skulle ha att fullgöra tjänstgöring utöver fastställd arbetstid om dylik utökad tjänstgöring direkt föranleddes av arbetsinställelsen. I motiven till denna bestämmelse hade framhållits att synnerligen vida gränser i allmänhet uppdragits för statstjänstemännens tjänstgöringsskyldighet och att härigenom möjlighet lämnats öppen att ta tjänstemännens tjänstgöringsskyldighet i anspråk vid arbetskonflikt. Det hade emellertid ansetts principiellt befogat att statstjänstemännen tillerkändes rätt att inta en neutral ställning vid arbetskonflikt.

Efter att ha redogjort även för motiven till stadgandet om neutralitet i statstjänstemannalagen konstaterade JO att av dessa kunde utläsas att arbetsgivarmyndigheten under konflikt behöll sin rätt att leda, fördela och omfördela arbetet. Rätten fick dock inte utövas så att tjänsteman-

nens neutralitetsrätt träddes för när. Sådana organisationsåtgärder fick med andra ord inte vidtas som innebar att någon ålades utföra oneutralt arbete. Gränsen mellan oneutralt och neutralt arbete kunde dock vara svår att urskilja. Sammanställde man 1965 års motivuttalanden med 1939 års förslag kom man fram till att en tjänsteman som hade att utföra arbete av samma slag som det beträffande vilket arbetsinställelse vidtagits väl fick beordras till sådant arbete men att arbetsgivaren inte fick sträcka sig därhän att tjänstemannen ålades utföra det också utöver ordinarie arbetstid.

En lots kunde alltså enligt JO:s bedömning även under pågående arbetskonflikt beordras lotsa och en lokförare beordras att föra lok, allt enligt de organisationsprinciper arbetsgivarmyndigheten inom rimliga gränser bestämde, även om dessa innefattade omläggning av räjonger, turer m.m. För att övertidsarbete skulle kunna beordras dem under arbetskonflikten fordrades däremot att någon annan omständighet än arbetskonflikten vållade behov av sådan arbetsinsats. I enlighet med det sagda syntes enligt JO:s mening någon kritik inte kunna riktas mot sjöfartsstyrelsen för att styrelsen omgrupperade lotsar mellan lotsstationerna eller mot SJ för att tur- och tjänstgöringslistorna för lokförarna omdisponerades.

En naturlig strävan gjorde sig emellertid enligt JO:s mening gällande hos arbetsgivarmyndigheten att med alla till buds stående medel söka hålla den verksamhet i gång för vilken myndigheten bar ansvaret. Denna strävan markerades måhända på den offentliga tjänstens område på ett alldeles särskilt sätt genom att arbetsgivarmyndigheten inte svarade för förhandlingarna och stridsåtgärderna mellan staten och arbetstagarorganisationerna och lätt upplevde sig själv som ett slags tredje man. Myndigheten kom härigenom att koncentrera sin uppmärksamhet på den driftsmässiga sidan av situationen och på de olika åtgärder som kunde vidtas för att hålla verksamheten vid makt. Det fanns risk för att arbetsgivarmyndigheten i sin ambition att fullgöra sin samhällsfunktion blev benägen att utnyttja sin organisationsmakt till det yttersta och att ge begreppen vanliga tjänsteåligganden och neutralt arbete extensivast möjliga tolkning. Det låg nära till hands för myndigheten att som sades i trettonmannakommissionens betänkande anse att en anställd inte bröt sin neutralitet genom att överta en funktion som han inte tidigare fyllt under förutsättning att omläggningen av arbetet låg inom ramen för de allmänna plikterna enligt anställningsavtalet. Med en sådan tolkning upphörde emellertid begreppet vanliga tjänsteåligganden att fullgöra den spärrfunktion som var dess uppgift. Det föreföll onekligen som om sjöfartsstyrelsen och även SJ tolkade sina befogenheter att leda, fördela och omfördela arbetet även under konflikt ganska extensivt under lots- och lokförarkonflikterna. En liknande tendens kunde iakttas under 1966 års konflikt, framför allt vid strejken inom domstolsväsendet.

En fråga som inte syntes ha ställts på sin spets vare sig under lots- eller lokförarkonflikten var huruvida arbetsgivarmyndigheten kunde ta tjänstemän i anspråk för oneutralt arbete om de frivilligt erbjöd sig att utföra detta. Såsom JO uttalat i ämbetsberättelsen 1968 kunde det inte anses förenligt med myndighetsutövning att medverka till strejkbryteri. Enligt

JO:s mening kunde därför en arbetsgivarmyndighet inte utnyttja tjänstemän till oneutralt arbete ens om de själva föreslog det.

Var gränsen gick mellan sådana vanliga tjänsteåligganden som kunde betraktas som neutralt arbete och som arbetsgivarmyndigheten ägde beordra en tjänsteman att utföra även under arbetskonflikt, å ena sidan, och andra tjänsteåligganden som utgjorde oneutralt arbete och beträffande vilket ordermakten suspenderades av hänsyn till tjänstemannens neutralitetsrätt, å den andra, kunde inte anges generellt. Den blev beroende av en bedömning från fall till fall vid vilken mot bakgrund av befattningsbeskrivningar m.m. fick prövas dels vilka en tjänstemans åligganden var allmänt sett, dels vilka av åliggandena som hade karaktär av vanliga åligganden. På grundval enbart av det föreliggande materialet var det inte möjligt för JO att göra en sådan gränsdragning beträffande de olika fall som anförts i föreliggande ärenden till belysning av problematiken. Vid angivna förhållanden ansåg sig JO böra begränsa sin prövning av de genom klagoskrifterna väckta frågorna till de allmänna detaljspörsmål som han uttalat sig om i det föregående.

5.7.3 SJ 1971

Även under 1971 års arbetsnedläggelse vid SJ framfördes klagomål hos JO över verksledningens tillämpning av neutralitetsprincipen i statstjänstemannalagen. SJ:s befälsförbund och SR hävdade att SJ:s agerande i samband med anordnande av bandispositioner innebar en direkt ordergivning om strejkbryteri eller åtminstone en uppmaning eller direkt uppmuntran därtill.

JO uppehöll sig till en början vid den närmare innebörden av neutralitetsregeln i statstjänstemannalagen och ställde två frågor. Ägde myndigheten — utan att ge någon order — uppmana tjänsteman att utföra oneutralt arbete, t.ex. genom att vädja till hans lojalitet gentemot myndigheten eller mot de samhällsintressen som myndigheten hade att tillgodose? Och mötte det hinder för myndigheten att acceptera ett helt frivilligt erbjudande om att utföra oneutralt arbete?

För JO framstod det som en naturlig utgångspunkt för bedömningen att staten och de statliga myndigheterna borde i sina relationer till de anställda följa i princip samma spelregler som de vilka utbildats på den privata arbetsmarknaden. Dessa spelregler var dock inte alla fast etablerade och lämpade sig redan med hänsyn härtill inte alltid för analogier. Det var vidare att märka att den statliga sektorn av arbetsmarknaden hade sina särskilda problem som saknade direkt motsvarighet på den privata. Bl. a. var organisationsstrukturen ganska olikartad på de båda områdena. De offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt hade ett annat historiskt ursprung än de privatanställdas. Det var inte givet att identiskt samma uppfattning om solidaritet o. d. rådde inom de båda grupperna. Ihågkommas måste också att förvaltningen i mycket skilde sig från det privata arbetslivet. Detta medförde att de sedvänjor som utbildats på det senare området inte kunde förutsättas alltid passa för det statliga.

Efter att ha erinrat om att reglerna om ämbetsansvaret saknade motsvarighet på den privata arbetsmarknaden återknöt JO till uttalandet i

1968 års ämbetsberättelse att det stred mot arbetsmarknadens hedersregler att utnyttja strejkbrytare. Detta ansåg JO äga sin riktighet såvitt rörde flagranta fall, där helt utomstående personer intogs för att fullgöra de strejkandes uppgifter. Ett sådant förfarande från statens sida skulle onekligen framstå som högst uppseendeväckande. Om ett statligt verk skulle ta in folk "från gatan" för att därigenom bryta en lovlig strejk skulle detta säkerligen av många uppfattas som stötande. I stort sett kunde detsamma sägas om ett statligt verk skulle "låna" personal från annat verk för fullgörande av strejkandes uppgifter. I det nu aktuella fallet var emellertid situationen en helt annan. Inom ett verk med ett mycket stort antal anställda gick en liten grupp tjänstemän i nyckelbefattningar — organiserade i annan huvudorganisation än det stora flertalet anställda — i strejk vilken hotade att så gott som helt lamslå verksamheten. Någon direkt motsvarighet till en sådan konflikt på den privata arbetsmarknaden hade JO veterligen inte förekommit (se dock AD:s dom 1956 nr 43). I allt fall hade några fasta regler inte utbildats om vad som borde iakttas i olika hänseenden i en sådan situation. Några bindande analogier från den privata arbetsmarknaden kunde därför inte åberopas för att det skulle vara otillåtet för myndighet att i en situation som den förevarande utnyttja oneutralt arbete som ställdes till dess förfogande. Att några specifikt offentligrättsliga grundsatser skulle tvinga till ett dylikt ställningstagande hade JO svårt att inse. Syftet med 1965 års lagstiftning hade varit att för de offentliga tjänstemännen genomföra en huvudsakligen civilrättslig ordning på detta område. Det föreföll JO därför som om en statlig myndighet i nu behandlat hänseende borde äga i stort sett samma handlingsfrihet som en privat arbetsgivare.

Av vad JO nu anfört framgick att JO inte kunde biträda uppfattningen att det under alla förhållanden skulle vara statlig myndighet förbjudet att utnyttja oneutralt arbete. Till förebyggande av missförstånd ville JO emellertid betona att han inte menade att ett sådant förfarande från myndighetens sida alltid skulle vara lämpligt eller ens tillbörligt. Omständigheterna i varje särskilt fall spelade stor roll. Det kunde t. ex. te sig mera utmanande om myndighet anlitade utomstående när staten, arbetsgivaren, själv försatt sig i svårigheter genom lockout än om det oneutrala arbetet utfördes under en strejk. De arbetsvilligas mer eller mindre fasta anknytning till myndigheten spelade in, liksom också frågan om deras vanliga arbetsuppgifter var likartade med den oneutrala arbetsuppgiften. De arbetsvilligas inställning hade naturligtvis även betydelse. Att myndigheten accepterade ett spontant — måhända av vederbörande organisation understött — erbjudande att ta över strejkandes uppgifter tedde sig mindre uppseendeväckande än om myndigheten själv uppmanade till oneutralt arbete. Vad särskilt angick sådana uppmaningar ville JO framhålla att skillnaden mellan en uppmaning och en order mången gång kunde vara hårfin. Om uppmaning till oneutralt arbete alls skulle accepteras — vilket kunde diskuteras — borde det kunna fordras att myndigheten ordentligt klargjorde att det verkligen bara rörde sig om en uppmaning och inte om en order.

Huruvida oneutralt arbete verkligen utförts kunde i ett konkret fall

vara tveksamt eftersom gränsen mellan sådant arbete och en tjänstemans vanliga åligganden ej sällan var flytande och svårbedömbar. Särskilt gällde detta sådana funktioner som planering, arbetsledning, övervakning och liknande där effekten framträdde först på längre sikt och där den underordnade personalen ofta kunde utföra huvudparten av sina arbetsuppgifter utan omedelbar ledning.

Av utredningen i ärendet framgick att SJ till följd av strejkvarslet hade beslutat att ställa in persontågstrafiken och huvuddelen av godstågstrafiken. Under konflikten kom godstransporter under bandisposition att utföras i relativt stor omfattning. Enligt vad SJ uppgav uppnåddes efter hand med tåg och bandispositioner inemot 70 procent av den normala vagnslasttrafiken. Tågtrafik förutsätter tidtabell, medan viss sträcka av banan vid bandisposition avstängs för tåg för att i stället disponeras för det särskilda ändamål som föranlett åtgärden. SR gjorde gällande att det inte varit möjligt att driva trafik av angiven omfattning och innebörd utan att andra tjänstemän — i regel medlemmar i SF — utfört åtskilliga arbetsuppgifter, t.ex. transportledning och vagnfördelning som normalt ankom på strejkande SR-medlemmar.

JO fann av utredningen att bandispositionerna ägt rum i betydande omfattning och att syftet uppenbarligen varit att härigenom så långt möjligt ersätta den ordinarie godstågstrafiken. Med bandispositioner i vedertagen mening hade förfarandet haft föga likhet och verksamheten hade till sin art framstått som tågtrafik under tekniskt och administrativt mer primitiva former. Även om det inte kunde anses klarlagt att SJ centralt planerat och dirigerat trafiken, hade verksledningen dock i sina konfliktmeddelanden angett vissa riktlinjer för densamma. Med hänsyn särskilt till att trafiken trots sin stora omfattning syntes i stort sett ha fungerat utan allvarliga friktioner kunde JO inte finna annat än att åtminstone vissa av de planerade och arbetsledande uppgifter som vid normal tågtrafik fullgjordes av strejkande SR-medlemmar måste ha övertagits av andra tjänstemän. I vilken omfattning så skett framgick inte i detalj av den förebragta utredningen, men det syntes JO ofrånkomligt att oneutralt arbete förekommit i viss utsträckning.

Av utredningen framgick inte att SJ direkt beordrat tjänsteman att utföra oneutralt arbete. Däremot kunde av SJ:s konfliktmeddelanden och annat material utläsas att SJ gärna såg att bandispositioner kom till stånd i största möjliga utsträckning. SJ hade i olika uttalanden framställt saken så som om fråga endast var om bandispositioner i hittills vedertagen mening. Det verkliga förhållandet att det dock rörde sig om en ersättning för den ordinarie tågtrafiken hade härigenom blivit bortskymd. Någon som helst antydan hade vidare inte gjorts om att det kunde röra sig om oneutralt arbete. Åtskilligt talade för att de tjänstemän som ombesörjde bandispositionerna inte hade något att invända mot att driften hölls igång. Om en mera objektiv redogörelse lämnats av SJ-ledningen är det dock möjligt att åtminstone en del av tjänstemännen skulle ha avhållit sig från att delta under åberopande av neutralitetsrätten.

Vad som kunde anmärkas mot SJ-ledningen var enligt JO:s mening inte att oneutralt arbete tolererades i detta ganska speciella fall utan att de meddelanden som gått ut inte var klargörande. Vid konfliktens början

var det måhända svårt att förutse i vilken utsträckning trafiken skulle kunna hållas igång. Även om verksledningen då ansåg att det arbete som utfördes vid bandispositionerna inte innebar ett övertagande av de strejkandes arbete utan endast utgjorde normala tjänsteuppgifter för den kvarvarande personalen måste ledningen dock ganska snart — när bandispositionerna nådde allt större omfattning och SR påtalade saken — ha insett att frågan var minst sagt tveksam. Enligt JO:s mening hade det varit på sin plats att verksledningen framträtt med öppet visir och deklarerat att tjänstemans neutralitetsrätt givetvis skulle respekteras varför tågklarerare och andra berörda befattningshavare inte hade någon skyldighet att påta sig göromål som de inte redan tidigare brukat ombesörja. Som det nu var syntes det ha funnits utrymme för tvekan om hur långt tjänsteplikten sträckte sig för tågklarerarna och andra berörda.

Sammanfattningsvis anförde JO att utredningen inte lämnade belägg för att SJ-ledningen skulle ha beordrat tjänsteman att utföra oneutralt arbete, att sådant arbete likväl måste ha förekommit i viss utsträckning samt att sistnämnda förhållande — som i och för sig i den situation som förelåg inte gav anledning till kritik från JO:s sida — delvis fick ses mot bakgrund av att verksledningen inte gav klara besked om vad tågklarerare m.fl. hade att iaktta om de ville tillvarata sin neutralitetsrätt. Att det brast i information och direktivgivning var beklagligt. Vad som förevarit måste dock bedömas under beaktande av de pressade förhållanden som verksledningen hade att utstå under konflikten och kunde inte rimligen läggas någon till last såsom straffbar gärning.

5.7.4 Landstinget i Halland och länsstyrelsen i Västerbotten 1971

I en skrift till JO drog landstingsdirektören i Halland upp följande problem. Enligt fastställd instruktion ålåg det honom att ansvara för protokollföringen vid förvaltningsutskottets sammanträden. Före den 1 februari 1971 hade han endast vid något enstaka tillfälle själv fört protokollet. I regel hade han delegerat uppgiften till en medarbetare. Landstingsdirektören hade dock alltid granskat och godkänt protokollet innan detta utskrevs. Vid ett sammanträde under konflikten i vilken den vanlige protokollföraren var indragen hade han själv fört protokollet. Hans fråga var om han genom sin åtgärd gjort sig skyldig till tjänstefel.

Ungefär samtidigt överlämnade landskamreraren vid länsstyrelsen i Västerbotten för JO:s kännedom handlingar i en sak som föranlett beskyllningar mot honom för osolidariskt handlande gentemot SACO. Landskamreraren hade under konflikten i några fall föranstaltat om återbetalning av mervärdeskatt. Uppgiften ankom normalt på annan tjänsteman som var indragen i konflikten. Återbetalningarna hade enligt landskamreraren framstått som mycket angelägna med hänsyn till vederbörandes ekonomiska förhållanden, risken för nedläggelse av rörelse osv. Han hade bedömt sitt arbete som ett skyddsarbete.

JO hänvisade till tidigare principiella uttalanden av JO i frågorna om neutralitet och skyddsarbete inom den offentliga förvaltningen och kon-

staterade sammanfattningsvis att han inte fann anledning att frångå sin uppfattning att det inte under alla förhållanden kunde vara statlig myndighet förbjudet att utnyttja oneutralt arbete, låt vara att ett sådant förfarande från myndighets sida ej alltid var lämpligt eller ens tillbörligt. Ansågs det nu att det inte i princip var myndighet förbjudet att utnyttja oneutralt arbete — och detta gällde i lika mån kommunala som statliga myndigheter — så utgjorde detta tillika ett kraftigt stöd för antagandet att tjänsteman som utfört sådant arbete inte gjort sig skyldig till tjänstefel.

Ehuru enligt JO:s mening ärendena strängt taget skulle kunna anses slutbehandlade med det anförda ville han likväl anlägga ytterligare rättsliga synpunkter på de båda frågorna.

Vad först angick frågan om landstingsdirektörens åtgärd att föra protokollet vid förvaltningsutskottets sammanträde kunde anses ha innefattat ett fullgörande av hans vanliga tjänsteåligganden i den mening som avsågs i kommunaltjänstemannalagen ansågs det att en chefstjänsteman hade en allmän skyldighet att i nödfall upprätthålla myndighetens funktioner med egna arbetsinsatser så långt sig göra lät. Begreppet vanliga tjänsteåligganden avsågs emellertid inte omfatta alla dessa arbetsuppgifter utan hade en långt mera begränsad innebörd. Innebörden av instruktionsbestämmelsen syntes JO vara att landstingsdirektören skulle föra eller på eget ansvar låta föra protokollet. Normalt fördes protokollet av en medhjälpare. Om denne var förhindrad och någon kompetent ersättare inte kunde anskaffas ålåg det emellertid utan tvivel landstingsdirektören att själv föra protokollet. Såtillvida ingick protokollföringen i hans tjänsteåligganden. När det däremot gällde frågan om åliggandet var vanligt var lagen inte helt tydlig på denna punkt. Om det hade sagts att tjänsteman som stod utanför arbetskonflikt skulle fullgöra sina vanliga tjänstegöromål skulle tolkningssvårigheter knappast ha uppkommit. Nu använde lagen inte detta uttryck utan talade i stället om tjänsteåligganden. 1948 års förhandlingsrättskommitté hade i sitt 1951 framlagda betänkande (SOU 1951:54) föreslagit en bestämmelse av innehåll att arbetsinställelse ej inverkade på tjänstemans skyldighet att utföra de göromål som eljest plägade bestridas av honom. Frågan om tjänstemans rätt till neutralitet kom sedan att behandlas av en arbetsgrupp inom civildepartementet vars förslag efter ytterligare bearbetning låg till grund för stats- och kommunaltjänstemannalagarna. Arbetsgruppens förslag överensstämde med vad som sedermera lagfästes och den framhöll att dess förslag nära anslöt sig till det som framlagts 1951. Det sades vidare att tjänstemans rätt till neutralitet inte borde under arbetskonflikt befria honom från någon av hans normala arbetsuppgifter. JO fick av det nu återgivna det intrycket att man inte syftat på någon egentlig ändring i förhållande till 1951 års förslag. Enligt JO:s mening gav det anförda stöd för åsikten att förandet av protokoll inte var att anse som ett vanligt tjänsteåliggande för landstingsdirektören. Det nära samband som förelåg mellan den rent manuella protokollföringen och de arbetsuppgifter — granskning av protokollet med vad däri kan inbegripas — som normalt utfördes av landstingsdirektören gjorde dock att frågan inte kunde anses höjd över diskussion.

Vad därefter beträffade landskamrerarens återbetalning av mervärdeskatt erinrade JO om att frågan vad som skulle hänföras till skyddsarbete i viss utsträckning var föremål för JO:s bedömning i anslutning till 1966 års konflikt på tjänstemannaområdet. Även med en restriktiv tillämpning av regeln om skyddsarbete kunde man enligt JO:s mening inte generellt avvisa möjligheten att dit räkna utbetalning av penningar i vissa särskilt trängande fall. JO tänkte då särskilt på socialhjälp eller annat dylikt som var oundgängligen erforderligt för mottagarens eller hans familjs livsuppehälle. Mera tveksamt kunde vara om återbetalning av skatt kunde hänföras till skyddsarbete. Det var ju här inte fråga om medel som utbetalades i syfte att lämna hjälp i nödsituation utan om pengar som mottagaren hade rätt till av helt andra skäl. Å andra sidan kunde naturligtvis situationen för mottagaren stundom vara lika trängande som för de nyss berörda. JO stannade här för att säga att utrymme fanns för olika åsikter.

5.8 Framställningar av JO

Om 1966 års skolkonflikt uttalade JO Bexelius i framställning till Kungl. Maj:t den 25 september 1967 att det inte föreföll rimligt att myndigheterna utan författningsmässig vägledning nödgades lösa alla de avvägningsfrågor som den uppkomna situationen gett upphov till. Han hänvisade också till det dilemma som domstolarna råkat in i när det gällde handläggningen av inskrivningsdagen under tredagarsstrejken vid underrätterna hösten 1966. JO pekade i sammanhanget på behovet av en särskild lagstiftning om myndigheternas verksamhet under arbetskonflikt.

JO Wennergren fäste i framställning till förhandlingsutredningen den 27 november 1970 uppmärksamheten på frågan om användande av oneutral arbetskraft vid arbetskonflikter. Samma fråga togs från delvis andra utgångspunkter upp av JO Lundvik i anledning av 1971 års järnvägsmannakonflikt (JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 411).

Vad som förevarit under de olika konflikterna visade enligt JO att tjänstemannalagarna behövde ses över i förtydligande syfte när det gällde bestämmelserna om neutralitet och skyddsarbete. Beträffande frågan om användande av oneutral arbetskraft hade JO Wennergren kommit fram till att det inte borde vara tillåtet för myndigheterna att utnyttja tjänstemän för oneutralt arbete ens om dessa själva föreslog det. Wennergren yrkade därför på ett formligt förbud i lag i detta hänseende. JO Lundvik som uttalade sig i samma fråga gick inte lika långt utan framhöll som sin principiella uppfattning att statlig myndighet i förevarande fall borde ha i stort sett samma handlingsfrihet som en privat arbetsgivare. Några bindande analogier från den privata arbetsmarknaden hade enligt Lundvik inte kunnat åberopas för att det under alla förhållanden skulle vara otillåtet för konfliktdrabbad myndighet att använda den arbetskraft som fanns till förfogande.

5.9 Förhandlingsutredningens promemoria

När det gällde frågan om *användandet av tjänstemän för oneutralt arbete* kom utredningen fram till att det inte förelåg motiv för att på den offentliga sektorn uppta några regler om förbud häremot. Även om det stundom var vanskligt att dra paralleller mellan den offentliga sektorn och arbetslivet i övrigt, borde det vara en riktlinje att de offentliga arbetsgivarna i förevarande fall följde de allmänt vedertagna grundsatserna på den privata arbetsmarknaden. Gränsen mellan oneutralt arbete och vanliga tjänsteåligganden var i många fall flytande och svårbedömbar. De yttre betingelser under vilka en konflikt utspelades skiftade också i hög grad från fall till fall. En omdisponering av arbetskraften kunde i en viss konfliktsituation te sig som försvarbar, medan den i ett annat läge kunde framstå som otillbörlig ur neutralitetssynpunkt. En utgångspunkt för myndigheterna i deras sätt att bedöma hithörande frågor måste vara att deras anseende för objektivitet inte led skada. Någon annan norm för deras handlande hade utredningen inte kunnat finna.

Vid sitt närmare studium av frågan om de offentliga tjänstemännens rätt till *neutralitet* under arbetskonflikt konstaterade utredningen att rättstillämpningen kännetecknats av viss osäkerhet om den rätta innebörden av gällande regler på området. Fråga var emellertid om det över huvud taget var praktiskt möjligt att precisera neutralitetsinstitutet i dess olika delar. Inte minst tidigare arbetsrättsliga undersökningar hade visat på svårigheten att i lag prägla några allmängiltiga begrepp på detta område av arbetsrätten. Det hade sålunda befunnits ogörligt att i en rättsregel definiera begreppet vanliga tjänsteåligganden. Detta sammanhängde med att ett konfliktutbrott oftast skapade en mängd ömtåliga avvägningsproblem som var beroende av de växlande förhållandena på varje särskild arbetsplats. Utredningens egna undersökningar hade bekräftat det snart sagt omöjliga i att åstadkomma en generell regel. Därför hade utredningen funnit det orealistiskt att söka omarbeta eller utfylla lagtexten, när denna ändå svårligen skulle kunna täcka alla de situationer som kunde tänkas uppkomma.

I stället för att tänka sig en ny lagtext kunde man möjligen komplettera lagstiftningen med något slags anvisningar som syftade till att underlätta lagtillämpningen, eventuellt i kombination med en del exempel som var ägnade att belysa vad som i den ena eller den andra situationen kunde läggas in i begreppet vanliga tjänsteåligganden. Men det kunde betvivlas att ett dylikt komplement till lagstiftningen kunde bli myndigheterna till någon nämnvärd hjälp, eftersom anvisningarna i huvudsak endast torde kunna ges formen av en redogörelse för vissa motivuttalanden i förarbetena till tjänstemannalagarna och ett återgivande av departementschefsuttalandena och utskottsmotiveringar i samband med 1965 års förhandlingsrättsreformer kompletterat med vissa uttalanden från JO:s sida. Av denna anledning kunde inte heller ett sådant alternativ förordas från utredningens sida. Utredningen tillfogade i detta sammanhang att man inte borde förglömma de kontakter av informell karaktär som under konflikterna på den offentliga arbetsmarknaden brukade etable-

ras mellan SAV och företrädare för konfliktdrabbade myndigheter i form av frågepaneler. Jämsides med denna rent servicebetonade verksamhet utfärdade SAV konfliktcirkulär att tjäna som vägledning vid tillämpningen och tolkningen av tjänstemannalagarna i här aktuella delar och vid lösandet av en del praktiska problem i samband med konflikterna.

Vad härefter angick *skyddsarbete* framhöll förhandlingsutredningen att begreppet i huvudsak utformats efter mönster av motsvarande bestämmelser i huvudavtalet mellan SAF och LO. Det hade betecknats som en uppenbar fördel att på detta område kunna röra sig med en i stort sett gemensam definition för hela arbetsmarknaden.

Till skyddsarbete hade brukat hänföras avvecklingsarbeten av skadeförebyggande eller teknisk natur, med beaktande av förhållandena på varje arbetsplats för sig. Viss osäkerhet om omfattningen av skyddsarbetsbegreppet förekom i början av skolkonflikten 1966. Under konflikterna vid domstolsväsendet förekom på sina håll den tolkningen av skyddsarbetsbegreppet att verksamhet som syftade till att undvika vissa allvarliga rättsförluster för den enskilde medborgaren klassificerades som skyddsarbete. Utvecklingen hade emellertid gått i riktning mot en stabilisering. Så skärptes tolkningen inom domstolarna vid den senaste konflikten väsentligt till att avse ett fåtal påtagliga fall av i allmänhet oreparabel karaktär. Ett område där gränsdragningsproblem kunde uppkomma gällde verksamhet med utanordning av pengar, exempelvis socialbidrag. En verksamhet i sådant syfte syntes även med en restriktiv inställning inte kategoriskt kunna betecknas som oförenlig med regeln om skyddsarbete när det gällde särskilt trängande fall. Mera tveksamt kunde det vara om till skyddsarbete kunde räknas t.ex. återbetalning av skatt. Med tanke på att det i hithörande fall ofta gällde att förebygga svåra ekonomiska skadeverkningar för tredje man i form av betalningsinställelse eller konkurs eller nedläggande av en rörelse syntes dock inte heller här möjligheten att tillämpa regeln om skyddsarbete generellt böra avvisas. Såvitt utredningen kunde bedöma hade det under de konflikter som inträffat efter förhandlingsrättsreformens genomförande inte förekommit några fall där det framstått som omotiverat att skyddsarbete blivit beordrat. Något behov av förtydligande av lagstiftningen på förevarande punkt kunde enligt utredningens mening knappast sägas föreligga i rådande läge.

Det hade från personalhåll hävdats att arbete som syftade till att undvika rättsförluster för den enskilde över huvud taget inte kunde hänföras till verksamhet som erfordrades till förebyggande av fara för människor i samband med avveckling av verksamheten eller för att verksamheten skulle avvecklas på ett tekniskt försvarbart sätt. Såtillvida förtjänade denna uppfattning beaktande att det fick anses diskutabelt om arbete som syftade till att förebygga rättsförluster för tredje man kunde hänföras till skyddsarbete sådant detta begrepp varit avsett att tolkas. Emellertid framstod det som betänkligt ur rättssäkerhetssynpunkt att en arbetskonflikt skulle få medföra sådana konsekvenser som att exempelvis gällande preklusionstider löpte till ända utan möjlighet för den enskilde samhällsmedlemmen att värna sin rätt. Detta var en

fråga som hade samband med den av JO aktualiserade tanken på en särskild beredskapslagstiftning för svårare arbetskonflikter.

Sammanfattningsvis uttalade förhandlingsutredningen att enligt dess mening tillräckligt starka skäl inte förekommit för ändring av tjänstemannalagarna i de delar som berördes av JO:s framställningar i fråga om neutralitetsrätten och skyddsarbetsbegreppet. Utredningen hade också kommit fram till uppfattningen att redan vid de senaste årens konflikter många frågor lösts på ett smidigt och för parterna godtagbart sätt, främst av dem som hade möjlighet att tillgodogöra sig erfarenheter av tidigare inträffade konflikter. Under angivna förhållanden konstaterade utredningen att det borde överlåtas åt myndigheterna att utbilda en praxis på förevarande område med utgångspunkt i vunna erfarenheter och med ledning av de uttalanden och undersökningar av arbetsrättsligt intresse som i olika sammanhang gjorts efter förhandlingsrättsreformens genomförande.

Förhandlingsutredningen uppehöll sig vidare ingående vid frågan om *behovet av en särskild lagstiftning för arbetskonfliktförhållanden* och anförde härom till en början följande.

> Vad JO efterlyser är inte en permanent fullmaktslag om tjänsteplikt av den typ som lagrådet och motionärerna vid 1965 års riksdag tänkte sig. Vid jämförelse med en sådan lagstiftning framstår JO:s förslag som mindre genomgripande. En lagstiftning sådan som den av JO åsyftade måste nämligen förknippas med villkoret att den inte inkräktar på tjänstemännens rätt till neutralitet vid arbetskonflikt. Detta begränsar självfallet lagstiftningens räckvidd. I princip får en sådan lagstiftning förutsättas syfta till att förebygga varken avsedda eller önskvärda biverkningar vid en arbetskonflikt. Utredningen har undersökt hur en lag av här antydd karaktär — en "arbetskonfliktlag" — skulle kunna tänkas konstruerad i stora drag. Härvid har det legat nära till hands att söka en förebild i någon redan befintlig fullmaktslag, i första hand lagen (1942:87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m.m. ("administrativa fullmaktslagen") och lagen (1957:132) om domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m.m. I dessa lagar ges åtskilliga regler om förenklad handläggning och om förlängning av tidsfrister m.m. Av dessa regler skulle ett flertal, om de överfördes till det här ifrågavarande området, komma att skära sig mot tjänstemännens rätt till neutralitet vid arbetskonflikt. Stor försiktighet måste därför iakttagas med avseende på en analog tillämpning av dessa lagföreskrifter på konfliktförhållanden.

I fortsättningen diskuterade utredningen ingående hur en lag av den typ JO efterlyste kunde utformas med förutsättningen att den inte fick inkräkta på tjänstemännens rätt till neutralitet under arbetskonflikt. Från denna utgångspunkt kom utredningen fram till att regler till skydd mot vissa allvarliga rättsförluster för tredje man måste ges en förhållandevis framskjuten plats i en sådan lagstiftning. Utredningen tog vidare upp det av JO likaledes aktualiserade spörsmålet om lagstiftningsinitiativ för det fall att en samhällsfunktion helt eller delvis förlamades på grund av en arbetskonflikt. I exempelvis ett strejkläge, där det inte längre framstod som meningsfullt att söka hålla verksamheten uppe, kunde det enligt sakens natur bli aktuellt att temporärt, helt eller delvis, befria den ansvariga myndigheten från dess författningsstadgade åligganden. En lagregel

som gav regeringen denna möjlighet kunde såsom JO framhållit åstadkommas inom eller utom ramen för en arbetskonfliktslagstiftning. Därvid förutsatte utredningen att fråga var om verksamhet vars nedläggande inte hotade vitala samhällsintressen.

Sammanfattningsvis framhöll utredningen att den inte stod främmande för lagstiftningsinitiativ i de av JO berörda hänseendena men att den tog avstånd från tanken på en generell lagstiftning som i förväg skulle reglera myndigheternas verksamhet under arbetskonflikt. Att på förhand fastlägga regler för den offentliga verksamhetens anpassning till vissa tänkta eller motsedda konfliktsituationer kunde nämligen enligt utredningens mening vara ägnat att inge föreställningen att den ena parten lagstiftningsvägen sökte skaffa sig ett försteg i förhandlingshänseende. Utredningen ansåg därför att det borde få bli beroende av en intresseavvägning inför varje särskild konfliktsituation vilka åtgärder — i lagstiftningsväg eller genom instruktionsändringar i administrativ ordning — som kunde anses påkallade för att mildra eller undanröja sådana biverkningar av konflikten som berörts i det föregående.

För att närmare åskådliggöra hur en arbetskonfliktlag av den ovan skisserade typen skulle komma att se ut gjorde utredningen ett utkast till lag med särskilda bestämmelser om statliga och kommunala myndigheters verksamhet vid arbetskonflikt. Lagutkastet hade följande lydelse.

Härigenom förordnas som följer.

1 § Med statlig och kommunal myndighet förstås i denna lag sådan myndighet, för vars tjänstemän statstjänstemannalagen (1965:274) eller kommunaltjänstemannalagen (1965:275) gäller.

2 § Berör lockout, tillåten strejk eller därmed jämförlig stridsåtgärd eller lovlig blockad statlig eller kommunal myndighet eller kan varslad stridsåtgärd komma att beröra sådan myndighet, kan Konungen förordna att bestämmelserna i 3—7 §§ skall tillämpas.

Förordnandet förfaller om det icke underställes riksdagen inom en månad och godkännes av riksdagen inom två månader efter underställningen.

Under tid då bestämmelserna i 3—7 §§ tillämpas, gäller icke i lag eller annan författning meddelade bestämmelser, i den mån de strider mot innehållet i sagda paragrafer eller vad som föreskrivits med stöd av dem.

3 § Möter hinder för myndighet att avgöra mål eller ärenden med det antal ledamöter eller tjänstemän som är stadgat eller i den ordning som gäller, kan Konungen förordna om nödvändiga avvikelser.

4 § Är i lag eller annan författning föreskrivet att sammanträde eller förrättning skall hållas eller annan sådan uppgift fullgöras inom viss tid, kan Konungen föreskriva annan tid.

5 § Konungen kan, där enligt lag eller annan författning talan skall väckas eller prövning i annan ordning påkallas eller annan åtgärd vidtagas inför domstol, domare eller annan myndighet vid bestämd tidpunkt eller inom bestämd tid, förordna om undantag därifrån liksom från påföljd av underlåtenhet att fullgöra vad sålunda föreskrivits.

Anmärkning. Paragrafen är avsedd att täcka även fall, där återställande av försutten tid skulle kunna bli aktuell (jfr SOU 1964:27 sid. 664 of).

6 § Har i 5 § nämnd tidsangivelse betydelse för enskilds rätt, kan Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, myndighet förordna att åtgärd, som kunnat vidtagas först senare än vid den angivna tidpunkten, skall anses vidtagen vid den tidpunkt eller inom den tid, då den kan antagas eljest ha blivit fullgjord.

Anmärkning. När det gäller frågor om enskilds rätt är det i förmånshänseende stundom av vikt för sökanden att få viss åtgärd vidtagen vid den tidpunkt han själv begärt. Inskrivningsdagen den 26 oktober 1966 kan anföras som exempel i detta hänseende. Den under förevarande paragraf intagna föreskriften är avsedd att täcka det fall att en viss åtgärd till följd av arbetskonflikt kan vidtas först senare än vid den författningsenliga tidpunkten; åtgärden skall i detta fall anses ha vidtagits vid tidpunkt då den kan antas ha blivit fullgjord om arbetskonflikt inte inträffat. Tillämpad på nämnda inskrivningsdag skulle föreskriften innebära att inskrivningsärende som tas till behandling efter konfliktens slut skall, under förutsättning att ärendet befinnes ha varit "komplett" på den ursprungliga inskrivningsdagen, anses ha blivit behandlat på den dagen.

7 § Är i fråga om mål eller ärende i lag eller annan författning föreskrivet att myndighet skall höras eller eljest viss utredning förebringas, kan myndigheten, där sådan åtgärd är förenad med väsentlig olägenhet, i stället besluta om utredning i annan ordning.

8 § Kan myndighets verksamhet icke eller endast delvis fullgöras i enlighet med givna föreskrifter eller såsom skyddsarbete, kan Konungen förordna att verksamheten skall helt eller delvis upphöra till dess Konungen förordnar annat.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

5.10 1974 års statsverksproposition

Vad först angick delproblemet om *utnyttjande av oneutral arbetskraft* konstaterade föredragande statsrådet att varken förhandlingsutredningen eller någon av remissinstanserna anslutit sig till tanken på ett lagfäst förbud mot användande av sådan arbetskraft. Något förbud i sådant hänseende fanns inte heller på den privata sektorn. För egen del hade statsrådet den meningen att en och samma grundsats borde gälla på hela arbetsmarknaden. Även om således något lagfäst förbud i denna fråga inte borde förekomma på den offentliga sektorn ville han stryka under att någon ordergivning om utförande av oneutralt arbete självfallet inte fick förekomma från myndigheternas sida.

I fråga om det större frågekomplexet — en översyn av reglerna om *neutralitet och skyddsarbete* i förtydligande syfte — framhöll statsrådet att han var medveten om att arbetskonflikterna på den offentliga sektorn ställt det nya förhandlingssystemet på svåra prov. Särskilt var detta fallet vid 1966 års konflikter inom skolväsendet och domstolsväsendet. Det låg emellertid — som bl. a. AD:s ordförande framhållit under remissbe-

handlingen av promemorian — i sakens natur att tillämpningen av ett nytt och oprövat regelsystem kunde medföra inkörningssvårigheter. Detta gällde även reglerna om neutralitet och skyddsarbete, trots att dessa ämnen inte hörde till de kontroversiella frågorna i samband med förhandlingsrättsreformen. Statsrådet fann anledning att i sammanhanget erinra om arbetsrättskommitténs pågående undersökningar, vilka enligt direktiven i princip inbegrep även de offentligt anställda, och han erinrade vidare om ämbetsansvarskommitténs förslag att hela det offentliga anställningsförhållandet skulle ses som privaträttsligt grundat och att tvister om tolkningen av neutralitets- och skyddsarbetsbegreppen skulle få föras till AD. Under angivna förhållanden ansåg statsrådet — i likhet med förhandlingsutredningen och det övervägande antalet remissinstanser — att tillräckligt starka skäl inte förelåg att ändra tjänstemannalagarna i berörda delar eller att komplettera dessa med några anvisningar.

Beträffande frågan om en *lagstiftning om myndighets verksamhet under arbetskonflikt* anförde föredragande statsrådet.

JO hade som sin mening uttalat att en på förhand tillskapad lag syntes vara att avgjort föredra framför alternativet att lagstifta först när en konflikt brutit ut. Som skäl åberopade han bl. a. att organisationerna då åtminstone i stora drag visste vad de kunde vänta sig och således inte behövde känna sig plötsligt och orättvist drabbade av ett ingripande i det enskilda fallet. Samtliga personalorganisationer — liksom en så gott som enhällig remissopinion i övrigt — reste emellertid motstånd mot tanken på en generell lagstiftning, och statsrådet ansåg i likhet med flertalet remissinstanser och förhandlingsutredningen att det borde få bli beroende av en bedömning i samband med varje särskild konfliktsituation vilka åtgärder som kunde vara påkallade för att mildra eller undanröja inte avsedda biverkningar av en konflikt.

Det låg i sakens natur att det härvid måste falla på Kungl. Maj:t att lösa åtskilliga avvägningsproblem. Det kunde exempelvis bli aktuellt att lägga ner någon del av en myndighets verksamhet i ett konfliktläge, där det framstod som meningslöst att söka hålla verksamheten uppe med hjälp av kvarstående personal. Detta kunde göra det nödvändigt att dispensera från gällande instruktionsföreskrifter o.d. Att så i många fall kunde ske utan att neutralitetsrätten träddes för när torde vara uppenbart. Statsrådet erinrade i detta sammanhang om föredragande departementschefens av riksdagen godkända uttalande i prop. 1965:60 (s. 115) att neutralitetsrätten inte skulle begränsa den offentlige arbetsgivarens principiella frihet att även under konflikt företa omgruppering av tjänstemän.

Hur långt Kungl. Maj:ts befogenheter att agera under en arbetskonflikt skulle anses sträcka sig kunde självfallet diskuteras. Att lagstiftningsinitiativ skulle kunna bli aktuella i anslutning till en konflikt var uppenbart, särskilt när det gällde att förebygga rättsförluster för tredje man. Som exempel kunde nämnas förlängning av lagstadgade tidsfrister. Statsrådet utgick emellertid från att rätten att vidta åtgärder för att så vitt möjligt lösa de organisatoriska problem som brukade uppstå under konflikt i princip rymdes under de befogenheter i fråga om rikets styrelse

och förvaltning som grundlagsenligt tillkom Kungl. Maj:t. I vad mån dessa befogenheter kunde utnyttjas under en konflikt fick som här redan nämnts vägas mot kravet att inte neutralitetsrätten trädde för när.

5.11 Propositionen med förslag till LOA m.m.

I anslutning till behandlingen av frågan om rätten till stridsåtgärder på den offentliga sektorn tog föredragande departementschefen upp spörsmålet om tjänstemans rätt till neutralitet och om tjänstemans skyldighet att utföra skyddsarbete. Reglerna härom i tjänstemannalagarna var, som arbetsrättskommittén framhållit, att se mot bakgrund bl. a. av den i 10 § statstjänstemannalagen resp. 15 § kommunaltjänstemannastadgan föreskrivna skyldigheten att fullgöra den tjänsteutövning som den offentlige arbetsgivaren bestämde. Arbetsrättskommittén ansåg att frågorna om neutralitet och skyddsarbete borde ligga utanför tvingande lagstiftning, och föredraganden anslöt sig till kommitténs uppfattning. Ett överförande av dessa frågor till det avtalstillåtna området låg för övrigt i linje med det förslag som samtidigt lades fram om slopande av angivna paragrafer i statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannastadgan.

5.12 Undantagskretsen på det statliga området

I huvudavtalet på det statliga området har parterna med verkan från den 1 maj 1973 förklarat sig vara ense om att från stridsåtgärder undanta arbetstagare som på grund av sin ställning i organisationen eller sina arbetsuppgifter får anses på ett särskilt sätt företräda arbetsgivaren eller som eljest av särskilda skäl bör vara undantagna från stridsåtgärder. Denna undantagskrets finns närmare angiven på bilagor till huvudavtalet. Den omfattar huvudsakligen departementstjänster, högre domartjänster, tjänster som domstolschef, högre chefstjänster inom försvarsmakten, tjänster tillhörandę verksledningen vid centrala myndigheter, chefstjänster för regionala myndigheter och vissa chefstjänster för lokala myndigheter.

Stridsåtgärd får inte omfatta den som innehar och utövar på bilagorna upptagna tjänster eller den som vikarierar på sådana tjänster. Arbetsnedläggelse i form av strejk eller lockout är sålunda inte tillåten för här angivna tjänstemän. Inte heller får stridsåtgärd omfatta tjänsterna som sådana, varav följer att dessa inte kan utsättas för nyanställningsblockad.

Vidare får stridsåtgärd inte omfatta sådan personal eller sådana tjänster som behövs för att de på bilagorna upptagna tjänstemännen skall kunna utföra sina arbetsuppgifter. Vilken personal som behöver undantas av denna orsak får bedömas vid varje konflikttillfälle. Varsel om stridsåtgärd skall innehålla ett allmänt undantag för här aktuella tjänster, och det förutsätts att förhandlingar skall kunna föras på begäran av part om vilka tjänster som skall falla under undantaget.

5.13 Kommunala förtroendemän

5.13.1 Arbetsmarknadsnämnden om sympatiåtgärd

Arbetsmarknadsnämnden behandlade den 11 februari 1954 under ledning av opartisk ordförande ett ärende om lovligheten av sympatiåtgärd enligt kap. IV huvudavtalet mellan SAF och LO. På order av SKAF hade en skolvaktmästare gått i strejk. Hans arbete hade utförts av en kommunal förtroendeman. På framställning av SKAF hade handelsarbetareförbundet beviljat sympatiåtgärd på så sätt att förbundets medlemmar vid en mjölkcentral vägrat att ta befattning med mjölk som levererades från ett jordbruk som drevs av förtroendemannen jämte dennes broder. Åtgärden ansågs strida mot huvudavtalet. Nämnden förklarade att undantaget i 10 § inte var tillämpligt. Det var nämligen inte fråga om varor vilka härrörde från rörelse som drevs av part i den ursprungliga konflikten.

5.13.2 Arbetskonflikten 1971 vid Stockholms barnavårdsnämnd

Arbetskonflikten under våren 1971 omfattade även SACO-medlemmar hos barnavårdsnämnden i Stockholm. Som en följd härav kunde bl. a. nämndens sekreterare för enskilda ärenden och kassaförvaltaren inte fullgöra sina åligganden. Barnavårdsnämnden beslöt i anledning av konflikten att nämndens ordförande resp. ordförande på avdelning och delegation skulle vara ansvariga för protokollföringen vid sammanträdena. Mot beslutet förekom reservationer. Nämnden beslöt vidare att till kassaförvaltare för viss tid utse ordföranden som var borgarråd. Två av nämndens ledamöter förklarade sig inte ha deltagit i sistnämnda beslut.

Klagoskrifter inkom till JO från dels Stockholms socialdemokratiska ungdomsdistrikt, dels en avdelningsdirektör i hans egenskap av SACO:s länsombud i Stockholms län. Distriktet ifrågasatte lagligheten av reservationerna i fråga om protokollföringen, medan SACO:s ombud riktade anmärkning mot borgarrådets tjänstgöring såsom kassaförvaltare.

JO konstaterade till en början att ärendena visserligen avsåg frågor om neutralitet under arbetskonflikt men att de inte gällde tjänstemän utan kommunala förtroendemän, närmare bestämt ledamöter i Stockholms barnavårdsnämnd. Bestämmelserna i stats- och kommunaltjänstemannalagarna ägde inte tillämpning på förtroendemän och lag eller författning upptog ej heller i övrigt någon bestämmelse som var direkt tillämplig i ett fall som det förevarande. Inte heller hade det JO veterligen i rättspraxis förekommit något avgörande som här kunde lämna egentlig ledning. Det var därför mycket vanskligt att säga vad som borde gälla.

Enligt JO tedde det sig naturligt att när reglerna för den offentliga sektorn inte lämnade besked söka hämta ledning från de spelregler som utbildats på den privata arbetsmarknaden. På åtskilliga punkter rådde emellertid ovisshet även där. Det hade med andra ord inte alltid där utbildats några fasta regler. Härtill kom att det offentliga tjänstemannaområdet hade sina särskilda problem som saknade aktualitet på det

privata området. Den offentliga verksamheten arbetade i stor utsträckning i andra organisatoriska former och under andra villkor än den privata. De kommunala nämnderna för specialreglerad förvaltning hade exempelvis ingen motsvarighet inom det privata näringslivet, ej heller fanns där någon parallell till nämndernas förpliktelse att svara för vissa grenar av samhällelig verksamhet.

Enligt barnavårdslagen var varje kommun pliktig att sörja för sin barnavård enligt vad som sades i lagen samt att även i övrigt främja en gynnsam utveckling av de unga och goda uppväxtförhållanden för dem. Kommunens organ för fullgörande av denna uppgift var barnavårdsnämnden.

En arbetskonflikt som berörde barnavårdsnämndens tjänstemän ställde självfallet nämnden inför stora svårigheter men fritog i princip inte nämnden från skyldighet att söka fullfölja sin uppgift med de medel som stod till buds. JO ansåg sig kunna instämma i ett tidigare uttalande av JO i anledning av 1966 års konflikt på tjänstemannaområdet, att det måste anses stå en myndighet fritt att med alla legitima medel söka upprätthålla en konfliktdrabbad samhällsfunktion och att det t. o. m. måste anses vara en skyldighet för de ansvariga förvaltande myndigheterna att göra det i all synnerhet när tredje man hade en lagstadgad rätt till det allmännas prestationer.

För att en kommunal nämnd överhuvud skulle kunna fungera och komma fram till verkställbara beslut måste protokoll föras och justeras. Det justerade protokollet utgjorde grundvalen för medborgarkontrollen genom besvär och som en konsekvens därav ansågs beslutet vara verkställbart först när protokollet justerats. Vissa nämndbeslut var av den karaktären att verkställigheten tog sig uttryck i en utanordning av pengar. I en barnavårdsnämnds verksamhet förekom ej sällan beslut av denna karaktär, t.ex. beslut om bidragsförskott eller fosterlega.

Om en barnavårdsnämnd skulle kunna fullfölja sin uppgift måste alltså protokoll föras och justeras samt utanordningar ske. För att nämnden skulle kunna fungera var det nödvändigt, praktiskt sett, att nämnden uppdrog åt någon person åtminstone att föra protokollet och verkställa utanordningar.

Här mötte frågan om ledamot i nämnden vid arbetskonflikt fick åta sig att föra protokoll vid nämndens sammanträden m.m. när uppgiften normalt utfördes av konfliktberörd tjänsteman. I ett annat samma dag meddelat beslut hade JO behandlat frågan om tjänstemans neutralitet och därvid kommit fram till att det inte kunde anses åvila sådan som någon tjänsteplikt att iaktta neutralitet. Om en tjänsteman utförde oneutralt arbete ådrog han sig alltså inte härigenom ansvar för tjänstefel. I de yttranden som inhämtats i förevarande ärenden hade olika meningar framförts om de kommunala förtroendemännens ställning, om ledamöter i barnavårdsnämnd var att betrakta som företrädare för arbetsgivaren eller om de i förevarande sammanhang borde jämställas med tjänstemän. Oavsett vad som borde gälla på denna punkt framstod det för JO som uppenbart att förtroendemännen i fråga om möjligheten att agera under pågående arbetskonflikt inte kunde vara mera bundna än tjänstemännen. Om en nämndens tjänsteman inte begick tjänstefel genom att

utföra arbete som var föremål för stridsåtgärd måste detsamma gälla också en ledamot som utförde arbetet.

JO fann ingen anledning att frångå sin tidigare intagna ståndpunkt att det inte kunde vara statlig eller kommunal myndighet under alla förhållanden förbjudet att utnyttja oneutralt arbete som ställdes till förfogande. I ett fall som det förevarande där en kommunal nämnd antogs i princip vara skyldig att söka fullfölja sin uppgift trots rådande arbetskonflikt kunde han inte finna det annat än högst rimligt och tillåtligt att nämnden mottog de erbjudanden som ledamöter ville lämna att föra protokollet, verkställa utanordningar och annat dylikt som erfordrades för att verksamheten inte skulle lamslås. JO ville t. o. m. ifrågasätta om inte nämnden var pliktig att begagna sig av sådant erbjudande om det lämnades. I annat fall syntes honom antagandet att nämnden i princip var skyldig att fullfölja sin uppgift bli utan reellt innehåll.

I nära samband med det här sist behandlade problemet stod frågan om ledamot i nämnden var skyldig att åta sig uppdrag att föra protokoll, verkställa utanordningar o.d. i en konfliktsituation. Frågan syntes JO ännu mera svår att besvara än de tidigare.

Såg man frågan ur enbart kommunalrättslig synvinkel och därvid bortsåg från de regler som (i andra kommuner än Stockholm) gällde i fråga om ordförandens speciella ansvar för protokollet, måste man konstatera att i lag eller författning inte upptagits någon bestämmelse om skyldighet för enskild ledamot av nämnd att åta sig särskilt uppdrag för nämnden. Kanske kunde man dock ur nämndledamöternas allmänna ansvar för att nämnden inte försummade sina åligganden härleda en skyldighet för enskild ledamot att vid behov åta sig sådant uppdrag åtminstone i en krissituation. För egen del var JO inte främmande för tanken att nämndledamot hade en dylik skyldighet. Hur valet mellan olika ledamöter skulle ske kunde givetvis vara tveksamt.

Antog man att det ur kommunalrättslig synvinkel inte mötte hinder mot att en kommunal nämnd ålade en sin ledamot att i en krissituation utföra särskilt arbete för nämnden återstod frågan om arbetsrättsliga hänsyn ledde till att en sådan rättighet för nämnden och häremot svarande skyldighet för ledamoten dock inte förelåg vid arbetskonflikt. Det hade ju gjorts gällande att ledamot som grep in t. ex. som kassaförvaltare gjort sig skyldig till oneutralt handlande.

Reglerna i stats- och kommunaltjänstemannalagarna om rätt till neutralitet för tjänstemännen ägde emellertid inte tillämpning på kommunala förtroendemän. Man kunde därför inte säga att av dessa lagar följde att ledamot i nämnd hade rätt att förhålla sig neutral eller att nämnden som sådan inte fick ålägga honom att utföra arbete som var föremål för stridsåtgärd. På sin höjd kunde en analogisk tillämpning av neutralitetsregeln komma i fråga.

Kunde man nu anse att neutralitetsregeln i stats- och kommunaltjänstemannalagarna borde tillämpas analogt på ledamöter i en kommunal nämnd? Frågan hade samband med vad man skulle anse om ledamöternas ställning. Det tedde sig ganska naturligt att betrakta nämnden i dess helhet som en företrädare för arbetsgivaren, ja kanske rent av som arbetsgivaren själv. Nämnden bestod emellertid av ledamöter och kunde

inte tänkas utan sådana. I allt fall om man menade att ledamöterna hade en på kommunalrätten grundad skyldighet att i nödfall träda in och utföra sådant arbete som fordrades för att nämnden skulle kunna fullgöra sina uppgifter, framstod det ingalunda som onaturligt att betrakta även ledamöterna som arbetsgivarrepresentanter. På sådana kunde neutralitetsregeln inte gärna tillämpas analogt.

Å andra sidan fick man inte förbise att nämndens ledamöter utsetts genom val i demokratisk ordning. De fick antas ha blivit utsedda med tanke på nämndens primära uppgift att svara för kommunens barnavård medan nämndens arbetsgivarfunktion knappast kunde ha varit i blickpunkten i någon högre grad. Nämndledamöterna hade tagits från olika samhällsgrupper och representerade olika åsikter. Som JO förut nämnt betraktades strejkbryteri i vida kretsar med ogillande. Med tanke på hur nämndledamöterna utsetts kunde man sätta i fråga om de rimligen mot sin övertygelse kunde tvingas att utföra oneutralt arbete. Hit fick dock givetvis inte räknas skyddsarbete.

Det resonemang JO först visade — som han redan förutskickat — att frågan om nämndledamöternas skyldighet att åta sig konkreta arbetsuppgifter för nämnden i en konfliktsituation var ytterst svår att besvara. Att en skyldighet förelåg att åta sig skyddsarbete föreföll JO troligt. I övrigt stannade JO för att säga att utrymme fanns för olika uppfattningar.

5.13.3 Uttalande av kommunförbundet och SKTF

Den 26 juni 1981 ägde centrala förhandlingar rum mellan kommunförbundet och SKTF i ett antal frågor i anslutning till 1980 års konflikt. I förhandlingsprotokollet antecknades att vissa av SKTF:s lokalavdelningar motsatt sig att kommunalt förtroendevalda övertog vissa arbetsuppgifter under konflikten, såsom postöppning och protokollföring, och att man vidare ansett att organisationens medlemmar inte var skyldiga att handlägga post som hanterats av förtroendevalda.

De centrala parterna konstaterade gemensamt att förtroendevalda inte var arbetstagare och således inte omfattades av bl. a. neutralitetsrätten. Vidare konstaterades att en arbetstagare med stöd av bestämmelsen i det kommunala huvudavtalet om neutralitet och skyddsarbete inte kunde vägra att befatta sig med post etc. som handhades av en förtroendevald.

6 De nordiska länderna

6.1 Danmark

6.1.1 Arbetsmarknadens organisationer

Dansk Arbejdsgiverforening (DA) är den i Danmark helt dominerande arbetsgivarorganisationen och utgör därför en motsvarighet till SAF. DA består av 155 arbetsgivarorganisationer vilka har 22 000 företag som medlemmar. I företagen finns 283 000 arbetare och 174 500 tjänstemän anställda.

Sammanslutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeninger (SALA) omfattar 9 arbetsgivarorganisationer som har 14 000 medlemmar, varav ungefär 10 000 är småföretagare. Inom SALA:s avtalsområde finns ca 50 000 anställda, varav 10 000 är tjänstemän.

Hovedorganisationen af Mesterforeningar i Byggfagene i Danmark består av fyra landsdelsorganisationer med sammanlagt omkring 4 000 företag. Dessa har omkring 12 000 anställda och endast ett fåtal av dem är tjänstemän.

På den offentliga sektorn finns 1980 ca 769 000 anställda varav 212 000 i statlig och 557 000 i kommunal tjänst.

Danska LO är den mest betydande arbetstagarorganisationen med omkring 1 300 000 medlemmar. LO organiserar arbetare och tjänstemän både på den privata och den offentliga sektorn. Det största tjänstemannaförbundet inom LO är Handels- och Kontorfunktionaerernes Forbund som har 200 000 medlemmar i privat och 90 000 i offentlig tjänst. Det största är arbetareförbundet Specialarbejderforbundet (SiD) med ca 313 000 medlemmar.

Den näst största arbetstagarorganisationen är Funktionaerernes och Tjaenstemaendens Faellesorganisation (FTF) som organiserar omkring 300 000 tjänstemän, varav huvuddelen på den offentliga sektorn. Bank- och försäkringstjänstemän är med i organisationen.

Akademikernes Centralorganisation (AC) har omkring 100 000 medlemmar. Den helt övervägande delen av dessa är anställda i offentlig tjänst.

Faellesrepraesentationen (FR) og Foreningen af Arbejdsledere i Danmark organiserar ca 50 000 arbetsledare.

Härutöver finns ett antal fristående fackförbund. Bland dem kan nämnas Sømaendenes Forbund i Danmark.

6.1.2 Löneförhandlingarna

I Danmark har avtalsperioderna nästan undantagslöst varit tvååriga. De senaste avtalen trädde i kraft 1983. Det är regelmässigt så att löneavtalen på den privata sektorn löper fr. o. m. den 1 mars och avtalen på den offentliga sektorn fr. o. m. den 1 april. Detta innebär att förhandlingarna börjar på den privata sektorn.

Från att tidigare ha haft en förhandlingsordning som gällt för flera avtalsperioder övergick DA och LO under 1970-talet till s. k. "körplaner" som var och en endast gäller för en avtalsrörelse. "Körplanerna" är ganska detaljerade förhandlingsordningar. Den som avsåg löneförhandlingarna 1982/83 innehåller t. ex. en kalender med angivna dagar för förhandlingarnas början och avslutande. Dessutom anger den när förhandlingarna vid strandning skall föras vidare inför förlikningsman och vara avslutade hos denne. Vidare upptas senaste dag för uppsägning av löpande avtal och tidigaste dag för konfliktvarsel.

Det kan nämnas att enligt huvudavtalet mellan DA och LO ett kollektivavtal — även om det är uppsagt eller har löpt ut — är bindande för parterna tills det har ersatts av ett nytt avtal eller en stridsåtgärd har verkställts i enlighet med huvudavtalets regler.

I Danmark saknar omkring 183 000 av de offentligt anställda strejkrätt. Av dessa är 78 000 statligt och 105 000 kommunalt anställda. De har längre gående anställningstrygghet än övriga offentligt anställda och kallas med dansk terminologi för "tjänstemän". Det är här främst fråga om chefer i den statliga administrationen och anställda vid posten, järnvägen och polisen. Uppnås det inte enighet i förhandlingarna rörande lönerna för de statsanställda "tjänstemännen", såvitt avser beloppsramen för ändring av löner och andra anställningsvillkor, lägger vederbörande minister fram förslag till lag härom till folketinget. Kommer man överens om beloppsramen men inte om fördelningen av beloppet skall uttalande inhämtas från "löningsrådet", som är ett rådgivande organ, innan något lagförslag härom förs fram. Också i vissa andra fall skall utlåtande inhämtas från "löningsrådet". Rådet är sammansatt av politiker samt representanter för "tjänstemännens" fackliga organisationer och den statliga arbetsgivaren. Minst hälften av medlemmarna skall vara representanter för politiska partier. Rådet har anlitats endast ett fåtal gånger och folketinget har hittills inte behövt ingripa.

Arbetsledarna har åtagit sig fredsplikt genom kollektivavtal. Kommer de inte överens med arbetsgivarparten om anställnings- och lönevillkor avgörs tvisten genom skiljedom.

6.1.3 Varsel

Det finns ingen lagreglerad varselskyldighet.

Enligt huvudavtalet mellan DA och LO får part inte vidta stridsåtgärd utan att varsla motparten 14 dagar i förväg om att man ämnar förelägga behörig församling i den egna organisationen förslag till åtgärden. För att stridsåtgärden skall få vidtas fordras enligt huvudavtalet tre fjärde-

dels majoritet och beslutet skall meddelas motparten minst en vecka innan åtgärden verkställs.

6.1.4 Medling

Medlingsförfarandet är reglerat i lag "om maegling i arbejdsstridigheder".

Arbetsministern utnämner tre förlikningsmän med uppgift att medla i arbetstvister. De är förordnade för tre år och har uppgiften som bisyssla. Förlikningsmännen fördelar uppdragen sig emellan och handlägger dem självständigt. De utser för ett år i taget en "formand" bland sig och denne är förlikningsinstitutionens administrative chef.

Den som varslar om stridsåtgärd skall sända en avskrift av varslet till förlikningsinstitutionen. När avtalsförhandlingarna strandat och konflikt hotar eller har brutit ut kan förlikningsmannen självmant eller på begäran av part inkalla parterna till förlikningsförhandlingar. På DA- och LO-området börjar medling enligt körplanen redan innan varsel läggs.

Medling sker i allmänhet bara vid tvister mellan kollektivavtalsparter om ändringar i deras avtal. Vid tillkomsten av helt nya kollektivavtal medverkar förlikningsmannen enligt praxis endast på parternas begäran.

Förlikningsmannen kan när som helst under medlingen besluta att parterna skall skjuta upp stridsåtgärderna i högst två veckor. I regel meddelar han beslut om fjorton dagars uppskov. Strandar förlikningsmannnen förhandlingarna, utan att lägga något förslag, före utgången av tvåveckorsfristen får stridsåtgärderna verkställas tidigast tredje dagen därefter. I annat fall får de sättas igång först tredje dagen efter fristens utgång, såvida inte ytteligare uppskov beslutas på sätt som anges i det följande.

Om förlikningsmannen anser att det är ändamålsenligt kan han lägga fram ett medlingsförslag. Han bestämmer efter samråd med parterna inom vilken tid svar skall lämnas. Denna tid brukar fastställas till mellan två och tre veckor för att möjliggöra normalt förekommande medlemsomröstning. Förlikningsmannen kan besluta att varslade stridsåtgärder får verkställas tidigast tredje dagen efter avgivande av svar.

Ett medlingsförslag får inte utan förlikningsmannens samtycke offentliggöras innan båda parternas svar på förslaget föreligger.

Inom arbetstagarförbunden skall man enligt lag ta ställning till medlingsförslag vid medlemsomröstning eller genom beslut av behörig församling. I regel sker medlemsomröstning. För att ett medlingsförslag skall förkastas krävs enkel majoritet av minst 35 procent av de röstberättigade medlemmarna.

Gäller medlingen flera förbunds avtalsområden kan förlikningsmannen, när han lägger fram ett medlingsförslag, besluta att resultaten av omröstningarna i de olika förbunden skall sammankopplas vid rösträkningen. Om medlingsförlaget i ett sådant fall förkastas vid omröstningen i ett eller flera förbund, blir dessa ändå bundna av förslaget om ett tillräckligt antal av de röstande i de berörda förbunden godtar förslaget.

Bedömer förlikningsmannen att fortsatt medling inte har utsikt att leda till ett medlingsförslag som kan godtas av parterna skall han — om konflikten kommer att drabba livsviktiga samhällsinstitutioner eller samhällsfunktioner eller om han anser att den eljest har vittgående betydelse för samhället — tillkalla de övriga förlikningsmännen för att rådgöra med dem om man bör kräva att stridsåtgärderna uppskjuts. Förlikningsmännen kan besluta att stridsåtgärderna skall uppskjutas ytterligare två veckor om någon av de nämnda förutsättningarna föreligger. Beslutar man om uppskov tar den förlikningsman som dittills genomfört medlingen upp nya förhandlingar med parterna. Lyckas han inte heller då konstruera ett medlingsförslag som kan godtas av parterna förklarar han förhandlingarna definitivt avslutade. Motsvarande tredagarsfrist för verkställande av stridsåtgärderna gäller som vid det första uppskovet.

Uppskov som avses i närmast föregående stycke har förekommit t. ex. vid en telefonkonflikt 1965 och vid en sjöfartskonflikt 1968 liksom vid 1975 års stora konflikt.

Om en konflikt enligt förlikningsmännens uppfattning skulle få vittgående betydelse för samhället kan de besluta att medlingen skall ske av dem i förening.

6.1.5 Politiska ingripanden

Liksom i Sverige kan lagstiftaren i enskilda fall ingripa mot arbetskonflikter. I Danmark har detta periodvis varit ganska vanligt. Mellan åren 1920 och 1933 förekom ingen sådan lagstiftning. Under perioden 1933—1939 skedde ingrepp från lagstiftaren mot arbetskonflikter sju gånger och under perioden 1946—1969 elva gånger. Därefter har lagstiftning ägt rum vid avtalsrörelserna 1975, 1977, 1979 och för ett mindre avtalsområde 1981.

Lagstiftningen har haft olika karaktär. Två gånger under 1930-talet och en gång 1955 hänsköt folketinget tvisten till "tvungen voldgift" (obligatorisk skiljedom). Det vanligaste är att ett medlingsförslag — ibland efter vissa ändringar — upphöjs till lag. Det har skett vid drygt ett tiotal konflikter. Två gånger har en "skitse" (ett sonderande förlikningsförslag) legat till grund för lagstiftningen. Vid fem tillfällen har kollektivavtalen förlängts på annat sätt, varav en gång 1933 på oförändrade villkor. År 1963 kom efter förhandlingar mellan regeringen och arbetsmarknadens parter till stånd en inkomst- och fördelningspolitisk helhetslösning med ett lagstiftningspaket innefattande tolv lagar. En av dessa lagar innebar förlängning av kollektivavtalen.

1975 strandade förlikningsmannen medlingen den 4 mars och orienterade, med parternas samtycke, statsministern om innehållet i den "skitse" som avvisats av DA och LO. Regeringen fann att den hotande storkonflikten skulle få mycket allvarliga följder och framför allt vittgående ekonomiska konsekvenser. Folketinget beslutade genom lag den 11 mars 1975 att kollektivavtalen på DA- och LO-området liksom de flesta övriga kollektivavtal skulle förlängas i två år med de ändringar som

parterna kunde enas om. Ändringarna skulle dock ligga inom de ramar som angetts i förlikningsmannens "skitse".

Den 20 augusti 1976 beslutade folketinget att göra ett uttalande om vilka löneramar parterna borde hålla sig inom i det följande tvåårsavtalet. Uttalandet hade formen av en rekommendation.

1977 förhandlade parterna under förutsättningen att lönehöjningarna skulle hållas inom de ramar som fastställts i 1976 års folketingsbeslut. Ett under avtalsrörelsen framlagt medlingsförslag på DA- och LO-området förkastades av DA och storkonflikt hotade. Den 15 april 1977 upphöjdes medlingsförslaget till lag. Den 26 augusti samma år lagfästes ett medlingsförslag i en konflikt mellan Sømaendens Forbund och Faergeselskaberne.

Inte heller medlingen vid den följande avtalsrörelsen 1979 ledde till uppgörelse. Förlikningsmannen ansåg sig inte kunna lägga fram något medlingsförslag. Genom lag den 29 mars 1979 förlängde folketinget gällande kollektivavtal med löne- och anställningsvillkor två år. Lagen innehöll ramar för lönepåslag och även bestämmelser om semester.

Vid 1981 och 1983 års avtalsrörelser kom uppgörelse till stånd mellan DA och LO utan ingripande av lagstiftaren.

Av den inkomstpolitiska lagstiftning som påverkat avtalsrörelserna under senare tid må särskilt framhållas lagar om lönestopp. Sålunda införde folketinget genom lag den 14 november 1979 förbud mot löneförhöjningar för perioden den 5 november—31 december 1979. Även i oktober 1982 stiftade folketinget lagar som innebar stopp för löneförhöjningar från den 1 oktober 1982—1 mars 1983.

6.1.6 Konfliktmönstret

Konfliktmönstret i Danmark skiljer sig från det svenska. Partiella stridsåtgärder såsom vägran att arbeta övertid eller nyanställningsblockad förekommer inte i någon större utsträckning. Arbetstagarsidan brukar heller inte varsla om strejk för vissa nyckelgrupper. År 1973 förekom en omfattande konflikt på LO-området som pågick i tre veckor med stora ekonomiska påfrestningar för parterna. Efter denna konflikt har strejkvarslen i allmänhet varit omfattande och utan undantag för samhällsviktiga funktioner. Bakom denna utveckling ligger enligt uppgift från arbetstagarsidan önskemål att tvinga fram ett snabbt avgörande.

Som förut nämnts löper kollektivavtalen på den offentliga sektorn ut först en månad efter avtalen på den privata. Detta har i allmänhet medfört att konflikterna har begränsats till den privata sektorn.

6.2 Finland

6.2.1 Arbetsmarknadens organisationer

Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund (AFC) är den största arbetsgivarorganisationen. Centralförbundet motsvarar i stort sett SAF och dess medlemsföretag som är organiserade i 28 förbund har omkring 630 000 anställda.

En annan stor arbetsgivarorganisation är Affärsarbetsgivarnas Centralförbund (AAC) vars medlemmar har 280 000 anställda.

Landsbygdens Arbetsgivareförbund (LAF) är den tredje arbetsgivarorganisationen i storleksordning och arbetsgivarna i förbundet har 12 000 anställda.

På den statliga sektorn förhandlar statens arbetsmarknadsverk, som tillhör finansministeriet, för 128 000 tjänstemän vid 150 förvaltningsenheter. Enheterna förhandlar enligt finansministeriets direktiv själva för övriga omkring 80 000 anställda.

På den kommunala sidan finns en genom lag inrättad avtalsdelegation. Delegationen fattar beslut om tjänste- och arbetskollektivavtal för 373 000 kommunalt anställda, varav 209 000 tjänstemän och 164 000 arbetare. Dess ledamöter förordnas av inrikesministeriet på förslag av kommunernas centralorganisationer.

Den största arbetstagarorganisationen är Finlands Fackförbunds Centralorganisation (FFC) med omkring 1 060 000 medlemmar. FFC är den direkta motsvarigheten till LO och har 28 förbund, varav Metallarbetareförbundet och Kommunala arbetarnas och tjänsteinnehavarnas förbund har flest medlemmar med drygt 150 000 vardera.

Tjänstemannaorganisationernas Centralförbund (TOC) är en motsvarighet till TCO och organiserar drygt 340 000 tjänstemän. Av dessa är ungefär 190 000 anställda i offentlig tjänst och för dem förhandlar TOC-T som är en förhandlingskartell av TOC:s medlemsförbund på den offentliga sektorn.

Akava har 184 000 medlemmar och organiserar akademiker på hela arbetsmarknaden. Mer än hälften av medlemmarna är offentligt anställda.

Den fjärde stora arbetstagarorganisationen är Finlands Tekniska Funktionärsorganisationers Centralförbund (FTFC) med 120 000 medlemmar. Dessa är ingenjörer, tekniker, arbetsledare och tjänstemän, varav omkring 95 000 i privat och 25 000 i offentlig tjänst.

6.2.2 Inkomstpolitiska överenskommelser och löneförhandlingar

Den politiska makten har haft ett stort inflytande på avtalsrörelserna i Finland under senare år genom de inkomstpolitiska uppgörelser som sedan 1968 i de flesta fall föregått dessa. Uppgörelserna kommer till stånd vid överläggningar mellan regeringen och ett tiotal av de mest betydande av arbetsmarknadens organisationer, inbegripet företrädare för lantbruket. Kommer man överens vid överläggningarna undertecknar man en uppgörelse som innehåller ramarna för lönehöjningar under en kommande avtalsperiod. Uppgörelsen kan även reglera frågor om andra anställningsvillkor, socialpolitik och ekonomisk politik.

Den första inkomstpolitiska lösningen kom till stånd 1968 och uppgörelser har därefter träffats varje avtalsperiod utom 1973, 1977, 1980 och 1983. Träffas uppgörelse leder denna regelmässigt till kollektivavtal på förbundsnivå. Kommer någon inkomstpolitisk uppgörelse inte till stånd inleds avtalsförhandlingarna i sin helhet på förbundsplanet.

Avtalsperiodernas längd varierar liksom i Sverige. Avtalen på den privata sektorn träffas i allmänhet före avtalen på den offentliga.

De centrala avtal som FFC tecknar är rekommenderande för medlemsförbunden. Det förbund som inte antar ett sådant avtal skall anmäla detta inom fjorton dagar. Det händer nästan vid varje central överenskommelse att något förbund inte godkänner denna. Förbundet får då föra egna förhandlingar med sin arbetsgivarmotpart.

6.2.3 Varsel

Varsel om strejk och lockout skall skriftligen tillställas motparten och riksförlikningsmannabyrån senast två veckor i förväg. När det gäller frågan om skyldighet att varsla om sympatiåtgärder är rättsläget i viss mån oklart. Varselskyldighet föreligger i regel så snart det finns ett intressesamband i en konflikt mellan den part som vidtar en sådan åtgärd och den part som åtgärden är avsedd att stödja. Rent politiska sympatiåtgärder har däremot ansetts kunna verkställas utan varsel.

6.2.4 Medling och förfarandet i tjänstetvistnämnd

Riksförlikningsman förordnas av presidenten på framställning av social- och hälsovårdsministern för fyra år i taget. Två riksförlikningsmän kan förordnas, men för närvarande finns bara en tillsatt, som arbetar på heltid.

Förlikningsmannen kan kalla till medlingsförhandlingar självmant eller på begäran av part. Parterna är skyldiga att delta i förhandlingarna.

Förlikningsmannen får på eget initiativ höra sakkunniga som kan få ersättning av statliga medel för sin medverkan.

Om parterna inte kommer överens under förhandlingarna kan förlikningsmannen skriftligen förelägga dem ett förlikningsförslag med uppmaning att inom en kort av honom utsatt frist ta ställning till förslaget. Finner han att förutsättningar saknas för att lägga fram ett förlikningsförslag får han avbryta förlikningen. Om parterna inte godkänner ett förslag skall förlikningsmannen pröva om förlikningen bör fortsätta eller avbrytas.

Förlikningsmannen kan inte ålägga parterna att uppskjuta sina stridsåtgärder under medlingen. Social- och hälsovårdsministern kan emellertid för en tid av längst fjorton dagar förbjuda att en strejk eller en lockout verkställs, om stridsåtgärden med hänsyn till sin omfattning eller arbetsområdets beskaffenhet anses beröra samhällets livsviktiga funktioner eller avsevärt skada allmänt intresse. Är det fråga om offentligt anställda tjänstemäns anställningsvillkor kan förbudet på synnerliga skäl förlängas ytterligare sju dagar. Ministerns beslut tillkommer på förslag av förlikningsmannen och det skall delges parterna senast tre dagar före arbetsstridens början eller, vid ytterligare förlängning för offentligt anställda, förbudstidens utgång.

På den offentliga sektorn finns en statlig och en kommunal tjänstetvistnämnd. Nämnderna är reglerade i lag och huvudavtal. Likartade bestämmelser gäller för dem båda. De har vardera sex ledamöter, varav

tre utses av arbetstagarsidan och tre av arbetsgivarsidan. Anser part att en stridsåtgärd är ägnad att åstadkomma allvarlig störning i viktiga samhällsfunktioner äger parten inom tre dagar från det åtgärden varslats skriftligen anmäla till riksförlikningsmannabyrån att man kommer att hänskjuta frågan till tjänstetvistnämnden. Part kan också under pågående arbetsstrid omedelbart hänskjuta frågan om stridsåtgärds samhällsfarlighet till nämnden för handläggning.

Tjänstetvistnämnd skall avgöra ärende om stridsåtgärds samhällsfarlighet inom tio dagar från det åtgärden varslats eller, om ärendet har hänskjutits under pågående konflikt, inom tio dagar från det ärendet hänskjutits till nämnden.

Nämndernas utlåtanden är inte bindande. För att de skall kunna fatta beslut i frågor om stridsåtgärds samhällsfarlighet krävs enighet av flertalet ledamöter. Nämnderna brukar avge utlåtande endast då alla ledamöter är ense.

Stridsåtgärd som hänskjutits till nämnd för prövning får inte vidtas tidigare än två veckor från den ursprungligen varslade tidpunkten eller, om social- och hälsovårdsministern för viss tid förbjudit stridsåtgärd, från utgången av denna tid.

Riksförlikningsmannen skall, förutom att medla, bl. a. i samverkan med arbetsmarknadsorganisationerna söka främja relationerna mellan arbetsgivare samt arbetstagare och tjänstemän samt deras organisationer. Riksförlikningsmannen brukar på eget initiativ eller på uppdrag av social- och hälsovårdsministern hålla överläggningar med organisationerna om vilka ändringar i arbetsmarknadens regelsystem som anses önskvärda och befogade. Vidare skall han på parternas begäran fungera som ordförande i förhandlingar om nya kollektivavtal. Riksförlikningsmannen skall också utföra de övriga uppgifter som statsrådet tilldelar honom. Av riksförlikningsmannens arbete belöper ungefär en tredjedel på medlingsverksamhet i öppna tvister.

I särskilda fall kan social- och hälsovårdsministern på framställning av riksförlikningsmannen tillsätta särskild förlikningsnämnd. Detta har skett endast tre gånger sedan den nuvarande medlingslagen trädde i kraft 1962.

6.2.5 Politiska ingripanden

I Finland har riksdagen inte ingripit med lagstiftning för att förhindra eller avbryta konflikter på arbetsmarknaden.

6.2.6 Konfliktmönstret

Generalstrejk förekom senast 1956. Den varade nästan tre veckor och omfattade ungefär 250 000 arbetstagare. Därefter förekommande konflikter har i allmänhet avsett strejker som gällt hela förbund.

1973 strejkade 20 000 banktjänstemän i två veckor. Bankernas verksamhet lamslogs nästan helt. Samma år drogs 87 800 byggnadsarbetare in i en konflikt, med både strejk och lockout, som varade i ca tre veckor. Det inträffade det året även en större strejk på den offentliga sektorn.

FTFC strejkade sålunda med omkring 10 000 medlemmar i statlig och kommunal tjänst för att få rätten att teckna egna tjänstekollektivavtal. Bl.a. störtes telekommunikationer, post, järnväg, renhållning och isbrytarverksamhet. Den statliga tjänstetvistnämnden bedömde strejken vara samhällsfarlig, men nämndens utlåtande följdes inte. Konflikten varade i sex veckor.

1976 strejkade 37 900 arbetare i livsmedelsindustrin i två veckor. Strejken stoppade distributionen av livsmedel, bl. a. mjölk, till butikerna.

Det kan nämnas att poliserna strejkade olovligt i ungefär en månad 1976. Innan det var klarlagt att strejken var olovlig hade riksförlikningsmannen inlett förlikningsförhandlingar. Den statliga tjänstetvistnämnden gav ett utlåtande att strejken var samhällsfarlig. Utlåtandet medförde inte att strejken avbröts. Även olovliga konfliktåtgärder kan således prövas av tjänstetvistnämnden.

1977 genomförde FTFC en uppmärksammad strejk vid kraftverken och i telefonbranschen. Strejken pågick i sammanlagt sex veckor. Den trappades upp stegvis tills den omfattade omkring 50 000 man på den offentliga sektorn. Många av de anställda som togs ut i strejken hade arbetsledande och andra strategiska befattningar, vilket medförde att den drabbade hårt. Konflikten ledde till en diskussion i Finland om man borde införa restriktioner när det gällde att ta ut så kallade nyckelgrupper i strejk.

1983 strejkade sjuksköterskor och sjukskötare i fyra veckor. Strejken kom under prövning av tjänstetvistnämnden som gav ett utlåtande att den var samhällsfarlig och att den skulle inskränkas. Utlåtandet respekterades.

Det stora problemet i Finland är de många olovliga strejkerna. De brukar drabba enskilda företag lokalt och är i allmänhet kortvariga. De senaste tio åren har de olagliga strejkerna varit fler än tusen per år och i genomsnitt har de uppgått till omkring 1 500 årligen.

6.3 Norge

6.3.1 Arbetsmarknadens organisationer

Norsk Arbeidsgiverforening (NAF) svarar i stort sett mot SAF. NAF:s medlemmar är samlade branschvis i 59 förbund. Medlemmarna har sammanlagt omkring 390 000 anställda, varav 260 000 arbetare och 130 000 tjänstemän.

Handelens Arbeidsgiverforening är en fristående arbetsgivarorganisation och dess medlemmar har ungefär 50 000 anställda.

Skipsfartens Arbeidsgiverforening och lantbrukets arbetsgivarföreningar är fristående i förhållande till NAF. Arbetsgivarna inom skeppsfarten sysselsätter omkring 20 000 anställda och arbetsgivarna inom lantbruket ungefär lika många.

I Norge finns även särskilda arbetsgivarföreningar för privatbankerna, sparbankerna, försäkringsbolagen och skogsbruket.

Norske Kommuners Sentralforbund förhandlar för de anställda i 18

fylkeskommuner, som motsvarar de svenska landstingen, och drygt 400 primärkommuner. Oslo kommun och några av de andra större kommunerna sluter själva avtal även om det sker i nära samverkan med centralförbundet.

På arbetstagarsidan är organisationsbilden i Norge splittrad genom att det finns ett flertal fristående fackförbund vid sidan av LO som är den största arbetstagarorganisationen med 748 500 medlemmar i 35 fackförbund. 488 500 är anställda i privat tjänst och 260 000 i offentlig tjänst.

Yrkesorganisajonenes Sentralforbund (YS) är den näst största arbetstagarorganisationen. Den började sin verksamhet 1977. YS är en centralorganisation för 15 medlemsförbund som tillsammans representerar 115 000 arbetstagare i privat och offentlig tjänst. Ca hälften av arbetstagarna, omkring 58 000, är offentligt anställda. På den privata sektorn tillhör bl.a. Norske Bankfunksjonaerers Forbund och Norske Assurandørers Forbund YS. Medlemsförbunden sköter själva sina avtalsförhandlingar.

Akademikernes Fellesorganisasjon (AF) organiserar omkring 100 000 akademiker, varav de allra flesta finns inom den offentliga sektorn.

Tre fristående fackförbund med en stark ställning är Norsk Laererlag med 45 000 medlemmar, Norsk Sykeplejerforbund med 30 000 medlemmar och Norsk Hjelpeplejerforbund med 25 000 medlemmar.

Norges Ingeniørorganisajon, Norske Sivilingeniørers Forening och Norges Arbeidslederforbund är andra stora förbund.

Rederiansatte Oljearbeideres Forbund (ROF) är en självständig organisation med drygt 2 000 medlemmar som är anställda på de flyttbara oljeletningsplattformarna. Flertalet medlemmar har tidigare tillhört LO:s sjömansförbund. De anställda på de oljeproducerande plattformarna tillhör LO, YS eller det fristående Operatøransattes Forbund (OAF).

6.3.2 Löneförhandlingarna

Avtalsperiodernas längd varierar liksom i Sverige.

Uppgörelse mellan NAF och LO brukar träffas först. Därefter blir det i allmänhet uppgörelser på den övriga delen av den privata sektorn och sist på den offentliga sektorn.

Inför varje avtalsrörelse tar man inom NAF och LO ställning till om förhandlingarna skall föras centralt eller förbundsvis. Åren 1974 och 1982 blev det förbundsvisa förhandlingar. I övriga uppgörelser efter 1974 har det rört sig om centrala överenskommelser i en eller annan form.

Organisationssplittringen på arbetstagarsidan medför att arbetsgivarna måste förhandla med flera arbetstagarmotparter. Som exempel på den komplicerade avtalsbilden kan nämnas NAF:s förhandlingar i fråga om de anställda på de fast installerade oljeproducerande plattformarna. NAF förhandlar här med LO-förbund, YS-förbund och OAF. När det gäller de anställda på de flyttbara oljeletningsplattformarna sluter Offshoreforeningen, som hör till Skipsfartens Arbeidsgiverforening, avtal med ROF och LO-förbundet Norsk Sjømannsforbund.

På det statliga området har förhandlingsverksamheten på senare tid koncentrerats genom samverkan på arbetstagarsidan i tre förhandlingskarteller.

6.3.3 Varsel

Till skillnad från i Sverige skall i Norge arbetsanställningen sägas upp av arbetstagarnas organisationer för att de skall få utlösa strejk och av arbetsgivarnas organisationer för att de skall kunna vidta lockout. Sådan "arbeidsoppsigelse" skall enligt "loven om arbeidstvister" varslas till "riksmeglingsmannen" (riksförlikningsmannen) och motparten. Varslet skall innehålla upplysning om vad tvisten gäller, vid vilka företag uppsägning sker, hur många arbetare vid varje företag uppsägningen omfattar, när uppsägningsfristen löper ut och om förhandlingar mellan parterna påbörjats samt om dessa pågår eller avbrutits. Några särskilda konfliktvarsel brukar i allmänhet inte utfärdas vid sidan av varslen om "arbeidsoppsigelse". Uppsägningarna sker kollektivt eller enskilt beroende på kollektivavtalsförhållandena mellan parterna.

Stridsåtgärd får inte verkställas förrän uppsägningsfristen har löpt ut och inte i något fall innan fyra arbetsdagar förflutit från det varslet kommit in till riksförlikningsmannen. I kollektivavtalen brukar varseltider om 14 dagar vara överenskomna.

6.3.4 Medling

Kungen förordnar en riksförlikningsman för tre år i sänder. Uppdraget innehas som bisyssla. Hos riksförlikningsmannen finns också en biträdande riksförlikningsman som är heltidsanställd. Antalet medlingar är ganska stort i Norge och 1982 då det fördes förbundsvisa förhandlingar mellan NAF och LO uppgick de till bortåt 130.

Förlikningsmannen har formellt ganska vittgående lagliga befogenheter under medlingen. Parterna är skyldiga att inställa sig på tid och plats som han beslutar. Förlikningsmannen kan höra parter, sakkunniga och annan om det är av betydelse för medlingen. Sakkunniga och vittnen får inte höras under ed. De är berättigade till ersättning av statliga medel. I praktiken brukar emellertid inte det av lagen reglerade formella förfarandet med förhör av sakkunniga användas. I stället brukar upplysningar i komplicerade och speciella frågor inhämtas under hand av sakkunnig expertis. Förlikningsmannen har också befogenhet att ålägga parterna straffsanktionerad editionsplikt.

En av förutsättningarna för att medling skall kunna ske är att parterna strandat förhandlingarna eller att ena parten vägrar att förhandla. Om en part inte vill påbörja förhandlingar kan motparten underrätta förlikningsmannen härom.

Så snart förlikningsmannen har fått underrättelse om att avtalsförhandlingar inte påbörjats eller att de strandat eller så snart han på annat sätt fått kännedom om strandningen skall han — om han tror att stridsåtgärden på grund av verksamhetens art eller på grund av sin omfattning kommer att skada allmänna intressen — förbjuda strejk och lockout tills

medlingen är avslutad. För att förbudet skall vara bindande måste det expedieras inom loppet av två dagar från det förlikningsmannen fått underrättelse om att förhandlingarna inte påbörjats eller att de strandat.

Om förlikningsmannen har meddelat beslut om förbud mot strejk och lockout skall han utan dröjsmål börja medlingen. Även om något förbud inte meddelas kan förlikningsmannen självmant eller på begäran av part medla i en tvist.

Tidigast tio dagar efter det att förlikningsmannen har expedierat sitt beslut om förbud mot att vidta strejk och lockout under medlingen, kan part begära att medlingen avslutas. Senast fyra dagar — vid medling på det statliga området en vecka — efter sådan begäran skall medlingen avslutas.

När det gäller statliga löneavtal skall förlikningsmannen, med vissa undantag, självmant påbörja förlikning då han får underrättelse om att förhandlingarna strandat.

Förlikningsmannen brukar lägga fram ett förlikningsförslag endast om parternas förhandlingsföreträdare godtar det eller i vart fall inte avvisar det. Ett förlikningsförslag får inte offentliggöras utan förlikningsmannens samtycke. Alla förlikningsförslag av någon betydelse brukar skickas ut till parternas medlemmar för omröstning. Parterna är skyldiga att ombesörja att samtliga röstberättigade får tillgång till förslaget i dess helhet. De skall genast efter omröstningen underrätta förlikningsmannen om förslaget har antagits eller förkastats.

Finner förlikningsmannen att en konfliktsituation bör lösas gemensamt för flera fackförbund kan han besluta att omröstningsresultatet i de olika förbunden skall sammanräknas. Denna s.k. koppling medför att ett förbund som vid omröstningen förkastar ett medlingsförslag ändå blir bundet av detta om majoriteten av det totala antalet röstande i de berörda fackförbunden godtar förslaget.

Det finns ingen direkt föreskrift i lag om att ett fackförbund har skyldighet att skicka ut ett förlikningsförslag till medlemsomröstning. Då lagstiftaren på 1930-talet upphävde bestämmelser härom förutsattes att parterna i huvudavtal skulle reglera när medlemsomröstning skulle ske. Sådana regler har emellertid inte tagits in i huvudavtalen. Flera föreskrifter i "loven om arbeidstvister", bl. a. kopplingsbestämmelsen, förutsätter dock att medlemsomröstning kommer till stånd. Rättsläget är således inte alldeles klart när det gäller frågan om ett fackförbund har skyldighet att skicka ut ett medlingsförslag till medlemsomröstning.

6.3.5 Politiska ingripanden m.m.

Om förlikningsförhandlingarna inte leder till resultat kan intressetvisten om löneavtalens innehåll bestämmas av skiljedom som meddelas av "rikslønnsnemnda" (rikslönenämnden).

Rikslönenämnden består av sju ledamöter. Fem är fasta och utses av Kungen. Tre av dessa är opartiska, en skall företräda arbetstagarintressen och en arbetsgivarintressen. De två sistnämnda utses bland företrädare för LO och NAF. Parterna i den aktuella tvisten utser var sin ledamot.

Bortsett från det mindre antal fall när parterna frivilligt hänskjuter en intressetvist till rikslönenämnden är det stortinget som fattar beslut huruvida rikslönenämnden skall ingripa genom "tvungen voldgift" (obligatorisk skiljedom). Sådana beslut förekom ofta under 1970-talet. Åren 1972—1981 beslutade stortinget om obligatorisk skiljedom i 31 fall. Två av dem gällde centrala tvister mellan NAF och LO, nämligen 1978 då LO varslade om uppsägning för 260 000 medlemmar och 1981 då LO varslade om uppsägning för 250 000. I allmänhet var det emellertid de mindre fristående fackförbunden som utgjorde arbetstagarparten. De 31 skiljedomarna gällde fler än 20 fackförbund och inget förbund förekom mer än tre gånger. Oljeverksamheten i Nordsjön var indragen i fem av konflikterna, flyget i fyra och sjukvården i tre. I övrigt var olika verksamheter berörda såsom fiske, kraftförsörjning, banker, undervisning och busstrafik. I tretton av fallen gällde konfliktvarslen färre än 500 arbetstagare.

Har förlikningsmannen lagt fram ett medlingsbud lägger i allmänhet rikslönenämnden detta till grund för obligatorisk skiljedom.

Fredsplikt inträder redan när stortinget i lag beslutar att viss tvist skall hänskjutas till rikslönenämnden. Under tiden från det regeringen tillkännager att frågan skall underställas stortingets beslut råder inte fredsplikt. LO verkställer inte strejk under perioden men det har inträffat att flera av de små fristående fackförbunden har gjort det.

6.3.6 Konfliktmönstret

Vissa av de omkring 178 000 statligt anställda arbetstagarna saknar strejkrätt. Dels undantas "embetsmennen" vilka är högre tjänstemän som förordnas av Kungen i statsrådet och uppgår till ungefär 1 000, dels undantas polismännen som är omkring 6 000 och ca 13 000 militärer.

LO:s strejkvarsel brukar utfärdas på förbundsnivå och är i allmänhet omfattande. LO har dock alltid undantagit sjuk- och åldringsvården i sina varsel.

NAF lägger sällan lockoutvarsel. Sedan 1970 har man varslat fyra gånger och det har inte någon gång gällt hela NAF-området. De offentliga arbetsgivarna har aldrig varslat om lockout.

Organisationssplittringen på arbetstagarsidan medför att det är vanligt med konfliktvarsel från mindre fristående fackförbund.

7 Större Arbetsinställelser åren 1938—1983

År	Stridande parter	Stridsåtgärd	Berört antal arbetstagare	Förlorade arbetsdagar	Konfliktperiod
1938	Sveriges Bokbinderiidkares Arbetsgivareförbund ./. Bokbinderiförbundet	Lockout	4 813		11/7—30/8
1938	Sveriges Tryckeriers Arbetsgivareförbund ./. Typografförbundet	Lockout	3 969		11/7—30/8
1945	Sveriges Verkstadsförening ./. Metall	Strejk	120 000	13 500 000	5/2—5/7 19/3—21/3
1951	SKAF ./. Stadsförbundet	Strejk	3 400	87 500	21/4—22/4
1951	Svenska Fastighetsarbetareförbundet ./. Sveriges Fastighetsägares Arbetsgivareförbund	Strejk	5 500	396 000	17/4—27/6
1952—1953	Kvinnliga Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund ./. Landstingsförbundet, Stadsförbundet	Uppsägning av arbetsavtal	265	57 500	16/1—4/2
1953	Livsmedels ./. Livsmedelsbranschens arbetsgivareförbund, SAF:s Allmänna Grupp, Sveriges Kvarnyrkesförbund, Sveriges Chokladindustriförbund	Strejk Lockout	25 200	547 200	4/5—7/6
1953	Sveriges Litografiska Tryckeriägares Förbund ./. Svenska Litografförbundet	Strejk Lockout	37	21 600	12/4—30/6
1955	HTF ./. Järnhandelns arbetsgivareförening	Strejk	643	12 900	21/2—15/3
1955	Sveriges Fartygsbefälsförening ./. Sveriges Redareförening	Strejk	559	3 900	18/4—25/5
1955	Svenska Telegraf- och Telefonmannaförbundet ./. Televerket	Strejk	2 100	120 000	27/6—30/10
1957	SACO ./. Svenska Stadsförbundet (arkitekter, jurister m. fl.)	Uppsägning av arbetsavtal	287	10 400	25/2—5/5
1957-1958	Svenska Bokbindareförbundet ./. Sveriges Pappersbruksförbund (Lilla Edets pappersbruks AB)	Strejk	138	23 200	13/6—15/4
1959	Skandinavisk Flyg Personal Förening ./. SAS	Lockout	641	18 200	1/3—24/3

År	Stridande parter	Stridsåtgärd	Berört antal arbetstagare	Förlorade arbetsdagar	Konfliktperiod
1960	Skandinavisk Flyg Personal Förening ./. Linjeflyg AB	Strejk	80	1 600	16/6—22/7
1960	Sveriges Fartygsbefälsförening, Svenska Maskinbefälsförbundet ./. SAF:s Allmänna grupp (bogserbåtsrederier)	Strejk	130	12 100	23/6—8/10
1963	SIF, SALF ./. AB Vin- och Spritcentralen, Svenska Tobaksaktiebolaget	Strejk	390	17 500	27/2—13/5
1963—1964	Sveriges Radio AB ./. Svenska Teaterförbundet (skådespelare i radio och TV)	Strejk	800	6 000	1/12—20/3
1964	Svenska Elektrikerförbundet ./. Sveriges Verkstadsförening (Hiss AB Asea-Graham)	Strejk	470	21 000	16/6—18/8
1966	Svensk Pilotförening ./. SAS	Strejk	7 550	975	13/6—23/6
1966	SACO ./. Kommunförbundet Landstingsförbundet, Stadsförbundet (lärare)	Strejk Lockout	27 600	341 500	11/10—5/11
1969	SAV ./. Lotsförbundet	Strejk lockout	300	6 000	29/4—24/5
1969	SALF ./. Statens vägverk (vägmästare m.fl.)	Strejk	240	30 000	28/4—1/10
1969	SALF ./. SAV (förmän och verkmästare vid vissa fångvårdsanstalter)	Strejk	90	10 500	12/5—1/10
1971	SACO ./. SAV, kommunförbundet, Landstingsförbundet	Strejk Lockout	46 700	811 000	1/2—22/2
1974	Hamnarbetareförbundet ./. Sveriges Stuvareförbund	Strejk	2 500	28 000	25/4—13/5
1975	Linjeflyg AB ./. SACO (flygvärdinnor, tekniker)	Strejk	195	4 095	11/7—9/9
1976	PTK ./. SAF	Strejk	650	6 160	17/9—30/9
1977	Skorstensfejeriarbetareförbundet ./. Sveriges Skorstensfejaremästares Riksförbund	Strejk Lockout	1 375	64 625	21/3—10/5
1977	Apotekstjänstemannaförbundet ./. Apoteksbolaget (apotekstekniker)	Strejk	550	12 765	4/7—1/9
1977	Hamnarbetareförbundet ./. Stockholms Frihamns AB	Strejk	143	2 217	20/10—20/11
1980	SF, TCO-S, SKAF, KTK ./. SAV, Kommunförbundet, Landstingsförbundet	Strejk Lockout	26 000	156 000	25/4—11/5
1980	LO ./. SAF	Strejk Lockout	850 000	4 100 000	2/5—11/5
1981	SJF ./. TA	Strejk	320	640	16/2—18/2
1981	SBmf ./. BAO	Strejk	38 000	114 000	28/4—30/4
1981	SAF ./. PTK	Strejk Lockout	11 600 5 100	58 000 25 500	5/5—11/5

År	Stridande parter	Stridsåtgärd	Berört antal arbetstagare	Förlorade arbetsdagar	Konfliktperiod
1983	Nio LO-förbund ./. SAF-förbund	Strejk	7 683	7 683	11/3
1983	SALF ./. Operan i Stockholm	Strejk	54	1 620	25/3—8/5
1983	FTF ./. FAO	Lockout	2 000	23 500	12/10—1/11
		Strejk	2 000	20 000	20/10—1/11

8 Samhällets sårbarhet

För att försöka att närmare belysa olika samhällsfunktioners sårbarhet för störningar har inom utredningen övervägts att göra detaljstudier av olika viktiga näringsgrenar och offentliga funktioner. Bland sådana studieområden har främst varit i åtanke polisväsende, renhållning, sjukvård, försörjning med energi, vatten och livsmedel, post-, telegraf- och bankväsende samt massmediernas informationsverksamhet. Det har emellertid visat sig möta stora svårigheter att korrekt och begripligt beskriva de ofta mycket invecklade samband som finns inom varje sådant område. Dessutom förlorar en redogörelse snabbt sin aktualitet på grund av den pågående snabba utvecklingen. För den skull har valts vägen att låta utföra detaljstudier på två områden. Avdelningsdirektören Jan Östberg vid överstyrelsen för ekonomiskt försvar har biträtt utredningen med att göra en studie av oljeförsörjningen. Exemplet är valt för att näringsgrenen omfattar såväl import som förädling inom landet, att den är starkt beroende av att kunna utnyttja tekniska landvinningar och sidoordnade verksamheter och att den är av vital betydelse för så många verksamheter i vårt samhälle. Ett av de områden på den offentliga sektorn som är intressant ur sårbarhetssynvinkel är hälso- och sjukvården. F. d. sjukvårdsdirektören och avdelningschefen vid Sjukvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut Karl Eric Wictorson har utfört en undersökning av sårbarheten på detta område. De båda studierna redovisas i var sitt avsnitt. Först lämnas emellertid en översiktlig redogörelse för de beredskapsåtgärder som finns mot yttre störningar som kan drabba samhället.

8.1 Beredskapsåtgärder mot yttre störningar

När det gäller störningar som har sitt upphov i förhållanden utanför landet och som kan skada vitala samhällsintressen har Sverige liksom andra länder till sitt skydd vidtagit långtgående beredskapsåtgärder. Vårt militära försvar är ett exempel på detta, och det är då fråga om att bevara landet som en fri och självständig stat.

Ett annat exempel är det ekonomiska försvaret, som har till uppgift att skapa en beredskap inför försörjningsmässiga kriser beroende på yttre störningar. Det ekonomiska försvaret utgår vid planeringen och utförandet av sin verksamhet från vad man kallar "individens och samhällets oundgängliga behov". Hit hör främst föda, kläder, värme, sjukvård och

tillgång till information samt härför nödvändiga produktionsfaktorer såsom arbetskraft, energi och transporter. Men det handlar också om samhällelig omsorg i form av t. ex. socialvård och handikappvård och om utbetalning av pensioner och sociala bidrag.

Det ekonomiska försvaret är uppbyggt på förutsättningen att Sverige inte bara självt kan bli indraget i väpnade konflikter utan också utsättas för betydande försörjningssvårigheter till följd av krig mellan andra länder. Försörjningsberedskapen måste därför i första hand inriktas på att säkra medborgarnas oundgängliga behov under så lång tid och så svåra förhållanden att beredskapslager måste tas i anspråk och konsumtionen hållas nere på en låg nivå.

Störningar som kan uppstå som en följd av beslut eller händelser inom Sverige omfattas inte av det ekonomiska försvarets planerings- och beredskapsansvar med undantag av vissa naturkatastrofer.

Ett viktigt inslag i den arsenal av åtgärder som vidtagits i Sverige för att söka bemästra framtida kriser är den beredskapslagstiftning som finns inom det ekonomiska försvarets ram. Sätts beredskapslagarna i tillämpning innebär det långtgående ingrepp i grundförutsättningarna för landets ekonomiska och industriella liv.

Förfogandelagen (1978:262) ger staten i stort sett obegränsade möjligheter att förfoga över enskild egendom, att ålägga enskilda personer att utföra arbetsuppgifter och att för detta utnyttja sina privata ägodelar. *Ransoneringslagen (1978:268)* ger befogenhet åt staten att helt reglera landets industriella produktion, handel och varuförsörjning. *Allmänna tjänstepliktslagen (1959:83)* begränsar starkt den enskildes rätt till fri arbetsutövning. Enligt *lagen (1952:87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m.* skall myndigheterna anpassa sin verksamhet efter det rådande läget genom att förenkla handläggningen, delegera uppgifter och genom att utvidga tidsgränser för t. ex. besvär.

Nu angivna lagar utgör hörnstenar i den beredskapslagstiftning som finns i syfte att komma till rätta med sådana yttre hot mot Sverige som allvarligt kan skada samhällets vitalaste intressen. Om regeringen utfärdar beredskapslarm träder alla de uppräknade lagarna i tillämpning, och de kan också sättas i tillämpning av regeringen vid krigsfara.

Ransoneringslagen kan därutöver bringas i tillämpning av regeringen, om det av annan anledning än krig eller krigsfara föreligger knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenheter av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen, förutsatt det inträffade är att anse som en utomordentlig händelse. Det framgår av förarbetena till lagen att man med en sådan händelse inte avser något som sker inom landet med undantag för vissa naturkatastrofer. En konflikt på den svenska arbetsmarknaden ger alltså inte regeringen rätt att besluta om tillämpning av ransoneringslagen. Inte heller övriga beredskapslagar kan sättas i tillämpning vid konflikter på arbetsmarknaden inom landet.

För vissa arbetstagare finns särskilda bestämmelser utöver vad som gäller enligt t.ex. lagen om allmän tjänsteplikt. Särregleringar finns sålunda för domstolspersonal, militär personal, hälso- och sjukvårdspersonal och veterinärer.

8.2 Försörjningen med petroleumprodukter

Nästan hälften av vår energi kommer från petroleumprodukter. Det är en lång kedja av arbetstagare som sysslar med olja och oljeprodukter och som därigenom bidrar till landets nödvändiga energiförsörjning. Där den enes ansvar slutar tar den andres vid. Den så småningom förädlade råoljan transporteras till villornas oljepannor i form av eldningsolja eller till bensinstationerna i form av bensin eller dieselolja.

I det följande skall närmare beskrivas hur oljeprodukterna förädlas från råvara till färdigprodukter och hur olika kategorier av yrkesverksamma deltar i denna förädlings- och transportprocess. De diagram vartill hänvisas i beskrivningen finns intagna i slutet av detta avsnitt.

Av diagram 1 framgår storleken av de mängder av olika oljeprodukter som importerades 1982 samt hur produkterna användes och i viss mån exporterades. De "strömmar" som i diagrammet kommer uppifrån visar importen till Sverige. En stor del av importen tas in i landet som råolja i tankbåtar. Råoljan förädlas i raffinaderier bl.a. till tjocka och tunna eldningsoljor, motorbensin och gas. Vissa produkter förädlas vidare i den petrokemiska industrin. En stor mängd tjocka och tunna eldningsoljor, motorbensin, gas och andra petroleumprodukter importeras i redan förädlad form.

År 1982 utgjorde importen av råolja 15 miljoner m^3, av tjocka eldningsoljor 3,4 miljoner m^3, av diesel- och eldningsolja (villaolja) 5 miljoner m^3, och av motorbensin 2,3 miljoner m^3. Till viss del exporteras produkterna från raffinaderierna, vilket i diagram 1 åskådliggörs med de "strömmar" som går ut till vänster. Förbrukningen inom landet var samma år av tjocka eldningsoljor 6,2 miljoner m^3, av diesel- och eldningsoljor 7,8 miljoner m^3 och av motorbensin 4,9 miljoner m^3. Av dessa petroleumprodukter användes 35 procent för transporter, 35 procent för fastighetsuppvärmning och 25 procent inom industrin.

Då det gäller transporter täcks energibehovet nästan helt av petroleumprodukter. Transportsektorns andel av landets totala energiförbrukning är ungefär 20 procent och 78 procent av denna energi går till landsvägstransporter.

I diagram 2 finns en grafisk beskrivning av hur de olika arbetsuppgifterna, som måste utföras för att oljeprodukterna skall kunna förädlas och hanteras, hänger ihop med varandra. Som synes blir det en lång kedja av arbeten. I anslutning till detta grafiska mönster skall i det följande beskrivas hur råoljan importeras i tankbåtar, tas om hand i hamnar, behandlas i raffinaderier, transporteras till depåer för lagring och slutligen når konsumenterna t.ex. i form av villaolja. Under beteckningen "logistik" döljer sig en lång rad arbetsinsatser som hänför sig till planering av transporter och lagring. Varuförsörjningen i det enskilda oljebolaget måste planeras på lång sikt. Raffinaderiets produktion skall vara i balans med lagerhållning och transporter. Den internationella utvecklingen skall följas. Samverkan sker med andra oljebolag för transporter och lagring. Olja skall köpas in och fartyg beordras. Befraktning skall kontrakteras, dokument tas fram, försäkringar tecknas och reklamationer göras.

Frakten av råoljan ombord på en tanker kräver att alla ombordanställda kan arbeta tillsammans utan störningar. Frånfallet av en enda arbetstagare i nyckelposition kan tänkas äventyra hela transporten. För att en tankbåt på väg till t. ex. Göteborg skall komma i hamn krävs insatser av sjölots och hamnlots. Det fordras dessutom bogsering, förtullning, passkontroll, utbyte av affärshandlingar och mycket annat innan båten kan angöra kajen och lossningen börja. Förtöjningen vid kaj utförs av särskilt utbildad personal såsom båtmän och hamnroddare. Utan deras medverkan kommer båten inte in till lossningsplatsen. Koppling, mätningar, slangvaktning, kontroll och säkerhetstjänst måste också till för att allt skall fungera. Viss personal mäter bergrummen före och efter lossningen av råoljan. Lagringen i bergrummen sköts också av särskild personal. När oljan så småningom transporteras till raffinaderiet i rörledningar krävs åter samverkan mellan en rad specialister. Hela förädlingsprocessen i raffinaderiet styrs från ett centralt kontrollrum av driftspersonal som arbetar med stöd av datorer. Om något skulle gå fel i processen går underhållspersonalen in och åtgärdar eventuella fel. Några sysslar uteslutande med att planera lagren för in- och uttransporterna. Blir man inte av med sina produkter i tid fylls lagren redan efter några veckor och produktionen i raffinaderiet måste upphöra. Någon bland de anställda gör inget annat än att mäta oktantalet på bensinen så att det motsvarar föreskrivna krav.

Personalen på ett raffinaderi arbetar i skift dygnet runt och året om. Ett raffinaderi fungerar inte utan råolja eller personal i drift och underhåll men inte heller utan löpande tillförsel av andra tjänster och förnödenheter. Utan elkraft, vatten eller vattenånga stannar raffinaderiet. Likaså om inte tillförseln av ett hundratal andra insatsvaror än råoljan tillförs kontinuerligt. För allt detta krävs ytterligare många yrkeskategoriers arbetsinsatser.

De färdiga produkterna transporteras från raffinaderiet med bil, järnväg eller båt. Bil och båt svarar för vardera ca 40 procent av transporterna från raffinaderierna. Tankbilarna och kustfartygen som transporterar de raffinerade produkterna måste vara bemannade och underhållas. Fungerar inte SJ stannar tågen och de transporter som skall ske med tåg från raffinaderierna stoppas. Om slussvakterna i t. ex. Trollhätte kanal inte finns på plats kan sjötransporterna till Vänerhamnarna inte genomföras. På samma sätt är det med slussarna in till Mälaren. Det vanliga är att oljeprodukterna mellanlagras i vad som kallas depåer och som finns på ett 20—30-tal platser över hela landet. Därifrån distribueras produkterna till kunderna för slutlig konsumtion. Även en depå är sårbar för störningar. Kustdepåerna som t.ex. de i Stockholm, är liksom raffinaderierna beroende av många skilda arbetsinsatser från olika yrkesgrupper för att kunna ta emot en tankbåt som transporterar färdigprodukten från exempelvis ett västkustraffinaderi. Även här handlar det om att lita till att lotsar, hamnroddare, säkerhetspersonal, slangvakter och många andra fullgör sina uppgifter för att inte hela hanteringen skall stanna. Dessutom skall depån se till att man har en arbetsledare på plats och att lagringsutrymmen finns och är kontrollerade.

En depå fungerar inte utan datorstöd för sin planering av transporter-

Diagram 1

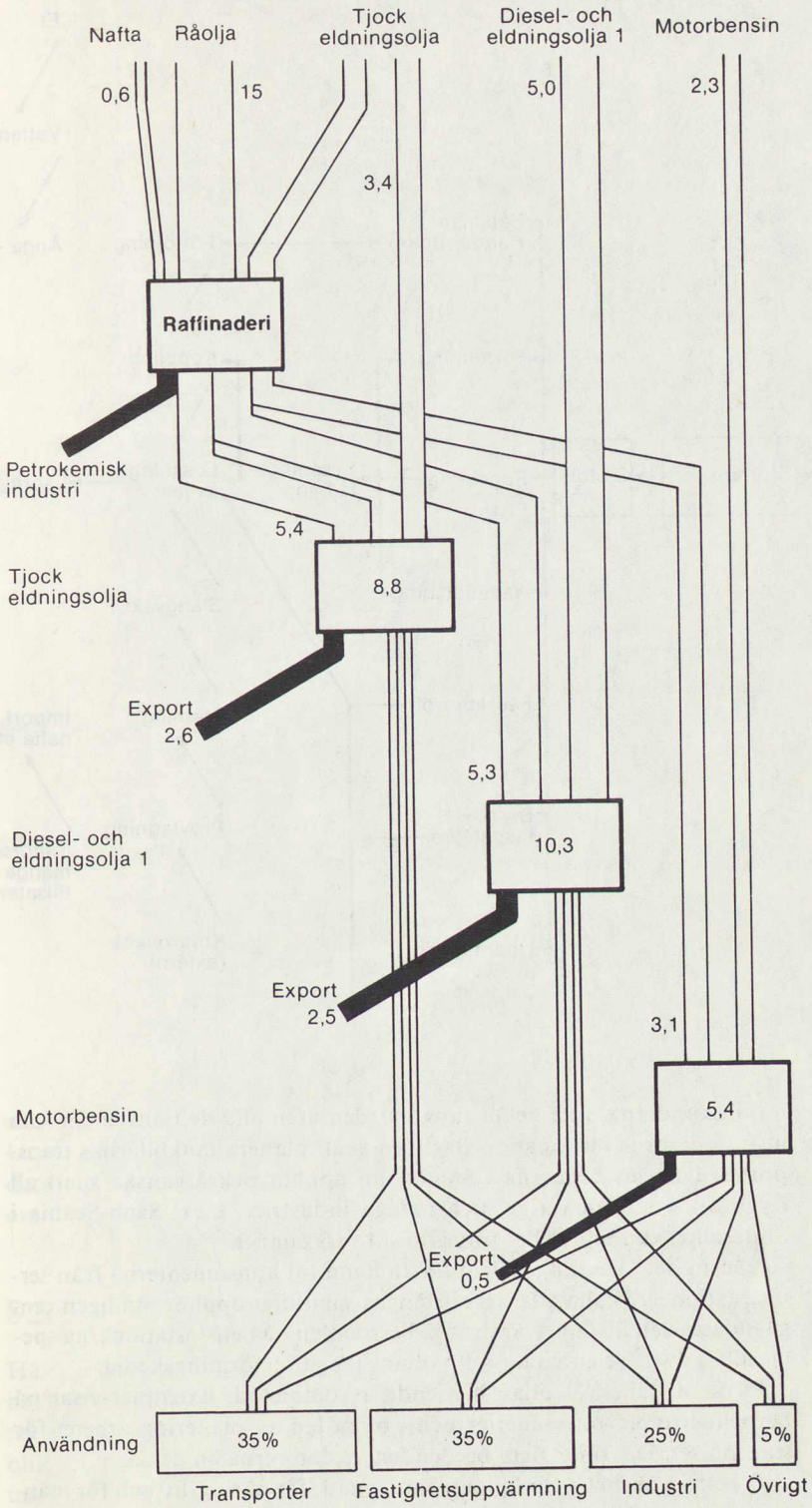
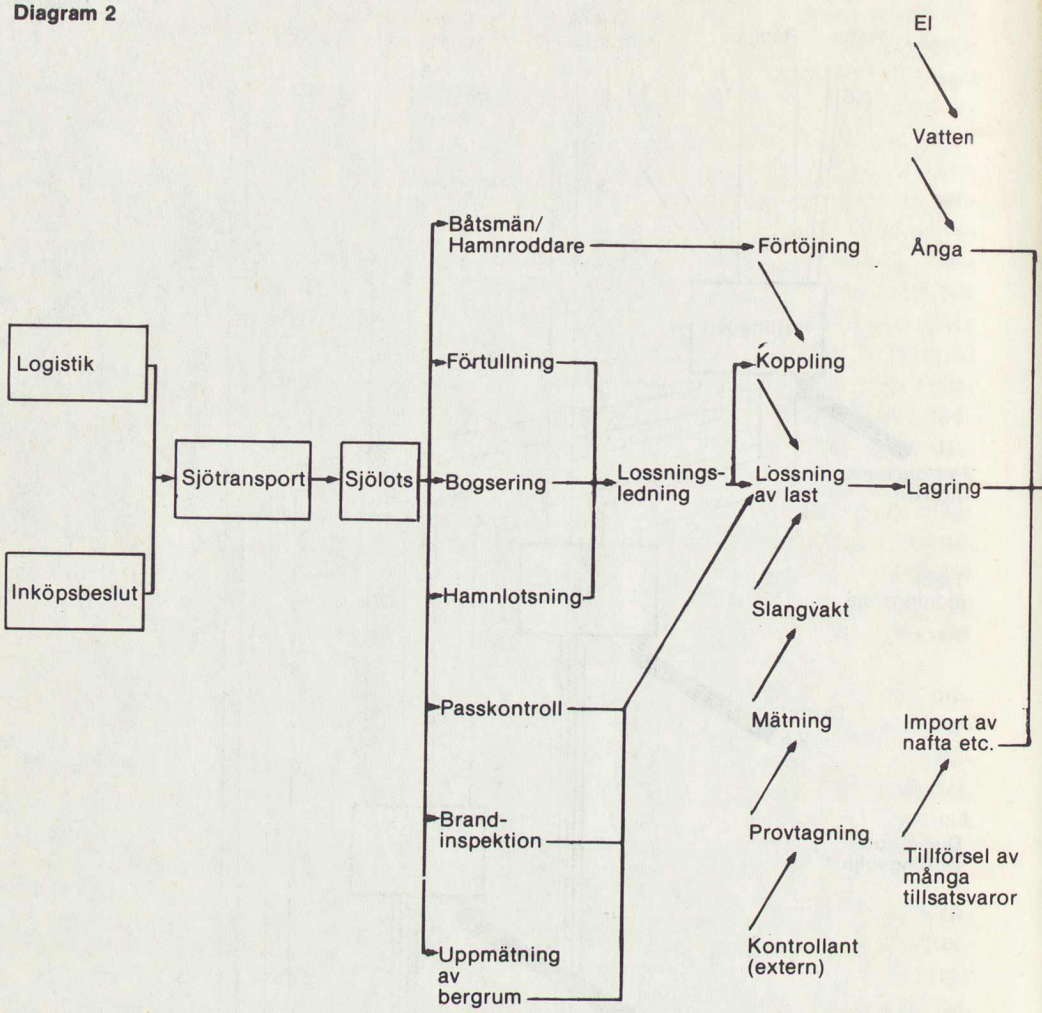

Nafta
Råolja
Tjock eldningsolja
Diesel- och eldningsolja 1
Motorbensin
0,6
15
3,4
5,0
2,3
Raffinaderi
Petrokemisk industri
5,4
Tjock eldningsolja
8,8
Export 2,6
5,3
Diesel- och eldningsolja 1
10,3
Export 2,5
3,1
Motorbensin
5,4
Export 0,5
Användning
35%
35%
25%
5%
Transporter
Fastighetsuppvärmning
Industri
Övrigt

Diagram 2

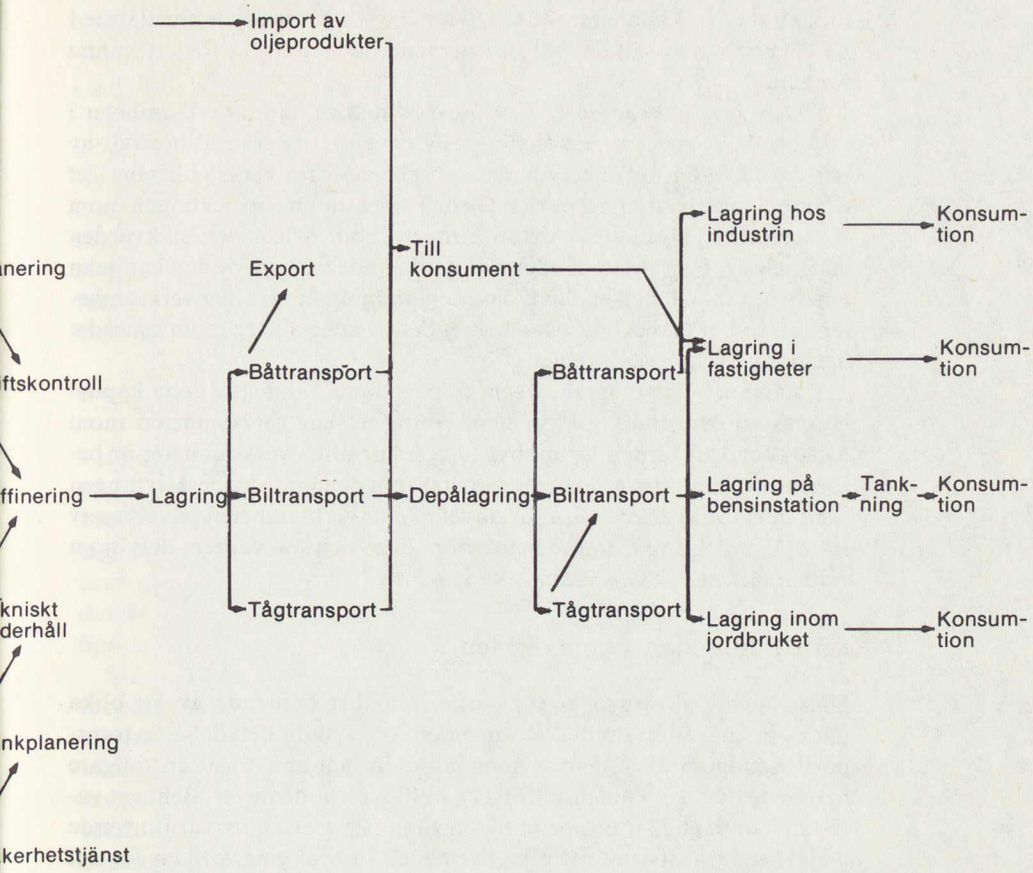

na till kunderna. Inte heller fungerar den utan alla de tjänstemän som utifrån datorns information dagligen skall planera tankbilarnas transporter. Lamslås depåerna i Stockholm upphör också ganska snart all flygtrafik i mellansverige, och många industrier, t. ex. Saab-Scania i Södertälje, kan inte heller fortsätta sin verksamhet.

Bensin och dieselolja säljs i första hand till konsumenterna från servicestationer. Skulle alla dessa stängas samtidigt upphör tämligen omgående nästan all landsvägstrafik. Personalen på bensinstationerna spelar alltså även de en viktig roll i oljans långa försörjningskedja.

På flera ställen är oljan beroende av datorstöd. Exemplet visar på beroendet inom raffinaderier och i olika led av planeringsarbetet för transporter. Det finns flera beroenden av datorerna än dessa.

Elkraften är viktig för landets fortlevnad, för näringsliv och för män-

niskors dagliga tillvaro. Den är nödvändig även för oljeförsörjningen. Utan el fungerar inte raffinaderierna, depåerna, bensinstationerna och datorerna. Vidare lamslås tågtrafiken och försvåras landsvägstrafiken om elförsörjningen upphör.

8.3 Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården har i likhet med andra verksamheter i vårt samhälle blivit alltmer sårbar för störningar. Den medicinska och medicintekniska utvecklingen har fört med sig en fortgående specialisering av olika arbetsuppgifter till särskilda enheter. Detta har i sin tur medfört att under en följd av år nya personalkategorier med specialutbildning har

tillkommit. Verksamheter inom olika delar av vårdkedjan blir därmed på ett helt annat sätt än tidigare beroende av varandra för att kunna fungera.

Hälso- och sjukvården är jämfört med många andra verksamheter i vårt samhälle mycket personalintensiv. Även ett begränsat bortfall av personal kan därför få betydande konsekvenser för verksamheten. Det finns också anledning att peka på den mycket snabba utvecklingen inom datatekniken. Hittills har datoriseringen inom hälso- och sjukvården varit relativt begränsad. Under den kommande tioårsperioden kan man emellertid räkna med en ökad datoranvändning inom olika verksamheter. En sådan utveckling ökar beroendet av specialister inom området och därmed även sårbarheten.

I diagram 3 och diagram 4 som finns intagna i slutet av detta kapitel lämnas en översiktlig grafisk beskrivning av hur verksamheten inom hälso- och sjukvården är uppbyggd och hur olika verksamheter är beroende av varandra. Med utgångspunkt från den grafiska beskrivningen skall i det följande redovisas exempel på hur verksamheten påverkas av störningar dels inom områden utanför hälso- och sjukvården, dels inom primärvården och dels inom "akutsjukhuset".

8.3.1 Beroenden av omvärlden

Hälso- och sjukvården är för sin verksamhet beroende av att olika näringsgrenar ute i samhället fungerar. Av särskild betydelse är transportväsendet. Sjukvården är numera på ett helt annat sätt än tidigare beroende av regelbunden tillförsel av olika förnödenheter. Behovet varierar från dagliga transporter till en gång per vecka eller var fjortonde dag. Dessa transporter rör olja, livsmedel, förbrukningsartiklar för det direkta sjukvårdsarbetet, tvätt, medicinska gaser m. m. Generellt gäller att lagerhållningen av olika förnödenheter är mycket begränsad, vilket gör att verksamheten kommer att störas om endast enstaka leveranser uteblir.

En omedelbar effekt i verksamheten skulle erhållas om leverans av livsmedel uteblir. Samma är förhållandet med rentvätt. Flertalet sjukvårdsinrättningar har i dagsläget inte något lager utan är helt beroende av regelbundna leveranser. Borttransport av smutstvätt är också viktigt från hygienisk synpunkt.

I fråga om förbrukningsartiklar för sjukvårdsarbetet är behovet av regelbunden tillförsel av förnödenheter mycket stort. Orsaken härtill är att under den senaste tioårsperioden har engångsmateriel (handskar, injektionssprutor m.m.) introducerats i ökad omfattning. Då lagerhållningen av sådana artiklar är begränsad har sårbarheten ökat vid störningar inom transportväsendet.

Tillgången till transportmedel är också väsentlig både för personal och patienter. Utan fungerande sjukvårdstransporter, kollektivtrafik och privatbilism uppstår stora svårigheter för de vårdsökande att ta sig till vårdcentral eller sjukhus. För personalen gäller det svårigheter att ta sig till och från arbetsplatsen.

För sjukvård i hemmet inom primärvården är tillgången till transport-

medel av avgörande betydelse för verksamheten. Personalen (distriktssköterskor, annan sjukvårdspersonal och hemsamariter) är för sitt arbete i patienternas hem helt beroende av tillgång till biltransport.

Den utbyggnad av sjukvården i hemmet som skett under senare år gör att allt flera långtidssjuka patienter nu vårdas i sina hem. Många patienter kräver hjälp av personal flera gånger per dygn och numera har även s. k. nattpatrullverksamhet startats. En minskad tillgång till drivmedel skulle göra att besöken i patienternas hem måste reduceras eller helt slopas, vilket skulle få svåra konsekvenser för verksamheten. Man kan förutse att många av de i hemmet vårdade i en sådan situation skulle behöva tas in på sjukhem eller sjukhus.

8.3.2 Primärvården

Verksamheten inom primärvården består i allt väsentligt av tre delar, nämligen mottagningsverksamhet, sjukvård i hemmet och sjukhem. Mottagningsverksamheten innefattar läkar- och distriktssköterskemottagning vid vårdcentral, medan sjukvård i hemmet, som bedrivs i nära samverkan med den primärkommunala socialvården, omfattar sjukvårdande insatser för främst långtidssjuka patienter som vårdas i sina hem. Sjukhemsverksamheten slutligen omfattar vård av långtidssjuka.

Störningar inom primärvården som resulterar i att verksamheten måste reduceras, t.ex. på grund av minskad tillgång på personal får återverkningar inte bara för de vårdsökande, utan även för andra delar inom vårdkedjan. Därest antalet patienter vid mottagningarna måste reduceras kan man förvänta att en del av de vårdsökande i stället kommer att söka vid akutmottagningarna. Dessutom kommer med säkerhet en överströmning till sjukhusens mottagningar att äga rum.

Inom sjukvård i hemmet och sjukhem kan en minskning av personaltillgången innebära stora svårigheter för verksamheten. Ovan har konsekvenserna berörts vid eventuellt bortfall av transportmöjligheter för personalen för besök i hemmen. En minskning av personalen kan förväntas få samma effekter, dvs. många av de i hemmet vårdade kan mycket snart behövas tas om hand vid sjukhem eller akutsjukhus. Att med relativt kort varsel kunna bereda dessa patienter plats vid institutionerna kan bli mycket svårt. Om dessutom vårdavdelningarna är utsatta för störningar t. ex. i form av minskad tillgång på personal blir situationen mycket besvärande.

För verksamheten inom primärvården är det också av vikt att olika delar inom akutsjukhuset fungerar. Primärvården är beroende av att få mera kvalificerade diagnostiska undersökningar utförda vid sjukhusets laboratorium, röntgen etc. innan behandling kan sättas in eller remiss för intagning utfärdas.

8.3.3 Akutsjukhuset

Verksamheten inom akutsjukhuset är mera komplex än inom primärvården. Inom den slutna vården är verksamheten uppdelad på ett stort antal specialistkliniker vartill kommer specialavdelningar för undersökning

och behandling. Dessa olika delfunktioner är beroende av varandra för att verksamheten skall fungera.

Utmärkande för akutsjukhuset är att en betydande del av patienterna tas in akut, dvs. de vårdsökandes tillstånd är så allvarligt att sluten vård är omedelbart erforderlig. Andelen akut intagna patienter varierar mellan olika specialiteter. Den största andelen uppvisar de internmedicinska klinikerna med 80—90 procent medan den är något lägre vid de kirurgiska klinikerna eller 65—70 procent.

Patienter som tas in från s.k. väntelista kan grovt sett indelas i två grupper, den ena bestående av patienter vars sjukdom kräver intagning på sjukhus med högst några dagars väntetid, medan den andra består av patienter som bedöms kunna vänta något längre. Det är uppenbart att ju lägre andelen akuta fall är ju större är möjligheterna att planera verksamheten inom olika delar av sjukhuset.

För hela sjukhusets verksamhet är det speciellt viktigt att olika specialavdelningar fungerar. Även om verksamheten endast reduceras vid ett fåtal specialavdelningar t.ex. kliniskt kemiskt laboratorium och röntgenavdelning, kan detta medföra allvarliga störningar för verksamheten vid hela sjukhuset.

En minskad verksamhet vid dessa avdelningar kan få till följd att inneliggande patienter måste vänta på undersökningar, vars resultat är nödvändiga för beslut om fortsatt behandling. Konsekvenserna blir att vårdtiden förlängs och färre patienter kan tas in. För exempelvis de medicinska och kirurgiska klinikerna, vid vilka andelen akutpatienter är mycket hög innebär detta att endast få eller kanske inte ens några patienter kan tas in från väntelistan även om de aktuella patienterna har hög prioritet. Redan efter ett fåtal dagar kommer situationen att bli mycket svårbemästrad då alltfler patienter som bedöms erfordra ett snabbt omhändertagande i sluten vård måste föras upp på väntelista. För en kirurgisk klinik blir situationen än svårare om dessutom operationsavdelningens kapacitet är reducerad till följd av en personalminskning.

Helt naturligt varierar sårbarheten för störningar mellan olika specialiteter. För flertalet av dem gäller dock att en minskning i verksamheten snabbt kommer att få allvarliga konsekvenser för vården.

Den medicinsk-tekniska servicen är av väsentlig betydelse för hela verksamheten på sjukhuset. Den tekniska apparaturen på intensivvårdsavdelning, hjärtinfarktavdelning, dialysavdelning, olika laboratorier, röntgenavdelning m.fl. måste bli föremål för kontinuerlig översyn och i förekommande fall omedelbar reparation. I annat fall kommer verksamheten inom resp. enhet att försvåras och kapaciteten att minska. Ett bortfall av personalen inom det medicinsk-tekniska serviceområdet skulle relativt snabbt lamslå vitala verksamheter inom hälso- och sjukvården.

Ovan har redovisats några exempel på sårbarheten inom hälso- och sjukvården till följd av olika störningar. Hur snabbt en vidtagen åtgärd kommer att påverka verksamheten och vilken effekt som uppkommer är i hög grad beroende av lokala förhållanden.

Andelen akuta intagningar är här av betydelse. Om vid en klinik andelen akutfall är 80—90 procent kommer en åtgärd som t.ex. innebär

personalreducering att få betydande effekt mycket snabbt. Om däremot andelen akutfall är lägre, 50—60 procent, blir effekten i ett inledningsskede mindre. Det innebär att följderna av en och samma åtgärd kan variera mellan olika sjukhus.

Störningarnas utsträckning i tiden är även av betydelse. En neddragning av verksamheten kan planeras bättre för att undvika alltför djupgående verkningar om störningarnas utsträckning i tiden är angiven. Om man däremot är i den situationen att ovisshet föreligger om vilken tid en verksamhetsreducering skall vara blir planeringen mycket svår.

Diagram 3

Primärvård

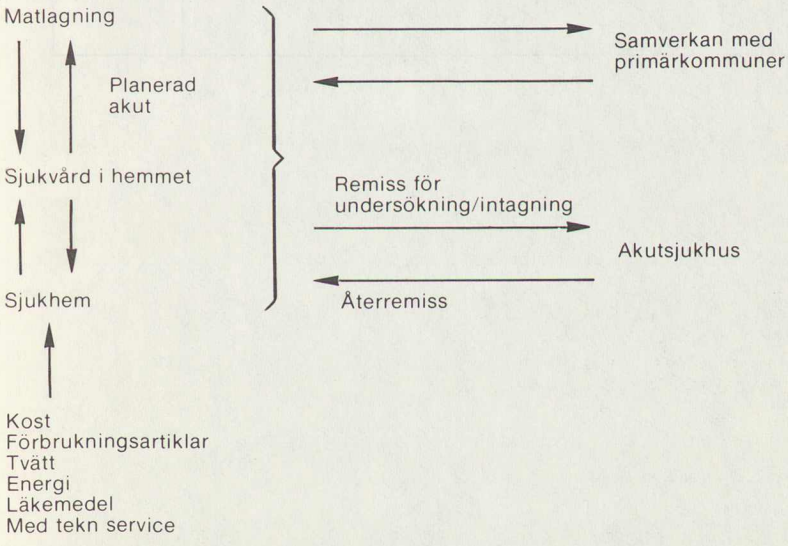
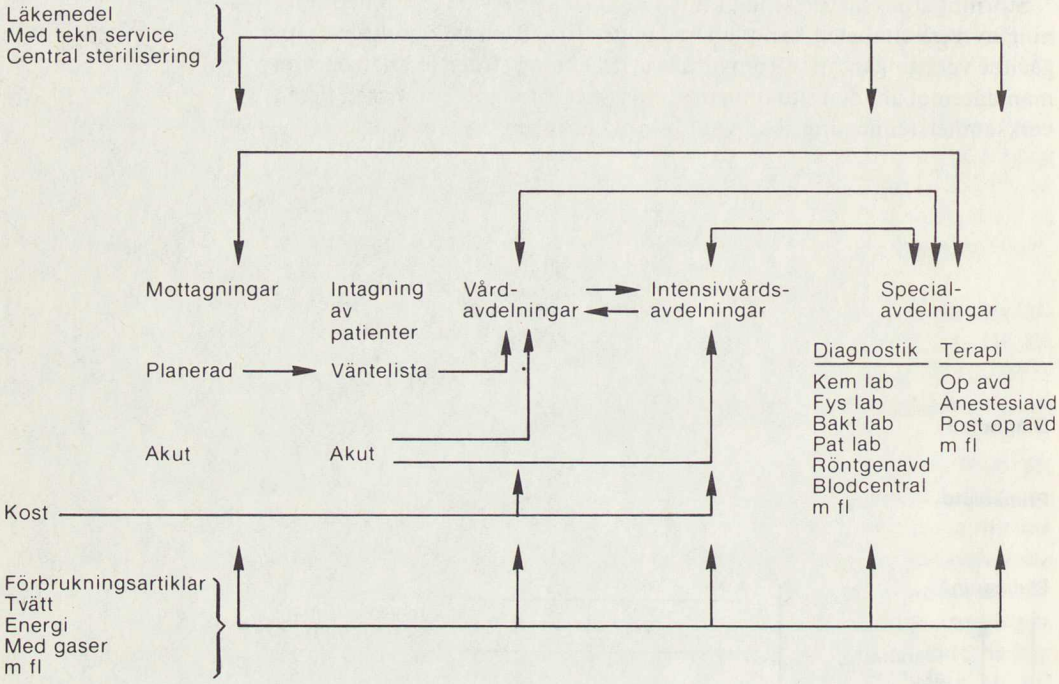

Diagram 4

Akutsjukhus

Statens offentliga utredningar 1984

Kronologisk förteckning

1. Sociala aspekter på regional planering. I.
2. Värdepappersmarknaden. Fi.
3. Domstolar och eko-brott. Ju.
4. Långtidsutredningen. LU 84. Huvudrapport. Fi.
5. Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1. Fi.
6. Särskilda studier. LU 84. Bilagedel 2. Fi.
7. Långtidsutredningen. LU 84. Bilagedel 3. Fi.
8. Näringstillstånd. Ju.
9. Förslag till lag om Kooperativa föreningar. I.
10. Kompletterande motståndsformer. Fö.
11. Rösträtt och medborgarskap. Ju.
12. Rösträtt och medborgarskap. Bilaga. Ju.
13. Samordnad narkotikapolitik. S.
14. RF 10:5. Ju.
15. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, övervägande, åtgärder. Ju.
16. Förvärv i god tro. Ju.
17. Sveriges internationella transporter. K.
18. Arbetsmarknadsstriden I. A.
19. Arbetsmarknadsstriden II. A.

Statens offentliga utredningar 1984

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet
Kommissionen mot ekonomisk brottslighet. 1. Domstolar och eko-brott. [3] 2. Näringstillstånd. [8] 3. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, övervägande, åtgärder. [15]
1983 års rösträttskommitté. 1. Rösträtt och medborgarskap. [11] 2. Rösträtt och medborgarskap. Bilaga. [12]
RF 10:5. [14]
Förvärv i god tro. [16]

Försvarsdepartementet
Kompletterande motståndsformer. [10]

Socialdepartementet
Samordnad narkotikapolitik. [13]

Kommunikationsdepartementet
Sveriges internationella transporter. [17]

Finansdepartementet
Värdepappersmarknaden. [2]
Långtidsutredningen. 1. Långtidsutredningen LU 84. Huvudrapport. [4] 2. Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1. [5] 3. Särskilda studier. LU 84. Bilagedel 2. [6] 4. Långtidsutredningen. LU 84. Bilagedel 3. [7]

Arbetsmarknadsdepartementet
Konfliktutredningen. 1. Arbetsmarknadsstriden I. [18] 2. Arbetsmarknadsstriden II. [19]

Industridepartementet
Sociala aspekter på regional planering. [1]
Förslag till lag om Kooperativa föreningar. [9]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningens nummer i den kronologiska förteckningen.

KUNGL. BIBL.
1984-05-02
STOCKHOLM

Liber
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-08220-9
ISSN 0375-250X